

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΜΣ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ & ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Εκπαίδευση και κοινωνική ένταξη των ΛΟΑΤΚΙ+ / LGBTQI+ προσφύγων σε δομές μη τυπικής εκπαίδευσης: η περίπτωση της μαθητικής ομάδας ΛΟΑΤΚΙ+ / LGBTQI+ προσφύγων στο Κυριακάτιο Σχολείο Μεταναστών

Βασίλης Μπακούρος

Κόρινθος 2019

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Δέσποινα Καρακατσάνη

**Καθηγήτρια του Τμήματος
Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής
του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου**

Συνεπιβλέπουσες :

Φωτεινή Γαζή

**Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
του Τμήματος Εκπαιδευτικής και
Κοινωνικής Πολιτικής του
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου**

Παναγιώτα Παπαδιαμαντάκη
**Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
του Τμήματος Εκπαιδευτικής και
Κοινωνικής Πολιτικής του
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου**

Αφιερωμένη στη μνήμη του πατέρα μου

Κωνσταντίνου Μπακούρου

✚ Οι φωτογραφίες στο εξώφυλλο, στο οπισθόφυλλο και εδώ από την εκστρατεία:

<https://www.indiegogo.com/projects/lgbt-refugees-in-germany#/>

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

Εκπαίδευση και κοινωνική ένταξη των ΛΟΑΤΚΙ+ / LGBTQI+ προσφύγων σε δομές μη τυπικής εκπαίδευσης: η περίπτωση της μαθητικής ομάδας ΛΟΑΤΚΙ+ / LGBTQI+ προσφύγων στο Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	10
ABSTRACT	11
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	12
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	14

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : ΟΡΟΛΟΓΙΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΦΥΛΟΥ & ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΦΥΓΑ – ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ

1.1. Ορισμός της ταυτότητας φύλου	19
1.2. Ορισμός της έκφρασης φύλου	20
1.3. Ορισμός του σεξουαλικού προσανατολισμού	20
1.4. Ορισμός του μετανάστη	21
1.5. Η διαφοροποίηση ανάμεσα σε μετανάστες και πρόσφυγες	23
1.6. Η διπολιτισμική ταυτότητα	24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΛΟΑΤΚΙ+/ LGBTQI+ – ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΣ ΟΡΙΣΜΟΣ

2.1 .Το σύμβολο «+»	26
2.2 .Λεσβία (Lesbian)	27
2.3. Ομοφυλόφιλος/η (Homosexual)	27
2.4. Αμφιφυλόφιλος/η (Bisexual)	27
2.5. Τρανς – Διεμφυλικός/ή (Trans)	27
2.6. Γκέι (Gay)	28
2.7. Κουήρ (Queer)	28
2.8. Μεσοφυλικός/ή (Intersex)	29
2.9. Λειτουργικός ορισμός της «μαθητικής ομάδας ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+ προσφύγων»	29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Η ΜΗ ΕΤΕΡΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ ΕΝΤΟΣ & ΕΚΤΟΣ ΔΥΤΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

3.1 .Η μη ετεροφυλοφιλία στον Δυτικό Κόσμο .	32
3.2 .Η μη ετεροφυλοφιλία στον μη Δυτικό Κόσμο	35
3.3 .Ανατολική Μεσόγειος: ο γεωπολιτικός χώρος της LGBTQI+ προσφυγιάς	37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ & ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ LGBTQI+ ΑΤΟΜΩΝ

4.1 .Κοινωνικός έλεγχος της σεξουαλικότητας και καταπίεση των ομοφυλοφιλικών κινημάτων	39
4.2 .Ορισμός και ανάλυση της φοβίας για την LGBTQI+ ταυτότητα	44
4.3 .Τα αίτια της φοβίας για την LGBTQI+ ταυτότητα	48
4.4 .Διακρίσεις με βάση την ταυτότητα/έκφραση φύλου ή/και τον σεξουαλικό προσανατολισμό στην Ελλάδα	50
4.5 .Διακρίσεις LGBTQI+ διαφορετικής εθνικής ταυτότητας	52
4.6 .Το Θεσμικό Πλαίσιο της LGBTQI+ κοινότητας	54
4.7 .Διεθνής Προστασία των LGBTQI+ προσφύγων στην Ελλάδα	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο : LGBTQI+ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

5.1 .Το πλαίσιο της LGBTQI+ κινηματικής δράσης στην Ελλάδα	64
5.2 .Οργανώσεις και ομάδες στήριξης LGBTQI+ ατόμων	69
5.2.1. ΚΜΟΡ – ΚΜΟΠ	70
5.2.2. Σύμπραξη για το κοινωνικό φύλο	70
5.2.3. Λεσβιακή Ομάδα Αθήνας και Θεσσαλονίκης .	71
5.2.4. ΟΛΚΕ	71
5.2.5. Athens Pride	72

5.2.6. Θετική Φωνή – Άνθρωποι + HIV	73
5.2.7. Πολύχρωμο Σχολείο – Rainbow School	73
5.2.8. Colour Youth – Κοινότητα LGBTQI+ Νέων Αθήνας	74
5.2.9. Good As Youth	75
5.2.10. HOMOphonia – Thessaloniki Pride	76
5.2.11. Ath Checkpoint – Thess Checkpoint	77
5.2.12. LGBTQI+ ΑΝΤΑΡΣΥΑ – Ομάδα για το φύλο και τη σεξουαλικότητα	77

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο : Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ LGBTQI+ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ/ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

6.1 .Τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα και οι LGBTQI+ πρόσφυγες	78
6.2 .Τα αίτια της μετανάστευσης και η LGBTQI+ προσφυγιά	80
6.3 .Το εκπαιδευτικό προφίλ των μεταναστών/προσφύγων και οι LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες	82
6.4 .Η ένταξη των ενηλίκων μεταναστών/προσφύγων στην εκπαίδευση και η περίπτωση των LGBTQI+ μεταναστών/προσφύγων	83
6.5 .Τα μοντέλα εκπαίδευσης των ενηλίκων μεταναστών/προσφύγων	88
6.6 .Η εκμάθηση της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας	90
6.7 .Τα εκπαιδευτικά προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας	92
6.7.1. Χρηματοδοτούμενα Προγράμματα	93
6.7.1.1. Δημοτικό Πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας	93
6.7.1.2. Εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού	93
6.7.1.3. EpsiLon: Equipping Professionals for Supporting LGBT Refugees. Erasmus+	94
6.7.2. Μη Χρηματοδοτούμενα Προγράμματα	95
6.7.2.1. Οδυσσέας	95

6.7.2.2. Πίσω Θρανία	95
6.7.2.3. Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών και Προσφύγων Αθήνας	96
6.7.2.4. Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών	97
6.7.2.5. Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά	97
6.7.2.6. Equal Society – Κοινωνία ίσων ευκαιριών	98
6.7.2.7. ΜΕΤΑδραση	99

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο : ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ & ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

7.1 .Διατύπωση του προβλήματος	101
7.2 .Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα	104
7.3 .Βιβλιογραφική επισκόπηση για τους LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες σε μεταναστευτικές εκπαιδευτικές δομές της μη τυπικής εκπαίδευσης	105
7.4 .Μεθοδολογία της έρευνας	107
7.5 .Η ερευνητική δειγματοληψία	109
7.6 .Τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος της έρευνας	110
7.7 .Το εργαλείο συλλογής δεδομένων	112
7.8 .Η διεξαγωγή της έρευνας	114
7.9 .Το «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» ως χώρος διεξαγωγής της έρευνας	115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο : ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

8.1 .Ανάλυση αποτελεσμάτων έρευνας	122
8.2 .Συμπεράσματα	157

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

I. Οδηγός Συνέντευξης	182
II. Έντυπο Συγκατάθεσης	186

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+ πρόσφυγες ή/και μετανάστες συνιστούν εντός του μεταναστευτικού πληθυσμού μια κοινωνική ομάδα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που απορρέουν από τον διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό ή/και την ταυτότητα φύλου τους. Αποτελούν ουσιαστικά ipso jure μια μειονότητα εντός της μειονότητας που συγκροτούν οι μετανάστες/πρόσφυγες στην Ελλάδα. Αυτός ο κοινωνικός εγκιβωτισμός αποτελεί αντικείμενο αυτής της εργασίας και διερευνάται μέσα από το βίωμα και τις εμπειρίες των ατόμων αυτών με αφετηρία μια σχολική δομή της μη τυπικής εκπαίδευσης, όπως είναι το «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» στην Αθήνα, ενταγμένη ερευνητικά στο ευρύτερο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας. Η επισήμανση αυτή αφορά την υπόμνηση της στάσης που τηρεί (ή συντηρεί) για τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+ ατόμων γενικότερα, και όχι μόνο των προσφύγων/μεταναστών, τόσο το ελληνικό κράτος όσο και διάφοροι κοινωνικοί θεσμοί. Καταληκτικά, η παρούσα έρευνα προβάλλει το αίτημα και τη δυνατότητα της ενεργού πολιτειότητας για τους LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες. Η προβολή αυτή ισοδυναμεί με την απαίτηση του διαρκούς και έμπρακτου εκδημοκρατισμού σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο, την άρνηση της ρητορικής του μίσους και τη κατάφαση στη διαφορετικότητα ως κεντρική οργανωτική αρχή κάθε προοδευτικής αγωνιστικής διεκδίκησης.

Λέξεις – κλειδιά

Διαπολιτισμικότητα, Εκπαίδευση, Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών, ΛΟΑΤΚΙ+, Μετανάστης, Πρόσφυγας, Πολιτισμός, Πολυπολιτισμικότητα, Προκατάληψη, Ρατσισμός, Σεξουαλικός Προσανατολισμός, Ταυτότητα, Ομοφοβία, Ομοφυλόφιλος, Ομοφυλόφιλη.

ABSTRACT

The LGBTQI+ refugees and/or immigrants constitute, inside the immigrant population, a social group accompanied with distinctive features which proceed from their different sexual orientation and/or their gender identity. They actually make up ipso jure a minority at the heart of the minority which comprise the refugees/immigrants in Greece. This double social exclusion makes for the subject of this project and it is investigated through these persons' lives and experiences, taking as a starting point a non-typical educational structure such as the "Sunday School of Immigrants" of Athens, which is integrated as a topic of this project research, within the broader framework of Greek society. This last signalization aims at recalling the stance taken (or maintained) on the LGBTQI+'s persons' rights in general, and not only those of refugees/immigrants, by the Greek state, as well as by several social institutions. The upshot of the present research is to give prominence to the request and potentiality of an active citizenship for LGBTQI+ refugees and immigrants. This visibility is equivalent to a requirement of a constant ground for democratization, on a both individual and collective basis, the refusal of hate speech, and the affirmative position on diversity as a central organizational principle of every progressive fighting for demands.

Key – words

Civilization, Education, Gay, Homophobia, Identity, Interculturalism, LGBTQI+, Lesbian, Migrant, Multiculturalism, Prejudice, Racism, Refugee, Sexual Orientation, Sunday School of Immigrants.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα αν και πώς μια εκπαιδευτική «μονάδα» της μη τυπικής εκπαίδευσης συμβάλλει στην εκπαίδευση, την κοινωνική ένταξη και ευρύτερα την ενεργή πολιτειότητα των μαθητών/μαθητριών του, που αυτοπροσδιορίζονται ως LGBTQI+ πρόσφυγες. Το ερώτημα αυτό διερευνάται μέσα από την γενικότερη καταγραφή των απόψεων των μελών της μαθητικής ομάδας LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών, που παρακολουθούν μαθήματα ελληνικής γλώσσας στο «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» (ΚΣΜ) στην Αθήνα, σχετικά με την εμπειρία καθυπόταξης της ταυτότητάς τους από το ετεροφυλοφιλικό περιβάλλον. Τα συμπεράσματα της εργασίας στηρίχθηκαν στα αποτελέσματα επιτόπιας έρευνας που διενεργήθηκε στον χώρο του συγκεκριμένου Σχολείου τον Ιούλιο 2018 και στην οποία συμμετείχαν εθελοντικά και ανώνυμα δέκα LGBTQI+ πρόσφυγες μαθητές/τριες του. Ως μεθοδολογικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε η ημι-δομημένη συνέντευξη, ενώ στο απομαγνητοφωνημένο υλικό των συνεντεύξεων εφαρμόστηκε η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου.

Η έρευνα πλαισιώθηκε από ένα εκτενές θεωρητικό μέρος για την LGBTQI+ ταυτότητα και την κοινωνική παρουσία της. Το μέρος αυτός στηρίχθηκε τόσο στην ελληνική όσο και στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Όσα αποσπάσματα περιλήφθηκαν αυτούσια στην παρούσα εργασία από αγγλόφωνες πηγές, που δεν είχαν εκδοθεί στα ελληνικά, μεταφράστηκαν από τον συγγραφέα της εργασίας και παρατίθενται με την ένδειξη : [ΜτΣ] [=μεταφρασμένο από τον συγγραφέα].

Προλογίζοντας την παρούσα διπλωματική εργασία θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες σε όλους τους ακαδημαϊκούς και διοικητικούς συντελεστές του μεταπτυχιακού προγράμματος «Κοινωνικές διακρίσεις, μετανάστευση & ιδιότητα του πολίτη» που οργανώνει το «Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής» της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου για την αμέριστη συμπαράστασή τους τόσο κατά τη διάρκεια των μαθημάτων όσο και κατά την εκπόνηση αυτής της εργασίας.

Ιδιαίτερα θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην επιβλέπουσα καθηγήτρια κ. Καρακατσάνη Δέσποινα, Πρόεδρο και Καθηγήτρια του «Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής», για την πολύτιμη υποστήριξή της, τις

συμβουλές της και την γενικότερη ενίσχυση της ερευνητικής μου προσπάθειας. Χωρίς τη δική της βοήθεια η ολοκλήρωση του έργου μου θα ήταν αδύνατη. Ευχαριστώ, επίσης, θερμά τις συνεπιβλέπουσες Αναπληρώτριες Καθηγήτριες του ίδιου Τμήματος, κ. Γαζή Φωτεινή και κ. Παπαδιαμαντάκη Παναγιώτα, για την συμπαράστασή τους στις προσπάθειες μου όχι μόνο σε σχέση με τη εργασία αυτή αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος. Δεν θα μπορούσα να ξεχάσω να απευθύνω τις ευχαριστίες μου και στον Αναπληρωτή Καθηγητή του ίδιου Τμήματος, κ. Εμμανουήλ Σπυριδάκη, για την αποτελεσματική συμβουλευτική του και τις εύστοχες παρατηρήσεις του.

Αναλόγως εκφράζω τις ευχαριστίες μου στην εκπαιδευτική κοινότητα του «Κυριακάτικου Σχολείου Μεταναστών» στην Αθήνα, στο πλαίσιο της οποίας εδώ και αρκετά χρόνια εργάζομαι από κοινού με πλήθος εθελοντών σε δράσεις αλληλεγγύης για τους μετανάστες και πρόσφυγες που διαβιούν στην Ελλάδα. Χωρίς την φιλοξενία αυτής της εκπαιδευτικής κοινότητας, που υποδέχθηκε με ενθουσιασμό την ερευνητική μου προσπάθεια, θα ήταν αβέβαιη η επίτευξή της.

Τέλος, οφείλω να αφιερώσω την εργασία αυτή στην ιερή μνήμη του πατέρα μου Κωνσταντίνου Μπακούρου. Δυστυχώς ήμουν πολύ μικρός, όταν έφυγε, ώστε να αντιληφθώ από τότε με ποιες ανθρωπιστικές αρχές με γαλούχησε, κυρίως με το παράδειγμα και λιγότερο με τα λόγια του.

B.K.Μπακούρος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σεξουαλικότητα, στην κορπορατική ή/και συναισθηματική της διάσταση, θεωρείται συχνά ένα άκρως προσωπικό στοιχείο της ανθρώπινης ταυτότητας. Η θεώρηση αυτή συσκοτίζει τον πολιτικοκοινωνικό κοινωνικό χαρακτήρα κάθε σεξουαλικής επιλογής. Ιδιαίτερα όταν ο σεξουαλικός προσανατολισμός και ειδικότερα η LGBTQI+ ταυτότητα φύλου έχει ακτινιβιστική δυναμική και συνιστά μορφή πάλης για την ανατροπή των συντηρητικών εκμεταλλευτικών σχέσεων, που δομούν την ταξικά δομημένη καπιταλιστική κοινωνία. Στην πραγματικότητα η αντιμετώπιση του σεξουαλικού αυτοπροσδιορισμού ως προσωπικής υπόθεσης προκύπτει από την «απολαυστική διάσταση της ασυνείδητης γνώσης» (Lacan, 2013: 85). Αυτό το γεγονός αναδεικνύει έως σήμερα την ύπαρξη ενός ενοχικού (ατομικού και κοινωνικού) (συμ)πλέγματος αναφορικά με την ερωτική αυτοπραγμάτωση ως ουσιαστική ανθρώπινη ανάγκη. Το παραπάνω σύμπλεγμα, όμως, που ικανοποιείται πίσω από την απόλυτη ιδιωτικοποίηση της σεξουαλικότητας οδηγεί εντέλει στην κοινωνική αποσιώπησή της (Lacan, 2013: 90).

Η εργασία αυτή, λοιπόν, στοχεύει ακριβώς στην ερευνητική ικανοποίηση της ανάγκης για την ουσιαστική κοινωνική ορατότητα της LGBTQI+ προσφυγικής/μεταναστευτικής ταυτότητας. Φιλοδοξεί, επίσης, να παρουσιάσει την κοινωνική καταπίεση της LGBTQI+ ταυτότητας, ως κατεξοχήν πολιτικής ταυτότητας, αφού αφορά όχι απλώς το αίτημα της σεξουαλικής απελευθέρωσης αλλά σχετίζεται οργανικά με κάθε αίτημα για κατοχύρωση των ανθρώπινων δικαιωμάτων αδιακρίτως κοινωνικής τάξης, φύλου, θρησκείας κ.λπ. Ειδικότερα, η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στην παρουσίαση της συμβολής του θεσμού των σχολείων των μεταναστών/προσφύγων, ως δομών της μη τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων, στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη, στην ενεργή πολιτειότητα των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών.

Έτσι στην εργασία αυτή, χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την περίπτωση της μαθητικής ομάδας LGBTQI+ προσφύγων στο «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» (ΚΣΜ), η έρευνα επιχειρεί να αναδείξει ότι οι κινηματικές LGBTQI+ δράσεις αγωνίζονται κατά των διακρίσεων σε βάρος των LGBTQI+ατόμων, ώστε να τα

κατοχυρώσουν ως ισότιμα με τα μη LGBTQI+ κοινωνικά μέλη, γεγονός που θα έχει θετικό αντίκτυπο στο σύνολο του κοινωνικού σώματος. Στο πλαίσιο αυτού του αγώνα ο εκπαιδευτικός μηχανισμός και τα δίκτυα της μη τυπικής εκπαίδευσης διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο στην κοινωνικοπολιτική ένταξη και ενεργοποίηση των LGBTQI+ προσφύγων /μεταναστών.

Όπως φάνηκε και παραπάνω ο όρος LGBTQI+ πρόσφυγας χρησιμοποιείται από κοινού με τον όρο LGBTQI+ μετανάστης στην παρούσα εργασία. Αυτό συμβαίνει γιατί, όπως θα σημειωθεί και κατά την εννοιολόγηση των συγκεκριμένων όρων στη συνέχεια, οι τυπικές (νομικές) μεταξύ τους διαφορές δεν είναι ορατές και in vivo ανιχνεύσιμες σε ό,τι αφορά τη μη τυπική εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη φορέων LGBTQI+ ταυτότητας με τον ανάλογο σεξουαλικό προσανατολισμό είτε αυτοί είναι πρόσφυγες είτε είναι μετανάστες. Προτιμήθηκε στον τίτλο η αναφορά σε «LGBTQI+ πρόσφυγες», επειδή το δείγμα της έρευνας απαρτίζεται από τυπικώς LGBTQI+ πρόσφυγες.

Οι λόγοι που ώθησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος είναι καταρχάς η συνάφειά του με την κατεύθυνση του μεταπτυχιακού προγράμματος. Έπειτα, σχετίζονται με τη δράση του συγγραφέα αυτής της ερευνητικής εργασίας κατά των διακρίσεων διαφόρων ομάδων ανθρώπων και τη συμμετοχή του ως διδάσκοντος των ελληνικών σε αλληλέγγυα σχολεία μεταναστών/προσφύγων και ευρύτερα σε δομές μη τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων για ευπαθείς κοινωνικές ομάδες .

Πρωτίστως, όμως, καθοριστικό ρόλο στην επιλογή του θέματος αυτού διαδραμάτισε η διαπίστωση ότι στην Ελλάδα, που δοκιμάζεται από τα δεινά μιας σφοδρότατης οικονομικής κρίσης οι πολιτικοί θεσμοί αμφισβητούνται και οι οργανωτικοί κοινωνικοί μηχανισμοί δυσλειτουργούν. Στα κενά που δημιουργεί η απαξίωση του πολιτικού συστήματος από τους δοκιμαζόμενους πολίτες εισχωρεί η ρητορική του μίσους και εδραιώνεται ως δήθεν πολιτική στάση αντίστασης η ξеноφοβία, ο ρατσισμός και η προκατάληψη.

Πολιτικό αποτέλεσμα αυτής της αλλοτριωτικής διαδικασίας είναι η εμφάνιση ή/και η εδραίωση ακραίων πολιτικών σχηματισμών που βάλλουν ευθέως εναντίον της δημοκρατίας. Έτσι, ο «Άλλος», δηλαδή οποιοσδήποτε αποκλίνει από την νόρμα που είχε επιβάλει η κατεστημένη τάξη πραγμάτων, στοχοποιείται (Bourdieu, 1999: 95).

Ανάγεται σε υπεύθυνο της κρίσης, καθίσταται «αποδιοπομπαίπος τράγος», ο οποίος επιφορτίζεται συλλογικά λάθη, παρανοήσεις ή αβλεψίες. Αυτό το «κυνήγι μαγισσών» πλήττει πρωτίστως τις μειονότητες, οι οποίες δήθεν ευθύνονται για τις γενικευμένες οικονομικές, κοινωνικές ή πολιτικές αποτυχίες, επειδή απλώς δεν συμμερίζονται τις επιλογές της εκάστοτε πλειψηφίας (Bourdieu, 2002: 158).

Αυτή η στάση αφορά στην Ελλάδα συχνότατα τους LGBTQI+, καθώς συνιστούν κατά την παραπάνω συλλογιστική ορατούς φορείς μιας «ηθικής κρίσης» που προετοίμασε ή και διευκόλυνε την κοινωνικοοικονομική (Βλιαγκόφτης. 2014). Η αντιδιαλεκτική και συνωμοσιολογική αυτή ερμηνευτική βρίσκει κοινωνική απήχηση, γιατί αίρει την ευθύνη για την κρίση από τους πραγματικούς πρωταίτιους που νέμονται την εξουσία και εντέλει τους αθώνει, ενώ ταυτόχρονα απαλλάσσει την πλειοψηφία από τη δύσκολη αλλά κάποτε αναγκαία άσκηση αυτοκριτικής. Η παρούσα, λοιπόν, εργασία επιδιώκει να αντιπαρατεθεί σε τέτοιου είδους (αντιΛΟΑΤΚΙ+) θεωρήσεις που εδράζονται στον κοινωνικό αυτοματισμό.

Στο πρώτο μέρος της ερευνητικής αυτής μελέτης αποσαφηνίζονται και ορίζονται οι έννοιες που διατρέχουν τη σχετική βιβλιογραφία. Στη συνέχεια αναλύεται με βάση τα σύγχρονα θεωρητικά εργαλεία η στάση των δυτικών και μη δυτικών κοινωνιών απέναντι στη μη ετεροφυλόφιλη ταυτότητα και στον ανάλογο σεξουαλικό προσανατολισμό με αναφορές στις έμπρακτες διακρίσεις σε βάρος τους από τον 19^ο έως και τον 21^ο αιώνα, στην ομοφοβία αλλά και στο μετανεωτερικό κίνημα κατοχύρωσης των LGBTQI+ δικαιωμάτων, με έμφαση στο γεωπολιτικό σημείο τομής των δύο αυτών κόσμων στην Ανατολική Μεσόγειο, όπου και η Ελλάδα. Επιπρόσθετα διατυπώνεται το θεωρητικό πλαίσιο που αφορά την ενεργή συμμετοχή των LGBTQI+ ομάδων/συλλογικοτήτων/MKO στη διεθνή και ελληνική πραγματικότητα κατά την εποχή της μετανεωτερικότητας. Καταγράφονται, μάλιστα, οι ενεργές έως σήμερα στην Ελλάδα LGBTQI+ ομάδες/ κινήματα και στη συνέχεια παρουσιάζονται οι δομές/προγράμματα τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης μεταναστών/προσφύγων. Οι εκτενείς αυτές καταγραφές κρίθηκαν απαραίτητες, γιατί χωρίς τη συνδυασμένη γνώση του ελληνικού LGBTQI+ κινηματισμού και της εκπαιδευτικής κίνησης στο χώρο των μεταναστών/προσφύγων είναι αδύνατη η μελέτη της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών στην Ελλάδα (Θεοδωρακοπούλου & Ραντίσης, 2016: 395).

Στο δεύτερο μέρος αυτής της εργασίας διατυπώνεται το ερευνητικό πρόβλημα και παρατίθενται η μεθοδολογία, ο σκοπός της έρευνας, τα ερευνητικά ερωτήματα, οι άξονες έρευνας και τη σχετική βιβλιογραφική επισκόπηση, ενώ παρουσιάζονται εκτενώς ο χώρος διεξαγωγής της έρευνας και το ερευνητικό δείγμα. Στη συνέχεια αναλύονται τα ερευνητικά αποτελέσματα και τα από αυτά εξαγόμενα συμπεράσματα. Ακολουθεί η γενική βιβλιογραφία, ξενόγλωσση και ελληνική, καταγεγραμμένη από κοινού με βάση το ελληνικό αλφάβητο. Συμπληρώνεται από τρεις χωριστές βιβλιογραφικές καταγραφές συγκροτημένες από αποκλειστικά από διαδικτυακές πηγές, η πρώτη για τα νομικά έγγραφα, η δεύτερη για τα σχολεία μεταναστών και η τρίτη για τις LGBTQI+ οργανώσεις/κινήματα στην Ελλάδα. Οι δύο τελευταίες συμπεριέλαβαν μόνο όσες δομές ήταν έως και το 2018 σε λειτουργία/ισχύ. Στο παράρτημα της εργασίας ο αναγνώστης μπορεί να βρει τον οδηγό συνέντευξης της έρευνας και τη φόρμα του εντύπου έγγραφης συγκατάθεσης των υποκειμένων του ερευνητικού δείγματος στη συνέντευξη που παραχώρησαν.

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΦΥΛΟΥ & ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ - ΠΡΟΣΦΥΓΑ

Η κοινώς αποδεκτή ορολογία, τόσο επιστημονικά όσο και θεσμικά παράγοντες, για την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό, είναι αυτή που καταγράφεται στις «Αρχές της Γιογκιακάρτα» (ICJ & ISHR, 2007). Το ευρωπαϊκό παράρτημα της «Διεθνούς Ένωσης για τις Λεσβίες, τους/τις Ομοφυλόφιλους-ες, τους/τις Αμφιφυλόφιλους, τους/τις Τρανς και τους/τις Μεσοφυλικούς-ές», ακολουθεί σχεδόν την ίδια εννοιολόγηση για την «ταυτότητα φύλου» και τον «σεξουαλικό προσανατολισμό» (ILGA - Europe Glossary, 2014).

Επιπρόσθετα, η ορολογία της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού με βάση τις Αρχές της Γιογκιακάρτα, γίνεται πλήρως αποδεκτή από ένα πλήθος ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών, όπως είναι μεταξύ άλλων, ο «Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ο «Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης», η «Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Κοινωνικά, Οικονομικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα» και ο «Υπατος Αρμοστής του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα».

Ο προσδιορισμός της ταυτότητας του μετανάστη γενικά και ειδικότερα της ταυτότητας του πρόσφυγα σε σχέση προς την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό απαιτούν συχνά μια πιο περίπλοκη νομική θεμελίωση. Η ποικιλία των ανθρώπινων υποκειμένων που περιλαμβάνουν συνιστούν σχεδόν εξατομικευμένες περιπτώσεις. Μολονότι οι περιπτώσεις αυτές δεν εξειδικεύονται στις παραπάνω Αρχές, ωστόσο θεωρείται ότι καλύπτονται de facto από τις προβλέψεις και τις πεπραγμένα των Διεθνών Οργανισμών που τις υιοθετούν.

1.1. Ορισμός της ταυτότητας φύλου

Σύμφωνα με τις «Αρχές της Γιογκιακάρτα», «η ταυτότητα φύλου αναφέρεται στην βαθιά αισθητή, εσωτερική και ατομική εμπειρία του κάθε ανθρώπου για το κοινωνικό φύλο, το οποίο μπορεί να αντιστοιχεί ή όχι με το βιολογικό φύλο που του αποδόθηκε κατά τη γέννηση, περιλαμβανομένης της προσωπικής αίσθησης του σώματος (η οποία μπορεί να αφορά - αν επιλέχθηκε ελεύθερα - την τροποποίηση της σωματικής εμφάνισης ή λειτουργίας με ιατρικά, χειρουργικά ή άλλα μέσα) και άλλων

εκφράσεων του κοινωνικού φύλου περιλαμβανομένων του ντυσίματος, της ομιλίας και των ιδιομορφιών» (ICJ & ISHR, 2007).

Όπως συμπληρώνει ο «Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης»: «εκείνοι των οποίων η ταυτότητα φύλου δεν αντιστοιχεί με το βιολογικό φύλο που [τους] αποδόθηκε κατά τη γέννηση συνήθως αναφέρονται ως διεμφυλικά άτομα. Η ομάδα αυτή περιλαμβάνει άτομα που επιθυμούν κάποια στιγμή στη ζωή τους να υποβληθούν σε αγωγές επαναπροσδιορισμού φύλου (συνήθως αναφέρονται ως “διαφυλικά άτομα” ή “διεμφυλικά άτομα”), καθώς και άτομα που “παρενδύονται” ή άτομα που δεν θεωρούν ή δεν θέλουν να θεωρούν τους εαυτούς τους ως “άνδρες” ή “γυναίκες”. Μερικά από αυτά αναφέρονται στους εαυτούς τους ως άτομα “εναλλακτικού φύλου”»(FRA, 2014).

1.2.Ορισμός της έκφρασης φύλου

Η «έκφραση φύλου», ορίζεται από τον «Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης» ως: «εκδήλωση ενός ατόμου της ταυτότητας του κοινωνικού του φύλου, για παράδειγμα μέσω της “αρσενικής”, “θηλυκής” ή “εναλλακτικού φύλου” συμπεριφοράς, ντυσίματος, κόμμωσης, φωνής ή των σωματικών χαρακτηριστικών» (FRA, 2014).

Παρομοίως, με βάση το ευρωπαϊκό παράρτημα της «Διεθνούς Ένωσης για τις Λεσβίες, τους/τις Ομοφυλόφιλους-ες, τους/τις Αμφιφυλόφιλους, τους/τις Τρανς και τους/τις Μεσοφυλικούς-ές», η «έκφραση φύλου» (“gender expression”) αφορά «την εκδήλωση της ταυτότητας φύλου των ανθρώπων κι εκείνης που γίνεται αντιληπτή από τους άλλους. Συνήθως, οι άνθρωποι προσπαθούν να κάνουν την έκφραση ή την παρουσίαση του φύλου τους να ταιριάζει με την/τις ταυτότητα/ες του φύλου τους, ανεξαρτήτως από το βιολογικό φύλο που τους αποδόθηκε κατά τη γέννησή τους» (ILGA - Europe, 2014).

1.3. Ορισμός του σεξουαλικού προσανατολισμού

Σύμφωνα με τις «Αρχές της Γιογκιακάρτα για την «Εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σε σχέση με τον Σεξουαλικό Προσανατολισμό και την Ταυτότητα Φύλου» (“Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity”): «Ο σεξουαλικός προσανατολισμός είναι κατανοητό ότι αναφέρεται στην ικανότητα κάθε

ατόμου για βαθιά συναισθηματική, στοργική και σεξουαλική έλξη - και προσωπικές και σεξουαλικές σχέσεις – με άτομα διαφορετικού κοινωνικού φύλου ή του ίδιου κοινωνικού φύλου ή περισσοτέρων του ενός κοινωνικών φύλων» (ICJ & ISHR, 2007).

Όπως προσθέτει ο «Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (FRA):

«Ο σεξουαλικός προσανατολισμός αναφέρεται στην ταυτότητα («είναι»), στη διαγωγή («συμπεριφορά») και αφορά άλλα πρόσωπα («σχέσεις»). Είναι γενικά παραδεκτό ότι τα άτομα είναι ετεροφυλόφιλα (προσανατολισμός προς άτομα διαφορετικού κοινωνικού φύλου), ομοφυλόφιλα (γκέι ή λεσβίες, προσανατολισμός προς άτομα του ίδιου κοινωνικού φύλου) ή αμφιφυλόφιλα (προσανατολισμός προς και τα δύο κοινωνικά φύλα)» (FRA, 2014).

Επιπρόσθετα, ο «Συνήγορος του Πολίτη» (2014) αναφέρει, εμμένοντας ιδιαίτερα στο ζήτημα του σεξουαλικού προσανατολισμού:

«ο σεξουαλικός προσανατολισμός, ετεροερωτικός ή μη, με βάση την επιστημονική κοινότητα, δεν συνιστά επιλογή. Επιπλέον, δεν περιορίζεται μόνο στη σεξουαλική ζωή ενός ατόμου αλλά αφορά τη συνολική προσωπική και κοινωνική ταυτότητά του και συνδέεται στενά με τις προσωπικές σχέσεις που καλύπτουν την ανάγκη για αγάπη, δέσμευση και συντροφικότητα [...] ο σεξουαλικός προσανατολισμός εκτός από κοινωνικό δεδομένο, είναι στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου, και προστατεύεται αυτοτελώς τόσο από την εθνική και διεθνή νομοθεσία που δεσμεύει τη χώρα, όσο και από την ίδια τη συνταγματική μας έννομη τάξη, στο πλαίσιο της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος) και του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 2 του Συντάγματος)».

1.4. Ορισμός του μετανάστη

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ, ως «διεθνής μετανάστης» προσδιορίζεται όποιος/α εγκατέλειψε τη χώρα του, προκειμένου να εγκατασταθεί σε μια άλλη χώρα για τουλάχιστον ένα χρόνο. Οι σύγχρονες διεθνείς μεταναστεύσεις αφορούν σύμφωνα με αυτόν τον Οργανισμό περίπου το 2,5% του παγκόσμιου πληθυσμού. Όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, είναι ποικίλες οι αιτίες οι λόγοι που οδηγούν τα ανθρώπινα υποκείμενα σε μετανάστευση, όπως για παράδειγμα οι πολεμικές συρράξεις, οι εριβαλλοντικές καταστροφές ή/και οι πολιτικές διώξεις. Ωστόσο, η κύρια αιτία είναι οικονομική και αφορά την επιβίωση ή την καλύτερη διαβίωση, όπως

επισημαίνουν όλες οι σχετικές μελέτες (Κοτζαμάνη, Λαφαζάνης & Σκλάβου, 2008: 29).

Οι Κοτζαμάνη, Λαφαζάνης & Σκλάβου (2008:30) τονίζουν σχετικά με την ορολογία που αφορά τη μεταναστευτική ταυτότητα/ιδιότητα:

«στην ευρωπαϊκή νομοθεσία, τα σχετικά επίσημα κείμενα δεν αναφέρονται σε “μετανάστες”» αλλά σε “αλλοδαπούς υπηκόους χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ή σε Ευρωπαίους πολίτες” και σε “αλλοδαπούς τρίτων χωρών”, δηλαδή χωρών που δεν ανήκουν στην ΕΕ. Επίσης, η ΕΕ προβλέπει ειδικές νομοθετικές διατάξεις για πολίτες ορισμένων χωρών, όπως και για πολίτες χωρών που βρίσκονται υπό διαδικασία ένταξης στην Ένωση, και πολλές χώρες της ΕΕ έχουν συνάψει διακρατικές συμφωνίες σε ό,τι αφορά τη μετανάστευση πολιτών συγκεκριμένων χωρών στην χώρα τους. Τέλος, οι χώρες της ΕΕ έχουν, ή δεν έχουν, συγκεκριμένο ορισμό του μετανάστη, ο οποίος, όταν υπάρχει, διαφέρει από τον ορισμό του “αλλοδαπού τρίτης χώρας”. Αυτό οφείλεται στην ιστορία της συγκεκριμένης χώρας, αλλά και στη μεταναστευτική πολιτική που ακολουθεί. Στην ελληνική νομοθεσία, ο όρος που χρησιμοποιείται στα νομοθετικά κείμενα είναι ο “αλλοδαπός τρίτων χωρών”. Αυτός χαρακτηρίζεται από μια σειρά από υποχρεώσεις και δικαιώματα που τον διαφοροποιούν από τον Έλληνα πολίτη ή τον πολίτη ενός κράτους-μέλους της ΕΕ»

Η «Διεθνής Ένωση για την επιστημονική μελέτη του πληθυσμού» (UIESP 1981 στο Κοτζαμάνη, Λαφαζάνης & Σκλάβου, 2008: 31) στο «Δημογραφικό Λεξικό» καθόρισε ως «μετανάστευση το σύνολο των μετακινήσεων που επιφέρει την αλλαγή της διαμονής, λόγω της μετάβασης ατόμων ή ομάδων από τον τόπο καταγωγής του στη χώρα προορισμού τους». Η μετανάστευση ανθρώπων, ωστόσο δεν συνιστά απλώς μια αλλαγή γεωγραφικής περιοχής, μια μετακίνηση από ένα σημείο του παγκόσμιου χάρτη σε ένα άλλο. Αποτελεί μια κοινωνική συμπεριφορά με σταθερά χαρακτηριστικά ανά ιστορική περίοδο, ενώ οι εκάστοτε μετανάστες γίνονται πολλαπλασιαστές της κουλτούρας που φέρουν στη χώρα υποδοχής και αντιστρόφως ανατανακλούν πολλές φορές πολιτισμικά στοιχεία από τη χώρα εγκατάστασης στη χώρα προέλευσής τους. Αυτά όλα υποδηλώνουν ότι η μετανάστευση συνιστά όχι μια κινητική αλλά μια δυναμική διαδικασία (Cavaki, 1991 στο Κοτζαμάνη, Λαφαζάνης & Σκλάβου, 2008: 31).

1.5. Η διαφοροποίηση ανάμεσα σε μετανάστες και πρόσφυγες

Στο άρθρο 1 της Συνθήκης της Γενεύης το οποίο έχει επικυρωθεί από 139 κράτη, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, παρατίθεται ο ορισμός του πρόσφυγα ως εξής: «Πρόσφυγας είναι κάθε πρόσωπο που λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας είναι υπήκοος και δεν μπορεί ή λόγου φόβου δεν επιθυμεί να απολαμβάνει την προστασία της χώρας του, επιδιώκοντας προστασία –άσυλο από μια άλλη χώρα» (UNHCR, 1997).

Οι πρόσφυγες από τους μετανάστες, διαφέρουν ως προς το γεγονός ότι οι πρόσφυγες αποποιούνται την προστασία της χώρας τους. Υφίστανται, δηλαδή, έναν αναγκαστικό εκπατρισμό, καθώς δεν έχουν άλλη επιλογή, αφού ή απειλείται η ζωή τους ή αναγκάζονται να ζήσουν χωρίς την εγγύηση της προστασίας των διεθνώς αναγνωρισμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους (Βρέλλη, 2003: 45). Καταφεύγουν, λοιπόν, σε μια άλλη χώρα αιτούμενοι προστασίας/ασύλου. Οι μετανάστες, από το άλλο μέρος, επιλέγουν εκούσια τη μετακίνηση σε μια άλλη χώρα (εξωτερική μετανάστευση) με την προοπτική της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσής τους. Τα όρια, όμως, μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών δεν είναι πάντα ευχερώς διακριτά. Η απειλή της επιβίωσης σε αρκετές περιπτώσεις μεταναστών καθιστά την επιλογή της μετανάστευσης εξαναγκαστική, αφού η χώρα καταγωγής δεν εξασφαλίζει το θεμελιώδες δικαίωμα της ζωής (Βρέλλη, 2003: 44-46).

Η παραπάνω δυσχέρεια γίνεται εντονότερη, όταν πρέπει να διακριθούν οι LGBTQI+ πρόσφυγες από τους LGBTQI+ μετανάστες. Επισήμως, LGBTQI+ πρόσφυγας θεωρείται το ανθρώπινο υποκείμενο που επιδιώκει άσυλο εξαιτίας του LGBTQI+ (σεξουαλικού) προσανατολισμού του. Ο LGBTQI+ μετανάστης είναι ο πολίτης μιας χώρας με τον παραπάνω σεξουαλικό προσανατολισμό που δραστηριοποιείται και κατοικεί σε μια άλλη χώρα αλλά δεν έχει διακόψει τους πολιτικούς δεσμούς με τη χώρα καταγωγής του. Με άλλα λόγια, το κίνητρο της μετακίνησης του δεύτερου δεν ήταν η αντιμετώπισή του ως μέλους της LGBTQI+ κοινότητας στη χώρα καταγωγής του (Βαϊτσοπούλου, 2017).

Ο δυναμικός όμως χαρακτήρας της ανθρώπινης προσωπικότητας σε συνδυασμό με την κοινωνική δυναμική κάθε χώρας/κράτους οδηγεί τα ανθρώπινα υποκείμενα σε μια διαδικασία συνεχούς αναπροσδιορισμού ποικίλων ταυτοτήτων. Έτσι πολλοί μετανάστες ιδιαίτερα από χώρες με ελεγχόμενη κυκλοφορία ιδεών και με

περιορισμένο εύρος κοινωνικών εμπειριών ανιχνεύουν ή ανακαλύπτουν τον LGBTQI+ προσανατολισμό τους κατά την παραμονή τους στη χώρα εγκατάστασης, αν οι συνθήκες είναι κατάλληλες, αναπροσαρμόζοντας μάλιστα την ταυτότητα φύλου τους. Στις περιπτώσεις αυτές ελάχιστο ουσιαστικό ρόλο διαδραματίζει για το πολιτικοκοινωνικό προφίλ τους η διατήρηση των πολιτικών σχέσεων με τη χώρα καταγωγής και η διάκρισή τους από τους εξ ορισμού LGBTQI+ πρόσφυγες (Βαϊτσοπούλου, 2017).

1.6. Η διπολιτισμική ταυτότητα

Η «διπολιτισμική ταυτότητα» έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τις επιστήμες της αγωγής (Τριανταφυλλίδου, 2003: 45). Σύμφωνα με την Κωστούλα – Μακράκη (2001:25):

«Ο όρος “διπολιτισμική ταυτότητα” αναφέρεται στην ικανότητα που έχει αναπτύξει κάποιος να λειτουργεί σε δύο διαφορετικά πολιτισμικά συστήματα, έχοντας τη δυνατότητα να εναλλάσσει κοινωνικούς ρόλους μεταξύ δύο συστημάτων αξιών και παράλληλα να μπορεί να ταυτίζεται με δύο (ή και περισσότερες) πληθυσμιακές ομάδες. Επίσης, ο όρος περιγράφει άτομα που βρίσκονται μεταξύ δύο πολιτισμικών συστημάτων και εκδηλώνουν αντίστοιχα τα χαρακτηριστικά τους».

Στην περίπτωση των LGBTQI+ προσφύγων ή/και μεταναστών η συγκρότηση αυτής της διπολιτισμικής ταυτότητας είναι ακόμη πιο δυσχερής, γιατί καλούνται να συνδυάσουν χαρακτηριστικά ταυτοτήτων μειονότητας τόσο από τη χώρα προέλευσης όσο και από την χώρα διαβίωσης. Καλούνται επομένως να προβούν σε μια διαδικασία πολλαπλής επιλογής που προϋποθέτει και απαιτεί συνθετότερα κριτήρια στο έδαφος ενός στέρεα δομημένου ή δομούμενου ψυχολογικού προφίλ .

Για να αναπτύξει όμως το διπολιτισμικό - διγλωσσικό LGBTQI+ άτομο τη διττή πολιτισμική ταυτότητά του, είναι απαραίτητο να επικρατούν στην κοινωνία υποδοχής οι κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις. Δηλαδή, ο σεξουαλικός προσανατολισμός του και ο διττός πολιτισμικός προσανατολισμός του είναι δυνατόν να συνδυαστούν ομαλά και να (συν)διαμορφωθούν, εφόσον δεν παρατηρούνται στη χώρα εγκατάστασης φαινόμενα, όπως αυτά του ρατσισμού, της απομόνωσης και της περιθωριοποίησης σε σχέση με όλο το παραπάνω φάσμα των προσανατολισμών του. Για τα ελληνικά πράγματα ειδικότερα, μόνο με τον παραπάνω όρο, η διπολιτισμική

ταυτότητα συνάδει με το πολιτικό και το πολιτισμικό πρόσταγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, «ενότητα μέσα από τη διαφορετικότητα, με την ενότητα να αναφέρεται στην πολιτική διάσταση και τη διαφορετικότητα στην πολιτισμική, η οποία αφορά» (Δαμανάκης, 2007: 45). Η σεξουαλικότητα αφορά για κάθε κοινωνικό μέλος τόσο την πολιτική όσο και την πολιτισμική διάσταση της ενότητας αυτής και βεβαίως δεν είναι δυνατό να εξαιρεθούν οι LGBTQI+ πρόσφυγες ή/και μετανάστες χωρίς να τεθεί εν αμφιβόλω συνολικά το ευρωπαϊκό οικοδόμημα (Βαϊτσοπούλου, 2017).

Τα προαναφερθέντα απασχολούν τη διπολιτισμική αγωγή η οποία, όπως έχει επισημανθεί:

«αφορά όλα τα μέλη μιας πολιτισμικής κοινωνίας και όχι μόνο στα μέλη των μειονοτήτων. Σχετίζεται με την κοινωνικοποίηση του ατόμου. Έχει ως κύριο στόχο την ευαισθητοποίηση όλων των μελών της κοινωνίας, προκειμένου να κυριαρχεί μεταξύ τους μια αμοιβαία ανοχή, κατανόηση, αναγνώριση και αποδοχή. Πρωταρχική επιδίωξη της είναι να καταστήσει το διπολιτισμικό - διγλωσσικό άτομο ικανό να συνθέσει τα διπολιτισμικά βιώματά του, τις εμπειρίες αλλά και τις παραστάσεις του σ' ένα ενιαίο σύνολο και έτσι να αποκτήσει μια “διπολιτισμική ταυτότητα”» (Τριανταφυλλίδου, 2003: 67)

Γίνεται αντιληπτό, επομένως, ότι η διπολιτισμική ταυτότητα στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες συγκροτείται εντός της διαπολιτισμικής ιστορικής πραγματικότητας και «μόνο εάν τα καθημερινά βιώματα, οι εμπειρίες, οι παραστάσεις, και οι γνώσεις προέρχονται από ένα διπολιτισμικό - διγλωσσικό περιβάλλον, τότε και η πολιτισμική ταυτότητα του κάθε ατόμου θα έχει διπολιτισμικό χαρακτήρα» (Δαμανάκης, 1998: 94). Η διπολιτισμική αγωγή συνιστά ακριβώς τον καθοριστικό διάλογο συγκρότησης της ταυτότητας αυτής, που κατεξοχήν σέβεται τα δικαιώματα του μετανάστη/πρόσφυγα και μάλιστα του LGBTQI+ πρόσφυγα.

2. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΛΟΑΤΚΙ+ / LGBTQI+

Το αρκτικόλεξο «ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+», που χρησιμοποιείται από τη δεκαετία του 1990 ως αυτοπροσδιορισμός (Λεσβίες, Ομοφυλόφιλοι, Αμφιφυλόφιλοι, Τρανς - “LGBT”) ή η πληρέστερη «ΛΟΑΤΚΙ+» (“LGBTQI+”) (Λεσβίες, Ομοφυλόφιλοι/ες, Αμφιφυλόφιλοι/ες, Τρανς, Κουήρ, Μεσοφυλικί/ές, Διεμφυλικί/ές κ.ά.), χρησιμοποιείται για τους μη ετεροφυλόφιλους ανθρώπους ή/και για εκείνους που το κοινωνικό τους φύλο (“gender”) δεν ταυτίζεται με το φύλο (“sex”) που αναγνωρίστηκε επίσημα κατά τη γέννηση. Ο όρος, επίσης, αναφέρεται στο κίνημα (πολιτικό και κοινωνικό) που διεκδικεί δικαιώματα, όπως ισονομία, ισότητα και εξάλειψη των διακρίσεων που στηρίζονται στο φύλο (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 51). Στη συνέχεια εννοιολογείται επεξηγείται αναλυτικά και το αρκτικόλεξο ΛΟΑΤΚΙ+ / LGBTQI+.

2.1. Το σύμβολο «+»

Το σύμβολο «+» αφορά πρόσθετες ταυτότητες φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού, όπως:

- **Ασέξουαλ (asexual):** Σύμφωνα με την ILGA - Europe, «ένα ασέξουαλ άτομο είναι αυτό που δεν βιώνει σεξουαλική έλξη. Οι ασέξουαλ άνθρωποι εκδηλώνουν τις ίδιες συναισθηματικές ανάγκες όπως όλοι οι άλλοι και είναι το ίδιο ικανοί να αναπτύξουν στενές προσωπικές σχέσεις. Η ασέξουαλικότητα δεν πρέπει να παραφραστεί ως αγαμία, η οποία αποτελεί μια επιλογή ή μια συγκεκριμένη κατάσταση. Μερικοί θεωρούν την ασέξουαλικότητα ως ένα σεξουαλικό προσανατολισμό» (ILGA - Europe Glossary, 2014).
- **Πανσέξουαλ (pansexual):** Με τον όρο αυτό αποδίδεται «ένα άτομο που συναισθηματικά, σωματικά ή/και συναισθηματικά ελκύεται από ένα άλλο άτομο, ανεξαρτήτως της ταυτότητας φύλου ή του βιολογικού φύλου αυτού του ατόμου» (Anti-Defamation League – ADL, 2014).
- **Ερωτηματικός/ή (questioning):** Ο όρος αυτός αφορά «ένα άτομο που βρίσκεται στη διαδικασία της κατανόησης και εξερεύνησης του σεξουαλικού του προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου του. Συνήθως αναζητά πληροφορίες και

υποστήριξη κατά τη διάρκεια αυτού του σταδίου της ανάπτυξης της ταυτότητάς τους» (ILGA - Europe Glossary, 2014).

2.2. Λεσβία (Lesbian)

Σύμφωνα με την ILGA Europe (2014), ο όρος «Λεσβία» (“Lesbian”), αναφέρεται σε «μια γυναίκα που σεξουαλικά και συναισθηματικά ελκύεται από γυναίκες». Ο όρος αυτός δημιουργήθηκε από το όνομα της Λέσβου, του νησιού, όπου έζησε η λυρική ποιήτρια Σαπφώ τον 6ο αιώνα π.Χ. και ύμνησε στην ποίησή της την ερωτική έλξη μεταξύ γυναικών (Ομοφυλοφιλική & Λεσβιακή Κοινότητα Ελλάδας, 2018).

2.3. Ομοφυλόφιλος/η (Homosexual)

Η χρήση του όρου «Ομοφυλόφιλος/η» (“Homosexual”), γίνεται «για να κατηγοριοποιήσει ανθρώπους με βάση το κοινωνικό φύλο τους σε συνάρτηση με το κοινωνικό φύλο του σεξουαλικού τους συντρόφου. Όταν το κοινωνικό φύλο ενός ατόμου είναι το ίδιο με αυτό του σεξουαλικού συντρόφου του, τότε το άτομο αυτό χαρακτηρίζεται ως ομοφυλόφιλο» (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 52). Το θηλυκό γένος («ομοφυλόφιλη») ταυτίζεται γενικώς στη βιβλιογραφία με τον όρο «Λεσβία», ενώ το αρσενικό γένος («ομοφυλόφιλος») ορθότερο βιβλιογραφικά είναι να ταυτίζεται με τον όρο «Γκέι».

2.4. Αμφιφυλόφιλος/η (Bisexual)

Ο όρος «Αμφιφυλόφιλος/η» (“Bisexual”) «αναφέρεται σε άτομα που συναισθηματικά ή/και σεξουαλικά ελκύονται από άλλα άτομα περισσότερων του ενός φύλου» (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 52).

2.5. Τρανς – Διεμφυλικός/ή (Trans)

Ο όρος «Τρανς» ή «Διεμφυλικός/ή» (“Trans”), είναι «ένας περιεκτικός όρος ομπρέλα που αφορά εκείνους τους ανθρώπους που η ταυτότητα φύλου τους ή/και η έκφραση φύλου τους διαφοροποιείται από το φύλο που τους έχει αποδοθεί κατά τη γέννηση. Περιλαμβάνει αλλά δεν περιορίζεται σε άνδρες και γυναίκες με διεμφυλικό παρελθόν και ανθρώπους που χαρακτηρίζονται ως διαφυλικοί, διεμφυλικοί, τραβεστί/παρενδυτικοί, ανδρόγυνοι, πολυφυλικοί, τζέντερκουηρ, άφυλοι, εναλλακτικού φύλου ή με οποιαδήποτε άλλη ταυτότητα ή/και έκφραση φύλου που δεν είναι τυπικά αρσενική ή θηλυκή και εκφράζουν το φύλο τους μέσω της επιλογής ρούχων, παρουσίασης ή τροποποίησης του σώματος, συμπεριλαμβανομένων

πολλαπλών χειρουργικών επεμβάσεων» (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 52). Έναν παρόμοιο ορισμό των τρανς ανθρώπων, δίνει η ΜΚΟ «Διεμφυλική Ευρώπη» (TGEU): «[ο όρος τρανς είναι] ένας όρος που καλύπτει ένα ευρύ φάσμα ανθρώπων, οι οποίοι θα ανακαλύψουν ότι η ταυτότητα ή έκφραση του φύλου τους δεν αντιστοιχεί πλήρως με το φύλο που τους έχει αποδοθεί κατά τη γέννηση. Αυτός ο όρος μπορεί να περιλαμβάνει - αλλά δεν περιορίζεται σε - ανθρώπους που προσδιορίζονται χρησιμοποιώντας τους ακόλουθους πιο ειδικούς όρους: διαφυλικοί άνθρωποι, διεμφυλικοί άνθρωποι, τραβεστί / cross-dressing άνθρωποι, μη-δυναδικού [φύλου], άνθρωποι εναλλακτικού φύλου» (Transgender Europe - TGEU, 2011).

2.6. Γκέι (Gay)

Ο όρος «Γκέι» (“Gay”), «αναφέρεται σε ένα άτομο που αισθάνεται σεξουαλική ή/ και συναισθηματική επιθυμία αποκλειστικά ή κυρίως για άτομα του δικού της/ του βιολογικού φύλου. Ωστόσο, ο όρος έχει χρησιμοποιηθεί καταχρηστικά, για να καλύπτει όλους τους γκέι άνδρες και γυναίκες (και μερικές φορές ακόμα και τους/τις αμφιφυλόφιλους-ες). Αυτό έχει συζητηθεί ευρέως σε επίπεδο επιστημονικό και, όπως συμπεραίνεται, ο όρος “γκέι” θα πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο, όταν αναφέρεται σε άνδρες που ελκύονται σεξουαλικά ή/και από άλλους άνδρες. Εάν η πρόθεση είναι να καλύψει όλους/ες χωρίς σκόπιμο αποκλεισμό οποιουδήποτε σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας/έκφρασης φύλου, τότε συνιστάται να μην χρησιμοποιείται ο όρος γκέι και αντ’ αυτού να χρησιμοποιείται ο όρος LGBTQI+ (λεσβίες, ομοφυλόφιλοι, αμφιφυλόφιλοι, τρανς και μεσοφυλικοί)» (ILGA - Europe, 2014 στο Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 53).

2.7. Κουήρ (Queer)

Ο όρος/κατηγορία «Κουήρ» (“Queer”), - που αποτελεί και όρο προσδιοριστικό και της ταυτότητας φύλου και του σεξουαλικού προσανατολισμού - έχει γίνει ένας ακαδημαϊκός όρος που αφορά ανθρώπους που δεν είναι ετεροφυλόφιλοι και περιλαμβάνει λεσβίες, γκέι άνδρες, αμφιφυλόφιλους-ες και τρανς. Η κουήρ θεωρία αμφισβητεί τις ετεροκανονικές κοινωνικές νόρμες, όσον αφορά το κοινωνικό φύλο και τη σεξουαλικότητα και υποστηρίζει ότι οι ρόλοι των φύλων είναι κοινωνικές κατασκευές. Για πολλά LGBTQI+ άτομα, ο όρος «κουήρ» έχει αμφίσημο χαρακτήρα, καθώς ήταν παραδοσιακά ένα υποτιμητικός όρος στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία, ο οποίος σταδιακά απέκτησε επαναστατικό (αριστερό) χαρακτήρα. Εντούτοις, σήμερα,

πολλά LGBTQI+ άτομα νιώθουν άνετα με τον όρο και τον έχουν “ανακτήσει” ως ένα σύμβολο υπερηφάνειας» (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 53).

2.8. Μεσοφυλικός/ή (Intersex)

Ο όρος «Μεσοφυλικός/ή» (Intersex) συνιστά «έναν όρο που αναφέρεται σε μια σειρά από φυσικά χαρακτηριστικά ή παραλλαγές που υπάρχουν μεταξύ των στερεοτυπικών ιδεωδών του αρσενικού και του θηλυκού. Οι μεσοφυλικοί άνθρωποι γεννιούνται με φυσικά, ορμονικά ή γενετικά χαρακτηριστικά που δεν είναι ούτε αποκλειστικά θηλυκά ούτε αποκλειστικά αρσενικά ή ένας συνδυασμός θηλυκού και αρσενικού (ερμαφροδιτισμός). Εμφανίζονται πολλές μορφές μεσοφυλικών, για αυτόν τον λόγο ο σχετικός όρος αποτελεί ένα φάσμα ή έναν όρο ομπρέλα, παρά μια ενιαία κατηγορία. Ένα μεσοφυλικό άτομο γεννιέται μεσοφυλικό. Ορισμένες κοινές παραλλαγές μεσοφυλικών διαγιγνώσκονται προγεννητικά μέσω προγεννητικού γενετικού ελέγχου. Οι μεσοφυλικές διαφορές μπορούν να είναι άμεσα ορατές κατά τη γέννηση. Μερικά από τα μεσοφυλικά χαρακτηριστικά γίνονται εμφανή κατά την εφηβεία ή όταν γίνεται προσπάθεια σύλληψης ή μέσω τυχαίας πιθανότητας. Άλλες περιπτώσεις μπορούν να ανακαλυφθούν μόνο κατά τη διάρκεια αυτοψίας» (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 53).

2.9. Λειτουργικός ορισμός της «μαθητικής ομάδας ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+ προσφύγων»

Μετά την παραπάνω εννοιολόγηση και ανάλυση του αρκτικόλεξου ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+ αλλά και τον προσδιορισμό των όρων ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+ πρόσφυγας και μετανάστης στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι απαραίτητη η λειτουργική διατύπωση του ορισμού για τη *μαθητική ομάδα ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+ προσφύγων*, όπως αυτή παρουσιάζεται στην παρούσα εργασία. Έτσι θα αποφευχθούν πιθανές παρανοήσεις που αφορούν τόσο τον χαρακτήρα αυτής της έρευνας όσο και τα συμπεράσματα στα οποία αυτή καταλήγει.

Θα μπορούσε λοιπόν να υποστηριχτεί ότι ως «ομάδα ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+ προσφύγων» ορίζεται μια συλλογικότητα σε συγκεκριμένο ιστορικό χρόνο και κοινωνικό χώρο της οποίας τα μέλη αυτοπροσδιορίζονται ως LGBTQI+, με μία ή περισσότερες ταυτότητες φύλου από το παραπάνω αρκτικόλεξο και ανάλογο σεξουαλικό προσανατολισμό. Ταυτόχρονα τα μέλη της ομάδας αυτής υπάγονται με αυτόβουλη αίτησή τους στο νομικό καθεστώς του πρόσφυγα που αιτείται άσυλο σε μια χώρα (Ελλάδα) για λόγους που απορρέουν από την LGBTQI+ ταυτότητα φύλου

τους και τον ανάλογο σεξουαλικό προσανατολισμό. Αυτή η ομάδα έχει δυναμικό/διεκδικητικό/ακτιβιστικό χαρακτήρα με σκοπό την κατοχύρωση /προάσπιση/επαύξηση των LGBTQI+ δικαιωμάτων, όπως αυτά αναγνωρίζονται από το διεθνές δίκαιο. Ο αγώνας αυτός είναι πολιτικά, ιδεολογικά και κοινωνικά συνδεδεμένος με τα κινήματα υπεράσπισης γενικότερα των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Τέλος θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η *μαθητική ομάδα ΛΟΑΤΚΙ+/LGBTQI+ προσφύγων* σε όλη την έκταση της παρούσας έρευνας τελεί υπό μία ειδική κοινωνική συνθήκη: τα μέλη της είναι ενήλικες μαθητές/τριες του «Κυριακάτικου Σχολείου Μεταναστών», μιας εκπαιδευτικής μονάδας – εθελοντικής συλλογικότητας της μη τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων.

3. Η ΜΗ ΕΤΕΡΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ ΕΝΤΟΣ & ΕΚΤΟΣ ΔΥΤΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Η μη ετεροφυλοφιλική σεξουαλικότητα είναι τόσο παλιά όσο και η ετεροφυλοφιλική. Ο LGBTQI+ σεξουαλικός προσανατολισμός όμως είναι νεωτερικό φαινόμενο, υπό την έννοια της κινηματικής διεκδίκησης μιας ισότιμης με την ετεροφυλοφιλική ανοικτής κοινωνικής παρουσίας. Επομένως, είναι στη βάση του ένας πολιτικός προσανατολισμός, αφού τα αιτήματα που τον συνοδεύουν και τον τροφοδοτούν επιδιώκουν να επιφέρουν αλλαγή στο πολιτικοκοινωνικό status quo κοινωνιών που δομήθηκαν σε ετεροφυλοφιλικά πρότυπα/στερεότυπα συμπεριφοράς, δράσης και αξιολόγησης του ανθρώπινου δυναμικού τους (Pierson & Thomas, 2002: 414).

Αυτή η διαπίστωση είναι θεμελιώδης, για να κατανοηθεί ο λόγος που τόσο στον δυτικό κόσμο όσο και στον μη δυτικό το πέρασμα από τις διώξεις της μη ετεροφυλόφιλης σεξουαλικότητας, στη σιωπηρή ανοχή, και εντέλει στην αποδοχή της LGBTQI+ σεξουαλικότητας δεν είναι ούτε κοινωνιολογικά ευνόητη ούτε ιστορικά ευθύγραμμη αλλά ούτε και τελεσίδικα συντελεσμένη. Αντίθετα, και στις δύο πολιτισμικές σφαίρες η LGBTQI+ ταυτότητα αντιμετωπίζεται συχνά εχθρικά από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ή και καθεστώτα. Στον δυτικό κόσμο θεωρείται έκφραση της «Νέας Τάξης» κυρίως υπό την καθοδήγηση νοσηρών (παρα)θρησκευτικών κύκλων στο πλαίσιο μιας συνομοσιολογικής σύλληψης του κοινωνικού γίνεσθαι, ενώ στις μη δυτικές κοινωνίες παρουσιάζεται ως πτυχή της πολιτιστικής απειλής που ενέχει η δυτική εκκοσμίκευση, μια βιοπολιτισμική/ηθική «ασθένεια» που χρήζει ποικιλότροπης «θεραπείας» (Βλιαγκόφτης, 2014 και Γκόρου, 2015).

Έτσι η απελευθέρωση της LGBTQI+ ταυτότητας και πολύ περισσότερο η νομική κατοχύρωση των δικαιωμάτων της αντιμετωπίζονται εχθρικά, ενώ τα ανθρώπινα υποκείμενα που τα διεκδικούν περιορίζονται ή διώκονται με ποικίλους τρόπους. Η LGBTQI+ προσφυγιά παρατηρείται κυρίως, όταν αυτοί οι περιορισμοί ή οι διώξεις ανάγονται σε μεθόδους άσκησης της κρατικής εξουσίας υπό την κάλυψη νόμων που συχνά παραβιάζουν συνολικά τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η ύπαρξη τέτοιων φαινομένων δεν μπορεί να ερμηνευθεί απλώς ως στιγμιαίο ή παροδικό κοινωνικοπολιτικό ζήτημα προς λύση. Έχει βαθιές ιστορικές ρίζες τόσο στον δυτικό όσο και στον μη δυτικό κόσμο.

Στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η ιδεολογική βάση αντιμετώπισης της μη ετεροφυλόφιλης ταυτότητας και στον δυτικό και στον μη δυτικό κόσμο. Ειδική μνεία θα γίνει στην Ελλάδα και στην ανατολική Μεσόγειο γενικότερα που αποτελούν το γεωπολιτικό σημείο τομής των δύο κόσμων αναφορικά με τον LGBTQI+ σεξουαλικό προσανατολισμό, γεγονός που όπως θα υποδειχθεί σχετίζεται στενά με τη μεταναστευτική κινητικότητα των LGBTQI+ ατόμων από τον ένα κόσμο στον άλλο.

3.1. Η μη ετεροφυλοφιλία στον Δυτικό Κόσμο

Στον Δυτικό Κόσμο, κυρίως από το 17ο και με έμφαση τον 18ο αιώνα, η σεξουαλική ταυτότητα και έκφραση προβάλλεται ως διακριτό ανθρώπινο χαρακτηριστικό γνώρισμα (Foucault, 1980: 57). Έτσι η ομοφυλοφιλία απεμπλέκεται σταδιακά από την εκκλησιαστική κατηγοριοποίηση της «αμαρτίας» και αναδύεται ως ατομική και συλλογική συμπεριφορά ή και πρακτική, και άρα ως κοινωνικό φαινόμενο προς μελέτη. Η ομοφυλοφιλία ως συμπεριφορά, «έγινε, για πρώτη φορά στην Ευρώπη, προς το τέλος του 19ου αιώνα, το σημείο αναφοράς μίας ομάδας και μεμονωμένων ατόμων, η οποία περιελάμβανε όχι μόνο διαφυλικά άτομα αλλά και όλους όσους συμμετείχαν σε ομοφυλοφιλικές δραστηριότητες» (Drucker, 1996 στο Βουλβούλη, 2014: 346). Η Α. Βουλβούλη ορθότατα υπογραμμίζει:

«ο Boswell (1989) υποστηρίζει ότι αυτό που αποκαλούμε ομοφυλοφιλία, για παράδειγμα, δεν είναι ένα ενιαίο σύνολο ενεργειών, πολύ λιγότερο ένα σύνολο γνωρισμάτων που χαρακτήριζε συγκεκριμένα άτομα στις προ-καπιταλιστικές κοινωνίες. Οι ετεροφυλόφιλοι και οι ομοφυλόφιλοι εισχωρούν σε κοινωνικούς ρόλους και στάσεις που άπτονται μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, αυτής του καπιταλισμού. Έκτοτε, η ομοφυλοφιλία αντιμετωπίζεται ως ασθένεια και ταυτόχρονα ως παρέκκλιση [...] καθώς παραβιάζει τον βαθμό της φυσικής ελευθερίας τον οποίο ένα άτομο πρέπει να έχει σε συνάρτηση άμεσα με τον βαθμό της ηθικής ελευθερίας του (Foucault, 1980)» (Βουλβούλη, 2014: 346).

Με άλλα λόγια η καταπίεση των ομοφυλοφίλων και γενικότερα η αστυνόμευση της σεξουαλικής πραγμάτωσης απέκτησε ένα άλλοθι μέσα από το οποίο δικαιώνεται με ηθικά κριτήρια η αποκλειστική κοινωνική παρουσία της ετεροφυλοφιλίας. Στο «διαφωτισμένο» δυτικό κόσμο το άλλοθι αυτό δεν είναι πρόδηλα θρησκευτικό αλλά επιστημονικό. Η Δ. Τζανάκη (2018: 113-114) σημειώνει σχετικά:

«Έτσι επιχειρείται μια ολόκληρη ερμηνεία της ελευθερίας εντός της ηθικής που προσυπογράφει ο «ειδικός», όπως αυτή εντοπίζεται σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα από τους πρωτεργάτες της ψυχιατρικής και της εγκληματολογίας, Φιλίπ Πινέλ (Philippe Pinel, 1745-1826), Ζαν Ετιέν Ντομινίκ Εσκιρόλ (Jean Etienne Dominique Esquirol, 1772-1840), Τζέιμς Κόουλς Πρίσαρντ (James Cowles Prichard, 1786-1848), Μπενεντίκτ Ογκιστέν Μορέλ (Bénédict Augustin Morel, 1809-1873), Μορώ ντε Τουρς (Moreu de Tours, 1804-1884), Ζαν Μαρτίν Σαρκό (Jean Martin Charcot, 1825-1893), Ζακ Ζοσέφ Βαλεντίν Μανιάν (Jacques Joseph Valentin Magnan, 1835-1916), Σέζαρε Λομπρόζο (Cesare Lombroso, 1835-1909), Μαξ Νόρνταου (Max Nordau, 1849-1923) Γκουστάβ λε Μπον (Gustave le Bon, 1841-1931), κ.ά., και η οποία στηρίζεται σε έναν εμφύλιο πόλεμο στον οποίο, εντός της θεωρίας του εκφυλισμού, τα υποκείμενα πρέπει να επικρατήσουν πάνω στα εκφυλισμένα ηθικά παρανοϊκά άτομα προς όφελος του πολιτισμού»

Η ομοφυλοφιλία ή καλύτερα η μη ετεροφυλοφιλία από αυτή την οπτική γωνία υπάγεται πλέον στο αντικείμενο της ψυχιατρικής υπό τον ευρηματικά εργαλειακό όρο της «ηθικής παράνοιας». Η Δ. Τζανάκη (2018: 114-116) επισημαίνει:

«Ειδικότερα, το 1801 ο πατέρας της ψυχιατρικής Φιλίπ Πινέλ στο *Traité médicophilosophique sur l'aliénation mentale* (1801) αναφέρεται με δέος στον εντοπισμό ασθενών χωρίς παραλήρημα (manie sans delire) [...] δηλαδή μια νέα μορφή παράνοιας που συναρτάται με τον ρόλο των αισθηματικών δυνάμεων των ενστίκτων που οδηγούν σε αλλοίωση την αντίληψη των ατόμων. Πάνω σε αυτή τη θεωρία ο άγγλος φυσικός και εθνολόγος Τζέιμς Κόουλς Πρίσαρντ [...] το 1835 στο βιβλίο του *Treatise on Insanity and Other Disorders Affecting the Mind*, κατέληξε να εδραιώσει ένα νέο όρο στην ψυχιατρική, που δεν ήταν άλλος από αυτόν της «ηθικής παράνοιας» (moral insanity) [...]. Αυτό ακριβώς έρχεται να ερμηνεύσει και ο εκφυλισμός του γάλλου ψυχιάτρου Μπενεντίκτ Ογκιστέν Μορέλ στο βιβλίο του *Πραγματεία για τον φυσικό, διανοητικό και ηθικό εκφυλισμό του ανθρώπινου είδους (Traité de dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine, 1857)* [...] και στο οποίο ο εκφυλισμός συνίστατο στη νοσηρή απόκλιση, σωματική, αλλά κυρίαρχα ηθική, από ένα αρχέτυπο ανθρώπου. Ειδικότερα, για τον Μορέλ, ο εκφυλισμός ήταν συνάρτηση μιας εσωτερικά ερμαφρόδιτης φύσης, δηλαδή ένα status διαρκούς έμφυλου εμφύλιου πολέμου που, όταν κυριαρχούσε το θηλυκό στοιχείο, κατέληγε στη θηριωδία της ανυπακοής, της ακράτειας, της νοσηρότητας, της ανηθικότητας, της τρέλας και του θανάτου. Ο εκφυλισμός, αντίστοιχα, για τον

Μορώ ντε Τουρς κατέληγε στην εγκληματικότητα [...]Ο εκφυλισμός, ως εμφύλιος πόλεμος, περιγράφει ακριβώς την ανθρώπινη αδυναμία για αυτοπροσδιορισμό και αποδίδει το δικαίωμα της κυριαρχίας της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας στους «απόκληρους» όλου του κόσμου. Είναι η στιγμή που η ανηθικότητα (ηθική παράνοια) ταυτίζεται με την εγκληματικότητα και, με βάση αυτή τη διατύπωση, οργανώνεται ένας νέος τρόπος συσχετισμού της ελευθερίας με τη ζωή, αφού εισέρχεται ένας ηθικός ρατσισμός γύρω από τη ζωή. Μόνον ο λευκός, ετερόφυλος, ανδρείος άνδρας, το «ηθικά σωφρονισμένο» υποκείμενο θεσπίζεται ως η κανονικότητα της ανθρώπινης διατύπωσης και το μέτρο όλων των πραγμάτων»

Αυτή η επιστημονικοφανής ιδεολογική βάση προοιωνιζόταν οδυνηρά αποτελέσματα, όπως θα διαπιστωθεί στο επόμενο κεφάλαιο. Στόχος σε όλες τις περιπτώσεις ήταν να εξαφανισθεί ή και να εξοντωθεί ο σεξουαλικά «Άλλος» που με την απλή παρουσία του έθετε εν αμφιβόλω το επιστημονικά/ηθικά σωφρονισμένο και ανδροπρεπές δυτικό πολιτικό υποκείμενο (Τζανάκη, 2018:116).

Η εχθρική για τους LGBTQI+ εξουσιαστική κουλτούρα στο πλαίσιο των καπιταλιστικών κοινωνιών δεν στάθηκε ικανή να τους εμποδίσει να διαμορφώσουν υποκουλτούρες σε περιβάλλοντα δύσκολα ελεγχόμενα από τους φορείς της κατεστημένης τάξης και ηθικής. Πρόκειται για ένα παγκόσμιο φαινόμενο αντίστασης που παρατηρείται, πριν από τη συγκρότηση του επίσημου LGBTQI+ ακτιβισμού την εποχή της μετανεωτερικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην Ελλάδα αποτελεί η συγκρότηση ενός γλωσσικού κώδικα, μιας «ταυτοτικής γλώσσας». Πρόκειται για τα *καλιαρντά*, την ιδιαίτερη δηλαδή γλώσσα της εληνόφωνης ομοφυλόφιλης κοινότητας με ρίζες πιθανότατα προνεωτερικές (Πετρόπουλος, 2010).

Ωστόσο ο σύγχρονος LGBTQI+ ακτιβισμός, όπως αναφέρει η Α. Βουλβούλη (2014: 343):

«έχει ταυτιστεί με την Αριστερά (Weeks, 1989 · Wolf, 2004) και στον δυτικό κόσμο αυτή η σύνδεση ήταν και είναι γεγονός (Weeks, 1989) και είναι μία σύνδεση που υπογραμμίζει ότι η ανθρώπινη χειραφέτηση είναι ζητούμενο ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης, εθνικότητας και σεξουαλικού προσανατολισμού. Η υποστήριξη των gay-pride της Αθήνας για παράδειγμα, από κόμματα της ελληνικής αριστεράς επιβεβαιώνει αυτόν τον ισχυρισμό. Μία παρόμοια συμπόρευση του ομοφυλοφιλικού ακτιβισμού με πολιτικές ομάδες, όπως το

κίνημα της «Μαύρης Δύναμης» (Wolf, 2004) φανερώνει ότι τα κινήματα LGBTQI+ δεν απομονώνουν την ατζέντα τους στην απαίτηση για απόλυτη σεξουαλική απελευθέρωση.[...]. Ένα πιο πρόσφατο παράδειγμα από την Μασαχουσέτη ενισχύει αυτό τον ισχυρισμό. Συγκεκριμένα το 2004 ο Σύνδεσμος Δασκάλων Μασαχουσέτης, η Διεθνής Ένωση Υπαλλήλων σε υπηρεσίες – τοπικά σωματεία 509 και 2020, ο Σύλλογος Νοσοκόμων Μασαχουσέτης, ο Εθνικός Σύλλογος Κυβερνητικών Υπαλλήλων, η Διεθνής Αδελφότητα Εργατών σε επιχειρήσεις ηλεκτρισμού – τοπικό σωματείο 1505 και η Ένωση Εργατών Αυτοκινητικών, Αεροδιαστημικών και Γεωργικών Εφαρμογών της Μασαχουσέτης, όλες ανεξαιρέτως εξέδωσαν ψηφίσματα υπέρ των γάμων μεταξύ ομοφυλόφιλων (Wolf, 2004). Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι τα κινήματα LGBTQI+ συνδέονται με τα εργατικά κινήματα και ότι η καταπίεση σε σχέση με την σεξουαλικότητα, το φύλο, την εργασία ή την κοινωνική τάξη είναι όλα κεντρικά ζητήματα γύρω από τα οποία δραστηριοποιούνται αυτά τα κινήματα»

Στα παραπάνω παραδείγματα θα μπορούσε κανείς να προσθέσει την κίνηση «#BlacklivesMatter» (Taylor, 2017) ή το κίνημα «Against Islamophobia» (Γκαργκάνας, Λούντος, Μπόλαρης & Harman, 2015) που συντονίζουν τις ακτιβιστικές παρεμβάσεις τους με τις κατά τόπους LGBTQI+ οργανώσεις στις ΗΠΑ και γενικότερα στον αγγλόφωνο κόσμο. Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι η LGBTQI+ ταυτότητα βιώνεται συχνά από τους φορείς της σε επίπεδο κοινωνικής δράσης ως πολιτική ταυτότητα με προοδευτικό πρόσημο.

3.2. Η μη ετεροφυλοφιλία στον μη Δυτικό Κόσμο

Ο όρος «μη δυτικός κόσμος» χρησιμοποιείται στη συνέχεια κυρίως υπό την έννοια του αραβικού κόσμου και του συνόλου από επιμέρους τοπικές κουλτούρες που επιβιώνουν στο πλαίσιο του, εντός ή/και παράλληλα και πάντως ταυτόχρονα με την κυρίαρχη ισλαμική κουλτούρα. Σύμφωνα λοιπόν με τον J. Massad (2007 στο Βουλβούλη, 2014: 342)

«εκτός δυτικού κόσμου οι άντρες που έχουν σεξουαλική σχέση με άντρες (και οι γυναίκες αντίστοιχα με γυναίκες, αν και το ενδιαφέρον για τις τελευταίες στην βιβλιογραφία είναι περιορισμένο) δεν αυτοχαρακτηρίζονται ούτε αυτοαποκαλούνται σύμφωνα με αυτές τις σαρκικές πρακτικές περισσότερο απ' όσο εκείνοι οι άντρες που έρχονται σε σεξουαλική επαφή με γυναίκες αυτοχαρακτηρίζονται σύμφωνα με τις δικές τους σεξουαλικές πρακτικές. Παρότι, υπάρχει μικρός αριθμός δυτικόφιλων Αράβων προερχόμενων από την ανώτερη

τάξη και τα υψηλότερα στρώματα της μεσαίας τάξης, οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται από την ομοφυλοφιλία και το αμερικάνικο παράδειγμά της, αυτοί δεν αντιπροσωπεύουν, ούτε μπορούν να μιλήσουν για την πλειοψηφία αντρών και γυναικών που υιοθετούν τις ίδιες σεξουαλικές πρακτικές, και δεν αυτοχαρακτηρίζονται σύμφωνα με τις πρακτικές αυτές»

Ο P. Drucker (στο Βουλβούλη, 2014: 342) αναφέρει σχετικά με τη οικουμενική και ιστορική διάσταση αυτών των κοινωνικών πρακτικών:

«ο ερωτισμός ανάμεσα σε άτομα του ίδιου φύλου ή άλλα είδη ιθαγενούς σεξουαλικότητας, όπως η διαφυλική, ήταν σύνηθες φαινόμενο στις προ-ταξικές, μη δυτικές κοινωνίες, καθώς και στις ταξικές και δουλκοκτητικές οικονομίες, όπου η κατώτερη τάξη ήταν αποκομμένη από την συγγένεια και τους κοινοτικούς δεσμούς [...] η απαγόρευση συγκεκριμένων ιθαγενών σεξουαλικών πρακτικών ήταν κομμάτι μιας εκτεταμένης διαδικασίας εξαναγκασμού των αποικιοποιημένων κοινωνιών να καλύπτουν τις ανάγκες των κατακτητών τους, ακριβώς όπως η αποσάθρωση των δομών συγγένειας διευκόλυνε την εγκαθίδρυση της εκμεταλλευτικής καταναγκαστικής ή μισθωτής εργασίας. [...] Η ύπαρξη ερωτισμού μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου στον αυτόχθονα πληθυσμό της Αμερικής χρησιμοποιήθηκε ακόμα και ως πρόφαση από τους Ισπανούς για την εξόντωσή τους ή τουλάχιστον για την καθυπόταξή τους, την αρπαγή του πλούτου τους και τον προσηλυτισμό τους. Η ίδια πρόφαση χρησιμοποιήθηκε και σε άλλες περιοχές υπό αποικιοκρατικό ζυγό»

Επομένως, η στάση του δυτικού κόσμου, που κυριαρχεί οικονομικά, και των εκάστοτε ιστορικών φορέων του είναι η κύρια αιτία για την αντιμετώπιση της σεξουαλικότητας και ειδικότερα της ομοφυλοφιλίας από τον μη δυτικό κόσμο και όχι οι επιμέρους και κατά τόπους μη δυτικές θρησκευτικές ή κοινωνικές αντιλήψεις. Έτσι στις μέρες μας, όπως σημειώνει ο Altman (στο Βουλβούλη, 2014:343):

«η σημαντικότερη πτυχή της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης του καπιταλισμού είναι η αυξημένη ευμάρεια σε πολλές χώρες και η συνακόλουθη μεγαλύτερη ελευθερία ατομικών επιλογών που γίνεται εφικτή. Η ευμάρεια, η εκπαίδευση και η συνειδητοποίηση άλλων δυνατοτήτων αποτελούν όλες προαπαιτούμενα για την υιοθέτηση νέων μορφών ταυτότητας και η επέκταση αυτών των παραγόντων θα οδηγήσει στη διεύρυνση του πεδίου ανάπτυξης των ομοφυλοφιλικών ταυτοτήτων πέρα από τη βάση τους στις φιλελεύθερες δυτικές κοινωνίες».

3.3. Ανατολική Μεσόγειος: ο γεωπολιτικός χώρος της LGBTQI+ προσφυγιάς

Στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου αποτελεί για πολλά φαινόμενα ένα κομβικό γεωπολιτικό σημείο, όπου διασταυρώνονται ή τέμνονται ο δυτικός με τον μη δυτικό κόσμο. Αναφορικά με την σεξουαλικότητα και ειδικότερα την ομοφυλοφιλία οι ενδιαφέρουσες πλευρές του, (πέρα από την εβραϊκή, που αποτελεί ιστορικά τη νεότερη πλευρά του κόσμου αυτού, καθώς το κράτος του Ισραήλ δημιουργήθηκε το 1948 από Εβραίους της Διασποράς) είναι η Τουρκία, η Ελλάδα και η Κύπρος.

Στην Τουρκία, την ιστορική απόληξη του μη δυτικού κόσμου στην Ευρώπη, η ποινικοποίηση της ομοφυλοφιλίας είχε καταργηθεί από την οθωμανική περίοδο, δηλαδή, ήδη από το 1858 (Jama, 2104). Όπως επισημαίνει η Α. Βουλβούλη (2014: 338): «Αυτή η διαπίστωση δεν υποδηλώνει ότι σε κατά βάση μουσουλμανικές χώρες η ομοφυλοφιλική συμπεριφορά δεν συνιστά αντικείμενο καταπίεσης. Ωστόσο, υποστηρίζει τον ισχυρισμό ότι οι προκαταλήψεις και η νομοθεσία κατά των LGBTQI+ ατόμων σχετίζονται ιδίως με τη γεωπολιτική και την οικονομική εξουσία, παρά με την παράδοση (θρησκευτική ή μη)». Όπως σημειώνει, μάλιστα ο P. Drucker (στο Βουλβούλη, 2014: 337): «η ομοφυλοφιλία, ως ταυτότητα και συνεπώς ως παρεκκλίνουσα ταυτότητα σε μη-δυτικές χώρες, έχει τις ρίζες της στην άνιση επαφή με τη Δύση». Σύμφωνα μάλιστα με τον ίδιο συγγραφέα, που ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την περίπτωση της Τουρκίας για το συγκεκριμένο ζήτημα:

«ο αναπτυσσόμενος κόσμος έχει επηρεαστεί από μία «εμπορευματοποιημένη διαφυλική (transgenderal) σεξουαλικότητα» που αναδύθηκε στην Ευρώπη της ύστερης μεσαιωνικής και πρώιμης σύγχρονης εποχής και η οποία αντικαταστάθηκε πολύ αργότερα, τον 20ο πλέον αιώνα, από ένα άλλο είδος σεξουαλικότητας που έκανε την εμφάνισή του πρώτα στην Ευρώπη, πιο συγκεκριμένα την αμοιβαία ανδρική ομοφυλοφιλική και λεσβιακή σεξουαλικότητα. Τα αναπτυσσόμενα έθνη αποδέχτηκαν αυτή την αλλαγή αμέσως μετά την ίδρυση επιχειρήσεων που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των δικτύων ομοφυλοφίλων. Από τη στιγμή που δημιουργούνται τέτοιου είδους δίκτυα, μεγαλώνουν οι πιθανότητες μία μεγάλη ομάδα, που περικλείει και διαφυλικά άτομα, να περνά περισσότερο χρόνο σε μία αναδύμενη κοινότητα ομοφυλοφίλων και να αρχίσει να ταυτίζεται με αυτήν [...] [στην Τουρκία] με ένα επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης υψηλότερο του μέσου επιπέδου στη Μέση Ανατολή, οι ομοφυλοφιλικές υποκοουλτούρες, σχεδόν μοναδικές στον Ισλαμικό κόσμο,

αναπτύσσονται σε μεγαλουπόλεις, όπως η Άγκυρα, η Κωνσταντινούπολη και η Σμύρνη» (Drucker στο Βουλβούλη, 2014: 340-341).

Αν η κεμαλική Τουρκία με το οθωμανικό παρελθόν της αποτελεί την ιδιόμορφη (για την LGBTQI+ ταυτότητα) απόληξη του μη δυτικού κόσμου, η ορθόδοξη/χριστιανική Ελλάδα με το αρχαιοελληνικό παρελθόν της αποτελεί αντιστοίχως την ιδιόμορφη (για την ίδια ταυτότητα) απόληξη του δυτικού κόσμου. Παρά την (έως πρόσφατα) υστέρηση σε ισότιμη αναγνώριση και νομική κατοχύρωση η ομοφυλοφιλία δεν αποτελεί ποινικό αδίκημα στην Ελλάδα από το 1951, ενώ η παρουσία της μη ετεροφυλοφιλικής σεξουαλικότητας στην αρχαία Ελλάδα είναι γνωστή και αποδεκτή σε ευρύτερα στρώματα της νεοελληνικής κοινωνίας ως κοινωνικό στοιχείο μιας κληρονομίας με αδιαμφισβήτητο κύρος και παγκόσμια αίγλη.

Η Κύπρος, τέλος, αποτελεί για ποικίλους λόγους μια ξεχωριστή επίσης περίπτωση στην Ανατολική Μεσόγειο υπό την έννοια ότι συγκροτεί ένα καθαρά δυτικό πολιτισμικό σημαίνον, αν και συνθέτει (ή απλώς εμφανίζει σε παράλληλη ιστορική συνύπαρξη) κοινωνικά σημεινόμενα τουρκικά και ελληνικά σε σχέση με την LGBTQI+ ταυτότητα. Στην πραγματικότητα η αγγλική κατοχή επέδρασε καταλυτικά σε όλο το κοινωνικό γίγνεσθαι της νησιωτικής αυτής κοινωνίας. Όπως υποστηρίζει η T. Jelatis – Hoke στη μελέτη της σχετικά με την ομοφυλοφιλική ταυτότητα στην Κύπρο: «μία εκτενής έρευνα του ιστορικού πλαισίου ήταν απαραίτητη ώστε να είμαι σε θέση να κάνω αυτού του είδους την εις βάθος ανάλυση [...] (ιδιαίτερα) αφού συνειδητοποιήσα την μακρά αποικιακή παρακαταθήκη που έμεινε στους ομοφυλόφιλους της Κύπρου» (Jelatis – Hoke στο Βουλβούλη, 2014: 353).

Αυτές οι ιδιομορφίες στα άκρα δύο πολιτισμικών σφαιρών (δυτικής – μη δυτικής) που τέμνονται στην Ανατολική Μεσόγειο διαμορφώνουν μια γεωπολιτική συνθήκη που δεν είναι άγνωστη στους LGBTQI+ πρόσφυγες. Όπως θα αποδειχθεί από τα λεγόμενά τους στο δεύτερο (ερευνητικό) μέρος της παρούσας εργασίας, προτίμησαν να περάσουν από τον έναν κόσμο στον άλλο με δίαυλους μέσω της Τουρκίας και της Ελλάδας, γιατί είχαν γνώση, έστω και συγκεχυμένη, αυτών των ιδιομορφιών, γεγονός που δημιουργούσε την προσδοκία ότι η διαφυγή τους θα στεφόταν από επιτυχία (βλ. εδώ σ. 154 και Voulvouli, 2010).

4. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ & ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ LGBTQI+ ΑΤΟΜΩΝ

Οι LGBTQI+ πρόσφυγες επιδιώκουν με την αίτηση ασύλου που καταθέτουν σε κάποια δυτική χώρα (εν προκειμένω στην Ελλάδα) να απολαύσουν τα δικαιώματα που επιφυλάσσει ο δυτικός κόσμος στους LGBTQI+ πολίτες του. Τις περισσότερες όμως φορές ευνόητα δεν έχουν ακριβή γνώση ούτε των δικαιωμάτων αυτών ούτε των αγώνων για την κατοχύρωσή τους σε κάθε δυτική χώρα αλλά ούτε και της ποικίλης κοινωνικής δυναμικής που επέβαλλε στη Δύση ένα πολύμορφο κατά περίπτωση και μακράιωνα καθεστώς διακρίσεων σε βάρος της μη ετεροφυλοφιλικής σεξουαλικότητας.

Στο παρόν κεφάλαιο, λοιπόν, η μελέτη της ένταξης των LGBTQI+ στις δυτικές κοινωνίες συνυφαίνεται με την εξέταση του σχετικού επιστημονικού προβληματισμού, εστιασμένου εντέλει στην Ελλάδα, η οποία αποτελεί και το κοινωνικό πεδίο αναφοράς της παρούσας εργασίας. Αφού εκτέθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο οι ιδεολογικές βάσεις αντιμετώπισης της μη ετεροφυλόφιλης ταυτότητας στον δυτικό και μη δυτικό κόσμο, εδώ επιχειρείται η συνολική διερεύνηση και ερμηνεία του φαινομένου του κοινωνικού ελέγχου της σεξουαλικότητας και των διακρίσεων/διώξεων των LGBTQI+ ατόμων στον δυτικό κόσμο. Ειδική μνεία θα γίνει στην «ομοφοβία», ένα ιδιότυπο φαινόμενο ατομικής και κοινωνικής ψυχοπαθολογίας.

4.1. Κοινωνικός έλεγχος της σεξουαλικότητας και καταπίεση των ομοφυλοφιλικών κινημάτων

Ο M. Foucault στο πλαίσιο της *βιοπολιτικής* επεδίωξε να ερμηνεύσει τον κοινωνικοπολιτικό και νομικό έλεγχο της σεξουαλικότητας στον δυτικό κόσμο, όχι με άξονα τη θρησκεία και τις αρχές του φυσικού δικαίου αλλά αντιστρόφως εντάσσοντας τη σχετική θεολογική ή φυσιοκρατική επιχειρηματολογία στην «έκρηξη πολυάριθμων και ποικίλων τεχνικών από τα σύγχρονα κράτη, ώστε να καταφέρουν την καθυπόταξη των σωμάτων και τον έλεγχο των πληθυσμών» (Green στο Βουλβούλη, 2014: 338). Η Α. Βουλβούλη (2014: 338) υπογραμμίζει ότι «σύμφωνα με τον M. Foucault (1977· 1980), η πειθαρχική εξουσία μετατρέπει τα πειθήνια

σώματα σε πειθαρχημένα υποκείμενα του κράτους και της ιατρικής που εργάζονται στην υπηρεσία των κυρίαρχων και του επίσημου κοινωνικού ελέγχου».

Σύμφωνα με την J. Butler σε συνέντευξή της στην εφημερίδα *Η Καθημερινή* (2010), υπάρχουν καθοριστικές νόρμες για αυτό που η κοινωνία μας αντιμετωπίζει ως «κανονικό» άντρα ή «κανονική» γυναίκα. Η άποψή της είναι ότι κανένας άνθρωπος δεν ικανοποιεί απολύτως αυτές τις νόρμες. Υποστηρίζει, δηλαδή, ότι αυτές οι νόρμες δεν μπορούν να βιωθούν εξ ολοκλήρου από κανένα. Ακόμα και ο στερεοτυπικός «ανδροπρεπής» άντρας που αισθάνεται ασφαλής για την ταυτότητα φύλου του, θα βιώσει κάποτε άγχος για αυτήν και φυσικά το ίδιο ισχύει για τις γυναίκες. Καθώς, δηλαδή, η σεξουαλική ταυτότητα πρέπει να επικυρώνεται και να επιβεβαιώνεται καθημερινά, είναι μοιραίο να υποστεί διάφορα είδη προκλήσεων και ως ένα βαθμό να υποστεί τον κοινωνικό έλεγχο, αν και δεν πιστεύει ότι η κοινωνία επικαθορίζει τα πάντα σχετικά με το φύλο. Όλοι οι άνθρωποι παλεύουν με τις κοινωνικές κατηγορίες που τους αναλογούν. Η Butler, πάντως, θεωρεί ότι όλοι μπορούν να τις βιώσουν με έναν πολύ πιο εκλεπτυσμένο τρόπο. Αυτό είναι αναγκαίο, καθώς δεν υπάρχει τρόπος να απαλλαγεί κάποιος, αφού δεν υπάρχει κάτι πριν από αυτές. Για αυτό τον λόγο πιστεύει ότι είναι αντικείμενο κοινωνικού αγώνα: να γίνουν πιο βιώσιμες ειδικά για όσους συνιστούν κοινωνικές μειονότητες, που δεν εμπίπτουν στις καθορισμένες νόρμες του φύλου και της σεξουαλικότητας, όπως είναι οι LGBTQI+.

Η παραπάνω θεώρηση ερμηνεύει γιατί σύμφωνα με την A. Βουλβούλη (2014: 339) «η καταπίεση της ομοφυλοφιλικής ταυτότητας και κυρίως των LGBTQI+ κινήματων εστιάζει όχι μόνο στο σεξουαλικό προσανατολισμό αλλά, ενδεχομένως και πάνω απ' όλα, στην καταστολή μίας σειράς απαιτήσεων συνυφασμένων με αυτά τα κινήματα και την ομοφυλοφιλική ταυτότητα γενικότερα». Ο J. Weeks σχετικά έχει επισημάνει:

«Δεν είναι η ομοφυλοφιλία αυτή καθ' αυτή που προβάλλει ως πραγματική απειλή [...] Σε πολλές κοινωνίες γύρω από τις ακτές της Μεσογείου, για παράδειγμα, και στη Λατινική Αμερική, ένα είδος άνετης ανδρικής ομοφυλοφιλίας συνυπάρχει με εξαιρετικά παραδοσιακές οικογενειακές αξίες. Και αυτό δεν υπονομεύει ούτε τον ανδρισμό ούτε την ετεροφυλοφιλία. Η πραγματική απειλή εμφανίζεται όταν οι λεσβιακές και ομοφυλοφιλικές δραστηριότητες γίνουν κομμάτι ενός εναλλακτικού τρόπου ζωής. Διότι όταν οι άνθρωποι υποστηρίζουν την ιδέα του σεξουαλικού πλουραλισμού, υποστηρίζουν έμμεσα και τον κοινωνικό - πολιτικό πλουραλισμό.

Όταν εκφράζουν την λεσβιακή ή ομοφυλοφιλική τους ταυτότητα, όταν εμμένουν στην αίσθηση ότι ανήκουν σε κοινωνικά κινήματα και κοινότητες, οργανωμένων γύρω από τις σεξουαλικές προτιμήσεις τους, κάνουν μία πολιτική δήλωση. Η ομοφυλοφιλία τότε γίνεται κάτι παραπάνω από μία ατομική ιδιαιτερότητα ή μία προσωπική επιλογή. Μετατρέπεται σε αμφισβήτηση των απόλυτων αξιών όλων των ειδών [...] στα αυταρχικά και όχι μόνο (έμφαση της συγγραφέως) καθεστώτα δεν αρέσει αυτό» (Weeks στο Βουλβούλη, 2014: 339).

Έτσι, σχετικά με την νομική αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας ως *ποινικού αδικήματος* στον δυτικό κόσμο:

«Η *Νέα Εγκληματολογία*» (Taylor, Walton and Young, 1973) έθεσε τις βάσεις για την ανάλυση του εγκλήματος, όχι ως παθολογίας αλλά ως φαινομένου σύμφυτου με την καπιταλιστική κοινωνία. Συνεπώς, η «παρέκκλιση» – ένας όρος που χρησιμοποιείται συχνά, για να περιγράψει την ομοφυλοφιλία – θα πρέπει να μελετηθεί κοινωνιολογικά και να ληφθεί υπόψη ολόκληρο το κοινωνικό πλαίσιο, όπως αυτό διαμορφώνεται από τις ανισότητες στον πλούτο και την εξουσία που πηγάζουν από τις ταξικές σχέσεις (Γεωργούλας & Σαραντίδης, 2012). Επιπλέον, οι αντιφάσεις του εγκλήματος, ως εγγενούς τμήματος ενός συνολικού φαινομένου, μελετώνται από την οπτική γωνία της σύγκρουσης που αναλύει το έγκλημα ως προϊόν εγκληματοποίησης από αυτούς που βρίσκονται στην εξουσία και είναι κατά συνέπεια νικητές των κοινωνικών συγκρούσεων σε βάρος των αδύνατων και κατά συνέπεια ηττημένων. Κοινωνικές συγκρούσεις ξεσπούν σε όλων των ειδών τα κοινωνικά πεδία και η σύγκρουση των φύλων αποτελεί ένα πολυσυζητημένο παράδειγμα μιας τέτοιας σύγκρουσης» (Βουλβούλη, 2014: 351)

Μέσα σε αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο γίνεται αντιληπτό γιατί στον δυτικό κόσμο κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι ομοφυλόφιλοι εξοντώθηκαν ή υποβλήθηκαν σε «ευγονικά» πειράματα από τη ναζιστική Γερμανία. Από την άλλη πλευρά, το Σοβιετικό Κράτος, ενώ κατήργησε τους ποινικούς περιορισμούς στις ομοφυλοφιλικές δραστηριότητες αμέσως μετά την ίδρυσή του, το 1934 η ομοφυλοφιλία έγινε άλλη μια φορά ποινικό αδίκημα στη σταλινική ΕΣΣΔ. Τα κομμουνιστικά κινήματα στον υπόλοιπο κόσμο σύντομα ακολούθησαν το ίδιο παράδειγμα και θεώρησαν την ομοφυλοφιλία δείγμα «αστικής κατάχρησης», στοχοποιώντας έτσι τους ομοφυλόφιλους «κοινωνιολογικά» και «πολιτικά» ως φορείς της «αστικής παρακμής», σύμφωνα με τη S. Wolf (2004). Στις μακαρθικές ΗΠΑ, επίσης, οι ομοφυλόφιλοι έγιναν αντικείμενο «ψυχιατρικής χλεύης», πριν να διωχθούν

συστηματικά ως αποδιοπομπαίοι πολίτες. Όπως αναφέρει η Α. Βουλβούλη (2014: 342):

«Για παράδειγμα, το 1950 η Γερουσία των ΗΠΑ ξεκίνησε τη διερεύνηση καταγγελιών για ομοφυλόφιλους “και λοιπούς ανώμαλους” μέσα στην ομοσπονδιακή κυβέρνηση. Με βάση την έκθεση της Γερουσίας “οι ομοφυλόφιλοι στερούνται της συναισθηματικής σταθερότητας των φυσιολογικών ατόμων, καθώς η σεξουαλική διαστροφή αποδυναμώνει το άτομο και οι μυστικοί πράκτορες μπορούν να τους εκβιάσουν”».

Οι χιλιάδες διώξεις που ακολούθησαν στόχευαν στην προστασία ενός Κράτους το οποίο με τις μεθόδους που εφαρμόζε είχε καταστεί πλέον ανάξιο προστασίας (Wolf, 2004: 78).

Μέσα στο ίδιο ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο θα πρέπει να μελετηθεί η προσπάθεια (επανα)ποινικοποίησης της ομοφυλοφιλίας (η οποία είχε αποποινικοποιηθεί ήδη από το 1951, όταν το μετεμφυλιακό ελληνικό κράτος επιχειρούσε να δημιουργήσει ένα φιλελεύθερο προσωπείο) μέσω της προετοιμασίας από το 1976 για την κατάθεση ενός υγειονομικού νομοσχεδίου στο Ελληνικό Κοινοβούλιο. Το νομοσχέδιο αυτό με τίτλο «Περί της εξ αφροδισίων νοσημάτων προστασίας και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων» αποτελούσε χουντικό δημιούργημα το οποίο όμως δεν είχε προλάβει να κυρώσει η δικτατορία. Στα άρθρα του ανέφερε μεταξύ άλλων ότι «οποιοσδήποτε κινείται σε στέκια και φαίνεται ύποπτος μπορεί να συλληφθεί», ακόμα και αν η αστυνομία επιληφθεί του θέματος μετά από ανώνυμη καταγγελία» (Κουκουτσάκη, στο Βουλβούλη, 2014: 352). Σύμφωνα με τον D. Altman «οι “σύγχρονοι” τρόποι να είναι κανείς ομοφυλόφιλος απειλούν όχι μόνο τους θεματοφύλακες της “παραδοσιακής” ηθικής αλλά και τους πολιτικούς θεσμούς» (Altman στο Βουλβούλη, 2014: 352).

Στην πράξη η διαπίστωση αυτή αποδείχθηκε και στη συγκεκριμένη περίπτωση. Η κοινωνική αντίδραση δηλαδή στην παραπάνω νομοθετική ρύθμιση αποτέλεσε το έναυσμα για την οργάνωση το 1976 του πρώτου LGBTQI+ κινήματος διεκδίκησης πολιτικών δικαιωμάτων με την ονομασία ΑΚΟΕ («Απελευθερωτικό Κίνημα Ομοφυλοφίλων Ελλάδας») με πρωταγωνιστή τον ελασίτη αντάρτη και ποιητή Λ. Θεοδωρακόπουλο και επίσημο όργανο το περιοδικό *Αμφί*. Οι διεκδικήσεις της συλλογικότητας αυτής προκάλεσαν πολιτικές αντιδράσεις που οδήγησαν το *Αμφί*

στην πολύκροτη δίκη «περί ασέμων» το 1979 με θετική, τελικά, για το περιοδικό έκβαση (Ιωαννίδης, 2018).

Το παραπάνω παράδειγμα οδηγεί σε ένα συνολικό προβληματισμό σχετικά με την LGBTQI+ ταυτότητα και τον ανάλογο κινηματισμό:

«οι ομοφυλοφιλικό ή παρόμοιοι κοινωνικοί σχηματισμοί συνεχίζουν να εμφανίζονται σε χώρες όλου του πλανήτη ως όχημα για τη διεκδίκηση ελεύθερου χώρου και τη διακήρυξη εναλλακτικών τρόπων δημιουργίας σχέσεων (Bereket & Adam, 2006). Όπως έχει ήδη σημειωθεί παραπάνω, η ομοφυλοφιλική ταυτότητα είναι ταυτότητα που φέρει πολλά περισσότερα από το αίτημα της απόλυτης σεξουαλικής απελευθέρωσης και γι' αυτό το λόγο η βιοπολιτική πειθαρχία επικεντρώνεται όχι μόνο στον έλεγχο του σώματος αλλά και στο πολιτικό υποκείμενο. Υπό αυτή την έννοια, θα ήταν σκόπιμο να υπογραμμιστεί ότι η καταστολή των LGBTQI+ κινημάτων εστιάζει όχι μόνο στο σεξουαλικό προσανατολισμό αλλά επίσης και πιθανόν ουσιαστικότερα στην απόρριψη μιας σειράς αξιώσεων που συνοδεύουν τα κινήματα για τα δικαιώματα των LGBTQI+ ατόμων και τη LGBTQI+ ταυτότητα γενικότερα. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα η συζήτηση γύρω από τον ομοφυλοφιλικό ακτιβισμό συνδέεται και με άλλα είδη ακτιβισμού που, όπως προαναφέρθηκε, σχετίζονται με ευρύτερα αιτήματα, όπως ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ο εκδημοκρατισμός. Ομοίως, οι ομάδες ομοφυλοφίλων στην Τουρκία συμμετέχουν επίσης στον περιβαλλοντικό ακτιβισμό και στον αντίστοιχο διεθνή για τα ανθρώπινα δικαιώματα [...] Σύμφωνα μάλιστα με τον Arat (1994: 223), το πραξικόπημα της δεκαετίας του 1980 στην Τουρκία είχε ως συνέπεια την αφύπνιση σε θέματα περιβάλλοντος, πυρηνικών εξοπλισμών και δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων [...] Ως εκ τούτου, η μελέτη του θέματος των LGBTQI+ κινημάτων και των τρόπων που αυτά αντιμετωπίζονται από την κρατική εξουσία εκτός Δυτικής Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής θα πρέπει να διερευνήσει ιστορικά την σεξουαλικότητα συνεχίζοντας το έργο του M. Foucault (1977 ·1980) και όσων ισχυρίζονται ότι η σεξουαλικότητα κατασκευάζεται και καλλιεργείται (Green, 2010). Υπό αυτό το πρίσμα, οι *ιθαγενείς σεξουαλικότητες* δε θα πρέπει να χαρακτηριστούν ως στοιχεία κρατών με έλλειμμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε σχέση με το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα του κοινωνικού φύλου, αλλά είναι αναγκαίο να ερμηνευθούν με αναφορά σε κριτικές του παγκόσμιου ρατσισμού, του οριενταλισμού και διαφόρων πολιτισμικών ιεραρχιών (Waites, 2008). “Κατηγοριοποιήσεις με βάση το φύλο, το σεξουαλικό προσανατολισμό και τη φυλή εγκλωβίζουν τα σώματα, τις

υποκειμενικότητες και τις ταυτότητες σε κοινωνικά κατασκευασμένα μοτίβα, τα οποία με την σειρά τους διαμορφώνουν τη βάση της διαστρωμάτωσης, της κοινωνικής ρύθμισης και του ελέγχου” (Green, 2010: 320)» (Βουλβούλη, 2014: 352-353).

4.2. Ορισμός και ανάλυση της φοβίας για τις LGBTQI+ ταυτότητες

Η ανάπτυξη του φεμινιστικού κινήματος τις τελευταίες δεκαετίες και η έμφαση στις σπουδές του φύλου (gender studies), οδήγησε στο πλαίσιο τους τη μελέτη της ομοφυλοφιλίας όχι κυρίως από ιατρική σκοπιά αλλά από κοινωνιολογική (Ράπτη, 2017: 45). Σταθμός για την υπόσταση των ομοφυλόφιλων και την προσέγγιση της ομοφυλοφιλίας στις κοινωνικές επιστήμες και τις επιστήμες υγείας αποτελεί το 1973, όταν η «Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία» αφαιρεί την ομοφυλοφιλία από το πεδίο των ψυχοπαθολογικών διαταραχών (Ράπτη, 2017: 45). Αναθεωρώντας έτσι γενικότερα πολλές επιστημονικοφανείς βεβαιότητες, αρκετοί μελετητές αρχίζουν να εξετάζουν και να αναλύουν το φαινόμενο της *ομοφοβίας* (*homophobia*). Η λέξη αποτελεί αντιδάνειο από την αγγλική και συγκεκριμένα από τον όρο *homophobia* που ετυμολογείται από τη σύνθεση των ελληνικών λέξεων *ομός* (όμοιος) και *φοβία*. *Ομοφοβία* λοιπόν είναι ο παθολογικός φόβος (*φοβία*) της ομοφυλοφιλίας. Σύμφωνα με την Ράπτη (2017: 45)

«Η *ομοφοβία* ορίζεται ως ο φόβος του να βρίσκεται κανείς κοντά στους ομοφυλόφιλους (Meyer, 2009: 80). Στη συνέχεια, οι Morin & Garfinkle (1978: 31) όρισαν την ομοφοβία ως οποιοδήποτε σύστημα πεποιθήσεων, το οποίο αποδίδει αρνητικούς μύθους και στερεότυπα για τους ομοφυλόφιλους (Berkman & Zinberg, 1997: 328). Η *ομοφοβία* ή *ομοφυλοφοβία* ή *ομοερωτοφοβία*, συνιστά την αποστροφή ή τις διακρίσεις με αφετηρία τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή γενικότερα την απόρριψη των LGBTQI+ ατόμων. Η ομοφοβία δηλαδή, περιγράφει ένα σύνολο σκέψεων, πράξεων και ιδεολογιών που τίθενται κατά του σεξουαλικού προσανατολισμού, του τρόπου ζωής ακόμα και των δικαιωμάτων που διεκδικούν οι ομοφυλόφιλοι. Πολλές έρευνες έχουν αναδείξει ότι αυτό το φαινόμενο είναι απόρροια της προκατάληψης που σχηματίζεται από την άγνοια και καταλήγει σε διάκριση ενάντια στους ομοφυλόφιλους. Συχνά γίνεται έκδηλη μέσω της λεκτικής βίας ή με ομοφοβικά εγκλήματα μίσους, όπως επιθέσεις, ξυλοδαρμούς, ακόμη και φόνους. Πρόκειται για «προκατειλημμένα συναισθήματα» που διαιωνίζουν μύθους, στερεότυπα και διακρίσεις και, δυστυχώς, κάποιες φορές υιοθετούνται από τους ίδιους τους ομοφυλόφιλους, όταν ζουν και κινούνται μέσα σε μια ομοφοβική

κοινωνία, με συνέπεια να θεωρούν τον εαυτό τους άρρωστο ή διεφθαρμένο. Τα άτομα που πράττουν και συμπεριφέρονται με τέτοιους τρόπους χαρακτηρίζονται *ομοφοβικά*. Ο ομοφοβικός θεωρεί ότι «οι ομοφυλόφιλοι άντρες, οι ομοφυλόφιλες γυναίκες, οι αμφιφυλόφιλοι και οι τρανσέξουαλ είναι άρρωστοι, ανήθικοι, ή κατώτεροι από τους ετεροφυλόφιλους» (Tate & Longo, 2004). Υποσυνείδητος σκοπός του ομοφοβικού ατόμου είναι μέσω των παραπάνω αρνητικών συμπεριφορών και πράξεων απέναντι στου ομοφυλόφιλους, η διαφοροποίηση της θέσης του, δηλαδή να κάνει εμφανές ότι δεν ανήκει και δεν θέλει να ανήκει σε αυτή την κατηγορία ατόμων που χαρακτηρίζει «μη φυσιολογικά». Ιδιαίτερα ομοφοβικά είναι τα αγόρια στην εφηβεία, καθώς βιώνουν τεράστιο άγχος, ώστε να μην φαίνονται θηλυπρεπείς, με αποτέλεσμα την υπερβολική προβολή της αρρενωπότητάς τους. Η ομοφοβία είναι πνευματική υποδούλωση, γιατί περιορίζει τον τρόπο σκέψης και τη συμπεριφορά των ατόμων σε μια αρνητική στάση για τον λεσβιασμό και την ομοφυλοφιλία με αποτέλεσμα να πιστεύουν πως η ετεροφυλία συνιστά τη μοναδική νόμιμη μορφή σεξουαλικών σχέσεων. Απορρέει από την άγνοια και η άγνοια καλλιεργεί και διαιωνίζει προκαταλήψεις, δημιουργεί φοβίες για τον άλλον, τον ξένο που φαντάζει απειλητικός»

Στο «Λεξικό Ψυχολογίας» του Ν. Παπαδόπουλου (2005: 458) ο ορισμός της ομοφοβίας προσλαμβάνει διαστάσεις αυτοαναφορικές. Δηλαδή ως *ομοφυλοφοβία* ή *ομοφοβία* ορίζεται ο παράλογος φόβος του ατόμου για την δική του λανθάνουσα ομοφυλοφιλική ροπή. Με άλλα λόγια ο όρος αυτός αναφέρεται στον φόβο του ατόμου για τις ενδόμυχες και ανομολόγητες ομοφυλοφιλικές τάσεις του, οι οποίες το ωθούν σε φοβικές αντιδράσεις προς τα ομοφυλόφιλα άτομα ή γενικότερα προς την ομοφυλοφιλία. Είναι πολύ πιθανό ο Ν. Παπαδόπουλος κατά τη σύνταξη του σχετικού ελληνικού λήμματος να έλαβε υπόψη του το «Dictionary of Social Work» των Pierson & Thomas όπου ως ομοφοβία ορίζεται ένα είδος φοβίας προς την ομοφυλοφιλία και στους ομοφυλόφιλους, η οποία εκδηλώνεται και με τη χρήση λεκτικής ή σωματικής βίας, επειδή εδράζεται στο έδαφος ενός ενοχοποιημένου ψυχισμού (Pierson & Thomas, 2002: 222).

Με βάση την ορολογία που παραθέτει η ILGA Europe (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 54), «ομοφοβία είναι ο φόβος, ο παράλογος θυμός, η δυσανεξία ή/και το μίσος προς την ομοφυλοφιλία». Η ομοφοβία εμφανίζει τις ακόλουθες μορφές:

- **«Εσωτερικευμένη Ομοφοβία:** όταν οι λεσβίες, οι γκέι άνδρες και οι αμφιφυλόφιλοι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και αποδέχονται την ετεροφυλοφιλία ως

τον σωστό τρόπο ύπαρξης και διαβίωσης» (ILGA Europe στο Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 54).

- **«Θεσμοποιημένη Ομοφοβία:** όταν κυβερνήσεις και αρχές κινούνται κατά της ισότητας για τους ΛΟΑ [LOATKI+] ανθρώπους. Αυτό μπορεί να είναι ρητορική μίσους από δημόσια εκλεγμένα πρόσωπα, απαγόρευση εκδηλώσεων υπερηφάνειας και άλλες μορφές διακρίσεων σε βάρος των ΛΟΑ [LOATKI+] ανθρώπων» (ILGA Europe στο Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 54).

Είναι αξιοπρόσεκτη σε επίπεδο ορολογίας η διάκριση ανάμεσα στην *ομοφοβία* και τον *ετεροσεξισμό*, όπως αυτός ορίζεται από τους Berkman & Zinberg, (1997: 322) στον χώρο της social work. Σύμφωνα με την Ράπη (2017: 46):

«Η ομοφοβία, επίσης, μερικές φορές χρησιμοποιείται για να περιγράψει οποιαδήποτε μορφή αντί-γκέι προκατάληψης, από την εναντίωση για τις ομόφυλες σεξουαλικές πράξεις ως τις εμφανείς ή υποβόσκουσες διακρίσεις κατά των ομοφυλοφίλων. Η ομοφοβία διαφέρει και από τον όρο *ετεροσεξισμός* (*heterosexism*). Αν και στην ελληνική βιβλιογραφία δε εντοπίστηκε ο όρος, εμφανίζεται σε πολλές έρευνες άλλων χωρών. Ως *ετεροσεξισμός* ορίζεται κατά τον Herek (1993 στο Ben-Agi, 2001) «το ιδεολογικό σύστημα το οποίο επικρίνει, κακολογεί και στιγματίζει κάθε μη ετεροσεξουαλική φόρμα συμπεριφοράς, ταυτότητας, σχέσης ή κοινότητας». Ενώ, λοιπόν, η ομοφοβία συνιστά μια φοβία, ο ετεροσεξισμός συνιστά ένα ιδεολογικό σύστημα. Αποτελεί την πίστη, ρητή ή σιωπηρή, ότι η ετεροφυλοφιλία είναι κάτι ανώτερο (θρησκευτικά, ηθικά, κοινωνικά, συναισθηματικά, συμπεριφοριστικά ή/και με κάποιον άλλον τρόπο) από άλλες μορφές σεξουαλικότητας. Ο ετεροσεξισμός ενισχύει την άποψη ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ετεροφυλόφιλοι (ή μπορούν να είναι συνειδητά ή ασυνειδητά), και εντέλει απηχεί την πεποίθηση ότι όλοι οι άνθρωποι πρέπει να είναι ετεροφυλόφιλοι. Ως ένα θεσμοθετημένο σύστημα καταπίεσης, ο ετεροσεξισμός επιδρά αρνητικά στους LGBTQI+ ανθρώπους καθώς και σε ορισμένα ετεροφυλόφιλα άτομα που δεν αρκούνται στις παραδοσιακές νόρμες του ανδρισμού και της θηλυκότητας (ILGA Europe στο Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 35). Αυτός, λοιπόν, που εκδηλώνει ετεροσεξιστικά στοιχεία αντιτάσσεται σ' αυτό που ορίζεται ως «μη κανονικό», που αποκλίνει από την κοινωνική νόρμα σε σχέση με τη σεξουαλική προτίμηση, θεωρώντας αξιωματικά ότι οι ετεροσεξουαλικοί είναι «οι φυσιολογικοί», «οι κανονικοί» της κοινωνίας. Συνήθως εμφορείται από τη φυσιοκρατική (και συχνά θρησκευτική) ηθική που συνδέει τη

σεξουαλικότητα με την αναπαραγωγή, πιστεύοντας ότι η βιολογική επάρκεια των ομοφυλόφιλων να τεκνοποιούν τους καθιστά δυνάμει ετεροφυλόφιλους (Pierson & Thomas, 2002: 218)».

Συναφείς με την *ομοφοβία* είναι δύο άλλα είδη φοβίας που σχετίζονται με την LGBTQI+ ταυτότητα: η *τρανσοφοβία* και η *αμφιφοβία* (Θεοφιλόπουλος, 2015: 57). Η ILGA Europe, θεωρεί ότι η τρανσοφοβία «αναφέρεται σε αρνητικές πολιτισμικές και προσωπικές πεποιθήσεις, γνώμες, στάσεις και συμπεριφορές, που βασίζονται σε προκατάληψη, αποστροφή, φόβο ή/και μίσος για τους τρανς ανθρώπους ή κατά παραλλαγών ταυτότητας φύλου και έκφρασης φύλου» (ILGA Europe στο Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 54). Σύμφωνα, επίσης, με την ILGA Europe αμφιφοβία είναι «ο φόβος, ο παράλογος θυμός, η δυσανεξία ή/και το μίσος προς την αμφιφυλοφιλία και τους αμφιφυλόφιλους ανθρώπους [...]. Η φοβία μπορεί να υπάρχει μεταξύ των ετεροφυλόφιλων, των γκέι ανδρών, των λεσβιών ή των ίδιων των αμφιφυλόφιλων και συχνά σχετίζεται με πολλαπλά αρνητικά στερεότυπα για τους αμφιφυλόφιλους με κέντρο την πεποίθηση ότι η αμφιφυλοφιλία δεν υπάρχει και τη γενίκευση ότι οι αμφιφυλόφιλοι είναι συγκεχυμένοι» (ILGA Europe στο Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015: 56)

Σε «Έκθεση» του FRA, δηλαδή του «Οργανισμού Θεμελιωδών Ελευθεριών/Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (2009) για το φαινόμενο της ομοφοβίας στην Ελλάδα, υπογραμμίζονται τουλάχιστον έξι παράγοντες συντελεστικοί για την ανάπτυξη της ως κοινωνικής μάστιγας από κοινού με τα άλλα είδη φοβίας για τις LGBTQI+ ταυτότητες:

- «Ο κυρίαρχος ρόλος της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην ελληνική κοινωνία και η καθαρά ομοφοβική στάση της.
- Η “ανδροπρεπής” και ομοφοβική συμπεριφορά της μεγάλης πλειοψηφίας των πολιτικών.
- Η αρνητική παρουσίαση της LGBTQI+ ταυτότητας από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.
- Ο ρόλος της αστυνομίας
- Η απουσία σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία
- Η άρνηση όλων των κυβερνήσεων στα αιτήματα των LGBTQI+ για σχετική νομοθεσία». (FRA, 2009 και Ράπτη, 2017: 47-48)

Στους παραπάνω παράγοντες, ίσως θα έπρεπε να προστεθεί και η στερεοτυπική δομή της μέσης ελληνικής οικογένειας. Αυτός ο θεμελιώδης θεσμός εμφανίζει σε γενικές γραμμές στην Ελλάδα πατριαρχική οργάνωση και σεξιστικά κατανεμημένους ενδοοικογενειακούς ρόλους.

4.3. Τα αίτια της φοβίας για τις LGBTQI+ ταυτότητες

Διερευνώντας το αιτιακό πλέγμα της ομοφοβίας και των συναφών φοβιών, σύμφωνα με τη Ράπτη (2017: 48-49) θα μπορούσε κανείς να διαπιστώσει ότι:

«Η ομοφοβία [...] σχετίζεται με άλλες φοβίες και κυρίως με αυτήν της ισότητας των δύο φύλων. Τα αίτια της συμπεριφοράς αυτής είναι βαθιά συνυφασμένα με τις κοινωνικές πεποιθήσεις και τους θεσμούς που τα ενισχύουν. Με μια ματιά στο παρελθόν θα διακρίνουμε ότι στον Μεσαίωνα οι κοινωνίες κυνηγούσαν μάγισσες, τον περασμένο αιώνα πωλούσαν σκλάβους και πιο πρόσφατα οι γυναίκες στερούνταν ίσων δικαιωμάτων με τους άντρες. Οι άνθρωποι συνηθίζουν να απορρίπτουν ή να αντιμετωπίζουν με σκεπτικισμό οτιδήποτε διαφορετικό από τους ίδιους και οτιδήποτε έχει διαφορετική άποψη από αυτούς, θεωρώντας το αφύσικο και υποδεέστερο ή και επικίνδυνο. Όπως και για κάθε ρατσιστική συμπεριφορά, τα προφανή αίτια της ομοφοβίας εντοπίζονται στην έλλειψη γνώσης, την έλλειψη παιδείας-κοινωνικής μόρφωσης και το κοινωνικό χάσμα που επικρατεί. Ενδεχομένως η ελλιπής επαφή του ατόμου με ομοφυλόφιλα άτομα ενισχύει ομοφοβικές συμπεριφορές [...]. Η αποδοκιμασία της ομοφυλοφιλίας σχετίζεται συχνά με την ηλικία, το φύλο, την κοινωνική τάξη, το μορφωτικό επίπεδο ακόμα και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ορισμένοι από τους παράγοντες που επιτείνουν την ομοφοβία αφορούν το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των ατόμων και το κοινωνικό στάτους, τη θρησκοληψία και την έλλειψη εξοικείωσης με το ανθρώπινο σώμα ως όργανο σεξουαλικής έκφρασης. Τα ομοφοβικά άτομα έχουν συνήθως έναν συντηρητικό, στενόμυαλο και προσκολλημένο σε παρωχημένα στερεότυπα τρόπο σκέψης, αναφορικά με την διατήρηση των παραδοσιακών ρόλων των δύο φύλων [...] τα ομοφοβικά άτομα εκδηλώνουν την αρνητική τους στάση, με σκοπό να κάνουν αισθητή τη διαφοροποίησή τους από τους ομοφυλόφιλους. Αυτή η αντίδραση λειτουργεί σαν ένας μηχανισμός άμυνας του Εγώ, καταπολεμώντας το άγχος που προκαλεί η δική τους υποβόσκουσα καταπιεσμένη ομοφυλοφιλική τάση. Αυτό έχει ως συνέπεια η εσωτερική σύγκρουση να μεταφέρεται προς το περιβάλλον. Εδώ μπορούμε να γίνει ένας παραλληλισμός της ανάγκης του ανθρώπου γενικότερα να ανήκει σε ομάδες ή ιδεολογίες υπό τον φόβο του αφανισμού, ασκώντας έλεγχο σε βαθύτερα ένστικτα

[...] Οι πιθανές κρυφές τάσεις αμφιφυλοφιλίας ή ομοφυλοφιλίας του ατόμου, τις οποίες δε δέχεται, συνιστούν μία ακόμα αιτία της ομοφοβίας, κατασταλαμένη ή λανθάνουσα ομοφυλοφιλία (Pierson & Thomas, 2002: 222). Όταν ένα άτομο, όπως σημειώθηκε, αρνείται να αναγνωρίσει την ομοφυλόφιλη πτυχή του είναι πιθανόν να εμφανίσει ομοφοβικές συμπεριφορές και να εναντιώνεται, χρησιμοποιώντας ακόμη και βία. Στις περισσότερες πατριαρχικές κοινωνίες, η έννοια της αρρενωπότητας ταυτίζεται με αυτή της ετεροφυλοφιλίας [...] Επιπλέον, σύμφωνα με τον Herek (1988) «η θρησκεία, η προσκόλληση σε παραδοσιακές ιδεολογίες της οικογένειας και του φύλου, αντιλήψεις φίλων με όμοιες στάσεις και παρελθοντικές επαφές με γκέι άτομα προσδιορίζουν το περιεχόμενο της ομοφοβίας» [...]. Η ομοφοβία φαίνεται να συνδέεται με τον απολυταρχισμό, το φύλο, την προσωπική επαφή, το επίπεδο εκπαίδευσης, τις αντιλήψεις στάσεων, τη συντηρητική και τη θρησκευτική ιδεολογία, τις παραδοσιακές αντιλήψεις για τον ρόλο του φύλου [...] Η ομοφοβία, όπως και η κάθε μορφή ρατσισμού, είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, βαθιά ριζωμένο ιστορικά και πολιτισμικά, που υιοθετήθηκε και υιοθετείται ιδιαίτερα από άτομα με κατεξοχήν ψυχοπαθολογικά χαρακτηριστικά».

Τέλος, ισχυρότατο ρόλο στην ανάπτυξη των διαφόρων ειδών φοβίας για τους LGBTQI+ διαδραμάτισε η εμφάνιση του AIDS και η επιδημική του εξάπλωση στις δυτικές κοινωνίες από τη δεκαετία του 1980. Οι ομοφυλόφιλοι εμφάνιζαν τα υψηλότερα ποσοστά του ιού HIV (AIDS) και για αυτό τον λόγο αντιμετωπίστηκαν ως μολυσματικοί παράγοντες για το κοινωνικό σύνολο, παραγματικά και συμβολικά. Άλλωστε, ο ιός HIV θεωρήθηκε, όπως ισχυρίζονται οι Moses & Hawkins (στο Ράπτη, 2017: 49), σαν ομοφυλοφιλική κατάρα και «δικαιώθηκε» σαν οργή του Θεού ενάντια στους ομοφυλόφιλους. Η Α. Βοjaxhiu (Μητέρα Τερέζα) είχε τονίσει, μάλιστα, ότι «το AIDS είναι μια δίκαιη τιμωρία για μια ακατάλληλη σεξουαλική συμπεριφορά» (Σαπαρδάνης, 2013). Τα LGBTQI+ άτομα αποτέλεσαν, λοιπόν, ομάδα υψηλού κινδύνου όχι μόνο ιατρικά αλλά και κοινωνικά/ηθικά, γεγονός που επέτεινε τα ομοφοβικά φαινόμενα.

Ο σχετικός εκδημοκρατισμός των κοινωνιών, το άνοιγμα των διαύλων επικοινωνίας στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου συντελούν από τις αρχές του 21ου στην άμβλυνση της ομοφοβίας, και των υπόλοιπων φοβικών συνδρόμων που συνδέονται με την LGBTQI+ ταυτότητα (Tully, 2000: 179) Η ομοφοβία, λοιπόν, όπως σχεδόν κάθε μορφή φοβίας αποτελεί όχι μόνο ιατρικό αλλά και κοινωνικό ζήτημα/ φαινόμενο που εξελίσσεται και συχνά

μεταλλάσσεται μέσα στο χρόνο. Έτσι, αυτό που δεν θεωρείται σήμερα ομοφοβικό μπορεί στο μέλλον να θεωρηθεί.

4.4. Διακρίσεις με βάση την ταυτότητα/έκφραση φύλου ή/και τον σεξουαλικό προσανατολισμό στην Ελλάδα

Η πλέον έγκυρη πηγή για τη νομική και πολιτικοκοινωνική θέση, της LGBTQI+ κοινότητας στην Ελλάδα είναι ο «Συνήγορος του Πολίτη» (Χαμτζούδης, 2015: 45). Πρόκειται ακριβώς για την εκείνη την Ανεξάρτητη Αρχή που κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα, ώστε «να ερευνά ατομικές διοικητικές πράξεις ή παραλείψεις ή υλικές ενέργειες οργάνων των δημόσιων υπηρεσιών που παραβιάζουν δικαιώματα ή προσβάλλουν νόμιμα συμφέροντα φυσικών ή νομικών προσώπων» (Συνήγορος του Πολίτη, 2014).

Ο Συνήγορος του Πολίτη (2014), παρουσιάζοντας στην «Ετήσια Έκθεση» για το έτος 2013, παραθέτει την πλέον χαρακτηριστική εικόνα των προκαταλήψεων και των επιθετικών συμπεριφορών τις οποίες βιώνουν οι άνθρωποι στην Ελλάδα εξαιτίας του σεξουαλικού τους προσανατολισμού. Η έκθεση δημοσιεύθηκε το 2014 και αποτέλεσε μεταξύ άλλων το έρεισμα για την ψήφιση στα επόμενα χρόνια μιας σειράς νομοθετικών μέτρων για τη βελτίωση της κατάστασης των LGBTQI+ ατόμων (σύμφωνο συμβίωσης, τεκνοθεσία, ηλικιακό έτος αυτοπροσδιορισμού της ταυτότητας φύλου)

I. Συναλλαγή με την διοίκηση

«Κατά τη συναλλαγή με δημόσιες υπηρεσίες τα άτομα με «διαφορετικό» σεξουαλικό προσανατολισμό έρχονται συχνά αντιμέτωποι με την έλλειψη σεβασμού της προσωπικότητας και του δικαιώματος τους στον αυτοπροσδιορισμό. Ειρωνικά, προσβλητικά ή ακόμη και υβριστικά, επιθετικά σχόλια, που μπορεί να οδηγήσουν σε εξευτελισμό της προσωπικότητας, συνιστούν υπαρκτά φαινόμενα ομοφοβικής συμπεριφοράς στη χώρα μας» (Συνήγορος του Πολίτη, 2014).

II. Απασχόληση/εργασία/εκπαίδευση

«Άτομα με “διαφορετικό” σεξουαλικό προσανατολισμό συχνά αντιμετωπίζουν εξευτελιστική συμπεριφορά από προϊσταμένους ή συναδέλφους τους (παρενόχληση). Για τον λόγο αυτό τα άτομα αυτά συνήθως κρύβουν τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό στον χώρο εργασίας. Επιπρόσθετα, ο σεξουαλικός προσανατολισμός

μπορεί να γίνει αιτία αποκλεισμού από την πρόσβαση στην απασχόληση ή την επαγγελματική εξέλιξη. Ένας χώρος στο οποίο προκύπτουν σημαντικά προβλήματα είναι αυτός της εκπαίδευσης, τόσο σε σχέση με την ενημέρωση κι ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και μαθητών, όσο και ως προς την ενδοσχολική βία». ((Συνήγορος του Πολίτη, 2014).

III. Αναγνώριση και άσκηση δικαιωμάτων

Αναφορικά με θέματα προστασίας της οικογένειας, δεν αναγνωρίζονταν (2013) στα ομόφυλα ζευγάρια δικαιώματα, αντίστοιχα με αυτά που έχουν τα ετερόφυλα (νομική κατοχύρωση συμβίωσης, περιουσιακά ή κληρονομικά δικαιώματα, φορολογική μεταχείριση, ασφαλιστικές παροχές, συνταξιοδότηση κ.λπ.). Η κατάσταση αυτή λύθηκε με τη ψήφιση του Συμφώνου Συμβίωσης το 2015 για τα ομόφυλα ζευγάρια (δηλαδή επέκταση του ήδη υπάρχοντος για τα ετερόφυλα) όχι όμως και του πολιτικού γάμου. Στην πραγματικότητα τα ετερόφυλα ζευγάρια διαθέτουν τρεις τρόπους/δυνατότητες νομικής κατοχύρωσης της σχέσης τους (θρησκευτικός γάμος, πολιτικό γάμος, Σύμφωνο Συμβίωσης), ενώ τα ομόφυλα μόνο ένα (Σύμφωνο Συμβίωσης), ενώ δεν έχουν ακόμη δοκιμασθεί ανταγωνιστικά σε δικαστικό επίπεδο τα δικαιώματα που παρέχει το Σύμφωνο αυτό σε σχέση με τους υπόλοιπους τρόπους οικογενειακής σύστασης για τις περιπτώσεις αμφισεξουαλικών συντρόφων.

Σύμφωνα με απόφαση του «Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (Βαλλιανάτος κ.ά. κατά Ελλάδα, αρ. προσφυγών [29381/2009](#) και [32684/2009](#)), ο αποκλεισμός των ομόφυλων ζευγαριών από το πεδίο εφαρμογής του [Νόμου 3719/2008](#) και το δικαίωμα σύναψης συμφώνου συμβίωσης αποτελεί παραβίαση του άρθρου 8 (προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) σε συνδυασμό με το άρθρο 14 (απαγόρευση διακρίσεων) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

Σύμφωνα με τον Συνήγορο του Πολίτη (2014): «Ουσιώδη είναι τα προβλήματα που υφίστανται οι ομογονεϊκές οικογένειες (ομογονεϊκή οικογένεια είναι αυτή που απαρτίζεται από δύο γονείς του ίδιου φύλου), ιδιαίτερα ως προς την αναγνώριση γονεϊκών δικαιωμάτων στον γονέα που δεν έχει έννομη (βιολογική ή θετή) σχέση με το παιδί (ληξιαρχικές εγγραφές, συμμετοχή σε σχολικές δραστηριότητες, πρόσβαση σε περίθαλψη κ.λπ.)»

IV. Αλλαγή ταυτότητας φύλου

Το συγκεκριμένο πεδίο αφορά μία από τις πλέον ιδιαίτερες ομάδες της LGBTQI+ ελληνικής κοινότητας, τους/τις διεμφυλικούς/ες. Σύμφωνα με τον Συνήγορο του Πολίτη (2014): «Πολλά διεμφυλικά άτομα δεν επιζητούν την ολοκλήρωση της ιατρικής διαδικασίας επαναπροσδιορισμού φύλου, ή δεν μπορούν οικονομικά ή ψυχολογικά να την ολοκληρώσουν. Ακόμη, και στην περίπτωση που σκέφτονται να την ολοκληρώσουν, πρόκειται για μια πολύ χρονοβόρα διαδικασία. Ως εκ τούτου, το πιο σύνηθες πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα διεμφυλικά άτομα αφορά στη διαφοροποίηση που εμφανίζουν τα στοιχεία της αστυνομικής τους ταυτότητας ή άλλου εγγράφου ταυτοποίησης, με την εξωτερική τους εμφάνιση»

Τα κενά και οι δυσκολίες στην προσβασιμότητα σε τέτοιου τύπου επεμβάσεις, οι οποίες είτε δεν είναι περιορισμένες, είτε δεν είναι προσιτές από οικονομικής άποψης, ειδικά εφόσον δεν καλύπτονται οικονομικά από κρατικούς φορείς ασφάλισης, οδηγούν σε σημαντικές ανισότητες ως προς την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας εντός του εθνικού συστήματος υγείας, σύμφωνα με την «Έκθεση: Διεμφυλικά Άτομα και Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου» της ΕΕΔΑ (2015), δηλαδή της «Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου» (Χαμτζούδης, 2015: 13-14).

Τις ανισότητες αυτές επιχείρησε να άρει η Πολιτεία το 2017 με τον [Νόμο 4491/2017](#). Παρά τον ισχυρό συμβολισμό που ενέχει η δυνατότητα διόρθωσης φύλου για έναν κώδικα δικαίου με καταβολές συχνά θρησκευτικές, όπως ο ελληνικός, και μάλιστα από το 15^ο έτος της ηλικίας, η σχετική ρύθμιση δεν είναι πρωτοποριακή τουλάχιστον για τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Πάντως, ο Νόμος αυτός σε συνδυασμό με σχετικές δικαστικές αποφάσεις ελληνικών και ευρωπαϊκών δικαστηρίων βελτίωσε αισθητά την κατάσταση των διεμφυλικών ατόμων στην Ελλάδα (Lawspot, 2017).

4.5. Διακρίσεις LGBTQI+ ατόμων διαφορετικής εθνικής ταυτότητας

Η ιδιότητα μέλους μειονότητας στο εσωτερικό μιας άλλης μειονότητας αποτελεί μια ιδόρρυθμη συνθήκη σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, καθώς τα άτομα που εντάσσονται σε περισσότερες από μία μειονότητες ενδέχεται να διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο διακρίσεων. Ένας μαύρος ομοφυλόφιλος άνδρας, για παράδειγμα,

μπορεί να βιώσει διάκριση εξαιτίας και της φυλής του και του σεξουαλικού προσανατολισμού του.

Οι πολλαπλές διακρίσεις συνιστούν ένα σχετικά νέο φαινόμενο στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού διαλόγου για την ίση μεταχείριση και, κατά συνέπεια, στο πεδίο των LGBTQI+. Όπως παρουσίασε πρόσφατη έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, υπάρχει μεγάλη άγνοια για τους διάφορους πολιτισμούς, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τους τρόπους ζωής και έλλειψη αποδοχής των πολλαπλών ταυτοτήτων. Από συνεντεύξεις των LGBTQI+ σε ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται σε διάφορα κράτη-μέλη διαφαίνεται ότι οι γνώσεις για το θέμα και η ενεργή δράση είναι σχετικά περιορισμένες. Ωστόσο, οι ΜΚΟ των LGBTQI+ αναγνωρίζουν όλο και περισσότερο ότι τα μέλη τους βιώνουν διακρίσεις για δύο ή περισσότερους λόγους. Παρόλα αυτά, τα μέτρα που εστιάζουν άμεσα στην εξάλειψη αυτού του τύπου διακρίσεων είναι σχετικά περιορισμένα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2007).

Η ιδιότητα της διπλής μειονότητας των LGBTQI+ αναδύεται με διάφορους τρόπους και δημιουργεί σύνθετες προκλήσεις. Τα μέλη εθνικών μειονοτήτων υφίστανται διακρίσεις εξαιτίας του γενετήσιου προσανατολισμού τους ή της ταυτότητας φύλου στο εσωτερικό της εθνικής κοινότητάς τους και διακρίσεις εξαιτίας της φυλής ή εθνότητας στην κοινότητα των LGBTQI+. Ένα ακόμη πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα μέλη δύο μειονοτήτων αφορά στον αυξημένο κίνδυνο εγκλήματος μίσους με κίνητρο τόσο το ρατσισμό όσο και τον γενετήσιο προσανατολισμό του θύματος. Σύμφωνα με τον (FRA, 2009): «Κάποιοι LGBTQI+ που είναι μέλη εθνικών μειονοτήτων είναι θύματα ρατσισμού και σεξουαλικοποίησης στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινότητας των LGBTQI+, λόγω της εικαζόμενης εθνικότητάς τους και θύματα της ομοφοβίας στις κοινότητες των εθνικών μειονοτήτων». Ο ίδιος Οργανισμός (FRA, 2009) αναφέρει σχετικό παράδειγμα:

«Σύμφωνα με το πρόγραμμα Safra στο Ηνωμένο Βασίλειο— που απευθύνεται σε μουσουλμάνες γυναίκες LGBTQI+— πολλές από αυτές τις γυναίκες είναι κοινωνικά απομονωμένες διότι, αν και αυτοπροσδιορίζονται ως λεσβίες, αμφιφυλόφιλες ή διαφυλικές, δεν αποτελούν μέρος της γενικότερης κοινωνικής ζωή των ομοφυλόφιλων, διότι αυτή απαρτίζεται στην πλειοψηφία της από λευκά άτομα [...]. Επιπρόσθετα, ο ρατσισμός, η ισλαμοφοβία και η έλλειψη πολιτισμικής ευαισθησίας στο εσωτερικό της ίδιας της ομοφυλόφιλης κοινότητας μπορεί να

αποτελέσει παράγοντα αποκλεισμού. Συνεπώς, πολλές μουσουλμάνες LGBTQI+ γυναίκες θεωρούν ότι δεν ανήκουν ούτε στην κοινότητα των LGBTQI+ ούτε στη μουσουλμανική κοινότητα»

4.6. Το Θεσμικό Πλαίσιο της LGBTQI+ κοινότητας

Ιδιαίτερα ανοδική πορεία εμφανίζουν λόγω της γενικευμένης οικονομικής κρίσης και των εντάσεων της παγκοσμιοποίησης τα φαινόμενα των διακρίσεων διεθνώς για τα LGBTQI+ άτομα. Ακόμη και σήμερα ο διαφορετικός σεξουαλικός προσανατολισμός προκαλεί αναταράξεις στην κοινωνία και τα άτομα των κατά τόπους LGBTQI+ κοινότητας δεν γίνονται αυτονόητα αποδεκτά όχι μόνο από τον οικογενειακό ή τον κοινωνικό τους περίγυρο αλλά ακόμη και από ποικίλους κρατικούς φορείς. Το ζήτημα της αναγνώρισης και της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων της LGBTQI+ κοινότητας έχει απασχολήσει τους διεθνείς και ευρωπαϊκούς θεσμούς.

I. Διεθνές Επίπεδο

Στο πλαίσιο της διεθνούς κοινότητας, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει τόσο ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών όσο και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Συγκεκριμένα, στο Συμβούλιο της Ευρώπης υπάρχουν εποπτικά και ελεγκτικά όργανα, που ασχολούνται ειδικά με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδιαίτερα εκείνων που αφορούν τις εθνικές, γλωσσικές και σεξουαλικές μειονότητες. Ταυτόχρονα, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών έχει αναλάβει την προστασία των δικαιωμάτων της LGBTQI+ κοινότητας, μέσω του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Το 2011 το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ εξέδωσε το πρώτο του ψήφισμα που αφορούσε τα LGBTQI+ δικαιώματα και προέβη σε συστάσεις προς τα κράτη-μέλη για την αναγνώριση και την κατοχύρωσή τους. Για να αποτιμήσει την παγκόσμια κατάσταση το Συμβούλιο ανέθεσε σε ειδικούς ερευνητές τη σύνταξη έκθεσης που θα αποτυπώνει τη θέση των LGBTQI+ στην σύγχρονη κοινωνία σε οικουμενική κλίμακα. Με αφορμή τα απογοητευτικά αποτελέσματα της έκθεσης, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ εξέδωσε επίσημη διακοίνωση προς όλες τις χώρες με συγκεκριμένες οδηγίες ώστε να προβούν σε νομικές ρυθμίσεις η/και μεταρρυθμίσεις υπέρ των LGBTQI+ ατόμων (Θαλασσοχωρίτη, 2017).

II. Ευρωπαϊκό Επίπεδο

Η ΕΕ στηρίζεται αξιακά στην θεμελιική απαγόρευση των διακρίσεων, καθώς αυτές πλήττουν καίρια τον πυρήνα της, δηλαδή την ταυτότητα του ευρωπαίου πολίτη. Σύμφωνα με την Ράπτη (2017: 38):

«Η απαγόρευση των διακρίσεων συνιστά θεμελιώδη αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα άρθρα 8, 14 και 19 της «Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης» αφορούν την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. Η αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου και της απαγόρευσης της διακριτικής μεταχείρισης κατοχυρώνονται στα άρθρα 20 και 21 του «Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων» της ΕΕ»

Ειδικότερα το άρθρο 13 της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, αποτέλεσε τη νομική βάση ώστε το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να εκδώσει την [Οδηγία 2000/43/ΕΚ](#) «περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής», και την [Οδηγία 2000/78/ΕΚ](#) «περί της ίσης μεταχείρισης προσώπων ανεξαρτήτως θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού αυτών, στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας» (Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 2013). Τα πέντε (5) θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αρμοδιότητα συμβουλευτική ή/και δικαστική για την καταπολέμηση των κάθε είδους διάκρισης στο πλαίσιο της ΕΕ και των συνδεδόμενων με αυτή χωρών είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Θαλασσοχωρίτη, 2017).

Ειδικότερα, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχουν σχηματιστεί διάφορες κοινοβουλευτικές επιτροπές με αντικείμενό τους τα θέματα διακρίσεων. Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης από κοινού με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, έχουν αναλάβει γνωμοδοτικό, συμβουλευτικό και συντονιστικό ρόλο, ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε συνεργασία με τη Γενική Διεύθυνση Δικαιοσύνης κυρίως εποπτικό. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αρμόδιο για την ενιαία ερμηνεία και εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ, κυρίως μέσω των προδικαστικών

αποφάσεων αλλά και μέσω της εκδίκασης προσφυγών ευρωπαϊών πολιτών εναντίον κρατών-μελών, όταν παραβιάζονται οι αρχές της μη διάκρισης. Επιπλέον, ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (FRA) έχει γνωμοδοτικό αντικείμενο σχετικό με την κατά τομέα και ανά χώρα εφαρμογή συγκεκριμένων οδηγιών για την προάσπιση των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων, όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ (Θαλασσοχωρίτη, 2017 και Ράπτη: 42).

III. Ελληνική Νομοθεσία

Το ελληνικό Σύνταγμα προβλέπει την απαγόρευση των διακρίσεων και τον σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών σε ποικίλα άρθρα του. Για παράδειγμα στο άρθρο 2 παρ.1 που αφορά τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου, στο άρθρο 4 παρ.1 που αφορά την ισότητα ενώπιον του νόμου, στο άρθρο 5 παρ.2 που αναφέρεται στην προστασία της ζωής, της τιμής και ελευθερίας, στο άρθρο 20 παρ.1 που αναφέρεται στο δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας και στο άρθρο 25 παρ.1 που αφορά την ανεμπόδιστη άσκηση ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων μεταξύ Κράτους και πολίτη αλλά και μεταξύ ιδιωτών (Ράπτη, 2017: 43).

Στο πλαίσιο της εναρμόνισης της ελληνικής νομοθεσίας με τα διεθνή και τα ευρωπαϊκά πρότυπα, τον Ιανουάριο του 2005 το Ελληνικό Κοινοβούλιο ψήφισε τον [Νόμο 3304/2005](#) για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού», που δεν περιοριζόταν του μόνο στην ίση μεταχείριση στον εργασιακό χώρο αλλά και στη διάθεση αγαθών και στην παροχή υπηρεσιών. Για όποιον παραβιάζει τον νόμο αυτό, προβλέπεται φυλάκιση έως ένα έτος και χρηματική ποινή. Ο Συνήγορος του Πολίτη, υποστηρίζει ότι:

«Με τον νόμο 3304/2005 ενσωματώθηκαν στο ελληνικό δίκαιο οι Ευρωπαϊκές Οδηγίες 2000/43/EK περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, στους τομείς της απασχόλησης, εργασίας, συμμετοχής σε σωματεία και επαγγελματικές οργανώσεις, στην εκπαίδευση, σε κοινωνικές παροχές και την πρόσβαση στη διάθεση και παροχή αγαθών και υπηρεσιών που διατίθενται (σύμφωνα με τα συναλλακτικά ήθη) στο κοινό, και οι Ευρωπαϊκές Οδηγίες 2000/78/EK για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή

γενετήσιου προσανατολισμού, μόνο στον τομέα της απασχόλησης και εργασίας» (Συνήγορος του Πολίτη, 2014).

Οι νομοθετικές παρεμβάσεις που ακολούθησαν έκτοτε ήταν πολλές και αφορούσαν πολλές πτυχές δικαιωμάτων της LGBTQI+ ταυτότητας ([Νόμος 3304/2005](#), [Νόμος 3719/2008](#), [Νόμος 3879/2010](#), [Νόμος 4186/2013](#), [Νόμος 4356/2015](#), [Νόμος 4491/2017](#), [Νόμος 4540/2018](#), [Νόμος 4547/2018](#)). Οι παρεμβάσεις αυτές θα μας απασχολήσουν εκτενώς στην συνέχεια. Εδώ θα πρέπει να γίνει αναφορά σε δύο νομοθετήματα που αφορούν άμεσα τους LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες. Πρόκειται για τον [Νόμο 4491/2017](#) που αφορά τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου. Σύμφωνα με τον νόμο αυτό, το πρόσωπο έχει δικαίωμα στην αναγνώριση της ταυτότητας φύλου του ως στοιχείου της προσωπικότητάς του και δικαίωμα στον σεβασμό της προσωπικότητάς του με βάση τα χαρακτηριστικά του φύλου του, χωρίς να εξαιρεί τους μη Έλληνες πολίτες, και τον [Νόμο 4540/2018](#), ο οποίος επιτρέπει με βάση το Σύμφωνο Συμβίωσης ομόφυλων ζευγαριών την εξασφάλιση μόνιμης παραμονής στην Ελλάδα σε πρόσφυγες/μετανάστες με σύντροφο Έλληνα/Ελληνίδα, αίροντας παλαιότερους σχετικούς νομικούς περιορισμούς.

4.7. Διεθνής Προστασία των LGBTQI+ προσφύγων στην Ελλάδα

Χιλιάδες λεσβίες, ομοφυλόφιλοι, αμφισεξουαλικοί, τρανσέξουαλ και διαφυλικοί (LGBTQI+) υποβάλλουν αίτημα ασύλου κάθε χρόνο στις ευρωπαϊκές χώρες, ώστε να τους χορηγηθεί διεθνής προστασία. Η Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς και τα κράτη της Ευρώπης εφαρμόζουν ειδικά μέτρα με θετική στόχευση, όπως η αναγνώριση του σεξουαλικού προσανατολισμού ως λόγου δίωξης κατά το Άρθρο 10 της [Οδηγίας 2004/83/EK](#) με τους «Όρους Καθορισμού» (στο εξής «Οδηγία Καθορισμού»).

Συγκεκριμένα το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο με την «Οδηγία Καθορισμού» αποφάσισε την 29η Απριλίου 2004 τη θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και την υπαγωγή στο καθεστώς των προσφύγων/προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας τους υπηκόους τρίτων χωρών ή τους απάτριδες. Ανάμεσα στους λόγους παροχής ασύλου καταγράφεται η ταυτότητα φύλου και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Κάποιες χώρες – μέλη έχουν συμπεριλάβει ρητά στην εθνική τους νομοθεσία την ταυτότητα φύλου ως *δίωξη* και *άρα λόγο* παροχής ασύλου

(Πορτογαλία, Ισπανία) ή τα οικεία κείμενα κατευθυντήριων οδηγιών. Σε αυτές τις περιπτώσεις της LGBTQI+ κοινότητας οι αιτούντες άσυλο αναγνωρίζονται ως πρόσφυγες, λαμβάνουν επικουρική προστασία ή τους χορηγείται άλλης μορφής προστασία στις χώρες – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και από τις συνδεδεμένες με την ΕΕ χώρες (Jansen & Spijkerboer, 2011: 75).

Παρ' όλα αυτά, από έρευνα της COC Ολλανδίας και του Πανεπιστημίου του Άμστερνταμ σε συνεργασία με την «Επιτροπή Ελσίνκι» της Ουγγαρίας, το «*Advocatura per i diritti LGBT / Rete Lenford*» και το «Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες και τους Εξόριστους», προκύπτει ότι εντοπίζονται σημαντικές διαφορές στον τρόπο με τον οποίο οι διάφορες Ευρωπαϊκές χώρες αξιολογούν τις αιτήσεις ασύλου των LGBTQI+ και εφαρμόζουν την «Οδηγία Καθορισμού» (Jansen & Spijkerboer, 2011: 76). Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα προβληματικό, καθώς η Ευρώπη έχει ως στόχο τη εξάπλωση ενός κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου, με ενιαίο καθεστώς. Το περιεχόμενο των Κανονισμών [Δουβλίνο II](#) (2003) και [Δουβλίνο III](#) (2013), σύμφωνα με τους οποίους μόνον μία χώρα – μέλος της ΕΕ εξετάζει μία αίτηση ασύλου, απαιτεί την ύπαρξη ενός - δυστυχώς ανύπαρκτου στην πραγματικότητα - κοινού κριτηρίου στην εφαρμογή του δίκαιου του ασύλου. Για να εξισορροπήσει αυτές τις διαφορές στην εξέταση των αιτήσεων ασύλου, η «Ευρωπαϊκή Υπηρεσία για την Υποστήριξη του Ασύλου» θα πρέπει να δώσει προτεραιότητα στην προώθηση και το συντονισμό του εντοπισμού και της εφαρμογής καλών πρακτικών σχετικά με την εξέταση των αιτήσεων ασύλου των λεσβιών, ομοφυλόφιλων, αμφισεξουαλικών, τρανσέξουαλ και διαφυλικών ατόμων. Ένα ακόμη συμπέρασμα που προκύπτει από τη συγκριτική αυτή έρευνα είναι, ότι σε αρκετά σημεία η πρακτική των ευρωπαϊκών χωρών δεν ακολουθεί τα πρότυπα που απαιτούνται από τη διεθνή και την ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τους πρόσφυγες (Jansen & Spijkerboer, 2011: 76).

Η ευρωπαϊκή πρακτική φανερώνει σαφώς ότι οι επί μέρους κρατικές αρχές σε πολλές περιπτώσεις στηρίζονται σε στερεότυπα κατά την αξιολόγηση αιτήσεων ασύλου των LGBTQI+. Για παράδειγμα, οι δικαστικές αποφάσεις συχνά βασίζονται στην ιδέα ότι ο σεξουαλικός προσανατολισμός ενός αιτούντος άσυλο θα λαμβάνεται σοβαρά υπόψη, μόνο όταν το άτομο αυτό διακατέχεται από «ισχυρή και ακατανίκητη» ενόρμηση να προβεί σε σεξουαλική επαφή με άτομα του ίδιου φύλου. Τα στερεότυπα αυτά εξαιρούν από την διεθνή προστασία τους διωκόμενους

αμφισεξουαλικούς, καθώς και άλλα άτομα της κοινότητας LGBTQI+ που δεν εμπίπτουν στα στερεότυπα αυτά που χρησιμοποιούν οι κριτές των υποθέσεών τους. Τα στερεότυπα εξαιρούν τις λεσβίες που δεν εμφανίζουν ανδροπρεπή συμπεριφορά, τους μη θηλυπρεπείς ομοφυλόφιλους και τους αιτούντες άσυλο LGBTQI+ που έχουν παντρευτεί ή έχουν κάνει παιδιά. Επιπλέον, ο ουσιώδης χαρακτήρας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που σχετίζονται με τους LGBTQI+ πολύ συχνά λείπει από την πρακτική για το άσυλο των ευρωπαϊκών χωρών. Οι LGBTQI+ αιτούντες άσυλο, σε συστηματική βάση αναγκάζονται να επιστρέψουν στη χώρα προέλευσής τους, επειδή υποτίθεται ότι μπορούν να αποφύγουν τη δίωξη αποκρύπτοντας την ταυτότητά τους. Αυτό τους στερεί το ουσιώδες δικαίωμα που υπάρχει στον πυρήνα της περί ασύλου νομοθεσίας: αν οι άνθρωποι έχουν βάσιμο και δικαιολογημένο λόγο να φοβούνται τη δίωξη εξ αιτίας της άσκησης ενός νόμιμου ανθρώπινου δικαιώματός τους, δικαιούνται διεθνούς προστασίας. Το να τους υποδεικνύουμε να αποποιούνται των δικαιωμάτων τους ώστε να παραμείνουν «προστατευμένοι» ακυρώνει τη λειτουργία των δικαιωμάτων αυτών (Jansen & Spijkerboer, 2011: 78-79).

Οι παραπάνω στρεβλώσεις οδήγησαν την Ελλάδα στην ψήφιση του [Νόμου 4540/2018](#) με τον οποίο η Ελληνική Πολιτεία ευθυγραμμίζεται με την [Οδηγία 2013/33/ΕΕ](#) προκειμένου να ικανοποιεί τις αιτήσεις ασύλου. Έτσι αναδιαρθρώθηκε ριζικά το σύστημα εξέτασης των σχετικών αιτήσεων, ιδιαίτερα όσο αφορά εκείνες που υποβάλλονται από LGBTQI+ άτομα.

Δεδομένης της σύνθεσης του προσφυγικού LGBTQI+ πληθυσμού στην Ελλάδα, την πλειονότητα του οποίου συνιστούν άτομα αφγανικής, συριακής, ιρανικής πακιστανικής και ινδικής καταγωγής, τα στοιχεία που παρατίθενται παρακάτω αφορούν κυρίως αυτές τις εθνοτικές ομάδες. Για τα LGBTQI+ άτομα από την υποσαχάρια Αφρική τα στοιχεία είναι πολλά και ποικίλα ανάλογα με την χώρα προέλευσης αλλά ο αριθμός τους στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά περιορισμένος. Τα διωκόμενα μέλη της αφρικανικής LGBTQI+ κοινότητας συνήθως προτιμούν την καταφυγή στη «Δημοκρατία της Νότιας Αφρικής», τη μοναδική αφρικανική χώρα, όπου οι ομοφυλόφιλοι και οι λεσβίες από το 2006 απολαμβάνουν πλήρη ισοπολιτεία (Pyayambwa, 2012: 58) .

Σύμφωνα με «Έκθεση – Οδηγία» του (κρατικού) βρετανικού «Home Office» το 2016 τα LGBTQI+ άτομα στο Αφγανιστάν αποτελούν μια ιδιαίτερη κοινωνική

ομάδα υπό την έννοια της Σύμβασης της Γενεύης (1951), καθώς μοιράζονται ένα κοινό χαρακτηριστικό που δεν μπορεί να μεταβληθεί και εμφανίζουν διακριτή ταυτότητα που χαρακτηρίζεται ως διαφορετική από την κοινωνία (United Kingdom: Home Office, 2016). Εντούτοις, παρότι τα LGBTQI+ άτομα συνθέτουν μια ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα, αυτό δεν σημαίνει ότι η θεμελίωση της συμμετοχής τους σε αυτή την ομάδα, είναι αρκετή για τη χορήγηση προσφυγικού καθεστώτος. Το ερώτημα που προκύπτει σε κάθε περίπτωση αφορά στο εάν το συγκεκριμένο άτομο θα βιώσει πραγματικό κίνδυνο δίωξης εξαιτίας της συμμετοχής του σε μια τέτοια ομάδα. Ο σχετικός προβληματισμός τουλάχιστον στη Βρετανία οδήγησε κυρίως το 2017 στην επαναπροώθηση LGBTQI+ ατόμων από τη βρετανική επικράτεια στο Αφγανιστάν με τη σύσταση να μην εκδηλώνουν την LGBTQI+ ταυτότητά τους στη χώρα καταγωγής τους, ώστε να μην υφίστανται διώξεις (United Kingdom: Home Office, 2016 και Home Office, 2017).

Αναφορικά με τη Συρία, σε «Έκθεσή» του (2016) το Freedom House, μια ανεξάρτητη αμερικανική ΜΚΟ, υποστηρίζει ότι ο νόμος εισάγει διακρίσεις σε βάρος των LGBTQI+ ατόμων. Σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα του 1949, η «παρά φύση σεξουαλική συνένωση» τιμωρείται με ποινή φυλάκισης μέχρι τρία έτη. Επιπρόσθετα, δημοσιεύτηκαν πολλές εκθέσεις το 2015 για εκτελέσεις ανδρών λόγω αποδιδόμενου LGBTQI+ σεξουαλικού προσανατολισμού κυρίως σε περιοχές της Συρίας, που είχαν περιέλθει στον έλεγχο του ISIS (Freedom House, 2016).

Στο Ιράν, μια ισλαμική θεοκρατία, η θέση των ομοφυλοφίλων είναι δεινή καθώς η (ανδρική) ομοφυλοφιλία τιμωρείται με θάνατο, ενώ η γυναικεία δεν αναγνωρίζεται νομικά αλλά πρακτικά «θεραπεύεται» με τον γάμο. Επίσης οι ομοφυλόφιλοι, για να σώσουν τη ζωή τους, συχνά εξαναγκάζονται σε υποχρεωτική εγχείριση διόρθωσης φύλου, καθώς οι διεμφυλικοί θεωρούνται νομικά μετά την ολοκλήρωση της επέμβασης «γυναίκες». Συνήθως, για να αποφύγουν τον υποχρεωτικό ακρωτηριασμό, μεταναστεύουν και αρχικά καταφεύγουν στην πόλη Ντενιζλί της Τουρκίας, όπου έχει διαμορφωθεί LGBTQI+ δίκτυο υποδοχής και φιλοξενίας. Από εκεί διαφεύγουν στη Δύση μέσω Ελλάδας ή καταθέτουν αίτηση ασύλου στη χώρα μας (Rastli, 2018).

Το Πακιστάν αποτελεί ένα σεκουλαριστικό μουσουλμανικό κράτος που διετέλεσε μέρος του αποικιοκρατικού συστήματος της Μ. Βρετανίας στην Ασία.

Αυτή η ιστορική συνθήκη διαμορφώνει ένα ιδιότυπο καθεστώς για την LGBTQI+ κοινότητα της χώρας. Ο απαρχαιωμένος Ποινικός Κώδικας της χώρας (1860) από την περίοδο της αποικιοκρατίας προέβλεπε αυστηρές ποινές φυλάκισης για την έμπρακτη εκδήλωση της ομοφυλοφιλικής ταυτότητας/σεξουαλικού προσανατολισμού. Από το 2009 όμως με μια ιστορική απόφαση του ανώτατου δικαστηρίου της χώρας κατοχυρώθηκαν τα δικαιώματα LGBTQI+ ατόμων (transgender), ενώ με νομοθετική παρέμβαση του 2018 αναγνωρίστηκαν μέτρα προστασίας τους. Μείζον πρόβλημα για τους LGBTQI+ αποτελεί καταρχάς το γεγονός ότι γενικώς τα αστικά – πολιτικά δικαιώματα δεν έχουν αυτοτελή υπόσταση στο νομικό κώδικα της χώρας και έπειτα το γεγονός ότι σε αρκετές επαρχίες η εκδίκαση ποικίλων υποθέσεων ανατίθεται εθιμικό δικαίω στους ιεροδικαστές εν αγνοία ή με την ανοχή των τοπικών κρατικών οργάνων. Στις περιπτώσεις αυτές οι LGBTQI+ αντιμετωπίζουν ακόμη και την ποινή του θανάτου, αν καταγγεθούν για τον σεξουαλικό προσανατολισμό τους (Khuldune, 2018).

Η Ινδία, ένα κράτος με τα αποικιοκρατικά χαρακτηριστικά του Πακιστάν, μια ιδιόμορφη πολιτειακή δομή και ένα πλήθος διαφορετικών θρησκευτικών κοινοτήτων ανά περιοχή, συνιστά ένα νομικό λαβύρινθο όσον αφορά μια έρευνα για τα δικαιώματα των LGBTQI+ στη χώρα αυτή. Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να υποστηριχτεί ότι μετά τις τελευταίες δικαστικές αποφάσεις και τις νομοθετικές ρυθμίσεις του 2014, που αναγνώρισαν την νομική δυνατότητα επαναπροσδιορισμού φύλου, και του 2018 που κατέργησαν κάθε προηγούμενο αντι-LGBTQI+ νόμο, αναγνωρίζοντας μάλιστα τον πολιτικό γάμο ομόφυλων ζευγαριών, η Ινδία αποτελεί πλέον σε επίπεδο νομοθεσίας ίσως το πιο φιλικό στους LGBTQI+ κράτος στη Νοτιανατολική Ασία (Suresh, 2018).

Στις απομακρυσμένες όμως επαρχίες της Ινδίας και ιδιαίτερα σε κλειστές θρησκευτικές κοινότητες (π.χ. Σιχ) η ομοφυλοφιλία θεωρείται ταμπού και οι ομοφυλόφιλοι/ες, για να αποφύγουν διώξεις ή εξευτελισμούς είτε αναγκάζονται να παντρευτούν ετερόφυλους συντρόφους είτε να μεταναστεύσουν σε μεγάλες πόλεις ή στο εξωτερικό. Το εθιμικό οικογενειακό δίκαιο παραμένει ιδιαίτερα ισχυρό στην ινδική επαρχία και οι ομοφυλόφιλοι κυρίως διώκονται από το συγγενικό περιβάλλον τους για λόγους «τιμής». Οι λεσβίες, ιδιαίτερα, αντιμετωπίζουν την απειλή του «θεραπευτικού βιασμού» ως διαδεδομένης μεθόδου σεξουαλικού σφωφρονισμού (Patel, 2016).

5. LGBTQI+ ΚΙΝΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ LGBTQI+ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Η μακράιωνη καταπίεση των σεξουαλικά διαφορετικών ατόμων, δεν στάθηκε ικανή εντέλει να αναστείλει ούτε την διαδικασία της σεξουαλικής αυτοσυνειδησίας τους ούτε την κοινωνική αντίδρασή τους. Η πρώτη LGBTQI+ οργάνωση με την ονομασία «Επιστημονική – Ανθρωπιστική Επιτροπή» ιδρύθηκε στην Γερμανία το 1897 από τον M. Hirschfeld, ο οποίος το 1919 πρωτοστάτησε στην ίδρυση μιας ακόμη ανάλογης οργάνωσης με το όνομα «Ίνστιτούτο Σεξουαλικών Μελετών». Στη Γερμανία επίσης, το 1902 ο A. Brand μαζί με τον B. Friedlander και τον W. Janzen δημιούργησαν τη συλλογικότητα «Κοινότητα των Ιδιαίτερων». Η σχετική κινητικότητα στη χώρα αυτή δικαιολογείται από τις νομικές εκκρεμότητες που είχε δημιουργήσει στα επιμέρους γερμανικά κρατίδια σχετικά με την αντιμετώπιση της ομοφυλοφιλίας ο κεντρικός αυτοκρατορικός ποινικός κώδικας. Αυτές οι οργανώσεις άκμασαν την περίοδο του Μεσοπολέμου και ειδικότερα κατά το διάστημα 1919-1923, πριν από την άνοδο του Ναζισμού (Wolf, 2004: 105).

Το σύγχρονο, ωστόσο, κίνημα LGBTQI+ ξεπήδησε από την περίφημη εξέγερση με επίκεντρο το μπαρ Stonewall Inn , στο Greenwich Village του Μανχάταν στη Νέα Υόρκη στις 28 Ιουνίου 1969. Στον πυρήνα της εξέγερσης αυτής, βρίσκονται τα απελευθερωτικά αιτήματα του γαλλικού Μάη του '68 και η αντίδραση στη μακαρθική τρομοκρατία, η οποία κατά τις δεκαετίες του '50 και '60 αντιμετώπιζε με διώξεις τους ομοφυλόφιλους στις Η.Π.Α, όπως αναφέρθηκε, ως κοινωνικά επικίνδυνους παρίες. Οι ταυτόχρονες διώξεις εναντίον της αμερικανικής Αριστεράς και τα κινήματα της αφροαμερικανικής απελευθέρωσης και της «αντικουλτούρας» προσέδωσαν εξ αρχής στην εξέγερση του Stonewall χαρακτήρα πολιτικό και συνάσπισαν στο πλευρό της αμερικανικής LGBTQI+ κοινότητας πλήθος διανοούμενων και προοδευτικών πολιτών. Είναι χαρακτηριστική η δήλωση-διακήρυξη των πρωτεργατών του αμερικανικού LGBTQI+ ακτιβισμού για τα γεγονότα του Stonewall Inn:

«Ταυτιζόμαστε με κάθε καταπιεσμένο: με τον αγώνα των Βιετναμέζων, με τον τρίτο κόσμο, με τους μαύρους, με τους εργάτες, με όλους όσους καταπιέζονται από

αυτήν τη σάπια, βρόμικη, ελεεινή γαμημένη καπιταλιστική κοινωνία» (Carter, 2005: 67).

Έτσι, οργανώσεις LGBTQI+ ιδρύθηκαν τους επόμενους μήνες σε όλες τις μεγαλουπόλεις των Η.Π.Α, ενώ τα πρώτα φεστιβάλ gay pride σε ανάμνηση της εξέγερσης έγιναν στη Νέα Υόρκη και το Σαν Φραντσίσκο στις 28 Ιουνίου 1970. Από τις Η.Π.Α το LGBTQI+ κίνημα διαδόθηκε ταχύτατα στην Μ. Βρετανία, στην Ευρώπη αλλά και σε χώρες της Βρετανικής Κοινοπολιτείας, όπως ο Καναδάς και η Αυστραλία (Drucker 1996: 89).

Αποτιμώντας συνοπτικά σε επίπεδο ιδεών την ιστορική πορεία του LGBTQI+ κινήματος, ο P. Drucker διαπιστώνει:

«οι λεσβίες και οι ομοφυλόφιλοι άντρες με αφετηρία την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, επηρεασμένοι από τον μαρξισμό, τον φεμινισμό ή/και από άλλες ριζοσπαστικές ιδεολογίες, διεκδίκησαν ουσιαστική συμμετοχή στη ταυτότητα του πολίτη. Στη συνέχεια κατά τη δεκαετία του '70 στην ιδεολογική φαρέτρα τους προστέθηκε μέσω του Μάη του '68 ο στοχασμός του M. Foucault, γεγονός που οδήγησε σε αιτήματα για την κατάργηση των κοινωνικών κατηγοριών του φύλου και της προσδιοριστικών σταθερών της ομοφυλοφιλίας – ετεροφυλοφιλίας [...] σήμερα τόσο στη Δύση όσο και στον αναπτυσσόμενο κόσμο τα κινήματα αντίστασης LGBTQI+ είναι σε μεγάλο βαθμό παρόντα, ενεργά και εμπλεκόμενα στις παγκόσμιες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις» (Drucker στο Βουλβούλη, 2014: 345-346)

Ας σημειωθεί πάντως ότι η προσέγγιση του P. Drucker (1996), εκφράζει την κοινωνιολογική αισιοδοξία των τελών του 20ου αιώνα, πριν από τις δυσχέρειες του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος στις αρχές του 21ου αιώνα που επέφεραν σημαντικές μεταδομήσεις στις στάσεις των κοινωνιών απέναντι στη διαφορετικότητα και τον πολυπολιτισμό. Η ερμηνευτική του P. Drucker σε πολλά σημεία της δεν προέβλεψε (ούτε ήταν δυνατόν να προβλέψει) την ισλαμική ριζοσπαστικοποίηση στον μη δυτικό κόσμο ή την ακροδεξιά ρητορική μίσους στον δυτικό και τη στοχοποίηση των LGBTQI+ (Drucker, 1996: 82, 89, 95 και 101). Η διαπίστωση αυτή αιτιολογεί την αναγκαιότητα συνεχούς επαγρύπνησης και δράσης του LGBTQI+ κινήματος.

Η παρούσα ενότητα επικεντρώνεται κυρίως στη διερεύνηση των κινήματων/οργανώσεων/συλλογικοτήτων LGBTQI+ στην Ελλάδα. Ο λόγος της

εντόπιας διερεύνησης αυτών των κινημάτων σχετίζεται με τη διαπίστωση ότι ενώ, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, σε μία γειτονική μουσουλμανική χώρα, την Τουρκία, η ιδιωτική ομοφυλοφιλική επαφή δεν υφίσταται ποινικούς περιορισμούς από το 1858, πριν δηλαδή η Τουρκία να γίνει εθνικό κράτος, αντιθέτως στην Ελλάδα οι ποινικοί περιορισμοί που επιβάλλονταν στην ιδιωτική ομοφυλοφιλική συνεύρεση καταργήθηκαν το 1951 (Wikipedia, 2013a). Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα δεν υπήρξε ποτέ επίσημα υπό αποικιοκρατικό ζυγό, αυτή η στάση ερμηνεύεται σύμφωνα με τον M. Herzfeld (στο Βουλβούλη, 2014: 346) από τις συνθήκες «κρυπτο-αποικιοκρατίας» στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος που επηρέασαν εξαρχής σε πολλές περιπτώσεις τα κοινωνικά και πολιτικά του δρώμενα.

5.1. Το πλαίσιο της LGBTQI+ κινηματικής δράσης στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα τα δικαιώματα των LGBTQI+ περιορίζονται στη μη-ποινικοποίηση των ομοφυλοφιλικών σεξουαλικών δραστηριοτήτων. Πέραν αυτού, δεν υπήρχε έως πρόσφατα καμία νομοθετική πρόβλεψη για γάμο και δικαιώματα υιοθεσίας, όσον αφορά στα LGBTQI+ ζευγάρια (ILGA-Europe, 2012). Συν τοις άλλοις, παρόλο που την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα καταβλήθηκαν πολλές προσπάθειες από νομοθετικής σκοπιάς για την κατοχύρωση αρκετών δικαιωμάτων για τα ανύπαντρα ζευγάρια, το εγχείρημα αυτό δεν αφορούσε στα LGBTQI+ ζευγάρια (Χεκίμογλου, 2008).

Σφοδρή πολιτική και κοινωνική αντιπαράθεση υπήρξε το 2008, όταν ο τότε δήμαρχος της Τήλου, Αναστάσιος Αλιφέρης, πάντρεψε δύο LGBTQI+ ζευγάρια, στηριζόμενος στον [Νόμο 1250/1982](#) που καθιερώνει τον πολιτικό γάμο μεταξύ δύο ατόμων, αλλά δεν διευκρινίζει το φύλο τους, με αποτέλεσμα να επιδέχεται διαφορετικές ερμηνείες (Βουλβούλη, 2014: 346-347). Αυτή η κατ' ουσίαν διοικητική πράξη προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση Ιεραρχών της Εκκλησίας της Ελλάδος και ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης Σωτήρης Χατζηγάκης δεν αναγνώρισε την εγκυρότητα του γάμου (Χεκίμογλου, 2008). Ο Αρχιεπίσκοπος της Εκκλησίας της Ελλάδος Ιερώνυμος Β΄, παρόλα αυτά, ισχυρίστηκε ότι «θα πρέπει να είμαστε περισσότερο ανοιχτόμυαλοι και λιγότερο ηθικολόγοι» χωρίς να διευκρινίσει εάν αυτή η άποψη αφορούσε και τους πολιτικούς γάμους μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου. Πολλοί πάντως ερμήνευσαν αυτή τη δήλωσή του ως απόπειρα καταλλαγής (Βουλβούλη, 2014: 347 και Duffy, 2015). Η μετέπειτα στάση της Ορθόδοξης Ελλαδικής

Εκκλησίας έως σήμερα, ωστόσο, διέψευσε τις αρχικές εντυπώσεις (Βλιαγκόφτης, 2014). Μέσα σε αυτό το κλίμα ο μετέπειτα Υπουργός Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Χάρης Καστανίδης γνωστοποίησε την πρόθεση του Υπουργείου για εκσυγχρονισμό του Οικογενειακού Δικαίου που θα περιελάμβανε προβλέψεις και για τα LGBTQI+ ζευγάρια (Πετρούτσου, Μανιάτης, & Παπαγεωργίου, 2010).

Πάντως, ποικίλες νομοθετικές πρωτοβουλίες, όπως προαναφέρθηκε, δεν επιτρέπουν πλέον τις διακρίσεις λόγω ταυτότητας φύλου στους χώρους εργασίας, με εξαίρεση τις ένοπλες δυνάμεις (Ζαχαριαδής & Βραδέλης, 2008). Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής και με πρωτοβουλία της Ομοφυλοφιλικής Λεσβιακής Κοινότητας Ελλάδος (ΟΛΚΕ) και της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς (ΓΓΝΓ), από την 1η Αυγούστου 2012 τέθηκε σε πιλοτική εφαρμογή η Τηλεφωνική Γραμμή Υποστήριξης για LGBTQI+ που αντιστοιχεί στον τηλεφωνικό αριθμό 1528 και απευθύνεται σε άτομα με LGBTQI+ σεξουαλικό προσανατολισμό ή/και ταυτότητα φύλου, στις οικογένειές τους αλλά και στους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων (Good as Y, 2013).

Σε νομικό επίπεδο ειδικότερα, η Πολιτεία προχώρησε σε ουσιαστική αναπροσαρμογή της λειτουργίας των οργάνων της με δύο σχετικά πρόσφατα κεντρικά νομοθετήματα. Το πρώτο είναι ο [Νόμος 4356/2015](#) που αφορά την σύναψη συμφώνου συμβίωσης ανάμεσα σε δύο άτομα ανεξαρτήτως του φύλου τους. Στην πράξη επεκτάθηκε και στα ομόφυλα ζευγάρια το «Σύμφωνο Συμβίωσης» που αφορούσε έως τότε μόνο τα ετερόφυλα και είχε θεσπιστεί με τον [Νόμο 3719/2008](#). Σημαντική ήταν επίσης η μεταβολή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που σχετίζονταν κυρίως με το οικογενειακό δίκαιο (άρθρα 1354, 1462, 1463 και 1576), ώστε να συμβαδίζουν με τη νέα νομοθετική ρύθμιση και περιλήφθηκε σε αυτήν. Συμφώνως προς το γενικότερο πνεύμα του Νόμου 4356/2015 ιδρύθηκε με το άρθρο 16 το «Εθνικό Συμβούλιο Συμβούλιο κατά της Μισαλοδοξίας και του Ρατσισμού».

Η δεύτερη νομοθετική παρέμβαση σχετίζεται με την ταυτότητα φύλου. Συγκεκριμένα με τον [Νόμο 4491/2017](#) αποσυνδέεται νομικά το βιολογικό φύλο, όπως αυτό αποδίδεται σε κάποιον/α κατά τη στιγμή της γέννησης, από το κοινωνικό φύλο, δίνοντας προτεραιότητα στη δυνατότητα του ατόμου να καθορίζει το ίδιο την ταυτότητα φύλου του από το 15^ο της ηλικίας τους με συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Αν και ο συγκεκριμένος Νόμος δεν αναγνωρίζει την ποικιλία της LGBTQI+ ταυτότητας φύλου, αφού διατηρεί τον νομικό διώνυμο «άνδρας – γυναίκα», ωστόσο αποτελεί μια νομοθετική παρέμβαση προς την κατεύθυνση του σεβασμού στο δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού ως προς την ταυτότητα αυτή.

Πέρα από τις δύο παραπάνω βασικές νομοθετικές παρεμβάσεις που αφορούν γενικά την LGBTQI+ κοινότητα στην Ελλάδα, ιδιαίτερα σημαντικός ειδικά για τους LGBTQI+ πρόσφυγες και μετανάστες είναι ο τελευταίος [Νόμος 4540/2018](#). Πρόκειται για νομοθετική ρύθμιση που προκάλεσε ευμενείς εντυπώσεις στον νομικό κόσμο της Ελλάδας, αφού μεταβάλλει με εξαιρετικά προοδευτική αντίληψη τη μεταναστευτική νομοθεσία. Σύμφωνα με τη νομικό Δάφνη Σιώπη:

«Ο προσφάτως ψηφισθείς και δημοσιευθείς Νόμος 4540/2018 (ΦΕΚ Α΄ 91/22.05.2018) επιφέρει, μεταξύ άλλων, σημαντικές αλλαγές στις διατάξεις του Κώδικα Μετανάστευσης (Νόμος 4251/2014), στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και αλλαγές ως προς τις άδειες διαμονής λόγω συμφώνου συμβίωσης, οι οποίες μέχρι πρότινος ρυθμιζόνταν από την Κ.Υ.Α. 23443/2011. Ο νέος νόμος τροποποιεί το άρθρο 1 στοιχείο λε΄ του Ν. 4251/2014, ορίζοντας ότι στα “μέλη οικογένειας Έλληνα πολίτη” περιλαμβάνονται πλέον και “ο/η σύντροφος με τον/την οποίο/α ο/η Έλληνας πολίτης έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης εφόσον τούτο καταρτίστηκε στην Ελλάδα ή ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής”. Σε ακολουθία λοιπόν της ένταξης των συντρόφων που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης με Έλληνα ή Ελληνίδα πολίτη στην έννοια των μελών οικογένειας Έλληνα πολίτη, με τον νέο νόμο τροποποιείται και το άρθρο 82 του Νόμου 4251/2014 και ορίζεται ότι πλέον, όπως ακριβώς οι σύζυγοι Έλληνα πολίτη, έτσι και ο σύντροφος που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης θα μπορεί να αιτηθεί από την αρμόδια Διεύθυνση Αλλοδαπών και Μετανάστευσης της Αποκεντρωμένης Διοίκησης την χορήγηση Δελτίου Διαμονής, εφόσον αποδεικνύει εγγράφως την οικογενειακή του σχέση με τον Έλληνα πολίτη. Με τον νέο νόμο, επομένως, εξισώνεται πλήρως και στο πλαίσιο του μεταναστευτικού δικαίου το σύμφωνο συμβίωσης με τον γάμο, αφού ο σύντροφος που έχει συνάψει σύμφωνο συμβίωσης με Έλληνα πολίτη θα μπορεί να λαμβάνει Δελτίο Διαμονής, διάρκειας πέντε (5) ετών, όπως ακριβώς και ο σύζυγος Έλληνα πολίτη. Αντιθέτως, σύμφωνα με τα όσα ίσχυαν μέχρι σήμερα, το πρόσωπο που είχε συνάψει σύμφωνο συμβίωσης με Έλληνα πολίτη έπρεπε να καταθέσει αίτηση για χορήγηση άδειας διαμονής ενώπιον του Υπουργείου Εσωτερικών και η άδεια διαμονής που του χορηγούνταν είχε διάρκεια αρχικά για

ένα (1) έτος και μετέπειτα για άλλα δύο (2) έτη, χωρίς να υφίσταται περαιτέρω δυνατότητα ανανέωσης της άδειας, παρά μόνο για κάποιον άλλον από τους λόγους που προβλέπονται στον Κώδικα Μετανάστευσης. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο του νέου νόμου, ορίζεται ότι ο σύντροφος με σύμφωνο συμβίωσης έχει το δικαίωμα, όπως ακριβώς και ο σύζυγος, να λάβει προσωποπαγή άδεια διαμονής ακόμη και μετά την λύση του συμφώνου συμβίωσης, υπό την προϋπόθεση ότι το σύμφωνο συμβίωσης διήρκεσε τρία (3) τουλάχιστον έτη, εκ των οποίων το ένα (1) έτος στην Ελλάδα» (Σιώπη, 2018).

Παρά τις τελευταίες αλλαγές σε νομικό επίπεδο που φανερώνουν αλλαγή στη νοοτροπία διαχείρισης των ζητημάτων της LGBTQI+ ταυτότητας και του ανάλογου προσανατολισμού, σε κοινωνικό επίπεδο, η ομοφυλοφιλία δεν είναι ευρέως αποδεκτή στην Ελλάδα. Ενδεικτικές αυτού του κλίματος είναι οι περιπτώσεις επιβολής προστίμων από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) σε διάφορους τηλεοπτικούς σταθμούς και ραδιοσυχνότητες για την προβολή ερωτικών σκηνών μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου με την αιτιολογία της «προσβολής ηθικών αξιών» (Πετρούτσου, Μανιάτης, & Παπαγεωργίου, 2010) αλλά και η απαγόρευση προβολής σκηνών ερωτικών πράξεων μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου, όπως για παράδειγμα το φιλί ανάμεσα σε δύο άντρες σε γνωστή και δημοφιλή αμερικάνικη σειρά που προβάλλεται στην Ελλάδα από το 2012 (Κοτροκόης, 2012). Στο Ευρωβαρόμετρο του 2007 το 77% των Ελλήνων δήλωσαν ότι η ομοφυλοφιλία είναι μειονέκτημα (Wikipedia, 2013b), ενώ σε βιβλίο που διδάσκεται ως σύγγραμμα σε ελληνικό ΑΕΙ η ομοφυλοφιλία παρουσιάζεται ως ‘διαστροφή’ και τα LGBTQI+ άτομα ερμηνεύονται ως άτομα που έχουν ανατραφεί σε δυσλειτουργικά περιβάλλοντα (Good as Y, 2013).

Τελευταίο χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινωνικής δυσανεξίας απέναντι στην ομοφυλοφιλία αποτελούν οι σφοδρές αντιδράσεις κυρίως εκκλησιαστικών και παρεκκλησιαστικών κύκλων στον σχεδιασμό της Πολιτείας το 2016 για τη διδασκαλία των «έμφυλων ταυτοτήτων» στη Β/Θμια εκπαίδευση με διαμαρτυρίες γονέων, συλλογές υπογραφών κ.λπ. (Ανυπόγραφο, 2016). Παρά την υλοποίηση του προγράμματος αυτού με τη συνεργασία των εκπαιδευτικών, η μορφή, το ύψος και η έκταση των συγκεκριμένων αντιδράσεων ανέδειξε την αναγκαιότητα της περαιτέρω δράσης του LGBTQI+ κινήματος με σκοπό τη διαφώτιση της Κοινής Γνώμης στην Ελλάδα για τα ζητήματα ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.

Ιστορικά, το ομοφυλοφιλικό και λεσβιακό κίνημα αναπτύχθηκε στην Ελλάδα την περίοδο που ακολούθησε την επταετή δικτατορία στη χώρα. Σε αυτό το ιδεολογικό και πολιτικό κλίμα οι ανισότητες των φύλων θεωρούνταν απόρροια όχι μόνο του αυταρχικού καθεστώτος από το οποίο μόλις είχε αποταχτεί η χώρα, αλλά και των οικονομικών ανισοτήτων του καπιταλισμού (Μιχοπούλου, 2006: 10). Ο φεμινισμός αποτέλεσε επίσης μια ιδεολογική οπτική με πολλά πλεονεκτήματα για το εν λόγω κίνημα, όπως ήταν και για τα κινήματα που διαμορφώθηκαν στη δυτική Ευρώπη και τη βόρεια Αμερική κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, όπου τα ομοφυλοφιλικά κινήματα άκμαζαν σε συνεργασία με φεμινιστικές, αποκλεισμένες και καταπιεσμένες ομάδες (Καντσά, 2012: 34).

Το 1975 ιδρύθηκε το «Κίνημα Απελευθέρωσης Γυναικών» και το 1976 το «Απελευθερωτικό Κίνημα Ομοφυλοφίλων Ελλάδας (ΑΚΟΕ)», με δημοσιογραφικό του όργανο το περιοδικό *Αμφί*, όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο. Το ΑΚΟΕ κινήθηκε πολιτικά στο χώρο της ριζοσπαστικής αριστεράς, ενώ το *Αμφί* με τα άρθρα και τον πολιτικό προβληματισμό των συνεργατών του συνέβαλε στη μετακένωση του σκέψης του M. Foucault στην Ελλάδα, εδραιώνοντας τη θεώρηση του ανθρώπινου σώματος ως πεδίου εξουσίας και πολιτικής αντιπαράθεσης (Παπανικολάου, 2013: 85). Το 1978 δημιουργήθηκε η «Αυτόνομη Ομάδα Ομοφυλόφιλων Γυναικών». Η ιδεολογική και κινηματική όσμωση όλων αυτών των συλλογικοτήτων λάμβανε χώρα στο «Σπίτι Γυναικών Αθήνας», όπου συγκεντρώνονταν μέλη από φεμινιστικές, πολιτικές, ομοφυλοφιλικές ομάδες και κομματικές οργανώσεις (Μιχοπούλου, 2006: 8 και Καντσά, 2012: 34-35).

Την ίδια περίπου περίοδο με επίκεντρο το περιοδικό «Το Κράξιμο» (1981-1993) συγκροτήθηκε μια ομάδα ομοφυλόφιλων και διεμφυλικών ακτιβιστών με ηγετική μορφή την τρανς (διεμφυλική) Πάολα Ρεβενιώτη. Ο υπότιτλος του περιοδικού «Κάθε εργασία με σκοπό το κέρδος είναι πορνεία» και ο αυτοχαρακτηρισμός του ως περιοδικού «επαναστατικής ομοφυλόφιλης έκφρασης» απηχεί τις αγωνιστικές και ριζοσπαστικές διεκδικήσεις του κύκλου του. Σημαντική ιδεολογικά είναι η συστηματική μετακένωση της σκέψης του Pierre-Félix Guattari στην Ελλάδα από τις σελίδες του περιοδικού, γεγονός που προσέδωσε έκτοτε στο ελληνικό LGBTQI+ κίνημα ξεκάθαρες και επιστημονικά κατοχυρωμένες θέσεις για τα ζητήματα που αφορούν τα διεμφυλικά άτομα (Συλλογικό έργο, 2008).

Σήμερα στην Ελλάδα και ιδίως στην Αθήνα έχουν δημιουργηθεί πολυάριθμες ομάδες LGBTQI+. Από το 2005 διεξάγεται κάθε χρόνο στην Αθήνα παρέλαση ομοφυλοφιλικής περηφάνιας (Athens Pride), καθώς και ένα Ομοφυλοφιλικό και Λεσβιακό φεστιβάλ κινηματογράφου. Από το 2012 η εκδήλωση pride οργανώνεται και στη Θεσσαλονίκη σε ατμόσφαιρα ευρύτερης κοινωνικής αποδοχής. Ανάλογες όμως προσπάθειες στην Κρήτη και την Πάτρα μετά από ποικίλα εμπόδια ξεκίνησαν αργότερα από το 2015 (<http://athenspride.eu>). Η σκηνή στο χώρο του LGBTQI+ κινηματισμού μοιάζει να έχει αποκοπεί από την πολιτική ατμόσφαιρα της δεκαετίας του 1970, αλλά ακόμα δείχνει να δέχεται ισχυρές επιρροές από το είδος LGBTQI+ ακτιβισμού που ανθεί στη Δυτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική, χωρίς πάντα να κατορθώνει να συντονίζεται με την γενικότερη ελληνική κοινωνική πραγματικότητα (Αντωνόπουλος, Βαλλιανάτος, Θεοδωρακόπουλος, [Ρεβενιώτη] & Πετροπούλου, 2008).

5.2. Οργανώσεις και ομάδες στήριξης LGBTQI+ ατόμων

Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζονται ενδεικτικά κάποιες από τις ενεργές έως σήμερα οργανώσεις, συλλογικότητες και ομάδες για την υποστήριξη και προάσπιση των δικαιωμάτων των LGBTQI+ ατόμων στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Όπως διαπιστώθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας για αυτήν την εργασία, οι οργανώσεις αυτές δεν έχουν μόνο LGBTQI+ μέλη. Συμμετέχουν ελεύθερα σε αυτές όσοι/ες αγωνίζονται για την ισότητα στη σεξουαλική έκφραση ανεξαρτήτως σεξουαλικού αυτοπροσδιορισμού. Αναλόγως, γίνονται δεκτοί LGBTQI+ πρόσφυγες και μετανάστες και γενικώς υπήκοοι άλλων χωρών επίσης χωρίς περιορισμό σεξουαλικού προσανατολισμού και χωρίς να ελέγχεται αν έχουν τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα παραμονής στην Ελλάδα. Το εύρος της συμμετοχής καθορίζεται από την ίδια την οργάνωση. Τέλος, οι οργανώσεις αυτές λειτουργούν υπό ποικίλες νομικές μορφές (ΜΚΟ, σωματεία κ.λπ.) ή και χωρίς κάποιο νομικό σχήμα, ως ανεξάρτητες και ανοικτές συλλογικότητες. Η παρουσίασή τους στη συνέχεια γίνεται με χρονολογική σειρά. Αν δεν υπάρχει σαφής χρονολογία ίδρυσης, τότε γίνεται απόπειρα υπθθετικής χρονολόγησης με βάση τα δεδομένα των πηγών και τίθεται μετά τη χρονολογία ερωτηματικό.

5.2.1. ΚΜΟΡ – ΚΜΟΠ

Το «Κέντρο Μέριμνας Οικογένειας και Παιδιού» (ΚΜΟΠ) είναι η παλαιότερη ελληνική ΜΚΟ με διεθνή δράση που ιδρύθηκε το 1977. Σκοποί της είναι η στήριξη ατόμων που απειλούνται από κοινωνικό αποκλεισμό και περιθωριοποίηση, η παροχή ολοκληρωμένων υπηρεσιών για την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη ανέργων και ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, η ανάπτυξη υποβαθμισμένων περιοχών, η επιστημονική έρευνα και η παροχή τεχνογνωσίας σε θέματα κοινωνικής πολιτικής. Τελευταία δραστηριοποιείται στα θέματα των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η διοργάνωση στην Αθήνα του διεθνές συνεδρίου «ΛΟΑΤ πρόσφυγες και μετανάστες: η κατάσταση στην Ελλάδα και στην Ευρώπη» στις 9 Μαΐου 2017. Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού έργου «EpsiLon: Equipping Professionals for Supporting LGBT Refugees», που χρηματοδοτείται από το Πρόγραμμα Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (<https://www.kmop.gr/el/component/content/article?id=127>)

5.2.2. Σύμπραξη για το κοινωνικό φύλο

Η «Σύμπραξη για το Κοινωνικό Φύλο» είναι μια μη κερδοσκοπική εταιρία με έδρα τη Θεσσαλονίκη και «με σκοπό την ανάλυση, τεκμηρίωση και προβολή θεμάτων που αφορούν στον ερωτικό και έμφυλο προσανατολισμό ή/και τη διαμόρφωση της ομοφυλοφιλικής, διαμφυλικής και μεσοφυλικής ταυτότητας της προσωπικότητας. Σπουδαιότερη δραστηριότητα που υλοποιεί είναι το ετήσιο, διαγωνιστικό “Διεθνές Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης Γκ.Λ.Α.Τ.+ Ταινιών”, και η διοργάνωση διαλέξεων και ημερίδων από το 1999» (<https://www.facebook.com/sympraxi.gender>).

5.2.3. Λεσβιακή Ομάδα Αθήνας και Θεσσαλονίκης

Η «Λεσβιακή Ομάδα Αθήνας» και η αντίστοιχη της Θεσσαλονίκης είναι συλλογικότητες «για γυναίκες που αγαπούν γυναίκες. Ιδρύθηκε τον Νοέμβριο του 2000 και λειτουργεί αδιαλείπτως από τότε με μέλη που συμμετέχουν εθελοντικά στις δράσεις της» (<https://loa.gr>) και (<https://el-gr.facebook.com/Λεσβιακή-Ομάδα-Θεσσαλονίκης-ΛΟΘ>).

5.2.4. ΟΛΚΕ

Το σωματείο «Ομοφυλοφιλική Λεσβιακή Κοινότητα Ελλάδας» (ΟΛΚΕ) ιδρύθηκε το 2004 ως ένα νομικά αναγνωρισμένο σωματείο με έδρα την Αθήνα. Οι βασικοί του σκοποί είναι:

- «η αλληλοαποδοχή, αλληλοϋποστήριξη και γενικότερα η ανάπτυξη αλληλεγγύης μεταξύ των λεσβιών, γκέι, αμφισεξουαλικών, γυναικών και ανδρών τρανς ανεξάρτητα από το φύλο, την εθνική, πολιτισμική, θρησκευτική προέλευση, τη γλώσσα, την ηλικία, την κατάσταση υγείας, τη σωματική κατάσταση ή άλλο γνώρισμα.
- η προάσπιση, διεκδίκηση και προώθηση των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των λεσβιών, γκέι, αμφισεξουαλικών, γυναικών και ανδρών τρανς και η καταπολέμηση των προκαταλήψεων, των στερεοτύπων, του στιγματισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού σε βάρος τους.
- η ευαισθητοποίηση και ενημέρωση της κοινής γνώμης, της οικογένειας, των θεσμών, των οργανωμένων ή μη φορέων και της κοινωνίας γενικότερα σε θέματα σεξουαλικότητας, ταυτότητας κοινωνικού φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού και σεξουαλικής υγείας» (<http://olkegr.blogspot.com/>).

Το σωματείο έχει αναλάβει δράσεις που αφορούν την προάσπιση των δικαιωμάτων των λεσβιών, γκέι, αμφισεξουαλικών, γυναικών και ανδρών τρανς με διαβήματα, παρεμβάσεις και παραστάσεις προς τους αρμόδιους φορείς, την προώθηση της νομικής αναγνώρισης του πολιτικού γάμου μεταξύ ζευγαριών του ίδιου φύλου, την παρακολούθηση των ΜΜΕ, όταν αυτά αναφέρονται απαξιωτικά στον σεξουαλικό προσανατολισμό αλλά και γενικότερα την παρέμβασή του σε αυτά, την αντιμετώπιση των φαινομένων βίας κατά των λεσβιών, γκέι, αμφισεξουαλικών, γυναικών και ανδρών τρανς (π.χ. στην οικογένεια, στην αστυνομία κ.α.), την ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση των λεσβιών, γκέι, αμφισεξουαλικών, γυναικών και ανδρών τρανς σε θέματα αυτοπροσδιορισμού, ανάπτυξη συλλογικής ταυτότητας, ακτιβισμού κ.ά. (<http://olkegr.blogspot.com/>).

5.2.5. Athens Pride

Το «Athens Pride» είναι μια εξ ολοκλήρου εθελοντική, μη κερδοσκοπική εταιρεία, που λειτουργεί στο πλαίσιο του Ελληνικού Αστικού Κώδικα από το 2006. «Πρωταρχικός της στόχος αποτελεί η οργάνωση του ετήσιου Φεστιβάλ Υπερηφάνειας Αθήνας – Athens Pride και της Παρέλασης Υπερηφάνειας. Επιπρόσθετα, το Athens Pride πραγματοποιεί πολιτιστικές, κοινωνικές και πολιτικές εκδηλώσεις κατά την διάρκεια της χρονιάς, είτε μόνο του, είτε σε συνεργασία με άλλες οργανώσεις» (<http://athenspride.eu>). Ο σκοπός του Athens Pride δεν είναι η επίδειξη μιας κοινωνικής δύναμης αλλά η προάσπιση μιας κοινωνικής δυναμικής. Δηλαδή: «να μεγιστοποιήσει την ορατότητα των LGBTQI+ ατόμων στην ελληνική κοινωνία, και με αυτό τον τρόπο παράλληλα να προωθήσει και να εξελίξει τα δικαιώματα και τις διεκδικήσεις τους. Το Athens Pride, δια μέσου του Προγράμματος Εθελοντισμού του, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση και την συμπαράσταση των LGBTQI+ νέων» (<http://athenspride.eu>).

5.2.6. Θετική Φωνή – Άνθρωποι + HIV

Η «Θετική Φωνή – Άνθρωποι + HIV» είναι ο Σύλλογος Οροθετικών Ελλάδας, των ανθρώπων δηλαδή που ζουν με τον HIV/AIDS. Ο Σύλλογος ιδρύθηκε το 2009 με σκοπό την προάσπιση των δικαιωμάτων των οροθετικών, την αντιμετώπιση της εξάπλωσης του HIV/AIDS, καθώς και τον περιορισμό των κοινωνικών και οικονομικών επιπτώσεών του στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το καταστατικό του, για την επίτευξη του σκοπού του, ο σύλλογος αγωνίζεται για την εξασφάλιση καλύτερων πρακτικών πρόληψης και ενημέρωσης, υπηρεσιών περίθαλψης και κοινωνικής μέριμνας των ανθρώπων που ζουν με HIV/AIDS αλλά και των ευάλωτων στον HIV κοινωνικών ομάδων. Παράλληλα εργάζεται για την κοινωνική αποδοχή, αλληλεγγύη και υποστήριξη των ομάδων αυτών, ώστε να αντιμετωπιστούν οι παραβιάσεις της αξιοπρέπειας και των ανθρώπινων δικαιωμάτων τους. Από το 2010 λειτουργεί ως ΜΚΟ. (<https://positivevoice.gr/>)

5.2.7. Πολύχρωμο Σχολείο – Rainbow School

Το «Πολύχρωμο Σχολείο» αποτελεί επιστημονική ομάδα που δημιουργήθηκε με το αρχικό όνομα «Ομοφοβία Και Τρανσφοβία στην Εκπαίδευση» το φθινόπωρο του 2009. Είναι μια πρωτοβουλία ατόμων που ασχολούνται με το παιδί και τον/την έφηβο/η (εκπαιδευτικοί, ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι, παιδοψυχίατροι). Οι στόχοι της ομάδας οργανώνονται σε τρεις άξονες:

- «Εσωτερική δουλειά της ομάδας. Μελέτη και εμβάθυνση θεωρητικών θεμάτων, επεξεργασία εμπειριών των μελών της Ομάδας.

- Ενεργή συμμετοχή στο κοινωνικό γίνεσθαι. Επικοινωνία με φορείς που ασχολούνται με το παιδί, δικτύωση με άλλες ομάδες, συμμετοχή σε εκδηλώσεις.
- Οργάνωση και εξωτερίκευση των σκέψεων των μελών της Ομάδας. Δημιουργία ιστοσελίδας, δημιουργία βάσης με εκπαιδευτικό και πληροφοριακό υλικό (δραστηριότητες – βιωματικά εργαστήρια), που θα απευθύνεται κυρίως σε εκπαιδευτικούς και άτομα που ασχολούνται με το παιδί με στοχευμένες παρεμβάσεις» (www.rainbowschool.gr).

Η ομάδα αυτή έχει συμμετάσχει στο Φεστιβάλ Υπερηφάνειας (Gay Pride) με δικό της περίπτερο, σε Συνέδρια και Σεμινάρια (με εκπροσώπηση από μέλη της) και τα τελευταία δύο χρόνια διενεργεί έρευνα σχετιζόμενη με ομοφοβικά περιστατικά ατόμων κατά τη διάρκεια της σχολικής τους ζωής» (www.rainbowschool.gr).

5.2.8. Colour Youth – Κοινότητα LGBTQI+ Νέων Αθήνας

Η Colour Youth είναι μία κοινότητα νέων με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων εναντίον των LGBTQI+ ατόμων. Πρόκειται για ένα Μη Κερδοσκοπικό Σωματείο που ιδρύθηκε το 2011 ως μια ανάγκη να εκφραστούν καλύτερα τα νέα LGBTQI+ άτομα (συμπεριλαμβανομένων των προσφύγων/μεταναστών) και να διεκδικήσουν τα δικαιώματα που τα αφορούν άμεσα:

«Σκοπός της είναι η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για τις διεκδικήσεις της LGBTQI+ κοινότητας, η άσκηση πολιτικής πίεσης για τον εκσυγχρονισμό του νομικού πλαισίου που αφορά στην ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό και η δημιουργία μιας δυνατής κοινότητας νέων, η οποία θα λειτουργεί ως καταφύγιο για κάθε νέο LGBTQI+ άνθρωπο. Η Colour Youth - Κοινότητα LGBTQI+ Νέων Αθήνας μεταξύ των δικτύων συνεργασίας που έχει αναπτύξει, αποτελεί συντονιστικό φορέα δράσεων πολλών LGBTQI+ οργανώσεων και ομάδων που δρουν σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας. Στόχος της Οργάνωσης είναι η συνεχής ανάπτυξη και εξέλιξη των συνεργατικών δικτύων, ώστε, μέσω (και) των εταίρων της, να προσφέρει μια όσο το δυνατόν περισσότερο, πλήρη και ολοκληρωμένη φροντίδα και προστασία των LGBTQI+ ανθρώπων που γίνονται

θύματα βίας ή/και διακρίσεων. Για την Colour Youth - Κοινότητα LGBTQI+ Νέων Αθήνας, σημασία δεν έχει απλώς η πρόσκαιρη ανακούφιση, αλλά η καθοδήγηση και ενδυνάμωση των ανθρώπων που έχουν δεχτεί ή απειλούνται με βία και διακρίσεις, με σκοπό την κοινωνική τους (επαν)ένταξη. Σε ό, τι αφορά τη δράση της σε ζητήματα των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών, η Colour Youth διεκδικεί με κινητοποίηση και των ίδιων των προσφύγων – μελών της κοινότητας, την επέκταση της νομοθεσίας που αφορά στο καθεστώς του πρόσφυγα και στο καθεστώς δικαιούχου διεθνούς προστασίας για να βοηθηθούν αποτελεσματικά LGBTQI+ άτομα που προέρχονται από χώρες όπου διώκονται ποινικά για τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή και την ταυτότητα και έκφραση φύλου τους ή έχουν δεχθεί θεσμική βία για την ταυτότητά τους αυτή, σύμφωνα με την Αρχή 23 των Αρχών της Yogyakarta, τις Οδηγίες για την Παγκόσμια Προστασία Νο.9 των Ηνωμένων Εθνών, αλλά και την 2004/83/EK του Ευρωκοινοβουλίου. Οι χώρες αυτές δεν θα πρέπει να θεωρούνται «ασφαλείς χώρες καταγωγής». Επίσης, παίρνει ξεκάθαρη θέση υπέρ της ταυτοποίησης του σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και της ταυτότητας φύλου με βάση τον αυτοπροσδιορισμό του αιτούντος ασύλου και όχι την προγενέστερη αποκάλυψη της ταυτότητάς του στη χώρα προέλευσης ή την προγενέστερη οικογενειακή του κατάσταση. Τέλος, μάχεται για τα δικαιώματα των LGBTQI+ αιτούντων ασύλου, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να μεταφέρονται σε μονό δωμάτιο ή σε άλλο κέντρο υποδοχής αν δέχονται παρενοχλήσεις ή βία, οι παραβάτες να μεταφέρονται, εναλλακτικά, σε άλλο κέντρο υποδοχής και να δημιουργηθεί ένα κατάλληλο και αποτελεσματικό σύστημα υποβολής καταγγελιών για την αντιμετώπιση της παρενόχλησης και της βίας κατά των LGBTQI+ αιτούντων ασύλου στα κέντρα υποδοχής» (<https://www.colouryouth>).

5.2.9. Good As Youth

Μια από τις σημαντικότερες LGBTQI+ οργανώσεις νεολαίας της Θεσσαλονίκης είναι η «Good As You(th)» (GAY), που ιδρύθηκε το 2012. Η ιδέα για τη δημιουργία της προέκυψε μετά από επικοινωνία νέων LGBTQI+ της πόλης με ενδοπανεπιστημιακές και εξωπανεπιστημιακές ομάδες της Τουρκίας αλλά και με την αθηναϊκή Colour Youth. Σκοπός της GAY είναι:

«να δημιουργηθεί μια δυνατή συλλογικότητα, που θα ενημερώνει και θα βοηθάει τα νέα LGBTQI+ άτομα της πόλης, ώστε να ξεπεράσουν τις ανασφάλειές τους και να νιώθουν καλά για το σεξουαλικό τους προσανατολισμό. Αυτό η ομάδα το πετυχαίνει μέσα από τις συναντήσεις της, στις οποίες γίνονται συζητήσεις σχετικά με τα δικαιώματά τους, το coming out στον κοινωνικό τους περίγυρο και την αποδοχή της σεξουαλικής τους ταυτότητας. Οι συναντήσεις εκτός από συζήτηση συνοδεύονται από προβολή ντοκιμαντέρ, εκπαιδευτικά παιχνίδια, ομαδική ψυχοθεραπεία κ.ά. Από το 2012 η GAY κατάφερε να κάνει αισθητή τη παρουσία της όχι μόνο στο Pride της Θεσσαλονίκης αλλά και σε διάφορες δράσεις. Μερικές από αυτές τις δράσεις ήταν η διοργάνωση ημερίδας με θέμα την ομοφυλοφιλία, τη διαφυλικότητα και την ομοφοβία/τρανσφοβία στο χώρο του ΑΠΘ, διοργάνωση αντιομοφοβικού πάρτυ στο Πανεπιστήμιο, συμμετοχή στο ντοκιμαντέρ Alternative Balkan Caravan με θέμα την ομοφοβία στα Βαλκάνια» (<https://el-gr.facebook.com/GoodAsYouth>).

5.2.10. HOMOPhonia – Thessaloniki Pride

Η «HOMOPhonia» είναι μια συλλογικότητα που συγκροτήθηκε στη Θεσσαλονίκη από την άνοιξη του 2012 με σκοπό την προάσπιση των ΛΟΑΤ δικαιωμάτων με επίκεντρο τη διοργάνωση μιας εκδήλωσης υπερηφάνειας (pride):

«Στην πορεία προς το Pride, κύρια έμπνευσή της είναι η αίσθηση ανθρωπισμού, γι' αυτό και στέκεται δίπλα σε όλους όσους υφίστανται καταπίεση και διακρίσεις, επειδή είναι γυναίκες, έφηβοι, ηλικιωμένοι, ανάπηροι, οροθετικοί, μετανάστες-πρόσφυγες, αλλόθρησκοι και άθεοι, καθώς λόγω της κατάστασής τους είναι περισσότερο ευάλωτοι. Επιδιώκει μέσα από τη διοργάνωση του Pride να διαδηλώσει για όλα τα δικαιώματα που στερούνται τα LGBTQI+ άτομα. Δραστηριοποιείται ενεργά προκειμένου η φωνή της να φτάσει μέχρι τις σχολικές αίθουσες με θέματα για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, τον σεβασμό και την αποδοχή της ομοφυλοφιλικής/διαφυλικής σεξουαλικής ταυτότητας και την εμπέδωση αξιών σχετικών με τη διαφορετικότητα» (<http://www.thessalonikipride.com.gr>).

5.2.11. Ath Checkpoint – Thess Checkpoint

Πρόκειται για δύο κέντρα αναφοράς, ελέγχου και πρόληψης σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων (κυρίως του HIV) που από τα τέλη του 2012 λειτουργούν στην Αθήνα και στην Θεσσαλονίκη ως οργανώσεις ημιεθελοντικής βάσης με προστασία και ενίσχυση ποικίλων φορέων και κυρίως του AHF (Aids Healthcare Foundation) (<https://www.aidshealth.org/>). Βρίσκονται σε συνεργασία με το ΚΕΕΛΠΝΟ και διενεργούν ελέγχους όχι μόνο στις έδρες τους αλλά και σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας μέσω κινητών μονάδων και κυρίως σε campus μεταναστών/προσφύγων ανά την επικράτεια. Ταυτόχρονα μέσω ποικίλων εκδηλώσεων προσπαθούν να βοηθήσουν στην αρτιότερη ιατρική ενημέρωση του κοινού αλλά και στην αντιμετώπιση των κοινωνικών επιπτώσεων της επιμόλυνσης από τον HIV. (<https://mycheckpoint.gr/>)

5.2.12. LGBTQI+ ANTAPSYA – Ομάδα για το φύλο και τη σεξουαλικότητα

Η «Ομάδα της ANT.AP.SY.A. για το φύλο και τη σεξουαλικότητα» ιδρύθηκε στις αρχές του 2014. Αγωνίζεται για τα δικαιώματα της LGBTQI+ κοινότητας από μια αριστερή και ταξική οπτική γωνία. Στόχος της είναι η ευαισθητοποίηση της ίδιας της ANT.AP.SY.A. και γενικότερα της αριστεράς, αλλά και ευρύτερα της κοινωνίας. Παλεύει ενάντια στον σεξισμό και την ομο/αμφι/τρανσφοβία. Συνδέει αυτούς τους αγώνες με τις μάχες ενάντια στον ρατσισμό και τον φασισμό και με το ευρύτερο κίνημα ενάντια στις πολιτικές των μνημονίων που οδηγούν στη φτώχεια και την εξαθλίωση. (<https://LGBTQI+antarsya.wordpress.com>)

6. Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ LGBTQI+ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΕΝΗΛΙΚΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ/ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα εκπαιδευτικά πράγματα στο χώρο της μη τυπικής εκπαίδευσης των ενηλίκων μεταναστών/προσφύγων με έμφαση στα σχολεία μεταναστών που λειτουργούν στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη υπό ποικίλο νομικό καθεστώς. Στα σχολεία αυτά ανιχνεύεται η παρουσία και η δράση LGBTQI+ ατόμων ή συλλογικοτήτων. Σε ένα από αυτά, άλλωστε, το «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» (ΚΣΜ) στην Αθήνα, εστιάζεται το ερευνητικό ενδιαφέρον της παρούσας εργασίας στο δεύτερο μέρος της. Για να διερευνηθεί, ωστόσο, η ελληνική πραγματικότητα σχετικά με την μη τυπική εκπαίδευση του μεταναστευτικού πληθυσμού κρίθηκε σκόπιμο αρχικά να παρουσιαστούν γενικότερα στοιχεία για το μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Στα στοιχεία αυτά λαμβάνεται υπόψη, όπου υπάρχουν διαθέσιμες, ειδικότερες πληροφορίες για τους LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες.

6.1. Τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στην Ελλάδα και οι LGBTQI+ πρόσφυγες

Η παρουσία μεγάλου πληθυσμού μεταναστών στην Ελλάδα, ιδιαίτερα μετά το 1990, επέφερε μεγάλες αλλαγές τόσο σε δημογραφικό όσο και σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Νέες και διαφορετικές ομάδες ανθρώπων εμφανίζονται στην ελληνική κοινωνία, οι οποίες αποτελούνται από μετανάστες, παλιννοστούντες, πρόσφυγες, αλλοδαπούς, καθεμία από τις οποίες διαθέτει διαφορετικά πολιτισμικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά. Η παρουσία αυτών των ομάδων στον ελληνικό χώρο, συνέβαλε στην δημιουργία ευκαιριών για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, ενώ δημιούργησε νέες ανάγκες σε πολλούς τομείς της ελληνικής κοινωνίας, ένας από τους οποίους είναι και ο τομέας της εκπαίδευσης.

Οι μετανάστες αντιμετωπίζουν τεράστια προβλήματα διαβίωσης, εργασίας, πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας και επικοινωνίας. Η χαμηλόμισθη ανειδίκευτη εργασία αλλά και οι πιέσεις αποδοχής της κυρίαρχης κουλτούρας με την ταυτόχρονη ανάγκη τους για τη διατήρηση των εθνικής και πολιτισμικής τους ταυτότητας, διαμορφώνουν τέτοιες συνθήκες που οδηγούν τους μετανάστες σε μια τάση

αποστασιοποίησης τόσο από το έθνος καταγωγής τους, όσο και από τη χώρα υποδοχής τους. Επιπροσθέτως, η απόσπαση από την οικογένειά τους, η αποκοπή από τον οικείο κοινωνικό χώρο τους, η περιορισμένη απόλαυση θρησκευτικών ελευθεριών, η σε αρκετές περιπτώσεις ελλιπής μόρφωση, τα γλωσσικά και οικονομικά τους προβλήματα, η εξαντλητική χειρωνακτική εργασία, οι δυσχερείς συνθήκες διαβίωσης στην καθημερινή τους ζωή και οι δυσκολίες απόκτησης νομιμοποιητικών εγγράφων στην Ελλάδα, δυσκολεύουν κατά πολύ την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Οι μετανάστες φαίνεται να αιωρούνται ανάμεσα σε δυο «κόσμους»: τη μητέρα πατρίδα και τη χώρα υποδοχής, όπως αποδεικνύεται από σειρά σχετικών μελετών (Μαρβάκης, Παρσανόγλου, Παύλου, 2001).

Οι LGBTQI+ πρόσφυγες αποτελούν στο πλαίσιο του παραπάνω μεταναστευτικού κύματος μια μειονοτική ομάδα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Στην πραγματικότητα αυτά που τους ενώνουν μεταξύ τους είναι πολύ λιγότερα από αυτά που τους χωρίζουν. Ο κύριος συνδετικός κρίκος είναι η δίωξη που έχουν υποστεί ή από την οποία απειλούνται στη χώρα καταγωγής τους. Η «κοινωνική μοίρα» του παρία, δηλαδή, εξαιτίας του στιγματισμού τους από τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό. Διαφέρουν όμως και στο επίπεδο συνειδητοποίησης της σεξουαλικής ταυτότητας τους και στη στάση τους απέναντι σε αυτήν, ανάλογα με την κουλτούρα καταγωγής, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις κ.λπ. Αντιμετωπίζουν μάλιστα προβλήματα επικοινωνίας, συνεννόησης και κατ' επέκταση κινηματικής συσπείρωσης (Βαϊτσοπούλου, 2017).

Σε αρκετές περιπτώσεις, επίσης, το αγωνιστικό τους φρόνημα έχει καμφθεί από την πολυετή ψυχική και σωματική εξουθένωση, τις φυλακίσεις, τα βασανιστήρια, τους βιασμούς ή την κατάσταση της υγείας τους. Για παράδειγμα, κατά μέσο όρο το 10% από αυτούς είναι φορείς του HIV (στους πρόσφυγες από χώρες της υποσαχάριας Αφρικής το ποσοστό αυτό αγγίζει το 50%) και χρήζουν συστηματικής και δαπανηρής φαρμακευτικής αγωγής. Αν και η επιστροφή στη χώρα καταγωγής είναι ανεπιθύμητη για αυτή τη μεταναστευτική ομάδα, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη, η εγκατάσταση στην Ελλάδα είναι δυσχερέστερη. Αυτή η δυσκολία οφείλεται στο γεγονός ότι παράλληλα προς τις γενικότερες διαδικασίες ένταξης (νομικές, εκπαιδευτικές κ.λπ.) πρέπει να υλοποιηθεί εκείνο το πλαίσιο αποδοχής της διαφορετικότητάς τους εντός της ελληνικής κοινωνίας που δεν έχει ακόμη – και δεν φαίνεται πρόθυμη σε πολλές περιπτώσεις να διαμορφώσει - τα απαιτούμενα

αντανακλαστικά. Η δραστηριοποίηση και η αλληλεγγύη, λοιπόν, ελληνικών ΛΟΑΤΚΙ+ συλλογικοτήτων, αυτοδιαχειριζόμενων εκπαιδευτικών κοινοτήτων, προοδευτικών πολιτικών φορέων και κομμάτων, ΜΚΟ κ.λπ. φαίνεται ότι αποτελεί μονόδρομο τόσο για την επιβίωση όσο και για την αξιοπρεπή διαβίωση των προσφύγων αυτών στην Ελλάδα (Βαϊτσοπούλου, 2017).

6.2. Τα αίτια της μετανάστευσης και η LGBTQI+ προσφυγιά

Το φαινόμενο της μετανάστευσης αποτελεί ένα διαχρονικό και συνυφασμένο με την εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας ζήτημα. Η ανοδική ή η καθοδική του τάση επηρεάζεται από την εκάστοτε ιστορική συγκυρία, τη χρονική αλλά και τη γεωγραφική του τοποθέτηση.

Συγκεκριμένα, τα βασικά αίτια μετακίνησης των ανθρώπων θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής:

- 1. Οικονομικά:** κατά κύριο λόγο η μετανάστευση αυξάνεται όσο αυξάνονται και οι εισοδηματικές διαφορές ανάμεσα στη χώρα προέλευσης και στην χώρα μετανάστευσης. Εκτός από τα εισοδήματα και τις αμοιβές που στις χώρες μετανάστευσης είναι υψηλότερες, παρέχεται ασφαλιστική κάλυψη, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, οικογενειακά επιδόματα, στέγη και άλλα μέσα, τα οποία δημιουργούν στον μετανάστη ένα αίσθημα ασφάλειας, που μπορεί και να έλειπε από τη χώρα προέλευσής του. Έτσι, όσο αυξάνονται οι οικονομικές και ασφαλιστικές διαφορές ανάμεσα στις δύο χώρες, προέλευσης και προορισμού, τόσο αυξάνεται η μετανάστευση (ΙΜΕΠΟ, 2005).
- 2. Περιβαλλοντικά:** Με τα χρόνια έχουν παρατηρηθεί μεγάλες και συχνές μετακινήσεις και εγκαταστάσεις ολόκληρων λαών σε πιο εύφορα εδάφη ή χώρους που προφυλάσσονται από βουνά, καθώς η γεωγραφική θέση πολλών χωρών δεν ευνοεί τον τρόπο διαβίωσης των ατόμων (Βγενόπουλος, 1998: 96). Επίσης, η υποβάθμιση της απόδοσης των εδαφών λόγω φυσικών ή πολεμικών καταστροφών, η λειψυδρία και η πυρηνική απειλή είναι μερικοί ακόμα περιβαλλοντικοί λόγοι που οδηγούν στη μετανάστευση (Εκμέ-Πουλοπούλου, 2007: 54).
- 3. Πόλεμοι:** Οι διαρκείς πόλεμοι αλλά και οι μικρές συγκρούσεις έχουν ωθήσει χιλιάδες ανθρώπους να μεταναστεύσουν. Η ζωή μετά από έναν πόλεμο

αλλάζει ριζικά προς το χειρότερο, με αποτέλεσμα τη διαφυγή των ανθρώπων προς άλλη χώρα.

- 4. Πολιτική κατάσταση:** Οι περισσότερες χώρες προέλευσης μεταναστών και προσφύγων ζουν υπό δικτατορικά ή ανελεύθερα καθεστώτα και πολέμους. Η έλλειψη δημοκρατίας οδηγεί σε οικονομικές και κοινωνικές δυσχέρειες. Η άσκηση εξουσίας από τα μη δημοκρατικά καθεστώτα κάνουν αφόρητη τη καθημερινότητα και αναγκάζει τους ανθρώπους να αποχωρούν από τη πατρίδα τους. Οι συλλήψεις, οι βασανισμοί, οι πολύμηνες κρατήσεις, οι δίκες και η κακομεταχείριση είναι συνηθισμένες τακτικές σε αυτά τα καθεστώτα. Αυτό έχει ως συνέπεια μαζικές μετακινήσεις ανθρώπων, οι οποίοι αναγκάζονται να επιλέξουν την μετανάστευση ή την προσφυγιά, ώστε να καταφέρουν να επιβιώσουν και να αλλάξουν τη καθημερινότητά τους προς το καλύτερο (Εκμέ-Πουλοπούλου, 2007: 55).

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε τα μεταναστευτικά ρεύματα σε *οικονομικά*, που αφορούν κυρίως τη μετακίνηση εργατικού δυναμικού, και σε *εξαναγκαστικά*, δηλαδή μεταναστευτικά ρεύματα που οφείλονται σε διωγμούς, σε πολέμους, σε οικολογικές καταστροφές, κ.λπ. Αυτά αφορούν τους αιτούντες άσυλο, δηλαδή τους πρόσφυγες (Κοτζαμάνη, Λαφαζάνης & Σκλάβου, 2008: 99).

Στη δεύτερη κατηγορία υπάγονται οι LGBTQI+ πρόσφυγες αλλά και οι LGBTQI+ μετανάστες, οι οποίοι σταδιακά συνειδητοποιούν τη σεξουαλική τους διαφορετικότητα ή αποφασίζουν ένα «coming out», κρίνοντας τις εκάστοτε επικρατούσες συνθήκες πιο πρόσφορες, για να αυτοπραγματωθούν κοινωνικά και πολιτικά ως μέλη της LGBTQI+ κοινότητας στη χώρα εγκατάστασης. Αυτή η επιλογή στην ουσία αποτελεί ένα αίτημα μιας νέας ταυτότητας πολίτη υπό την έννοια ότι οι LGBTQI+ μετανάστες επιδιώκουν να συμπεριληφθούν ισότιμα με τους ήδη LGBTQI+ πολίτες στην επικράτεια που πλέον ζουν, ως μέλη μιας μειονότητας με συγκεκριμένα και κατοχυρωμένα δικαιώματα. Την ίδια επιλογή συμερίζονται στην πράξη και οι επισήμως LGBTQI+ πρόσφυγες, υποβάλλοντας αίτημα ασύλου (Βαϊτσοπούλου, 2017).

6.3. Το εκπαιδευτικό προφίλ των μεταναστών/προσφύγων και οι LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες

Με βάση τα επίσημα ερευνητικά στοιχεία της «Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος» (ΕΣΥΕ) διαμένουν στην Ελλάδα 577.359 νόμιμοι μετανάστες. Η πλέον πολυπληθής ομάδα αλλοδαπών στη χώρα με σημαντικό προβάδισμα είναι οι Αλβανοί, (401.402 άτομα) και ακολουθούν οι Ουκρανοί (19.850), οι Γεωργιανοί (19.196), οι Πακιστανοί (16.961) και οι Ρώσοι (15.207) (Γεωργιοπούλου, 2017). «Η Ελλάδα αποτελεί χώρα υποδοχής μεταναστών εδώ και περίπου 30 χρόνια και αυτό σημαίνει ότι στη χώρα μας διαμένουν, ζουν και εργάζονται ενήλικοι αλλοδαποί δεύτερης γενιάς» (Γεωργιοπούλου, 2017).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της «Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας» (ΕΣΥΕ, 2004-5), οι μετανάστες ήταν κυρίως απόφοιτοι Γυμνασίου ή Λυκείου (59,3%). Δέκα χρόνια αργότερα, η πλειονότητα των νομίμων μεταναστών που βρίσκονται στην Ελλάδα και έχει ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έχει ανέλθει περίπου στο 76%. Οι περισσότεροι από αυτούς, συγκεκριμένα 325.528, ήταν το 2014-5 Αλβανοί υπήκοοι και ακολουθούν οι Ουκρανοί, 17.387, οι Γεωργιανοί, 15.485, και οι Πακιστανοί, 14.623. Ωστόσο, οι διάφορες εθνοτικές ομάδες παρουσιάζουν μεγάλη ανομοιομορφία όσον αφορά το φύλο και τις ηλικίες, γεγονός που επηρεάζει την εκπαιδευτικό προφίλ τους. Για παράδειγμα, οι γυναίκες αποτελούν λιγότερο από το 9,6% των μεταναστών από το Πακιστάν και το Μπανγκλαντές, ενώ αντίθετα ξεπερνούν το 83% των μεταναστών από την Ουκρανία και το 76% από τη Ρωσία και το 75,7% από τη Γεωργία (ΕΣΥΕ, 2014-5). Σε πολλές περιπτώσεις οι βαθμίδες εκπαίδευσης των μεταναστών διαφέρουν ανάλογα με την εθνικότητα τους και την χώρα προέλευσης όχι μόνο ανάμεσα στις διάφορες ομάδες τους αλλά και αναφορικά με τις ελληνικές βαθμίδες (για παράδειγμα η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στο Πακιστάν είναι τριετής). Έτσι τα αποτελέσματα των σχετικών ερευνών δεν αποδίδουν με ακρίβεια το πραγματικό εκπαιδευτικό προφίλ των μεταναστών. Πάντως το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο περιορίζει το πεδίο επιλογών και τους εξαναγκάζει να επιδίδονται σε εργασίες με χαμηλή ειδίκευση και χαμηλές αποδοχές (ΕΣΥΕ, 2004-5).

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την ΕΣΥΕ (2014-15), «το εκπαιδευτικό επίπεδο των ασιατών μεταναστών είναι χαμηλότερο από τον μέσο όρο του συνολικού μεταναστευτικού πληθυσμού χαρακτηριστικό που δεν συμβάλλει θετικά στην

εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας. Οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί από την πρώην ΕΣΣΔ διαθέτουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και κατέχουν καλύτερα την ελληνική γλώσσα. Οι δεξιότητες αυτών δεν αντιστοιχίζονται με την επαγγελματική τους θέση, στην χώρα εγκατάστασης αλλά ούτε και με τις αποδοχές τους. Η ελληνική οικονομία λόγω έλλειψης σχεδιασμού δεν αξιοποιεί το σύνολο των παραγωγικών δυνατοτήτων του νεοεισερχόμενου εργατικού δυναμικού».

Επίσημα εκπαιδευτικά στοιχεία ιδιαίτερα για τους LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες δεν υπάρχουν ή τουλάχιστον δεν είναι διαθέσιμα, λόγω του προσωπικού χαρακτήρα των δεδομένων που αυτά αφορούν. Ενδεικτικά ωστόσο, όπως θα φανεί στο ερευνητικό μέρος αυτής της εργασίας, θα μπορούσε κανείς να επισημάνει ότι από τη δεκαμελή LGBTQI+ προσφυγική ομάδα μαθητών/μαθητριών στο ΚΣΜ έχουν όλοι/ες αποφοιτήσει από τη Β/θμια εκπαίδευση της χώρας τους, κατέχουν με επίσημη (κρατική) αναγνώριση τίτλου επάρκειας από τη χώρα καταγωγής τους μία τουλάχιστον ξένη γλώσσα (Αγγλικά), ενώ οι Άραβες (Σύριοι) και δεύτερη (Γαλλικά). Οι οκτώ στους δέκα έχουν πτυχίο ανώτατου ή ανώτερου εκπαιδευτικού ιδρύματος, ενώ οι υπόλοιποι δύο φοιτούσαν ή είχαν την πρόθεση να φοιτήσουν κατά δήλωσή τους, σε ανώτατο ή ανώτερο ίδρυμα, πριν να μεταναστεύσουν. Μολονότι οποιαδήποτε γενίκευση είναι επισφαλής, τουλάχιστον το ερευνητικό δείγμα αυτής της εργασίας αποδεικνύει ότι οι LGBTQI+ πρόσφυγες έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο από το μέσο όρο του γενικού μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα, ανεξαρτήτως της χώρας καταγωγής τους.

6.4. Η ένταξη των ενηλίκων μεταναστών/προσφύγων στην εκπαίδευση και η περίπτωση των LGBTQI+ μεταναστών/προσφύγων

Η διεθνής εμπειρία επισημαίνει ότι η βασική παράμετρος για την επιτυχία της κοινωνικής ένταξης των ενηλίκων μεταναστών/προσφύγων και την καταπολέμηση των προκαταλήψεων και των στερεοτυπικών μορφών συμπεριφοράς στη χώρα παραμονής είναι η εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, η μάθηση που παρέχεται οργανωμένα και μέσα από θεσμοθετημένες δομές του συστήματος σε άτομα που θεωρούνται ενήλικα από την κοινωνία ονομάζεται *εκπαίδευση ενηλίκων* (Κόκκος, 2002: 32). Η εκπαίδευση ενηλίκων ξεκινά από την αρχική, βασική εκπαίδευση, για να συνεχίσει στη μαθητεία και εκπαίδευση σε χώρους εργασίας, την επαγγελματική κατάρτιση και τη σταδιακή επιμόρφωση στελεχών. Στην εκπαίδευση ενηλίκων

συμπεριλαμβάνονται και όλες οι προσπάθειες ένταξης στο κοινωνικό γίνεσθαι ευπαθών ομάδων, όπως είναι και οι μετανάστες/πρόσφυγες.

Οι αρχικές πρωτοβουλίες εκπαίδευσης ενηλίκων συνδέθηκαν άμεσα με την αγορά εργασίας και τις ανάγκες της οικονομίας. Είχαν ως στόχο τη βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου των περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων και την εξασφάλιση της επαγγελματικής ένταξης των ενηλίκων. Στη διάρκεια του 20ου αιώνα οι άξονες παρέμβασης στον τομέα της εκπαίδευσης αυξάνονται με ταχύτατους ρυθμούς με ταυτόχρονη διεύρυνση σε επίπεδο περιεχομένου και πληθυσμού-στόχου.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 παρατηρείται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες αλματώδης ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της εκπαίδευσης ενηλίκων, εξαιτίας των εξελίξεων στο οικονομικό-τεχνολογικό επίπεδο, οι οποίες αιφνιδίασαν τις ευρωπαϊκές χώρες. Σύμφωνα με τον Κόκκο (2002: 33) η εργατική τάξη αποδυναμώνονταν σταδιακά, καθώς τη θέση της έπαιρνε η τεχνολογία. Η εξάρτηση της παραγωγής από την τεχνολογία και η απαξίωση του ανθρώπινου δυναμικού οδήγησε στην έξαρση της ανεργίας, αλλά και την έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού. Κατά συνέπεια, η δημιουργία προγραμμάτων που σχετίζονταν με την επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση κρίθηκε απαραίτητη μπροστά στην ανάγκη εργατικής απασχόλησης των χιλιάδων ανέργων και ανάπτυξης μιας ανταγωνιστικής οικονομίας. Βέβαια, οι στόχοι της εκπαίδευσης ενηλίκων σε κάθε χώρα της Ευρώπης έχουν διαφορετικό εύρος, ανάλογα με την αγορά εργασίας».

Στην Ελλάδα οι πρώτες μορφές εκπαίδευσης ενηλίκων εμφανίστηκαν στο τέλος του 19ου αιώνα. Τότε άρχισαν να πραγματοποιούνται μαθήματα αλφαριθμητισμού και γενικής παιδείας από μορφωτικούς συλλόγους, ενώ στις αρχές του 20ου αιώνα οι εργατικές ενώσεις οργάνωναν μαθήματα για τα μέλη τους (Κόκκος, 2002: 24). Σήμερα, η εκπαίδευση ενηλίκων στην Ελλάδα αποτελεί αναπτυσσόμενο πεδίο δραστηριοτήτων. Χαρακτηρίζεται κυρίως από ρευστότητα, αμφιλεγόμενη ποιότητα και μικρή αποτελεσματικότητα, εξαιτίας κυρίως της μεγάλης έκτασης που έλαβε ξαφνικά, χωρίς να προϋπάρχει στρατηγική και τεχνογνωσία στην εκπαίδευση στελεχών, αλλά και λόγω της συνεχόμενης κοινωνικοπολιτικής σύνθεσης και αλλαγής της χώρας με τη μεγάλη τα τελευταία χρόνια εισρροή μεταναστών και προσφύγων. Οι αναγκαίες συνθήκες για την ομαλή ένταξη των μεταναστών είναι η επαρκής γνώση της γλώσσας και του πολιτισμού της κοινωνίας – υποδοχέα, η

δυνατότητα της απρόσκοπτης κοινωνικής και κατ' επέκταση οικονομικής δραστηριότητας με τρόπο συμβατό με τις επιταγές της και τα δεδομένα της κοινωνίας – υποδοχέα και η δυνατότητα πρόσκτησης των διαθέσιμων μέσων για την απρόσκοπτη κοινωνική ζωή (Τσουκαλάς, 2011: 47).

Η πρόσβαση στην εκπαίδευση αποτελεί βασικό αίτημα για την ομαλή ένταξη των μεταναστών. Πολλές φορές αυτό αναφέρεται περιοριστικά σε ό,τι αφορά στην εκπαίδευση των μεταναστών δεύτερης γενιάς, δηλαδή των απογόνων των νεοαφιχθέντων στη χώρα υποδοχής, αποτελώντας το βασικότερο μοχλό άσκησης θετικών πολιτικών προς αυτή τη κατεύθυνση. Όπως προκύπτει, όμως, από τη διεθνή πραγματικότητα, οι κοινωνίες υποδοχής και κατ' επέκταση και οι οργανωμένες πολιτείες αναγνωρίζουν ως βασικό πυρήνα της ενταξιακής διαδικασίας τη γνώση και τις δεξιότητες που σχετίζονται με την ενεργή παρουσία και τη δραστηριότητα των μεταναστών στη χώρα (Τσουκαλάς, 2011: 67).

Ως ανταπόκριση στην αναγκαιότητα αυτή παρατηρείται η σύσταση θεσμών και δομών, όχι μόνο τυπικών αλλά και μη τυπικών, με στόχο την παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών στους ενήλικες μετανάστες, ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες για την απόκτηση των σχετικών γνώσεων και δεξιοτήτων από αυτούς. Τα τελευταία χρόνια δραστηριοποιούνται Κυβερνητικές και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, οι οποίες παρέχουν πέρα από προγράμματα απόκτησης γλωσσικών δεξιοτήτων, μια ποικιλία εκπαιδευτικών και επιμορφωτικών προγραμμάτων (Τσουκαλάς, 2011: 68).

Η σημασία της εκπαίδευσης ενηλίκων μεταναστών, τυπικής και μη τυπικής, αναδεικνύεται τόσο από τα σχετικά στρατηγικά κείμενα όσο και από τις διεθνείς καλές πρακτικές, όπως εφαρμόζονται σε χώρες με παράδοση στη διαχείριση του μεταναστευτικού φαινομένου αντιμετωπίζοντάς το κατά βάση ως θετικό παράγοντα για την οικονομική ζωή τους. Ακόμα και στις περιπτώσεις στις οποίες οι χώρες υποδοχής ακολουθούν επιλεκτική μεταναστευτική πολιτική ανάλογα με τις ανάγκες των αγορών εργασίας τους, οι κοινωνικές εντάσεις ως αποτέλεσμα της μετανάστευσης είναι ηπιότερες όταν η οικονομική συνεισφορά των μεταναστών χάρη στη δραστηριότητά τους αναμένεται ότι θα ενισχύσει την οικονομία τους. Συνεπώς, οι πολιτικές ένταξης είναι αναγκαίες για την επίτευξη της ταχείας

οικονομικής ένταξης των μεταναστών και της μείωσης του δυνητικού κόστους της μετανάστευσης σε επίπεδο οικονομικό και κοινωνικό (Chiswick & Miller, 2011: 44)

Το εκπαιδευτικό δικαίωμα για τους ενήλικες πρόσφυγες και μετανάστες κατοχυρώνεται από την ελληνική νομοθεσία με ειδικές διατάξεις του συντάγματος. Όσον αφορά τους πρόσφυγες, η Σύμβαση της Γενεύης του 1951, που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το [Νομοθετικό Διάταγμα 3989/1959](#), ορίζει την: «ίση μεταχείριση των προσφύγων με τους πολίτες των Συμβαλλομένων Μερών μόνο όσον αφορά την πρόσβαση στη στοιχειώδη εκπαίδευση» (άρθρο 22, παρ.1). Για τα λοιπά στάδια της εκπαίδευσης η εν λόγω Σύμβαση επιφυλάσσει στον πρόσφυγα ίση μεταχείριση με τον αλλοδαπό.

Σύμφωνα με το [Προεδρικό Διάταγμα 201/1998](#) (ΦΕΚ 161 τ. Α'/13-7-1998), στο άρθρο 9 για τις «Περιπτώσεις κατατακτηρίων, προαγωγικών και απολυτηρίων εξετάσεων», η παράγραφος 4 ορίζει ότι «όσοι έχουν - Έλληνες και αλλοδαποί - συμπληρώσει το όριο ηλικίας της υποχρεωτικής φοίτησης και επιθυμούν να αποκτήσουν απολυτήριο δημοτικού σχολείου, υποβάλλονται σε γραπτή και προφορική δοκιμασία [...] στην ίδια διαδικασία μπορούν να πάρουν μέρος και όσοι απώλεσαν τον τίτλο σπουδών».

Στο έγγραφο [Φ4/115/Γ1/791/18-9-2001](#) του ΥΠ.Ε.Π.Θ., για την «Αναβάθμιση του ρόλου του σχολείου με την εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων για την καταπολέμηση του εκπαιδευτικού και κοινωνικού αποκλεισμού» ρητά αναφέρεται ότι «Η παρουσία των παλιννοστούντων και των μεταναστών στο εκπαιδευτικό μας σύστημα αποτελεί πλέον αναπόσπαστο μέρος της σχολικής πραγματικότητας. Η ομαλή και έγκαιρη ένταξη παιδιών τσιγγάνων, παλιννοστούντων Ελλήνων και αλλοδαπών στο εκπαιδευτικό μας σύστημα είναι υπόθεση όλων όσων εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία». Σύμφωνα με τον [Νόμο 3879/2010](#) (Ανάπτυξη της διαβίου μάθησης και λοιπές διατάξεις), και συγκεκριμένα το άρθρο 2, η εκπαίδευση ενηλίκων μεταναστών και προσφύγων στην Ελλάδα πραγματοποιείται μέσα και από το πλαίσιο της μη τυπικής εκπαίδευσης με τη μορφή των σχολείων μεταναστών ή αλληλεγγύης.

Η εκπαίδευση/επιμόρφωση που παρέχεται σήμερα, λοιπόν, στη χώρα μας σε αλλοδαπούς και παλιννοστούντες μπορεί να είναι θεσμοθετημένη, αλλά και μη τυπική και αφορά στο μεγαλύτερο βαθμό την εκμάθηση των ελληνικών. Η

εκπαίδευση ή επιμόρφωση που αφορά ενήλικες σχετίζεται, είτε με την εκμάθηση ελληνικών, αγγλικών, ηλεκτρονικών υπολογιστών είτε με την εκμάθηση μιας τέχνης, προκειμένου ο εκπαιδευόμενος να διεκδικήσει μια θέση στην αγορά εργασίας ή να βελτιώσει την ήδη υπάρχουσα.

Τα εκπαιδευτικά επαγγελματικά προγράμματα ανάλογα με τη διοικητική δόμησή τους θα μπορούσαν να διακριθούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες :

I. Δημόσιοι φορείς

Πρόκειται για κρατικές δομές επαγγελματικής κατάρτισης με εκπαιδευτικό χαρακτήρα, όπως το «Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων», τα «Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης», ορισμένα Πανεπιστημιακά Τμήματα κ.ά. Υπάγονται στην τυπική εκπαίδευση.

II. Ιδιωτικοί φορείς

Είναι εκπαιδευτικές δομές ευρύτερων μη κρατικών (αναγνωρισμένων όμως από το Κράτος) οργανισμών με εθελοντικό ή επαγγελματικό χαρακτήρα που δραστηριοποιούνται αρκετά τα τελευταία χρόνια στην οργάνωση τάξεων εκμάθησης ελληνικών ή υπολογιστών ή νοσοκομειακής υποστήριξης ή σχολικής βοήθειας κ.ά., τόσο για τους ενήλικες μετανάστες, όσο και για τα παιδιά των παλινοστούτων και των αλλοδαπών, όπως οι «Γιατροί του Κόσμου», το «Διαπολιτισμικό Κέντρο Πυξίδα του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες», ο «Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός» κ.ά. Υπάγονται στην τυπική εκπαίδευση, καθώς υποχρεώνονται στην παροχή κρατικά αναγνωρισμένου τίτλου σπουδών

III. Εθελοντικοί φορείς

Πρόκειται για συλλογικότητες με ποικίλη νομική υπόσταση (ΜΚΟ, σωματεία κ.ά.) που συγκροτήθηκαν με πρωτοβουλία ενεργών πολιτών/ομάδων, όπως το «Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά», τα «Πίσω Θρανία», το «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών». Οι συλλογικότητες αυτές επικεντρώνονται στη διδασκαλία των ελληνικών σε ενήλικες μετανάστες/πρόσφυγες την οποία συνοδεύουν συχνά από την κατάρτιση στη χρήση υπολογιστών ή από την εκμάθηση ξένων γλωσσών κυρίως για επαγγελματική χρήση. Υπάγονται στη μη τυπική εκπαίδευση.

Η εγγραφή των ενηλίκων αλλοδαπών και παλινοστούτων σε τάξεις εκμάθησης ελληνικών ή σε προγράμματα κατάρτισης, αφορά κυρίως όσους

διαθέτουν τα απαιτούμενα νομιμοποιητικά έγγραφα. Επειδή όμως πολλά μαθήματα οργανώνονται και υλοποιούνται κάτω από το πρίσμα της μη τυπικής εκπαίδευσης από διάφορους εθελοντικούς φορείς, συχνά δεν τίθενται συγκεκριμένα κριτήρια για την παρακολούθηση. Επομένως, οι εν δυνάμει εκπαιδευόμενοι μπορεί να ανήκουν σε οποιαδήποτε κατηγορία (πρόσφυγες, μετανάστες, παλιννοστούντες, νόμιμοι, παράνομοι, ασφαλισμένοι, ανασφάλιστοι, ηλικιωμένοι, ανήλικοι κ.ά.).

Στην παρούσα εργασία το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιάζεται στις δομές μη τυπικής εκπαίδευσης, κυρίως γιατί αυτές έχοντας πιο χαλαρή διοικητική /οργανωτική/νομική μορφή από τις δομές της τυπικής εκπαίδευσης επιτρέπουν στο πλαίσιο τους την αυτο-οργάνωση των ενήλικων LGBTQI+ μαθητών/τριών σε συλλογικότητες/ομάδες διεκδίκησης δικαιωμάτων που αφορούν την ταυτότητα και τον σεξουαλικό προσανατολισμό τους. Με άλλα λόγια επιτρέπουν και διευκολύνουν την LGBTQI+ κοινωνική ορατότητα, γεγονός που αποτελεί το πρώτο και βασικό βήμα για την κοινωνική ένταξη των ατόμων αυτών στην ελλαδική κοινωνία με σεβασμό στη διαφορετικότητά τους και στα δικαιώματα που απορρέουν από αυτή. Αυτή πολιτικά στοχευμένη εκπαιδευτική στάση σε ένα μεγάλο βαθμό υπαγορεύεται από το εκπαιδευτικό μοντέλο που υλοποιούν.

6.5. Τα μοντέλα εκπαίδευσης των ενηλίκων μεταναστών/προσφύγων

Αναφορικά με τα μοντέλα που εφαρμόστηκαν ή εφαρμόζονται στην εκπαίδευση ενηλίκων μεταναστών/προσφύγων διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι σε γενικές γραμμές επηρεάζονται και εντέλει διέπονται από τις ιδεολογικές αρχές που υπαγορεύουν ανάλογα εκπαιδευτικά μοντέλα στην εκπαίδευση ανήλικων μεταναστών/προσφύγων. Συγκεκριμένα, πρόκειται για την αρχή της *αφομοίωσης*, για την αρχή της *πολυπολιτισμικότητας* και για την αρχή του *πολιτισμικού πλουραλισμού*. Η μη τυπική εκπαίδευση αναπαράγει ανά χώρα και ανά εκπαιδευτική μονάδα ένα από τα μοντέλα αυτά (ή διάφορους συνδυασμούς τους) με βάση επιμέρους στοχεύσεις και πολιτικοκοινωνικές οπτικές. Αυτά τα μοντέλα είναι τα ακόλουθα πέντε (5) σύμφωνα με τη Ν. Ζαχαριά (2018):

- **Το μοντέλο της αφομοίωσης**, στο πλαίσιο του οποίου ο ενήλικας μετανάστης/ πρόσφυγας καλείται από την εκπαίδευση και μέσω αυτής από την κοινωνία υποδοχής να αποβάλει την προγενέστερη πολιτισμική του ταυτότητα και να προσλάβει τα πολιτισμικά φορτία της χώρας στην οποία

θέλει να εγκατασταθεί. Ανταμοιβή για αυτή την πρόσληψη είναι η κοινωνικοποίησή του από την κοινωνία-υποδοχέα.

- **Το μοντέλο της ενσωμάτωσης** επιδιώκει μία εκπαιδευτική και περαιτέρω κοινωνική σύνθεση ανάμεσα στον πολιτισμό του μετανάστη/ πρόσφυγα και στον πολιτισμό των γηγενών, προκειμένου να δημιουργηθεί μια νέα πολιτισμική πραγματικότητα τόσο για τον ίδιο τον μετανάστη/πρόσφυγα όσο και για τη χώρα υποδοχής. Είναι αυτονόητο ότι αποκλείονται εξ ορισμού από τη σύνθεση αυτή εκείνα τα στοιχεία της κουλτούρας των μεταναστών/προσφύγων που έρχονται σε αντίθεση ή αμφισβητούν την κατεστημένη τάξη πραγμάτων στην κοινωνία υποδοχής.
- **Το μοντέλο της πολυπολιτισμικότητας** αναγνωρίζει την ανάγκη μέσω της εκπαίδευσης να δομηθεί μια κουλτούρα που θα στηρίζεται στην πολιτισμική αλληλεπίδραση ανάμεσα στους πολιτισμούς των μεταναστευτικών ομάδων και στον πολιτισμό των γηγενών. Η διαφορετικότητα γίνεται απολύτως σεβαστή και η ενότητα προκύπτει όχι από τη σύνθεση αλλά από την ίδια τη διαδικασία της διαρκούς αλληλεπίδρασης σε ένα κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, όπου όλοι οι πολιτισμοί συνδιαλέγονται.
- **Το μοντέλο του αντιρατσισμού** προωθεί εκπαιδευτικές δράσεις και πρακτικές που στοχεύουν στην εξάλειψη στερεοτύπων και προκαταλήψεων που υπάρχουν τόσο στους πολιτισμούς των μεταναστευτικών ομάδων όσο και στους πολιτισμούς των κοινωνιών υποδοχής. Ο αγώνας αυτός στοχεύει στην ισότητα, στη δικαιοσύνη και τη χειραφέτηση.
- **Το μοντέλο της διαπολιτισμικότητας** προβάλλει αιτήματα και εισηγείται εκπαιδευτικές πρακτικές που αφορούν συλλογικές ταυτότητες αναγνωρίζοντας την πολιτισμική ποικιλία ως βάση για τη συγκρότηση αυτών των ταυτοτήτων. Έτσι τα ζητήματα που αφορούν τη διαφορετικότητα δεν αντιμετωπίζονται στο πλαίσιο των ατομικών δικαιωμάτων αλλά των δικαιωμάτων του πολίτη. Δεν υπάρχει ένας πολιτισμός για κάθε ομάδα αλλά κάθε ομάδα ως συλλογικό εγώ μετέχει σε έναν «διαπολιτισμό» που συγκροτείται από τη συνεισφορά και των άλλων ομάδων με τις οποίες συλλειτουργεί κοινωνικά.

Στον εκπαιδευτικό χώρο της μη τυπικής εκπαίδευσης των ενηλίκων μεταναστών/προσφύγων στην Ελλάδα θα μπορούσε σε γενικές γραμμές να υποστηριχθεί ότι το αφομοιωτικό μοντέλο είναι το μόνο που απορρίπτεται ολοκληρωτικά. Αλλά και τα υπόλοιπα σπάνια υιοθετούνται αυτούσια από μία εκπαιδευτική μονάδα/πρόγραμμα. Συνήθως χρησιμοποιούνται στοιχεία από διάφορα μοντέλα επιλεκτικά και συνδυαστικά ανάλογα με τον φορέα που υλοποιεί το εκάστοτε εκπαιδευτικό πρόγραμμα ή ακόμη και από τον εκπαιδευτή που τα διεκπεραιώνει διδακτικά. Αξίζει να τονισθεί ότι κοινό στοιχείο όλων των εκπαιδευτικών μοντέλων είναι η έμφαση που δίνουν στη γλωσσική διδασκαλία της χώρας υποδοχής και στην εκμάθησή της από τους μετανάστες/πρόσφυγες, καθώς η γλώσσα είναι από μόνη της ο ισχυρότερος πολιτισμικός κώδικας και ταυτόχρονα ο φορέας ατομικής έκφρασης και κοινωνικής παρουσίας κάθε άλλου πολιτισμικού κώδικα.

6.6. Η εκμάθηση της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας

Η εκμάθηση της γλώσσας της χώρας ή των χωρών υποδοχής είναι ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες ανακοινωνικοποίησης του μεταναστευτικού πληθυσμού. Σύμφωνα με τον M. Baldwin – Edwards (στο Μήτσης, 2000: 45), αποτελεί ένα ιδιαίτερα κρίσιμο ζήτημα στη διαδικασία ένταξης των μεταναστών στις κοινωνίες υποδοχής που έχει απασχολήσει ήδη θεωρητικά και ερευνητικά τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, όπως επισημαίνουν σχετικές έρευνες (Βόνδα, Ιορδανίδου, Καπετανόπουλος, Πορφύρη & Τσιβίκης, 2007). Συνιστά μια διαδικασία πολύ διαφορετική από αυτήν που σημειώνεται κατά τη διάρκεια κατάκτησης της πρώτης γλώσσας. Γι' αυτό και στην περίπτωση της μητρικής γλώσσας χρησιμοποιούμε τον όρο κατάκτηση, ενώ στην περίπτωση της δεύτερης γλώσσας τον όρο απόκτηση / εκμάθηση (Μήτσης, 2000: 46). Είναι σαφές ότι η εκμάθηση της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας συνιστά ένα δύσκολο εγχείρημα, επειδή το υποκείμενο οφείλει να υπερβεί τις δομές της πρώτης γλώσσας.

Σύμφωνα με ερευνητικά πορίσματα στις γλωσσικές διαδικασίες κατά τη διαδοχική απόκτηση μιας δεύτερης γλώσσας εμφανίζονται τέσσερα κοινά βασικά γνωρίσματα: «η ύπαρξη μιας γλώσσας εκμάθησης, η ακολουθία αναπτυξιακών φάσεων, οι στρατηγικές εκμάθησης και η άμεση εξάρτηση από τη μητρική γλώσσα» (Γεωργογιάννης, 2009: 134). Κατά την εκμάθηση της δεύτερης γλώσσας, η ενεργοποίηση της προηγούμενης γνώσης των μαθητών παίζει σημαντικό ρόλο, καθώς

βοηθάει στο να γίνει κατανοητή η εισερχόμενη πληροφορία της δεύτερης γλώσσας και έτσι η μαθησιακή διαδικασία να γίνει πιο αποτελεσματική (Cummins, 2005: 99). Η εκμάθηση μιας γλώσσας ως δεύτερης παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την κατάκτηση της πρώτης αλλά συγχρόνως και πολλές διαφορές. Το άτομο που επιχειρεί να μάθει τη δεύτερη γλώσσα χρησιμοποιεί κάποιες ακολουθίες/στρατηγικές μάθησης που σχετίζονται με ένα πλήθος παραγόντων. Οι παράγοντες αυτοί διακρίνονται σε δύο κεντρικές κατηγορίες, τους ατομικούς και τους κοινωνικούς (Αρχάκης & Κονδύλη, 2004: 29).

Συγκεκριμένα, στους ατομικούς παράγοντες συμπεριλαμβάνονται οι γλωσσογνωστικές ικανότητες, οι βιολογικοί παράγοντες, τα στοιχεία της προσωπικότητας του ατόμου και οι συναισθηματικοί παράγοντες, ενώ στους κοινωνικούς ανήκουν η επαφή με τους μητρικούς ομιλητές της δεύτερης γλώσσας στον ελεύθερό τους χρόνο και στο χώρο εργασίας τους. Αυτό ίσως να συμβαίνει γιατί η συγκεκριμένη επικοινωνία πραγματοποιείται κάτω από φυσικές και πιο ευνοϊκές συνθήκες, δεν υφίσταται ο περιορισμός του χρόνου και η διάθεση του ατόμου για επικοινωνία είναι σαφώς μεγαλύτερη (Baker, 1992: 78). Στη συνέχεια, η ηλικία της πρώτης επαφής με την δεύτερη γλώσσα, το επίπεδο μόρφωσης αλλά και η διάρκεια παραμονής στη χώρα, όπου μιλιέται η δεύτερη γλώσσα, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην απόκτησή της (Τριάρχη – Hermann, 2000: 89).

Η σημασία εκμάθησης της γηγενούς γλώσσας από τους μετανάστες /πρόσφυγες διαφαίνεται και από τα στοιχεία της συνεδρίασης του Κοινοβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 2006, στις Βρυξέλλες. Σύμφωνα με αυτά, ένας σημαντικός αριθμός χωρών της ΕΕ έχουν εισαγάγει γλωσσικές εξετάσεις και υποχρεωτική εισαγωγή των μεταναστών σε προγράμματα ένταξης. Επιπλέον, η επάρκεια γνώσης της γλώσσας της χώρας υποδοχής αποτελεί για πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης βασική προϋπόθεση για την απόκτηση της ιθαγένειας, όπως είναι και η Ελλάδα. Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, πως η γλωσσομάθεια γίνεται ολοένα και πιο απαραίτητη για τη μόνιμη μετανάστευση και την απόκτηση ιθαγένειας στην Ευρώπη (Τριάρχη – Hermann, 2000: 91).

Ιδιαίτερα στην περίπτωση των LGBTQI+ προσφύγων η εκμάθηση της ελληνικής είναι πολλαπλάσια απαραίτητη κυρίως στη διαδικασία αυτοπροσδιορισμού τους στην Ελλάδα ως χώρα καταφυγής. Οι συγκεκριμένοι όροι που

αυτοπροσδιορίζονταν στη χώρα καταγωγής τους ήταν συχνά ανεπαρκείς και καλούνται να αντιληφθούν με ακρίβεια τη συχνά περίπλοκη νεωτερική ορολογία ταυτότητας φύλου που χρησιμοποιείται στα ελληνικά νομικά κείμενα, προκειμένου να αναπροσδιοριστούν. Η διαδικασία αυτή είναι εξαιρετικά σημαντική, όταν πρέπει να δημιουργήσουν νομιμοποιητικά έγγραφα ή να εκδώσουν πιστοποιητικά, βιβλιάρια, ταυτότητα ή διαβατήριο. Η παρέμβαση μεταφραστική δεν είναι πάντα ευχερής ή εύστοχη, αφού ο νομικός αναπροσδιορισμός της ταυτότητας φύλου γίνεται με βάση την προσωπική τους δήλωση στοιχείων, η οποία πρέπει να στηρίζεται στην επιλογή και τη χρήση των κατάλληλων εκείνων (ελληνικών νομικών) όρων με τους οποίους οι ίδιοι περιγράφουν/μαρτυρούν το βίωμά τους (Jansen & Spijkerboer, 2011: 22).

6.7. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα ελληνομάθειας από ενήλικους μεταναστες/προσφύγες διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Στην πρώτη, εντάσσονται όσα υλοποιούνται από το κράτος ή όργανά του ή/και ευρωπαϊκούς ή/και διεθνείς οργανισμούς με αμειβόμενους διδάσκοντες. Στη δεύτερη, όσα υλοποιούνται σε εθελοντικό επίπεδο από ομάδες/συλλογικότητες πολιτών.

Όλα τα κρατικά προγράμματα (συγ)χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή από διεθνείς οργανώσεις. Παρέχουν κάποιο επίσημα αναγνωρισμένο τίτλο φοίτησης, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις επιδοτούν τους πρόσφυγες/μετανάστες που τα παρακολουθούν. Ειδολογικά εντάσσονται στην τυπική εκπαίδευση.

Τα εθελοντικά προγράμματα είναι αυτοχρηματοδοτούμενα ή έχουν ιδιωτικούς φορείς ως χορηγούς ή στηρίζονται στις εισφορές ενεργών πολιτών και υλοποιούνται με μορφή αυτοδύναμης/αυτόνομης/αυτοδιοικούμενης σχολικής μονάδας που δεν απονέμει κρατικά αναγνωρισμένο τίτλο σπουδών. Αποτελούν δομές μη τυπικής εκπαίδευσης, στηρίζονται στην εθελοντική προσφορά των διδασκόντων και συχνά (αυτο) χαρακτηρίζονται *αλληλέγγυα*. Ο όρος αυτός, όμως, περιλαμβάνει και σχολεία που δεν απευθύνονται μόνο σε μετανάστες/πρόσφυγες. Αφορούν, δηλαδή, ευπαθείς ομάδες του ελληνικού πληθυσμού και έχουν χαρακτήρα σχολικού φροντιστηρίου. Όλα τα αλληλέγγυα σχολεία έχουν από το 2015 συγκροτήσει ένα «Πανελλαδικό Δίκτυο Αλληλέγγυων Σχολείων» με στόχο τον συντονισμό των δράσεων τους και την αλληλοϋποστήριξη (http://solidarityschools.gr/?page_id=16).

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα μεγαλύτερα προγράμματα ελληνομάθειας που υλοποιούνται σήμερα (έως και το 2018) στην Ελλάδα (Αθήνα και Θεσσαλονίκη) και αφορούν αποκλειστικά ενηλίκους μετανάστες/πρόσφυγες. Η παρουσίασή τους γίνεται με χρονολογική σειρά.

6.7.1. Χρηματοδοτούμενα Προγράμματα

6.7.1.1. Δημοτικό πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας

Ο Δήμος Αθηναίων στο πλαίσιο «Δημοτικού Προγράμματος εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας» διοργανώνει από το 2008 μαθήματα ελληνικής γλώσσας σε ενήλικες μετανάστες, κρίνοντας απαραίτητη τη διδασκαλία της για την κοινωνικοποίησή τους. Τα μαθήματα αποσκοπούν στην:

- «Ενίσχυση της προσπάθειας των γονέων να παρακολουθούν την πρόοδο των παιδιών τους στο σχολείο.
- Ενίσχυση των δυνατοτήτων των μεταναστών για πρόσβαση σε βασική πληροφόρηση και κατανόηση αυτής (στον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο, στην καθημερινή επικοινωνία) με στόχο την εύρεση εργασίας, την αναζήτηση στέγης κ.λπ.

Ενίσχυση των ευκαιριών για ομαλή ένταξη» (www.cityofathens.gr).

Παράλληλα, πραγματοποιούνται δράσεις νομικής και ψυχολογικής υποστήριξης των μαθητών μεταναστών/προσφύγων. Οι δράσεις αυτές αποσκοπούν στην απόκτηση των κοινωνικών δεξιοτήτων που θα οδηγήσουν στη βελτίωση της θέσης των μεταναστών στην αγορά εργασίας και θα συντελέσουν στην ομαλή ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Μετά το τέλος του προγράμματος, οι συμμετέχοντες έχουν τη δυνατότητα εντελώς δωρεάν να αποκτήσουν την αναγνωρισμένη από το ελληνικό δημόσιο πιστοποίηση ελληνικής γλώσσας (www.cityofathens.gr).

6.7.1.2. Εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας & στοιχείων της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού

Η Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης και Νέας Γενιάς, στο πλαίσιο των πολιτικών για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού, σχεδιάζει από το 2012 και υλοποιεί πρόγραμμα «Εκμάθηση της Ελληνικής γλώσσας και στοιχείων της Ελληνικής ιστορίας και του Ελληνικού πολιτισμού» για πολίτες τρίτων χωρών και

αιτούντες άσυλο, προκειμένου να υποβάλουν αίτηση υπαγωγής στο «καθεστώς του επί μακρόν διαμένοντος». Το πρόγραμμα στοχεύει στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης σε μετανάστες καθώς και διαδικασίες πιστοποίησης της γνώσης της ελληνικής γλώσσας και στοιχείων της ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού που αποτελούν προϋπόθεση για την υπαγωγή των ενδιαφερόμενων μεταναστών στο καθεστώς του «επί μακρόν διαμένοντος». (www.gsae.edu.gr).

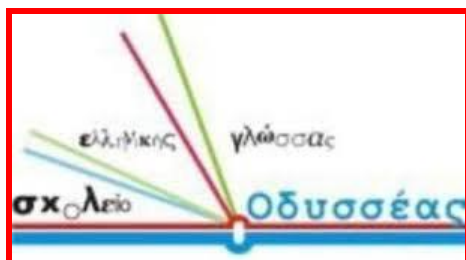
6.7.1.3. EpsiLon: Equipping Professionals for Supporting LGBT Refugees. Erasmus +

Το πρόγραμμα αυτό, που χρηματοδοτήθηκε εξ ολοκλήρου από την ΕΕ στο πλαίσιο του Erasmus+, είναι το μοναδικό που αφορά αποκλειστικά τους LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες. Υλοποιήθηκε σε κάθε χώρα-μέλος από διάφορες ΜΚΟ κατά τη διετία 2016-2018. Απευθυνόταν σε ενήλικες LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες και στόχευε όχι μόνο στην εκμάθηση της γλώσσας στην κατά περίπτωση χώρα καταφυγής μελών της συγκεκριμένης ομάδας προσφύγων, αλλά και στην νομική κάλυψή τους, στην ενημέρωσή τους για ζητήματα ταυτότητας φύλου, γάμου, σπουδών κ.λπ. Τέλος με ενημερωτικές δράσεις (συνέδρια, διαφημιστικά σποτ κ.ά.) αποσκοπούσε στην ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης για την LGBTQI+ προσφυγιά. (<https://tinyurl.com/y7psag29>)

6.7.2. Μη Χρηματοδοτούμενα Προγράμματα

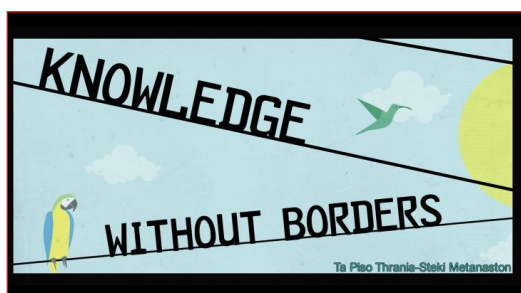
6.7.2.1. Οδυσσέας

Από το 1977 στη Θεσσαλονίκη και συγκεκριμένα στο Βαρδάρη σε χώρους που παραχωρήθηκαν από το ΜΑΚ.ΙΝ.Ε. (Μακεδονικό Ινστιτούτο Εργασίας), λειτουργεί το παλαιότερο αλληλέγγυο σχολείο μεταναστών/προσφύγων με το συμβολικό όνομα «Οδυσσέας». Παρέχει δωρεάν διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας από εθελοντές σε ενήλικες μη φυσικούς ομιλητές της, αλλά και μαθήματα ξένων γλωσσών σε μετανάστες, πρόσφυγες και παλιννοστούντες.

«Έως και το 2012 έχουν φοιτήσει περίπου 6500 ενήλικες μαθητές μετανάστες και έχουν διδάξει πάνω από 200 εθελοντές διδάσκοντες. Σήμερα το σχολείο του “Οδυσσέα” απευθύνεται σε ένα ευρύ φάσμα μεταναστών, παλιννοστούντων, προσφύγων με διαφορετικό κοινωνικό, οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο. Ο ετήσιος κύκλος των μαθημάτων περιλαμβάνει 2 διδακτικά δίωρα την εβδομάδα, από τον Οκτώβριο μέχρι το Μάιο, αλλά νέα τμήματα μπορούν να δημιουργηθούν καθόλη τη διάρκεια της χρονιάς. Στόχος του σχολείου είναι να αποτελέσει έναν ευρύτερο χώρο ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων, πολιτισμικών ανταλλαγών, εξομάλυνσης εθνικών αντιθέσεων, χώρο έκφρασης και δημιουργίας. Έτσι λοιπόν διοργανώνει εκδρομές, πολιτιστικές επισκέψεις σε μουσεία και γειτονικές πόλεις, χορούς, προβολές ταινιών, εκθέσεις με έργα των μαθητών, καθώς και παραστάσεις από τη θεατρική ομάδα, που δημιουργήθηκε το 2000 από τους μαθητές του “Οδυσσέα”». (<https://tinyurl.com/y96tvbvg>)

6.7.2.2. Πίσω Θρανία

Στα πλαίσια του Δικτύου Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών συγκροτήθηκε η ομάδα «Πίσω Θρανία», τον Σεπτέμβρη του 1999:

«Στο Στέκι του Δικτύου διεξάγονται δωρεάν τα μαθήματα ελληνικής γλώσσας σε ενήλικες μετανάστες ανεξαρτήτως νομικού και εργασιακού καθεστώτος και σε πρόσφυγες από μια ομάδα τριάντα (30) εθελοντών εκπαιδευτικών. Τα μαθήματα είναι προσαρμοσμένα στις ανάγκες των μεταναστών και η μέθοδος διδασκαλίας είναι βιωματική και επικοινωνιακή. Το Σχολείο δεν λειτουργεί μόνο εκπαιδευτικά, αλλά κυρίως ως χώρος κοινωνικοποίησης. Ταυτόχρονα, παραδίδονται σε καθημερινή βάση μαθήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, μουσικής και χορού».
(www.tsamadou13.gr).

6.7.2.3. Ανοικτό Σχολείο Μεταναστών και Προσφύγων Αθήνας

Το «Ανοικτό Σχολείο Μεταναστών και Προσφύγων Αθήνας», που λειτουργεί στα Εξάρχεια από τη δεκαετία του 2000 (2003;):

«αποτελεί μια μακροχρόνια προσπάθεια για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, την παροχή βοήθειας και έμπρακτης αλληλεγγύης σε μετανάστες και πρόσφυγες. Το σχολείο λειτουργεί κάθε Κυριακή από τις 12 μέχρι τις 6 το απόγευμα. Στόχος του σχολείου δεν είναι μόνο η εκμάθηση ελληνικών, αλλά και η νομική υποστήριξη των μεταναστών, η δημιουργία διαπροσωπικών και διαπολιτισμικών σχέσεων. Το σχολείο είναι ένας πολυχώρος ανθρώπινης επικοινωνίας, ανταλλαγής απόψεων, ένας διάυλος επικοινωνίας και διεκδίκησης δικαιωμάτων με στόχο την ουσιαστική κοινωνικοποίηση των μεταναστών/προσφύγων. Παρέχονται μαθήματα Ελληνικών (τμήματα βασικής επικοινωνίας και τμήματα προετοιμασίας για πτυχία ελληνομάθειας)».
(http://solidarityschools.gr/?page_id=104)

6.7.2.4. Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών

Το «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» ιδρύθηκε το 2004 και συνιστά μια πρωτοβουλία μεταναστών και Ελλήνων εθελοντών με σκοπό τη δωρεάν εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας σε μετανάστες και πρόσφυγες:

«Η γλώσσα είναι πολύτιμη για την καθημερινότητα και τη διεκδίκηση δικαιωμάτων από τους μετανάστες. Εκτός από τα τμήματα γλωσσικών μαθημάτων λειτουργεί ομάδα νομικής υποστήριξης προσφύγων και μεταναστών. Από την ίδρυσή του το σχολείο αποτελεί ενεργό μέλος του κινήματος για τα δικαιώματα των μεταναστών και των προσφύγων, ενάντια στον ρατσισμό και την ξενοφοβία και δραστηριοποιείται στην «Κίνηση Απελάστε το Ρατσισμό» στην Αθήνα. Τα μαθήματα γίνονται τα Σαββατοκύριακα στο Μεταξουργείο. Οι εθελοντές διδάσκοντες είναι κυρίως εκπαιδευτικοί και φοιτητές παιδαγωγικών σχολών. Κάθε χρονιά χωρίζεται σε δύο κύκλους σπουδών: ο πρώτος διαρκεί από τον Οκτώβριο ως τον Φεβρουάριο και ο δεύτερος από τον Μάρτιο ως τον Ιούνιο. Οι μαθητές δεν απαιτείται να διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα, καθώς δεν αποτελεί κρατικό φορέα και στηρίζεται στην οικονομική ενίσχυση του κόσμου που θέλει να συμβάλει» (www.ksm.gr).

Αναλυτικά στοιχεία για την λειτουργία του θα δοθούν στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας, καθώς το ΚΣΜ συνιστά το πεδίο της έρευνας που αναπτύσσεται σε εκείνο το μέρος. (www.ksm.gr).

6.7.2.5. Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά

Το «Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά» ιδρύθηκε από τον ομώνυμο σύλλογο το 2005:

«Προσφέρονται μαθήματα ελληνικής γλώσσας διαφορετικών επιπέδων και στόχων: τμήματα αρχαρίων, τμήματα προχωρημένων, τμήματα ελληνομάθειας, τμήματα για προετοιμασίας για τις εξετάσεις απόκτησης ελληνικής ιθαγένειας, τμήματα ανάγνωσης και γραφής. Παράλληλα, προσφέρονται μαθήματα εκμάθησης χρήσης ηλεκτρονικού υπολογιστή (για μετανάστες αλλά και γηγενείς), καθώς και μαθήματα ξένων γλωσσών. Παράλληλα με το εκπαιδευτικό έργο και για την ενίσχυσή του, οργανώνονται εορταστικές εκδηλώσεις, συζητήσεις και εκπαιδευτικές εκδρομές, με σκοπό την κοινωνικοποίηση των μαθητών και την επαφή τους με τα ήθη και τα έθιμα αλλά και με τον ίδιο τον ελληνικό τόπο. Παρέχεται, επίσης, μερική νομική κάλυψη στους μαθητές μέσω εθελοντών δικηγόρων» (<http://asmpeiraia.blogspot.gr>).

6.7.2.6. Equal society – Κοινωνία ίσων ευκαιριών

Ο Μη Κυβερνητικός Οργανισμός «Equal Society – Κοινωνία Ίσων Ευκαιριών» συστάθηκε το Φεβρουάριο του 2010 ως ένας ανεξάρτητος, μη κερδοσκοπικός και μη κυβερνητικός φορέας με δράσεις «Κατά του Κοινωνικού Αποκλεισμού, της Ανεργίας και της Φτώχειας». Στηρίζεται σε χορηγούς του ιδιωτικού τομέα. Η Equal Society στο πλαίσιο των δράσεων για την υποστήριξη προσφύγων και μεταναστών οργανώνει μαθήματα ελληνικής και αγγλικής γλώσσας. Τα μαθήματα υλοποιούνται στο χώρο της Κοινωνικής Δομής που διαθέτει ο Οργανισμός. Η υλοποίησή τους γίνεται με τη συνδρομή εθελοντών ή και αμειβόμενων διαδσκόντων. Οι δράσεις της είναι καταξιωμένη και αναγνωρισμένη τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο. (<http://www.equalsociety.gr>).

6.7.2.7. ΜΕΤΑδραση

Η «ΜΕΤΑδραση» αποτελεί μια σύνθετης δόμησης συλλογικότητα:

«είναι μια οργάνωση της Κοινωνίας των Πολιτών η οποία ιδρύθηκε το 2010 και εξειδικεύεται στον τομέα της διερμηνείας και διαπολιτισμικής μεσολάβησης καθώς και στην προάσπιση των δικαιωμάτων των ασυνόδευτων ανηλίκων και των ατόμων που χρήζουν διεθνούς προστασίας. Ένας από τους πρωταρχικούς σκοπούς της ΜΕΤΑδρασης είναι η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού προσφύγων και μεταναστών και η ομαλή ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Για την κάλυψη αυτής της ανάγκης, η ΜΕΤΑδραση παρέχει δωρεάν ταχύρυθμα μαθήματα Ελληνικών, προσαρμοσμένα στις ιδιαίτερες ανάγκες των συμμετεχόντων. Τα τμήματα που διαμορφώνονται ανάλογα με το επίπεδο και τις ικανότητες των μαθητών, πραγματοποιούνται πρωινές, μεσημεριανές και απογευματινές ώρες, και τους προετοιμάζουν για τις εξετάσεις πιστοποίησης της ελληνομάθειας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας». (www.metadrasi.org).

B. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

7. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ & ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

7.1. Διατύπωση του προβλήματος

Η LGBTQI+ κοινότητα και τα ζητήματα, που απασχολούν τα μέλη της από το 2000 και έπειτα, ξεπροβάλλουν από την αφάνεια και εισχωρούν στη σφαίρα της κανονικότητας, κάτι που παρατηρείται εντονότερα να λαμβάνει χώρα ιδιαίτερα στον δυτικό κόσμο. Η αποδοχή των λαών της Ευρώπης και της Αμερικής όλο μεγαλώνει και το ένα κράτος μετά το άλλο νομοθετούν τον γάμο ανάμεσα σε ομόφυλα ζευγάρια είτε επιτρέποντας τον πολιτικό γάμο είτε μέσω συμβολαιογραφικών πράξεων (σύμφωνα συμβίωσης). Ισχυροί άνθρωποι και διασημότητες από τον χώρο του αθλητισμού, του θεάματος και της πολιτικής δηλώνουν δημόσια την ομοφυλοφιλία τους ή γενικότερα τον LGBTQI+ προσανατολισμό τους, ενώ η γενιά των Millennials δείχνει ανεκτικότητα στη διαφορετικότητα και φαίνεται να απομακρύνεται από τις παραδοσιακές οριοθετήσεις του κοινωνικού φύλου (Σαββίδης, 2014).

Η αποδοχή και η εκδήλωση της έμφυλης ταυτότητας της LGBTQI+ κοινότητας παίζει ιδιαίτερος σημαντικό ρόλο καθώς έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το κυριότερο στοιχείο που διαχωρίζει τα ομοφυλόφιλα από τα ετεροφυλόφιλα άτομα, ίσως και σε μεγαλύτερο βαθμό από τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό, είναι ο τρόπος εκδήλωσης της έμφυλης ταυτότητάς τους και ο συνεπαγόμενος τρόπος ζωής. Ανεξάρτητα από την προσωπική επιλογή του ατόμου να αποδεχθεί τον ομοφυλοφιλικό του προσανατολισμό, η επικύρωση της ταυτότητας αυτής είναι δυνατό να επέλθει μόνο μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλα μέλη της ίδιας κοινωνικής ομάδας (Hughes, 2006: 67).

Η σεξουαλικότητα, αν και βασικό χαρακτηριστικό της LGBTQI+ ταυτότητας, δεν αποτελεί το μοναδικό παράγοντα διαμόρφωσής της, καθώς αυτή επηρεάζεται από πολλά επί μέρους στοιχεία όπως η κοινωνική τάξη, το φύλο, η ηλικία, η φυλή και η προσωπικότητα του ατόμου, με συνέπεια να διαμορφώνονται «υπο-ομάδες» μέσα στα πλαίσια της ευρύτερης LGBTQI+ κοινότητας (εύποροι-φτωχοί, νέοι-ηλικιωμένοι, gay-λεσβίες) (Hughes, 2006: 69), οι οποίες, συχνά, διαφέρουν ως προς τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν και τις ευκαιρίες κοινωνικοποίησης που τους προσφέρονται. Για παράδειγμα, είναι αναντίρρητο γεγονός ότι, διαχρονικά, οι ομοφυλόφιλοι άνδρες είχαν αυξημένες δυνατότητες

έκφρασης της σεξουαλικής τους ταυτότητας έναντι των λεσβιών, ακόμα κι αν αυτή δεν επιτελούνταν σε κοινή θέα, με κυριότερο παράδειγμα τα λουτρά, όπου η είσοδος ήταν συνήθως απαγορευμένη για τις γυναίκες. Με άλλα λόγια, ορισμένες από τις διακρίσεις που υφίστανται ανάμεσα σε άτομα με ετεροφυλοφιλικό προσανατολισμό απαντώνται και μεταξύ των μελών της LGBTQI+ κοινότητας.

Παρά τη σημαντική πρόοδο που έχει επιτευχθεί μέσα στους αιώνες σε σχέση με την εξάλειψη των διακρίσεων που βασίζονται στον σεξουαλικό προσανατολισμό, ακόμα και στις αρχές του 21ου αιώνα η αποδοχή και η εκδήλωση της έμφυλης ταυτότητας στα μέλη της LGBTQI+ κοινότητας συναντά αυξημένες δυσκολίες. Συνήθη είναι τα φαινόμενα διάκρισης και περιθωριοποίησης για λόγους ταυτότητας φύλου ή έκφρασης φύλου που βιώνουν οι LGBTQI+ άνθρωποι μέσα από κάθε αντιμετώπιση, συμπεριφορά, μεταχείριση, λόγο ή πράξη, που τους υποβιβάζει σε θέση μη ισοτιμίας, μειονεξίας, προσβολής της προσωπικότητας, άνισης μεταχείρισης, απόρριψης ή απαξίωσης, λόγω της ταυτότητας ή της έκφρασης του φύλου τους (Γαλανού, 2014: 35).

Δεν είναι σπάνιες, για παράδειγμα, οι αναφορές στα ελληνικά ΜΜΕ για βία και διακρίσεις (με κίνητρο το μίσος) κατά LGBTQI+ ανθρώπων, όπως δεν είναι σπάνιο φαινόμενο η αναπαραγωγή στερεοτύπων, προκαταλήψεων ή και ύβρων σε βάρος αυτών της μεινότητας, ακόμα και από ανώτερους θεσμικούς παράγοντες. Η έκταση του φαινομένου της ομοφοβίας, τρανσφοβίας και αμφιφυλοφοβίας στην Ελλάδα, αναδεικνύεται από πορίσματα των «Εκθέσεων» του «Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας» (ΕΕΔΑ, 2011).

Αντιστεκόμενη στη βία και την καταπίεση, η LGBTQI+ κοινότητα εκδηλώνει την οργανωμένη αντίσταση της με ενεργή και δυναμική δράση στις παγκόσμιες οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές. Η ελεύθερη έκφραση της σεξουαλικότητας και του κοινωνικού φύλου (gender) είναι θέματα που απασχολούν την κοινωνία και την κοινωνιολογία σε παγκόσμιο επίπεδο ήδη από τη δεκαετία του 1980 με την αφύπνιση του φεμινιστικού κινήματος έως και τις μέρες μας (Butler, 2007: 98). Ο αγώνας του LGBTQI+ κινήματος, για να κατοχυρωθούν τα δικαιώματά του στη σύγχρονη κοινωνία, έχει επιφέρει αλλαγές στον τρόπο που αντιμετωπίζουμε και αποδεχόμαστε αυτή την ευαίσθητη κοινωνική ομάδα. Όπως ήδη έχει αναφερθεί και σε προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας, αναφορικά με την ισχύουσα νομοθεσία, σε

πολλές χώρες τα LGBTQI+ άτομα έχουν πλέον κατοχυρώσει νομικά το δικαίωμα της ισότητας και της ελεύθερης έκφρασης σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, όπως ο γάμος και η τεκνοθεσία.

Σε όλη την Ελλάδα και ειδικότερα στην Αθήνα πληθαίνουν οι ομάδες LGBTQI+, οι οποίες αγωνίζονται για τη διεκδίκηση ελεύθερου χώρου και τη διακήρυξη εναλλακτικών τρόπων δημιουργίας σχέσεων. Η κινητικότητα πλέον γύρω από τον ομοφυλοφιλικό ακτιβισμό σχετίζεται και με άλλα είδη ακτιβισμού με ευρύτερα αιτήματα, όπως ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ο εκδημοκρατισμός. Το σύγχρονο μεταναστευτικό κύμα πολλαπλασίασε τις ανάγκες στον χώρο της LGBTQI+ κοινότητας στην Ελλάδα και την έφερε αντιμέτωπη με νέες προκλήσεις και άρα διεκδικήσεις. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι η υποδοχή, η αποδοχή, η περίθαλψη, η φιλοξενία, η εκπαίδευση και η κοινωνική ένταξη των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών, που αποτελούν μια ιδιαίτερα ευπαθή ομάδα μέσα στο σύνολο του ούτως ή άλλως ευπαθούς μεταναστευτικού πληθυσμού. Οι προκλήσεις αυτές βέβαια δεν είναι στενά «δικαιωματιστικές» και δεν αφορούν απλώς την LGBTQI+ μειονότητα αλλά την ελληνική κοινωνία στο σύνολό της, αν θέλει να αποτελεί μια εκσυγχρονισμένη ευρωπαϊκή κοινωνία.

Όλη η παραπάνω προβληματική οδηγεί στη διεξαγωγή της συγκεκριμένης ερευνητικής εργασίας, η οποία επιχειρεί να αναδείξει τον ρόλο που διαδραματίζουν τα σχολεία μεταναστών/προσφύγων ως δομές της μη τυπικής εκπαίδευσης στην εκπαίδευση, στην κοινωνική ένταξη, στην ενεργή δράση των ενήλικων LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών και των ομάδων που αυτοί συγκροτούν, με παράδειγμα το «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» (ΚΣΜ), για λόγους οι οποίοι θα εκτεθούν αναλυτικότερα στη συνέχεια και αφορούν την οργανωτική δομή και το ιδεολογικό πρόσταγμα της λειτουργίας του. Η εργασία αυτή στοχεύει, επίσης, να διερευνήσει την άποψη των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών ως προς την καταπίεση της ταυτότητας τους, ως ταυτότητας που εμπεριέχει κάτι πολύ περισσότερο από το αίτημα της απόλυτης σεξουαλικής απελευθέρωσης και ταυτίζεται με αιτήματα για ισότητα μεταξύ, όχι μόνο των ατόμων με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό, αλλά ισότητα και δικαιοσύνη μεταξύ όλων των ανθρώπων ανεξαρτήτως φύλου, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης, ηλικίας, κατάστασης της υγείας.

Συνολικά λοιπόν η παρούσα έρευνα επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα αν και πώς μια εκπαιδευτική μονάδα ενηλίκων της μη τυπικής εκπαίδευσης, το Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών, συμβάλλει στην εκπαίδευση, την κοινωνική ένταξη και την ενεργή πολιτειότητα μαθητών/μαθητριών του, που αυτοπροσδιορίζονται ως LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες. Το ερώτημα αυτό διερευνάται μέσα από τη γενικότερη καταγραφή των απόψεων και των βιωμάτων της LGBTQI+ μαθητικής ομάδας/συλλογικότητας προσφύγων/μεταναστών, που παρακολουθούν μαθήματα ελληνικής γλώσσας στο Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών στην Αθήνα, σχετικά με την εμπειρία καθυπόταξης της ταυτότητάς τους από το ετεροφυλοφιλικό περιβάλλον.

7.2. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σύμφωνα, λοιπόν, με το θεωρητικό και ερευνητικό πλαίσιο που περιγράφηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, η συγκεκριμένη εργασία επιχειρεί να προσεγγίσει με ερευνητικό παράδειγμα το «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» αν και με ποιους τρόπους ένα σχολείο μεταναστών/προσφύγων συντελεί στο να καταστήσει τους LGBTQI+ μαθητές/μαθήτριες του εκπαιδευμένους, κοινωνικά ενταγμένους και ενεργούς πολίτες στην Ελλάδα. Συνακόλουθα, αποπειράται να αναδείξει πώς τα ίδια τα LGBTQI+ άτομα ως πρόσφυγες βιώνουν, ερμηνεύουν και κυρίως αντιστέκονται όχι μόνο στη σεξουαλική αλλά γενικότερα στην κοινωνική καταπίεση της ταυτότητάς τους.

Συνεπώς, ο σκοπός της εργασίας μας είναι η καταγραφή των απόψεων των μαθητών/τριών LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών σε αυτά τα δύο ζητήματα. Ο ένας ερευνητικός πυλώνας της εργασίας αυτής λοιπόν είναι το Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών, ως ενεργό μέλος κινημάτων κατά των διακρίσεων και του ρατσισμού, με επέκταση της δράσης του, όπως θα διαπιστωθεί ερευνητικά πέραν της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, στη δημιουργία μιας ισχυρής κοινότητας LGBTQI+ μαθητών του, στην υποστήριξη των μελών της και στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων της. Ο δεύτερος ερευνητικός πυλώνας είναι η ανάγκη των ίδιων των μελών του σχολείου, που τυγχάνει την ίδια στιγμή να αποτελούν LGBTQI+ πρόσφυγες, για ενεργή συμμετοχή στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, αναγνωρίζοντας τον κοινωνικό περιορισμό που υφίστανται λόγω του σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και της ταυτότητας φύλου τους.

Για την επίτευξη του ερευνητικού μας σκοπού θέσαμε τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Πώς το ΚΣΜ ως εκπαιδευτική δομή ενηλίκων της μη τυπικής εκπαίδευσης αντιμετωπίζει μια ομάδα LGBTQI+ προσφύγων-μαθητών/τριών στο πλαίσιο του
- Μέσα από ποιες εκπαιδευτικές, κοινωνικές και πολιτικές δράσεις το ΚΣΜ συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση και την ενεργή πολιτειότητα των ενηλίκων LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών εντός και εκτός ΚΣΜ
- Πώς οι ίδιοι οι ενήλικες LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες βιώνουν, ερμηνεύουν και αντιστέκονται στην κοινωνική καθυπόταξη της ταυτότητάς της από το ετεροφυλοφιλικό περιβάλλον εντός και εκτός ΚΣΜ

7.3. Βιβλιογραφική επισκόπηση για της LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες σε μεταναστευτικές εκπαιδευτικές δομές της μη τυπικής εκπαίδευσης

Μελετώντας την ελληνική και ξενόγλωσση (αγγλόφωνη) βιβλιογραφία θα μπορούσε κανείς να διαπιστώσει ότι υπάρχει της πολύ μεγάλος αριθμός εργασιών που αφορά της περιορισμούς ή της αγώνες για τα LGBTQI+ δικαιώματα και της συλλογικότητες ή τα άτομα που τα διεκδικούν ανά τον κόσμο, ιδιαίτερα μετά την ανάπτυξη των gender studies. Οι μελέτες και οι έρευνες, της, που αφορούν τα δικαιώματα και τη δράση των LGBTQI+ ατόμων και συλλογικοτήτων σε δομές μη τυπικής εκπαίδευσης και μάλιστα εθελοντικού χαρακτήρα, της το ΚΣΜ στην Ελλάδα, είναι περιορισμένες.

Στη σχετική αγγλόφωνη βιβλιογραφία η εκπαίδευση των LGBTQI+ εντάσσεται και εξετάζεται στην ευρύτερη ενότητα της *social work* ή στο πλαίσιο εργασιών που αφορούν τη *solidary education* ή τα *solidarity schools*. Από αυτήν την άποψη εξαιρετικά διαφωτιστική τόσο για τη θεωρητική όσο και για την ερευνητική τεκμηρίωσή της στάθηκε για την παρούσα εργασία η μελέτη των Fernando Chang – Muy & Elaine P. Congress (2016), *Social Work with Immigrants and Refugees. Legal Issues, Clinical Skills and Advocacy*, New York: Springer Publishing Company. Παρά τη χρησιμότητά της η ερευνητική αυτή εργασία εστιάζει το ενδιαφέρον της στην επικράτεια των ΗΠΑ και οι αναφορές της LGBTQI+ είναι αποσπασματικές.

Μία επίσης αξιοπρόσεκτη ερευνητική μελέτη είναι αυτή των Marta Moskal & Amy North (2017), «Equity in Education for/with Refugees and Migrants—Toward a Solidarity Promoting Interculturalism» στο *European Education*, 49 (2-3) σς.105-113. Με στέρεα επιχειρηματολογία και ικανά ερευνητικά στοιχεία αναλύεται το διαπολιτισμικό εκπαιδευτικό μοντέλο στα σχολεία των μεταναστών/προσφύγων. Μολονότι η ερευνητική προσέγγιση στη μελέτη αυτή δεν αγνοεί την LGBTQI+ ταυτότητα επικεντρώνεται σε ζητήματα πολιτισμικής πολλαπλότητας και όχι ζητήματα φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού.

Η Sophia Rodriguez (2018) στη μελέτη της «“Risky” Subjects: Theorizing Migration as Risk and Implications for Newcomers in Schools and Societies» στο *European Education*, 50 (1) σς. 6-26 ερευνά διεξοδικά τη δυνατότητα της εκπαίδευσης να λειτουργήσει ως θεσμός επίλυσης των διαφορών που ανακύπτουν κατά τη συγκρότηση του *διαπολιτισμού* της χώρας υποδοχής προσφύγων /μεταναστών. Οι LGBTQI+ στην προσέγγισή της, της, της και οι υπόλοιπες μεταναστευτικές ομάδες, εξετάζονται στο πλαίσιο κυρίως της τυπικής εκπαίδευσης.

Από την ελληνική βιβλιογραφία για τον LGBTQI+ κινηματισμό (που αγγίζει και ζητήματα εκπαίδευσης εντός του γενικότερου πλαισίου των LGBTQI+ δικαιωμάτων αλλά όχι *ad hoc* μόνο τους LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες) θα μπορούσε κανείς να αναφέρει καταρχάς την ερευνητική μελέτη της Αιμιλίας Βουλβούλη (2014), «Κινήματα ΛΟΑΤ, Βιοπολιτική και Νέα Εγκληματολογία: Μια Προκαταρκτική Έρευνα στην Περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου». Στη μελέτη αυτή η Αιμιλία Βουλβούλη διερευνά τον πολιτικό χαρακτήρα των κινήματων ΛΟΑΤ στον γεωπολιτικό χώρο της Ανατ. Μεσογείου με την αποδοχή ότι ο αγώνας τους δεν αφορά μόνο ούτε κυρίως ατομικά δικαιώματα που σχετίζονται με τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου. Αντιθέτως, ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η ταυτότητα αυτή ενέχουν την πολιτικοκοινωνική αντίδραση προς μια συνολική τάξη πραγμάτων. Για αυτόν τον λόγο, αποτελούν κινήματα που διεκδικούν δικαιώματα έκφρασης φύλου και ελεύθερης σεξουαλικής αυτοπραγμάτωσης και συνιστούν συλλογικότητες κοινωνικής πάλης και ανατροπής.

Σημαντική είναι, επίσης, η έρευνα των Θανάση Θεοφιλόπουλου & Εύας Σπίνου (2015), *Πες το σε εμάς: Κάνε την εμπειρία σου να μετρήσει ενάντια στην ομοφοβία και την τρανσοφοβία. Ομοφοβία και Τρανσοφοβία στην Ελλάδα. Ένας Οδηγός*

για επαγγελματίες αλλά και για κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη. Αθήνα: Colour Youth – Κοινότητα LGBTQI+ Νέων Αθήνας. Στη μελέτη αυτή εκτίθεται μέσα από πραγματικά περιστατικά της επικαιρότητας, της ειδησεογραφίας και των επίσημων κρατικών αναφορών το πρόβλημα της αντιμετώπισης της LGBTQI+ ταυτότητας φύλου σε σχέση με την ομοφυλοφιλία και τον trans προσανατολισμό. Αφού διερευνάται η σχετική gender ορολογία, παρουσιάζονται ομοφοβικά και τρανσοφοβικά φαινόμενα λόγου και πράξης από ατομικά ή συλλογικά υποκείμενα.

Τέλος η (διπλωματική) εργασία της Ιουλίας – Νεκταρίας Ράπτη (2017), *Σπάζνοντας τη Σιωπή: σχολείο – εκπαίδευση – ομοφοβία. Breaking the Silence: School – Education – Homophobia*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, αν και σχετίζεται με την τυπική εκπαίδευση και δεν αφορά τους ενήλικους LGBTQI+ πρόσφυγες θέτει ωστόσο σε σωστή ερμηνευτική βάση ζητήματα της LGBTQI+ ταυτότητας στο σχολείο. Έτσι, η προσέγγισή της θα μπορούσε να εφαρμοσθεί και στην περίπτωση των μεταναστευτικών σχολείων που εκπαιδεύουν ενήλικες LGBTQI+.

7.4. Μεθοδολογία της έρευνας

Στην παρούσα εργασία, γίνεται μία προσπάθεια αποτύπωσης των απόψεων των προσφύγων LGBTQI+ μαθητών/τριών του Κυριακάτικου Σχολείου Μεταναστών για το πώς το σχολείο μεταναστών συμβάλλει στην ένταξη των LGBTQI+ μαθητών/τριών του στο κοινωνικό σύνολο και παράλληλα πώς τους/τις κινητοποιεί για ενεργή δράση στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Παράλληλα, επιχειρείται να αναδειχθούν, μέσα από την περιγραφή των βιωμάτων και εμπειριών των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών μαθητών/τριών ζητήματα διαχείρισης γύρω από την καταπίεση της ταυτότητάς τους από το ετεροφυλοφιλικό περιβάλλον.

Για τον λόγο αυτό, το ερευνητικό μέρος της εργασίας βασίστηκε στην ποιοτική προσέγγιση και ανάλυση των αποτελεσμάτων, η οποία μας διευκολύνει, ώστε να αναπτύξουμε μια πιο σύνθετη, ακριβή περιγραφή και κατανόηση του υπό διερεύνηση ζητήματος μέσα από την άμεση επαφή με τα πρόσωπα της έρευνας, αποτυπώνοντας τις εμπειρίες τους, παρατηρώντας τη συμπεριφορά τους, και καταγράφοντας τις πρακτικές τους στα πλαίσια, όπου κινούνται (Ιωσηφίδης, 2008: 45). Σύμφωνα με τον Shank (στο Ιωσηφίδης, 2008: 95): «η ποιοτική έρευνα συνιστά μια συστηματική εμπειρική αναζήτηση του νοήματος, δηλαδή σχεδιάζεται με βάση κανόνες, στηρίζεται στον εμπειρικό κόσμο και επιχειρεί μέσω του ερευνητή να

αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο νοηματοδοτούν τα βιώματά τους τα υποκείμενα της έρευνας». Εξάλλου, η ποιοτική έρευνα αναφέρεται στην υπόθεση ότι η γνώση για τους ανθρώπους είναι αδύνατη χωρίς την ανάδειξη της ανθρώπινης εμπειρίας, όπως αυτή βιώνεται και όπως περιγράφεται από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές (Mason, 2003: 56 και Παρασκευοπούλου – Κόλλια, 2008: 5). Η ποιοτική έρευνα δίνει απαντήσεις κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί», ενώ η ποσοτική μάλλον εστιάζει στα ερωτήματα «πόσο» και «ποιος» (Ιωσηφίδης, 2003: 46).

Η επιλογή της ποιοτικής προσέγγισης, λοιπόν, προέκυψε από την ανάγκη να διερευνηθεί σε βάθος η εμπειρία των LGBTQI+ μελών του Σχολείου ΚΣΜ, δηλαδή να ανακαλυφθούν/αποκαλυφθούν οι απόψεις, με την εστίαση στις οπτικές γωνίες υπό τις οποίες τα υποκείμενα βιώνουν και αισθάνονται τα γεγονότα (Ιωσηφίδης, 2008: 56). Όσον αφορά τον ρόλο του ερευνητή στο πλαίσιο μιας ποιοτικής έρευνας, ο Ιωσηφίδης (2008: 47) τονίζει ότι «εμβυθίζεται στον κοινωνικό χώρο που μελετάει και προσπαθεί να δει τα πράγματα από τη σκοπιά των ερευνώμενων, ούτως ώστε να έχει τη δυνατότητα να κατασκευάσει την πραγματικότητα, όπως οι ίδιοι την κατασκευάζουν».

Τέλος, για την επιλογή της ποιοτικής προσέγγισης συντέλεσε το γεγονός ότι το ίδιο το αντικείμενο της εργασίας εξετάζεται ερευνητικά στο πλαίσιο μιας εκπαιδευτικής μονάδας της μη τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων μεταναστών /προσφύγων. Η ομάδα LGBTQI+ μεταναστών/προσφύγων που μελετάται συγκροτείται από μαθητές/τριες του «Κυριακάτικου Σχολείου Μεταναστών», οι οποίοι/ες αλληλεπιδρούν με τα υπόλοιπα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας του ίδιου σχολείου. Για θέματα, λοιπόν, που σχετίζονται με την εκπαίδευση ενηλίκων, τυπική, μη τυπική και άτυπη, η ποιοτική προσέγγιση είναι προσφορότερη από την ποσοτική, όπως επισημαίνει η Ε.-Α. Παρασκευοπούλου – Κόλλια (2008: 2) :

«Όσον αφορά στην περιοχή της εκπαίδευσης υπάρχουν ορισμένες ερευνητικές δυσκολίες που αφορούν επιστημονικά ερωτήματα, ζητήματα και αντικείμενα που δεν μπορούν να αναπτυχθούν και να μελετηθούν ποσοτικά. Όταν η έρευνα σχετίζεται με θέματα που άπτονται της συνεργασίας με ενήλικες οι ερευνητές δυσκολεύονται να αποσπάσουν αξιοποιήσιμες πληροφορίες. Σε τέτοιου είδους έρευνες απαιτείται άμεση επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ ερευνητή και υποκειμένων. Αυτή επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό μέσω των συνεντεύξεων, οι οποίες εμφανίζουν ιδιαίτερα σημασία».

7.5. Η ερευνητική δειγματοληψία

Το δείγμα της παρούσας ερευνητικής μελέτης αποτελείται από δέκα (10) συμμετέχοντες ενήλικες LGBTQI+ μαθητές/μαθήτριες του ΚΣΜ, που έχουν υποβάλει αίτηση ασύλου στην Ελλάδα (πρόσφυγες) εξαιτίας φόβου, απαξίωσης, καταπίεσης ή διώξεων στις χώρες καταγωγής τους για τον LGBTQI+ προσανατολισμό τους. Οι Smith και Osborn (στο Ιωσηφίδης, 2008: 65) υποστηρίζουν ότι «δεν υπάρχει απάντηση αναφορικά με το μέγεθος του δείγματος». Η προσδιοριστική διάκριση, που καταγράφεται παραπάνω με τους όρους «μαθητής»/«μαθήτρια», είναι σχηματική. Η ταυτότητα φύλου των συμμετεχόντων εναπόκειται στην προσωπική επιλογή τους και δηλώνεται από τους ίδιους στις συνεντεύξεις τους στην παρούσα έρευνα, όπως το επιθυμούν.

Λόγω της ιδιαίτερης φύσης και της λεπτότητας του ερευνητικού αντικειμένου ακολουθήθηκε η στρατηγική της δειγματοληψίας χιονοστιβάδας. Σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη (2008: 99) «Η δειγματοληψία χιονοστιβάδας επιλέγεται αρκετά συχνά στην ποιοτική έρευνα και αφορά στην επιλογή συμμετεχόντων από πληθυσμιακές ομάδες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, στις οποίες η πρόσβαση είναι δύσκολη ή αρκετά περιορισμένη. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι ίδιοι οι συνεντευξιαζόμενοι βοηθούν τους ερευνητές στον εντοπισμό και άλλων υποψήφιων συμμετεχόντων στην ερευνητική διαδικασία, αξιοποιώντας τα κοινωνικά δίκτυα και τις επαφές τους». Οι ερευνητές επικοινωνούν με υποψήφιους συμμετέχοντες από τους οποίους ζητούν να τους συστήσουν και σε άλλους πιθανούς συμμετέχοντες που ταιριάζουν στα κριτήρια που έχουν τεθεί στην ερευνητική διαδικασία

Στην παρούσα έρευνα οι αρχικές επαφές με υποψήφιους συμμετέχοντες ήταν αρκετές αλλά τις περισσότερες φορές άκαρπες λόγω της ιδιαίτερα προσωπικής φύσης του υπό εξέταση θέματος. Η πρώτη επιτυχημένη επαφή ήταν με την L.L., διεμφυλική (transgender) μαθήτρια του ΚΣΜ από το Πακιστάν, η οποία ως τη στιγμή της συνέντευξης παρουσιαζόταν στο ερευνητή ως πρόσφυγας/μετανάστρια, χωρίς να αποκαλύπτει την LGBTQI+ ταυτότητα φύλου της. Η αποκάλυψη αυτής της ταυτότητας με πρωτοβουλία της L.L. κατά τη διάρκεια της συνέντευξης βοήθησε σημαντικά την περαιτέρω εξέλιξη της εργασίας, καθώς αξιοποιώντας το δίκτυο των επαφών της με τους LGBTQI+ μαθητές/πρόσφυγες του ΚΣΜ η έρευνα προχώρησε στη λήψη των υπόλοιπων συνεντεύξεων. Κατά τη διάρκειά τους έγινε σαφές ότι η

έρευνα παρουσίαζε ουσιαστικά τις απόψεις όλων των μελών της LGBTQI+ ομάδας/συλλογικότητας του ΚΣΜ, της οποίας τα μέλη είχαν αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς μεταξύ τους στη βάση του συνειδητού LGBTQI+ προσανατολισμού τους. Η ομάδα αυτή παρά τη λειτουργία της κατά την περίοδο λήψης (Ιούλιος 2018) των συνεντεύξεων θωρούνταν από τα μέλη της «work in progress», καθώς δεν είχε συμπεριλάβει, όπως ισχυρίζονταν, όλους τους/τις LGBTQI+ μαθητές/τριες του ΚΣΜ.

Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η τακτική της δειγματοληψίας χιονοστιβάδας οφείλει να περιλαμβάνει και τη συνειδητή επιδίωξη συμπερίληψης στο δείγμα και υποκειμένων με διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτά των αρχικών επαφών ακόμη και υποκειμένων με τελείως διαφορετικά χαρακτηριστικά, ώστε να διαμορφωθεί όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη εικόνα του ζητήματος που μελετάται. (Ιωσηφίδης, 2008: 100). Η επιδίωξη αυτή ικανοποιήθηκε ως ένα βαθμό στην παρούσα έρευνα, καθώς τη μαθητική ομάδα LGBTQI+ του ΚΣΜ που συνιστά το ερευνητικό δείγμα, απαρτίζουν πρόσφυγες από διαφορετικές χώρες (Συρία, Πακιστάν, Ιράν, Αφγανιστάν, Ινδία) από διαφορετικές θρησκευτικές και γλωσσικές κοινότητες των χωρών τους (Μουσουλμάνοι, Χριστιανοί, Σιχ/Αραβικά, Ορντού, Παντζαμπί, Φαρσί, Παστούν) και βιώνουν διαφορετικά την LGBTQI+ ταυτότητά τους (trans, gay, lesbian).

Σε αυτό το σημείο είναι κρίνεται σκόπιμο να περιγραφεί γενικά η σύνθεση του δείγματος. Λόγω της ευαίσθητης φύσης του ζητήματος που διερευνάται, θεωρήθηκε σημαντικό να συμμετέχουν άτομα που επιθυμούν να μιλήσουν ανοιχτά για το θέμα που πραγματεύεται η δική μας μελέτη και να περιγράψουν τα βιώματά τους, χωρίς να διστάζουν ή να αποκρύπτουν εμπειρίες. Όλοι οι συμμετέχοντες που έλαβαν μέρος στην έρευνα έχουν αρκετή εμπειρία στα ζητήματα της LGBTQI+ ταυτότητας. Ειδικότερα, πρόκειται για μαθητές/τριες πρόσφυγες του ΚΣΜ, οι οποίοι ανήκουν στην LGBTQI+ ομάδα του σχολείου. Η ομάδα αυτή συνδέεται με την Colour Youth - Κοινότητα LGBTQI+ Νέων Αθήνας, σύμφωνα με σχετικές αναφορές κάποιων συνεντευξιαζομένων.

7.6. Τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος της έρευνας

Με βάση τις σχετικές ερωτήσεις (βλ. τον Οδηγό Συνέντευξης εδώ στο «Παράρτημα») παρουσιάζονται στη συνέχεια τα υποκείμενα του δείγματος. Ας σημειωθεί ότι όλοι/ες είναι ενήλικες και έχουν αιτηθεί άσυλο στην Ελλάδα επικαλούμενοι/ες δίωξη του

LGBTQI+ προσανατολισμού τους στη χώρα καταγωγής τους και το έχουν λάβει όλοι, σύμφωνα με τις απαντήσεις τους. Επομένως ανήκουν στους LGBTQI+ πρόσφυγες.

Η παρακάτω παρουσίασή τους γίνεται κατά φθίνουσα ηλικιακή φορά. Στην περίπτωση ηλικιακής σύμπτωσης προτάσσεται όποιο υποκείμενο έχει περισσότερα χρόνια παραμονής στην Ελλάδα. Στη συνέχεια σημειώνεται η κατά δήλωση των υποκειμένων ταυτότητα φύλου τους ή/και ο σεξουαλικός προσανατολισμός τους, η χώρα καταγωγής, η γλωσσική και η θρησκευτική κοινότητα από την οποία προέρχονταν, οι γραμματικές γνώσεις τους, η γλωσσομάθεια τους και τέλος τα έτη που βρίσκονται στην Ελλάδα (με αναφορά από το 2018). Προκειμένου να τηρηθεί αυστηρή ανωνυμία προτιμήθηκε η καταγραφή τους με το πρώτο γράμμα του (πρώτου) ονόματος και με το πρώτο γράμμα του (πρώτου) επωνύμου τους:

- **N.D.:** 32 ετών, lesbian, Συρία, αραβικά, χριστιανική (καθολική) κοινότητα, απόφοιτη Πανεπιστημίου, αγγλικά και γαλλικά, 6 χρόνια.
- **M.N.:** 31 ετών, gay, Πακιστάν, ουρντού, χριστιανική (αγγλικανική) κοινότητα, απόφοιτος Πανεπιστημίου, αγγλικά, 5 χρόνια.
- **B.G.:** 30 ετών, gay, Ιράν, φαρσί, μουσουλμανική (σιιτική) κοινότητα, απόφοιτος Πανεπιστημίου, αγγλικά, 5 χρόνια.
- **N.B.:** 30 ετών, gay, Αφγανιστάν, παστούν, μουσουλμανική (σουνιτική) κοινότητα, απόφοιτος Πανεπιστημίου, αγγλικά, 3 χρόνια.
- **S.A.:** 28 ετών, gay, Συρία, αραβικά, μουσουλμανική (σουνιτική) κοινότητα, απόφοιτος Πανεπιστημίου, αγγλικά και γαλλικά, 5 χρόνια.
- **L.D.:** 28 ετών, lesbian, Ιράν, φαρσί, μουσουλμανική (σιιτική) κοινότητα, απόφοιτος Πανεπιστημίου, αγγλικά, 3 χρόνια.
- **L.L.:** 26 ετών, trans, Πακιστάν, παντζαμπί, μουσουλμανική (σουνιτική) κοινότητα, απόφοιτος Β/θμιας Εκπαίδευσης, αγγλικά, 8 χρόνια.
- **J.G.:** 26 ετών, gay, Συρία, αραβικά, χριστιανική (ελληνορθόδοξη) κοινότητα, απόφοιτος Πανεπιστημίου, αγγλικά και γαλλικά, 2 χρόνια.

- **A.R.:** 25 ετών, trans – gay, Αφγανιστάν, παστούν, μουσουλμανική (σουνιτική) κοινότητα, απόφοιτος Β/θμιας Εκπαίδευσης, αγγλικά, 4 χρόνια.
- **G.I.:** 23 ετών, gay, Ινδία, Σιχ, παντζαμπί, απόφοιτος Κολλεγίου, αγγλικά, 2 χρόνια.

7.7. Το εργαλείο συλλογής δεδομένων

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με το μοντέλο της ποιοτικής προσέγγισης που επιτρέπει, όπως αναφέρθηκε, τη βαθύτερη ανάλυση και ερμηνεία των περιγραφών, εμπειριών και απόψεων των συνεντευξιαζόμενων μαθητών/τριών LGBTQI+ προσφύγων του ΚΣΜ. Η συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση επιλέχθηκε καθώς υπερτερεί της ποσοτικής προσέγγισης στον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουν οι άνθρωποι τις καταστάσεις αλλά και στη πληθώρα των απόψεων που διατυπώνονται σε συγκεκριμένα ζητήματα (Παρασκευοπούλου – Κόλλια, 2008: 5).

Μεθοδολογικό εργαλείο της εμπειρικής ποιοτικής έρευνας εδώ αποτέλεσε η συνέντευξη, η οποία συνιστά την πλέον διαδεδομένη μέθοδο συλλογής δεδομένων στις ποιοτικές μελέτες και συγκεκριμένα η ημι-δομημένη συνέντευξη. Επιλέχθηκε αυτός ο τύπος συνέντευξης καθώς, όπως επισημαίνουν οι Cohen, Manion & Morrison (στο Ιωσηφίδης, 2008: 67) «στην ημι-δομημένη συνέντευξη ο ερευνητής έχει εξαρχής ένα πλάνο ερωτήσεων, το οποίο λειτουργεί σαν οδηγός, παρέχοντας κάποια δομή, αλλά παράλληλα επιτρέπεται στον ερευνητή να διερευνήσει ελεύθερα περιοχές ενδιαφέροντος που μπορεί να προκύψουν από τον κάθε συμμετέχοντα. Αν και υπάρχουν δομημένες ερωτήσεις, η σειρά τους μπορεί να αλλάξει, καθώς και να προστεθούν ή να αφαιρεθούν κάποιες, αν κριθεί σκόπιμο από την πορεία της συνέντευξης».

Κύρια επιδίωξη είναι να παροτρυνθούν οι συμμετέχοντες στην έρευνα να εκφράσουν και να περιγράψουν τη δική τους άποψη σχετικά με το αντικείμενο της έρευνας. Ο Parker (στο Ιωσηφίδης, 2008: 57) υποστηρίζει ότι «οι ποσοτικές προσεγγίσεις επιλέγονται για τη διεξαγωγή ερευνών σε ελεγχόμενες, πειραματικές εργαστηριακές συνθήκες, ενώ οι ποιοτικές προσεγγίσεις είναι κατάλληλες για τη μελέτη των ανθρώπων στον “πραγματικό κόσμο”». Στην παρούσα ερευνητική μελέτη προτιμήθηκε, λοιπόν, η μέθοδος της ημι-δομημένης συνέντευξης, για την οποία

ετοιμάστηκε ένα πρωτόκολλο ερωτήσεων με σκοπό αυτές να καθοδηγήσουν και όχι για να επιβάλουν την πορεία των συνεντεύξεων (Mason, 2003: 98).

Το πρωτόκολλο συνέντευξης κατασκευάστηκε με βάση το σκοπό της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω (Φίλιας, 1993). Για να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα και να μην παρεκκλίνει ο ερωτώμενος από το σκοπό της έρευνας το πρωτόκολλο συνέντευξης στηρίχθηκε σε τρεις (3) θεματικούς άξονες:

1^{ος} Άξονας: Η στάση της εκπαιδευτικής κοινότητας του ΚΣΜ έναντι της LGBTQI+ μαθητικής ομάδας προσφύγων που υφίσταται στο πλαίσιο του.

2^{ος} Άξονας: Ο ρόλος του ΚΣΜ στη προώθηση πολιτικών ίσων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.

3^{ος} Άξονας: Η εμπειρία και η διαχείριση από τους LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες της κοινωνικής καταπίεσης της σύνθετης ταυτότητας φύλου τους και του σεξουαλικού προσανατολισμού τους εντός και εκτός του ΚΣΜ.

Οι ερωτήσεις τέθηκαν με τέτοιο τρόπο που θα διευκόλυναν τους συνεντευξιαζόμενους να εκφράσουν την εμπειρία τους (Ιωσηφίδης, 2008) πάνω στο υπό μελέτη ζήτημα. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε τόσο στα λόγια των συμμετεχόντων όσο και στα νοήματα που αναδύονταν από τις λέξεις τους. Συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν έτσι, ώστε να μην κατευθύνουν τον ερωτώμενο και να τον κάνουν να νιώσει άνετα και να μην υπάρχει δυσνόητη ορολογία (Smith, Harr & Langenhove στο Ιωσηφίδης, 2008: 68).

Δεδομένης της σημασίας που έχει στην ημι-δομημένη συνέντευξη η δημιουργία καλής σχέσης ανάμεσα στον ερευνητή και τον συνεντευξιαζόμενο (Ιωσηφίδης, 2008: 89), οι πρώτες έντεκα (11) εισαγωγικές ερωτήσεις σχετίζονταν με δημογραφικές πληροφορίες, ώστε η συζήτηση να ξεκινήσει ομαλά. Οι κύριες ερωτήσεις του πρωτοκόλλου συνέντευξης διαμορφώθηκαν υπό το πρίσμα των τριών (3) θεματικών αξόνων με σκοπό να απαντηθούν τα τρία (3) ερευνητικά ερωτήματα. Για τον πρώτο άξονα χρησιμοποιήθηκαν δεκαέξι (16) ερωτήσεις, για τον δεύτερο άξονα (6) και για τον τρίτο άξονα δεκαπέντε (18). Η διαφορά στον αριθμό των

ερωτήσεων υπαγορεύθηκε από το αντικείμενο διερεύνησης και τον χαρακτήρα του με βάση το περιεχόμενο κάθε άξονα.

7.8. Η διεξαγωγή της έρευνας

Όλες οι ερωτήσεις αποσκοπούν στη εκ βάθρων διερεύνηση της δυνατότητας των LGBTQI+ προσφύγων για εκπαίδευση, κοινωνική ένταξη, ενεργή δράση και κινητοποίηση ως προς τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, καθώς και της εμπειρίας των LGBTQI+ ατόμων της κοινωνικής καταπίεσης της ταυτότητάς τους. Έτσι, μπορούμε να εξάγουμε τα δικά μας συμπεράσματα σχετικά με το πώς τέτοιου είδους εκπαιδευτικές δομές, όπως είναι το ΚΣΜ, συμβάλλουν στην εκπαίδευση, την κοινωνικοποίηση και την ενσωμάτωση των LGBTQI+ προσφύγων στην ελληνική κοινωνία. Για τον λόγο αυτό, εκτός από τα λεκτικά στοιχεία λήφθηκαν υπόψη και παράγοντες, όπως είναι οι παύσεις, οι κινήσεις των χεριών, οι εκφράσεις του προσώπου, η στάση του σώματος, το βλέμμα ή ο τόνος της φωνής των συνεντευξιαζομένων.

Η διαδικασία των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε προσωπικά, διασφαλίζοντας το απόρρητο των λεγομένων και την ανωνυμία των υποκειμένων της έρευνας, που υπέγραψαν μάλιστα σχετικό έντυπο συγκατάθεσης συμμετοχής στην έρευνα. Οι συνεντεύξεις υλοποιήθηκαν δια ζώσης σε χρονικό διάστημα ενός μήνα (Ιούλιος 2018) στον χώρο του ΚΣΜ στην Αθήνα και η διάρκειά τους κυμάνθηκε από 60-70 λεπτά για κάθε μια. Οι γλώσσες που χρησιμοποιήσαν οι συνεντευξιαζόμενοι ήταν δύο (2), ελληνικά και αγγλικά.

Στο απομαγνητοφωνημένο υλικό των συνεντεύξεων ακολουθήθηκε η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου. Η μέθοδος αυτή επιλέχθηκε όχι μόνο γιατί είναι μία από τις πιο διαδεδομένες στην έρευνα των κοινωνικών επιστημών αλλά κυρίως γιατί έχει δυναμικό χαρακτήρα, καθώς εστιάζει στη γλώσσα ως κοινωνική σύμβαση. Έτσι κατά τη χρήση της από τα υποκείμενα κάθε κοινωνικής έρευνας αποκαλύπτεται σε βάθος ο τρόπος και ο βαθμός αλληλεπίδρασής τους με το κοινωνικό οικοδόμημα στο σύνολό του (Φίλιας, 1993: 54 και Παρασκευοπούλου – Κόλλια, 2008: 12).

Στην περίπτωση της παρούσας έρευνας αυτή η συγκεκριμένη δυνατότητα της γλώσσας έχει ιδιαίτερη αξία. Αιτία είναι το γεγονός ότι οι LGBTQI+ πρόσφυγες μέσα από την εκμάθηση και περαιτέρω τη χρήση των ελληνικών ή των αγγλικών

επιχειρούν να βιώσουν και να εκφράσουν μια ταυτότητα φύλου που συχνά δεν ήταν επιτρεπτή ή ήταν ρευστή, όσο διαβιούσαν σε καθεστώς δίωξης ή σε συνθήκες κοινωνικής απαξίωσης στις χώρες καταγωγής τους.

7.9. Το «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» ως χώρος διεξαγωγής της έρευνας

Το «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών» (ΚΣΜ) αποτελεί μία συλλογικότητα που δημιουργήθηκε από πρωτοβουλία μελών του σοσιαλιστικού επαναστατικού χώρου και ενεργούς πολίτες στη συνοικία του Κολωνού στην Αθήνα. Από το σχολικό έτος 2017-2018 μετεγκαταστάθηκε στο Μεταξουργείο. Δραστηριοποιείται στο χώρο της μη τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων από το 2004. Δεν συμπεριλήφθηκε, ωστόσο, όπως και οι άλλες μεταναστευτικές εκπαιδευτικές δομές ενηλίκων, στους φορείς της μη τυπικής εκπαίδευσης με τον τελευταίο σχετικό [Νόμο 4547/2018](#) αλλά ούτε και με τον προηγούμενο ανάλογο [Νόμο 4186/2013](#). Έτσι υπάγεται στη γενικόλογη αναφορά του [Νόμου 3879/2010](#), ο οποίος αναγνωρίζει τα σχολεία μεταναστών ανάμεσα στους φορείς της μη τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων. Το ΚΣΜ απότερο σκοπό έχει πέρα από τη διδασκαλία της ελληνικής και μέσω αυτής, την επιμορφωτική υποστήριξη και την πολιτιστική ανάπτυξη των μεταναστών και των προσφύγων που διαμένουν όχι μόνο στην Αθήνα αλλά γενικότερα στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, στόχοι του ΚΣΜ είναι σύμφωνα με όσα αναφέρονται στην επίσημη ιστοσελίδα του σχολείου (<https://www.ksm.gr/>) :

- «Η κάλυψη της ανάγκης των μεταναστών/προσφύγων για εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας αλλά και άλλων ευρωπαϊκών γλωσσών (Αγγλικά και Γερμανικά). Ειδικότερα η ελληνική γλώσσα για τους μετανάστες είναι εργαλείο επικοινωνίας με τους άλλους, ο άξονας, για να δημιουργηθεί στην ελληνική κοινωνία ένα πλαίσιο ουσιαστικής κατανόησης και αποδοχής τους αλλά και η προϋπόθεση στην προσπάθεια τους να πάρουν άδεια παραμονής μακράς διάρκειας στην χώρα μας.
- Η νομική στήριξη στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες/προσφυγών με τις διαδικασίες νομιμοποίησης τους. Ιδιαίτερη είναι η μέριμνα για τις γυναίκες-θύματα βιασμού ή trafficking και τους LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες αναφορικά με τον προσδιορισμό της ταυτότητας φύλου τους.

- Η συμπαράσταση στους μετανάστες/πρόσφυγες για την αντιμετώπιση φαινομένων ρατσιστικής βίας αλλά και η δράση για την ανάδειξη και τη λύση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στην προσπάθεια ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία.
- Η συμβολή στην επαφή και προσέγγιση Ελλήνων και μεταναστών/προσφύγων, στην αμοιβαία “γνωριμία” τους με άξονα τον πολιτισμό και τις συνήθειες, στην αποδοχή του “διαφορετικού” ως συστατικού στοιχείου της κοινωνίας μας, ώστε να δημιουργηθούν οι συνθήκες που θα επιτρέψουν την ομαλή ένταξη των μεταναστών/προσφύγων ως ισότιμων μελών στην ελληνική κοινωνία».

Η ιδέα της ίδρυσης ενός σχολείου μεταναστών στην Αθήνα κυοφορούνταν πολύ καιρό πριν από την έναρξη της λειτουργίας του «Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών». Εκπαιδευτικοί κυρίως, της οργάνωσης «Διεθνιστική Εργατική Αριστερά» (ΔΕΑ), ήδη από την ίδρυσή της το 2001 σε πολλές συνελεύσεις της, είχαν τονίσει ότι οι μετανάστες εργάτες που δούλευαν τότε στα ολυμπιακά έργα έπρεπε να γνωρίζουν ελληνικά, για να ικανοποιηθούν οι προλεταριακές ανάγκες, αφού για παράδειγμα πολλές φορές υπέγραφαν συμβάσεις, ομαδικές ή ατομικές, χωρίς να καταλαβαίνουν τι υπογράφουν. Έπεφταν, δηλαδή, θύματα των μεγαλοεργολάβων και των δικηγόρων τους. Έτσι το 2004 άρχισε τη λειτουργία του το ΚΣΜ με μαθητές κυρίως από το Μπαγκλαντές, την Αλβανία και το Πακιστάν σε βιομηχανικό κτήριο που προσφέρθηκε από ενεργό πολίτη στον Κολωνό. Η περιοχή κρίθηκε κατάλληλη, αφού από τη δεκαετία του ‘70 υπήρχε στην περιοχή μεγάλη πακιστανική παροικία (Κούρκουλας, 2006: 25).

Ο Θ. Κούρκουλας, μέλος τότε της ΔΕΑ και ιδρυτικό στέλεχος του ΚΣΜ τονίζει σχετικά:

«Εμείς δεν θέλαμε να διδαχθούν οι μετανάστες ελληνικά για να μετέχουν στην «ελληνική κουλτούρα». Δεν είμαστε κουλτουριάρηδες. Είμαστε διεθνιστές. Η ελληνική γλώσσα ήταν για μας απαραίτητο όργανο ταξικής πάλης. Το Σχολείο τα επόμενα χρόνια μεγάλωσε πολύ. Έγινε ανεξάρτητη συλλογικότητα αυτοδιαχειριζόμενη και αποσπάστηκε από τη ΔΕΑ, αφού η δράση του αγκάλιασε ομάδες που δεν ήταν πάντα ενταγμένες στον χώρο του επαναστατικού μαρξισμού. Η άνοδος της ακροδεξιάς και οι επιθέσεις που δέχτηκε το Σχολείο από τους

φασίστες, τα χρόνια που ακολούθησαν, οδήγησε την κοινότητα να αποφασίσει την αποκλειστική σύνδεσή της με την ΚΑΡ [Κίνηση Απελάστε τον Ρατσισμό] για να μπορεί να προστατευτεί και εκπροσωπηθεί χωρίς να χάσει τον αυτοδιαχειριζόμενο χαρακτήρα της αλλά και χωρίς να αποχρωματιστεί πολιτικοϊδεολογικά, αφού και η ΚΑΡ προέκυψε και συνεργαζόταν με τη ΔΕΑ» (Κούρκουλας, 2006: 26).

Από τα παραπάνω καθίστανται προφανείς με χαρακτηριστική ακρίβεια οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που υπαγόρευαν την ίδρυση μιας εκπαιδευτικής δομής μεταναστών/προσφύγων, όπως το ΚΣΜ, αλλά και οι ιδεολογικές προϋποθέσεις της όλης προσπάθειας. Γίνεται λοιπόν φανερό ότι οι μεταναστευτικές δομές εκπαίδευσης αποτελούν εκδηλώσεις ταξικής αλληλεγγύης και όχι πολιτισμικές δομές με ξεκάθαρη εκπαιδευτική στόχευση.

Αυτή η οπτική ήταν μάλλον αναμενόμενη, αν ληφθεί υπόψη ότι η ΔΕΑ συνιστούσε πάντα ένα πολιτικό φορέα με ξεκάθαρη επαναστατική θέση. Συγκεκριμένα η ΔΕΑ αναφέρεται πάντα στον επαναστατικό μαρξισμό, όπως θεμελιώθηκε από τον Κ. Μαρξ και τον Φ. Ένγκελς και προωθήθηκε την περίοδο της Ρωσικής Επανάστασης από τους ηγέτες των Μπολσεβίκων, δηλαδή τον Β. Λένιν και τον Λ. Τρότσκι. Σύμφωνα με τη ΔΕΑ «σε μια νέα κοινωνία απαλλαγμένη από την εκμετάλλευση, ο σοσιαλισμός, μπορεί να δημιουργηθεί μόνο, όταν οι εργάτες πάρουν συλλογικά στα χέρια τους τον έλεγχο όλου του κοινωνικού πλούτου και όταν προγραμματίσουν την παραγωγή και τη διανομή του, σύμφωνα με τις ανθρώπινες ανάγκες» (Κούρκουλας, 2006: 56).

Ιδεολογική αφόρμηση για τη ΔΕΑ αποτελεί το έργο και η δράση της Γερμανίδας κομμουνίστριας και επαναστάτριας Ρ. Λούξεμπουργκ, του Ιταλού μαρξιστή επαναστάτη Α. Γκράμσι, καθώς και του Π. Πουλιόπουλου, πρώτου Γενικού Γραμματέα του ΣΕΚΕ/ΚΚΕ, θεωρητικού και υποστηρικτή της «Διεθνούς Αντιπολίτευσης» του Τρότσκι. Η ΔΕΑ παραπέμπει στις βασικές πολιτικές αναλύσεις των «Διεθνών Σοσιαλιστών», του ρεύματος που ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '50 από τον Παλαιστίνιο εβραϊκής καταγωγής Τ. Κλιφ, που υπήρξε επίσης ιδρυτικό μέλος του «Socialist Workers Party» στην Βρετανία (Cliff, 2016).

Μια από τις βασικές θέσεις που διαχωρίζει το ρεύμα της ΔΕΑ από τα υπόλοιπα «ορθόδοξα» τροτσκιστικά ρεύματα είναι η ερμηνευτική προσέγγιση του μοντέλου της ΕΣΣΔ ως κρατικού καπιταλισμού, σε αντίθεση με την προσέγγιση του

Τρότσκι για την ΕΣΣΔ ως ένα εκφυλισμένο αλλά στη βάση του ακόμη εργατικό κράτος (Cliff, 2016: 78). Σύμφωνα, μάλιστα με τον Θ. Κούρκουλα :

«Η εμπειρία της Ρωσίας αποδεικνύει ότι ακόμα και μια νικηφόρα εργατική σοσιαλιστική επανάσταση, όπως ο Οκτώβρης του 1917, δεν μπορεί να επιβιώσει σε απομόνωση. Τα καθεστώτα της ΕΣΣΔ, μετά την επικράτηση του σταλινισμού, όπως και τα καθεστώτα της Κίνας και των άλλων ανατολικών χωρών ήταν ή είναι κρατικοί καπιταλισμοί, όπου η εκμετάλλευση και η καταπίεση της εργατικής τάξης δεν διαφέρει από τη Δύση. Γι' αυτό υποστηρίζουμε τις εργατικές εξεγέρσεις ενάντια στη γραφειοκρατική άρχουσα τάξη αυτών των χωρών και στα πολιτιστικά μέσα που αυτή επιβάλλει, όπως είναι η γλώσσα, η τεχνολογία, η κουλτούρα. Κάθε ένα από αυτά μπορεί να είναι όργανο επαναστατικής χειραφέτησης αλλά και όργανο καταπίεσης. Για να συμβεί το πρώτο θα πρέπει τα μέσα αυτά να υπερβούν εθνικιστικές ψευδοδιαφορές και να αντιμετωπιστούν ως όργανα πάλης. Αυτό είναι ένας τομέας στον οποίο ακριβώς απέτυχε η ΕΣΣΔ, γιατί ο σταλινισμός υπερτόνισε το εθνικιστικό στοιχείο της κουλτούρας με την πρόφαση της διάσωσης των λαϊκών πολιτισμών και έτσι ο διεθνισμός στην πράξη παραμερίστηκε» (Κούρκουλας, 2006: 45).

Το ΚΣΜ επομένως υλοποίησε τουλάχιστον στα πρώτα στάδια της λειτουργίας του τον ταξικά προδιαγεγραμμένο αγωνιστικό ρόλο του πολιτιστικού εγγραμματισμού ενός ετερόκλητου προλεταριάτου, παρόντος ή εν δυνάμει, στα όρια μια δυτικής αστικής δημοκρατίας, όπως η ελληνική. Με αυτόν τον χαρακτήρα απετέλεσε μηχανισμό εργατικής πάλης για τη ανατροπή των εκμεταλλευτικών σχέσεων.

Για την υλοποίηση της παραπάνω στοχοθεσίας και την πραγμάτωση του ρόλου του το ΚΣΜ ως ευρύτερη και όχι απλώς ως εκπαιδευτική συλλογικότητα διεκδικεί αγωνιστικά:

- Άδειες νομιμοποίησης και εξασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών ζωής για όσους μετανάστες/πρόσφυγες ήδη ζουν στον τόπο μας.
- Άσυλο στους πρόσφυγες.
- Νομιμοποιητικά έγγραφα και υπηκοότητα στα παιδιά των μεταναστών που ενώ γεννήθηκαν εδώ ουσιαστικά δεν ανήκουν σε καμιά πατρίδα.

- Κατοχύρωση και προάσπιση των φεμινιστικών δικαιωμάτων για τις γυναίκες πρόσφυγες/μετανάστριες αλλά και για κάθε γυναίκα στην Ελλάδα και τον κόσμο.
- Κατοχύρωση και προάσπιση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την LGBRQI+ ταυτότητα και τον ομόλογο σεξουαλικό προσανατολισμό για τους πρόσφυγες/μετανάστες αλλά και για κάθε άνθρωπο στην Ελλάδα και τον κόσμο.

Κρίσιμη για τον χαρακτήρα του ΚΣΜ στάθηκε η απόσπασή του από τον ιδρυτικό φορέα του, τη ΔΕΑ και η αποκλειστική σύνδεσή του με την «Κίνηση Απελάστε τον Ρατσισμό» (ΚΑΡ). Συγκεκριμένα, από το 2008 με την έναρξη της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης και τη δραστηριοποίηση της ακροδεξιάς διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα, οι ρατσιστικές επιθέσεις σε γειτονιές της Αθήνας αλλά και στο σχολείο έγιναν πολύ συχνές. Όχι μόνο στο κτήριο του ΚΣΜ με ναζιστικά συνθήματα αλλά και στους μαθητές με εκφοβισμούς και τραμπουκισμούς κατά την ώρα της προσέλευσης ή την ώρα της αποχώρησης. Το σχολείο έπρεπε να αποκτήσει μια νομική φόρμουλα ύπαρξης/ταυτότητας, για να μπορεί να προστατευτεί από το αστικό σύστημα δικαιοσύνης. Η ΔΕΑ ήταν πολιτικός φορέας με δικαιοδοσία που δεν μπορούσε να καλύψει έναν εκπαιδευτικό φορέα. Η ΔΕΑ και κυρίως τα μέλη του ΚΣΜ δημιούργησαν το 2009 την ΚΑΡ, που αποτελούσε έναν κοινωνικό φορέα/κίνημα εξειδικευμένο στη μετανάστευση με νομική μορφή και δομή σωματίου (Κατσαΐτη, 2018).

Η αποκλειστική σύνδεση του ΚΣΜ με την ΚΑΡ, συνέπεια και των ιδεολογικών μεταδομήσεων στο μαρξιστικό πυρήνα της ΔΕΑ, από το 2010 έδινε στο σχολείο αυτό (σχετική) κάλυψη/προστασία και ταυτόχρονα βοηθούσε την ΚΑΡ στη διεύρυνση των δραστηριοτήτων της. Η ΚΑΡ βέβαια για την ίδρυσή της το 2009 είχε απευθυνθεί σε όλες τις εναλλακτικές κοινότητες (gay συλλογικότητες, ασιατικές μειονότητες, αφρικανικά σωματεία). Όταν λοιπόν το ΚΣΜ συνδέθηκε αποκλειστικά με την ΚΑΡ όλες αυτές οι κοινότητες το προσέγγισαν και το αγκάλιασαν (Κατσαΐτη, 2018).

Έτσι, το ΚΣΜ, χωρίς να χάσει την επαναστατική του στόχευση, που είναι ορατή σε επίπεδο αυτοργάνωσης, κλήθηκε να υπηρετήσει διεκδικήσεις, οι οποίες δεν ήταν πρώτιστα ταξικές ή τουλάχιστον ήταν εμφανικά κοινωνικές (π.χ. νομική

αναγνώριση ομόφυλων ζευγαριών). Η γλωσσική εκπαίδευση δεν αφορούσε πλέον μόνο τους εργατές αλλά και τους πρόσφυγες που επιδίωκαν όχι μόνο να εργαστούν αλλά και να αποκτήσουν νέα μόνιμη πατρίδα εδώ ή μέσα από εδώ στην Ευρώπη. Για αυτό το ΚΣΜ διεύρυνε τον κύκλο των μαθημάτων που προσφέρει. Από το 2011 διδάσκονται όχι μόνο ελληνικά αλλά και αγγλικά και γερμανικά (Κατσαΐτη, 2018) .

Κατά τη διάρκεια λειτουργίας του και με την αλληλεξάρτησή του από την ΚΑΡ, το ΚΣΜ ήρθε εγγύτερα στα αστικά κινήματα διεκδίκησης κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως ήταν κυρίως τα LGBTQI+ κινήματα, με αποτέλεσμα να ενσωματώσει στις τάξεις, τόσο σε επίπεδο εκπαιδευτών όσο και μαθητών/τριών, στρώματα που δεν ανήκαν στο παραδοσιακό - με τους μαρξικούς όρους - ελλαδικό «προλεταριάτο». Σε αυτό συνέβαλαν και οι βίαιες συνθήκες μεταβολής της ελλαδικής κοινωνίας με την έναρξη της μνημονιακής περιόδου. Στη συνέχεια ακολούθησε η κρίση στη Συρία, όποτε το μεταναστευτικό κύμα πολλαπλασίασε τα προβλήματα αλλά και τις συνακόλουθες προκλήσεις (Κατσαΐτη, 2018).

Πάντως, οι δύσκολες εσωτερικές και εξωτερικές συνθήκες για την ελληνική κοινωνία από το 2010, παρά το γεγονός ότι πολλαπλασίασαν τα προβλήματα και τις προσδοκίες ταυτόχρονα κατέστησαν τις αλληλέγγυες δομές, όπως το ΚΣΜ, ευρέως αποδεκτές από το κοινωνικό σύνολο. Το ΚΣΜ, που εξαρχής στηριζόταν στην εθελοντική προσφορά, άρχισε να εδραιώνει τη φήμη του με αποτέλεσμα να σπάσει τον «επαναστατικό απομονωτισμό» των αριστερών οργανώσεων από τις οποίες προέκυψε (π.χ. ΔΕΑ) και από τις οποίες με το άνοιγμά του και τους αγώνες του για μετανεωτερικά αιτήματα της γυναικείας ταυτότητας, γενικότερα της ταυτότητας φύλου και της αντισυμβατικής εκπαίδευσης εντέλει διαφοροποιήθηκε (Κατσαΐτη, 2018). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ενεργή συμμετοχή της ΚΑΡ και του ΚΣΜ στις κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας ενάντια στη δολοφονία του LGBTQI+ ακτιβιστή Ζακ Κωστόπουλου στις 22 Σεπτεμβρίου 2018 στην Αθήνα, από τις οποίες απουσίαζαν ποικίλοι κομματικοί φορείς και οργανώσεις της (επαναστατικής) αριστεράς (ΚΑΡ, 2018).

Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω στοχεύουν να αναδείξουν τους λόγους για τους οποίους η παρούσα έρευνα εστίασε στη λήψη του δείγματός της από τον μαθητικό πληθυσμό του ΚΣΜ. Αυτή η εκπαιδευτική δομή, λοιπόν, επιλέχθηκε ως χώρος διεξαγωγής της έρευνας, επειδή, όπως φάνηκε, συνιστά παράδειγμα καλής

εκπαιδευτικής πρωτοβουλίας σε σχέση με τη ερευνητική σκοποθεσία. Η επιλογή μιας αυτοδιαχειριζόμενης εκπαιδευτικής συλλογικότητας εθελοντικού χαρακτήρα, που υλοποιεί πρακτικές της μη τυπικής εκπαιδευτικής διαδικασίας με μαθητικό δυναμικό τους ενήλικες μετανάστες και πρόσφυγες, προτιμήθηκε έναντι άλλων ίσως συστηματικότερων, οι οποίες όμως δεν διέθεταν δύο καίρια χαρακτηριστικά του ΚΣΜ σε σχέση με μια έρευνα για ενήλικες μαθητές/τριες που αποτελούν ταυτόχρονα ομάδα LGBTQI+ μεταναστών/προσφύγων, οργανωμένη εντός σχολικής κοινότητας.

Καταρχάς το ΚΣΜ συνιστά σχολική δομή χωρίς συγκεκριμένη προσωποπαγή ιεραρχία που νέμεται αυτοδίκαια εκπαιδευτικούς ή διοικητικούς ρόλους, αφού τόσο στα όργανα λήψης αποφάσεων συμμετέχουν και οι μετανάστες πρόσφυγες «ασότιμα και ισήγορα» αλλά και ως εκπαιδευτές επιλέγονται «ισόποσα» Έλληνες και μη, με κριτήριο τη κατά περίπτωση διδακτική αποτελεσματικότητα. Η αυτοαξιολόγηση μάλιστα του διδακτικού έργου ανά τάξη παίρνει το χαρακτήρα δημόσιας αυτοκριτικής μαθητών και εκπαιδευτών ενώπιον της συνέλευσης του ΚΣΜ που γίνεται με τη συμμετοχή και φορέων της συνοικίας του Μεταξουργείου, όπου λειτουργεί πλέον (2017-2018) το σχολείο. Στη συνέλευση μάλιστα αυτή οι LGBTQI+ πρόσφυγες ή/και μετανάστες συμμετέχουν με απόλυτη ορατότητα ταυτότητας και σεξουαλικού προσανατολισμού (Κατσαΐτη, 2018).

Έπειτα, το ΚΣΜ δεν λειτουργεί με κριτήρια νομιμοποιημένου συλλογικού φορέα. Η άρνηση υπαγωγής των μελών του σε κάποια αποδεκτή από την κρατική εξουσία «νομική νόρμα», διατηρεί αλώβητη τη συνείδηση ότι ως εκπαιδευτικός σχηματισμός το ΚΣΜ νομιμοποιείται όχι σε αναφορά προς την αυθεντία της κατά περίπτωση εξουσίας και των οργάνων της αλλά σε σχέση με τα ίδια τα ιδεώδη που υπηρετεί. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια συλλογικότητα που αυτονομιοποιείται ως εκπαιδευτική εκδοχή της ενεργού πολιτειότητας στο πλαίσιο ενός μετανεωτερικού διεθνισμού που εξ ορισμού καταφάσκει στη διαφορετικότητα. Επομένως η LGBTQI+ ταυτότητα δεν είναι απλώς ανεκτή ή αποδεκτή στη δομή του ή/και κατά τη λειτουργία του. Είναι μαζί με την ετεροφυλόφιλη ταυτότητα, όπως ορίζει η S. Wolf, συστατική πολιτική ταυτότητα της (εκπαιδευτικής) σύμβασης που το σχολείο αυτό υπηρετεί (Wolf, 2016: 89).

8. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο της έρευνας θα παρουσιαστεί η ανάλυση των αποτελεσμάτων της και τα από αυτή εξαγόμενα συμπεράσματα. Η ανάλυση θα εκτεθεί με βάση τους ερευνητικούς άξονες που προσδιορίστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο.

8.1. Ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας

Από όσα έχουν ήδη αναφερθεί, γίνεται φανερό ότι το ΚΣΜ αποτελεί μια εκπαιδευτική κοινότητα που οργανώνεται σε βάση εθελοντική και είναι ανοικτή στη διαφορετικότητα κάθε είδους. Όπως σημειώνει ο Θ. Κούρκουλας:

«Στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου μετέχουν με δικαίωμα ψήφου και όλοι οι διδάσκοντες/διδάσκουσες αλλά και οι εθελοντικά εργαζόμενοι σε άλλα πόστα (γραμματεία, καθαριότητα, φύλαξη) Επομένως, η ίδια η διοικητική δομή του Σχολείου ενέχει ως θεμελιακό πυλώνα της τη διαφορετικότητα. Δεν είναι μόνο οι διαφορετικοί ρόλοι μαθητών – δασκάλων – εργαζόμενων, αφού είμαστε όλοι εθελοντές, αλλά κυρίως η διαδικασία λήψης αποφάσεων στην οποία μετέχουν

άτομα διαφορετικής κουλτούρας και συχνά νοοτροπίας. Ο σεξουαλικός προσανατολισμός δεν αποτελεί πρόβλημα στις συμμετοχικές διαδικασίες. Όχι γιατί δεν μας αφορά. Αντιθέτως μας αφορά όλους και θέλουμε να είναι ορατή η διαφορετικότητα σε αυτό το επίπεδο. Η ιστορική αναγκαιότητα, όπως θα έλεγε ο Μαρξ, λειτουργεί όμως στην προοπτική της σύνθεσης και της συνεννόησης» (Κούρκουλας, 2006: 45).

Η παραπάνω τοποθέτηση ενώ είναι μάλλον αναμενομένη ως προς τον ατομικό αυτοπροσδιορισμό των μελών και ειδικότερα των μαθητών/μαθητριών του ΚΣΜ δεν αρκεί ωστόσο, για να γίνει κατανοητή η στάση της εκπαιδευτικής αυτής δομής απέναντι στην οργάνωση LGBTQI+ μαθητικής ομάδας στο πλαίσιο της. Οι όροι αυτού του εγκιβωτισμού ερμηνεύονται επαρκώς, αν συνδυασθούν οι μαρτυρίες των ίδιων των LGBTQI+ με τη διερεύνηση του ιδεολογικού προστάγματος και της πολιτικής συνθήκης σύστασης του ΚΣΜ.

Όπως έγινε φανερό στην παρουσίαση του ΚΣΜ ως χώρου διεξαγωγής της έρευνας, το σχολείο αυτό προήλθε από εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες μελών της ΔΕΑ, οργάνωσης της επαναστατικής Αριστεράς, που επεδίωκε την πολιτική επανασύνδεση με την ιδεολογική και κοινωνική μήτρα της Επανάστασης του 1917. Στον πυρήνα της Επανάστασης βρισκόταν ο θρίαμβος της εμπειρίας έναντι της θεωρίας. Έτσι, στο επίπεδο των καθημερινών σχέσεων ο επαναστατικός σοσιαλισμός δημιούργησε ex nihilo μια σεξουαλική νομοθεσία στηριγμένη στην εμπειρία και κυρίως απαλλαγμένη από τον καπιταλιστικής προέλευσης *ηθικισμό*. Ο Γ. Μπάτκις, διευθυντής του «Ινστιτούτου Κοινωνικής Υγιεινής» της Μόσχας, αναφέρει σχετικά:

«Όσον αφορά την ομοφυλοφιλία, το σοδομισμό και όσες άλλες μορφές σεξουαλικής ικανοποίησης, που στις ευρωπαϊκές νομοθεσίες καταγράφονται ως προσβολές των δημοσίων ηθών- η σοβιετική νομοθεσία τις μεταχειρίζεται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο με την καλούμενη “φυσιολογική” επαφή. Κάθε μορφή σεξουαλικής επαφής είναι προσωπικό ζήτημα. Στην περίπτωση μόνο εκείνη που γίνεται χρήση βίας ή υπάρχει εξαναγκασμός, καθώς επίσης και όταν γενικά υπάρχει βλάβη ή καταπάτηση των δικαιωμάτων ενός άλλου προσώπου, ανακύπτει ζήτημα ποινικής δίωξης».[Η έμφαση της συγγραφέα] (Γριγκόρι Μπάτκις στο Wolf, 2016: 103).

Εύλογα επομένως η ΔΕΑ αποστρέφεται τόσο τη σταλινική αποκρυστάλλωση της μαρξιστικής σκέψης, όσο και πλείστες από τις πολιτικοκοινωνικές πρακτικές του

σοβιετικού συγκεντρωτισμού. Αρκετές από αυτές στρέφονταν εναντίον των ομοφυλοφίλων. Παρά την σύνδεση της μαρξικής πολιτικής παρακαταθήκης με τη σεξουαλική απελευθέρωση ο μετασχηματισμός του μαρξισμού σε κρατικό ιδεολόγημα στην ΕΣΣΔ κατά τη σταλινική περίοδο υποθήκευσε εντέλει αυτήν την απελευθέρωση. Το σοσιαλιστικό κράτος ως εξουσιαστικός φορέας αναπαρήγαγε τη σεξουαλική καταπίεση των φορέων της καπιταλιστικής κρατικής εξουσίας και χρησιμοποίησε φορμαλιστικά τη γλώσσα του σοσιαλισμού, για να δικαιολογήσει πολιτικές μεθοδεύσεις που κοινωνικά τον καταργούσαν ή τουλάχιστον τον διέψευδαν. Η S. Wolf μάλιστα επισημαίνει :

«Η άνοδος του σταλινισμού σήμανε το τέλος της εργατικής εξουσίας και παράλληλα την ανατροπή των υλικών κατακτήσεων που είχαν επιτρέψει στις σεξουαλικές μειονότητες και στις γυναίκες να ζουν ελεύθερα [...] Ενώ η ορθόδοξη μαρξιστική παράδοση έχει ταχθεί ξεκάθαρα υπέρ της σεξουαλικής απελευθέρωσης, τα περισσότερα κράτη που διεκδικούσαν να λέγονται “σοσιαλιστικά” στον 20ό αιώνα απέτυχαν να αντιπαραθέσουν οποιαδήποτε ρεαλιστική εναλλακτική στην σεξουαλική καταπίεση των καπιταλιστικών κοινωνιών. Τα κράτη αυτά –και οι πολιτικές οργανώσεις που τα υποστήριζαν– χρησιμοποίησαν τη γλώσσα του σοσιαλισμού για να δικαιολογήσουν πρακτικές που αποτελούν το ακριβώς αντίθετό του» (Wolf, 2016: 110-111).

Έτσι τα πατριαρχικά στερεότυπα της καπιταλιστικής ηθικής αναβίωσαν με (προ) σχήμα σοσιαλιστικό:

«Στο νέο πολιτικό κλίμα της δεκαετίας του 1930 υπό στον Στάλιν, η σοβιετική κοινωνική πολιτική προωθούσε την “υποχρεωτική μητρότητα, την υποχρεωτική οικογένεια [και] την υποχρεωτική ετεροφυλία”. Οι γυναίκες ήταν απαραίτητες στα εργοστάσια και στα χωράφια για να ενισχύσουν την Ρωσία στην εκβιομηχάνισή της και στον πιο αποτελεσματικό ανταγωνισμό της με τη Δύση. Την ίδια στιγμή η σοβιετική νομοθεσία οδηγούσε τις γυναίκες στο να ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό σε πρωτοφανή ποσοστά, ενώ απαγόρευσε την άμβλωση και περιόρισε την πρόσβαση στην αντισύλληψη. Η πορεία προς τον πόλεμο στα τέλη της δεκαετίας του 1930 απαιτούσε υψηλότερα επίπεδα παραγωγής και αντιστροφή του χαμηλού ρυθμού γεννήσεων. Σύμφωνα με την αφήγηση του Χίτλερ, “υπήρχε λατρεία της μητρότητας, σε πολύ υψηλά επίπεδα, τόσο που κριτικοί παρατηρητές τα χαρακτήριζαν γκροτέσκα, καθώς οι γυναίκες με επτά, οκτώ ή δέκα παιδιά επαινούσαν ως παραδείγματα πατριωτισμού” και “οι σελίδες

της Πράβντα καταδίκασαν “τον λεγόμενο ελεύθερο έρωτα και την άστατη σεξουαλική ζωή”» (Wolf, 2016: 111).

Η στάση της ΔΕΑ και συνεκδοχικά του ΚΣΜ ως επαναστατικά αριστερής εκπαιδευτική κοινότητας στη δόμησή της έναντι του LGBTQI+ ακτιβισμού δεν μπορεί να γίνει απόλυτα αντιληπτή, αν αναχθεί ερμηνευτικά απλώς σε μια αντισταλινική οπτική. Μια τέτοια θεώρηση θα ήταν μηχανιστική, καθώς ο LGBTQI+ ακτιβισμός και η ταυτότητα που διεκδικούσε, όπως αναφέρθηκε, είναι ένα μετανεωτερικό φαινόμενο, ενώ η αντίδραση στον σταλινισμό είναι μια ενδοσοσιαλιστική διαδικασία που αναπτύχθηκε παράλληλα σχεδόν με την οικοδόμησή του στην ΕΣΣΔ. Η στάση αυτή εξαρτάται περισσότερο με τις ιδεολογικές ανακατατάξεις του σοσιαλιστικού χώρου στον καπιταλιστικό κόσμο από τη δεκαετία του 1970. Συγκεκριμένα, η αμερικανική επαναστατική οργάνωση «Διεθνείς Σοσιαλιστές» (με την οποία, όπως έχει ήδη επισημανθεί στο πρώτο μέρος αυτής της εργασίας, η ΔΕΑ συνδέεται στενά) εκφράζοντας τον αντίκτυπο του Μάη του '68 αλλά και της εξέγερσης του Stonewall Inn τόνιζε το 1972 :

«Ο αγώνας των ομοφυλόφιλων δεν έχει την πολυτέλεια να “περιμένει” να έρθει η νέα κοινωνία και να υποσχεθεί την απελευθέρωση. Για τον λόγο αυτόν υποστηρίζουμε ένα αυτόνομο γκέι κίνημα, όπως επίσης και τη δέσμευση της επαναστατικής οργάνωσης για απελευθέρωση των ομοφυλόφιλων» (Wolf, 2016: 121).

Ο ανατρεπτικός χαρακτήρας αυτών των τοποθετήσεων που σηματοδοτούσαν την αύξηση της επιρροής της Αριστεράς επιβεβαιώνεται και εξ αντιστρόφου. Από το 1968 ο ανώνυμος αρθρογράφος της *Wall Street Journal* εκφραστής της κατεστημένης «λευκής» Αμερικής που αντιλαμβάνεται τις επερχόμενες αναταράξεις σημειώνει:

«Στον σύγχρονο κόσμο με τα επικοινωνιακά δίκτυα υψηλών ταχυτήτων, είναι πιθανό ένα διεθνές κοινό να εμπνευστεί από την τόσο ελκυστική ιδέα [της επανάστασης]. Το εάν είναι πιθανό να υποκινηθεί μια παγκόσμια επανάσταση με αρκετή δύναμη, ώστε να καταστρέψει την υπάρχουσα ισορροπία δυνάμεων και τάξης, είναι αμφιλεγόμενο θέμα. Αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτό το σύνθετο ερώτημα γεννιέται στο μυαλό πολλών ανθρώπων, όταν βλέπουν στις οθόνες της τηλεόρασης το έργο των δυνάμεων της αταξίας». (Taylor, 2017: 95).

Η ριζοσπαστικοποίηση συνολικά της αγγλόφωνης Αριστεράς που σηματοδοτούνταν από τη διάθεσή της για γενική ανατροπή όλων των κοινωνικών συμβάσεων του καπιταλιστικού οικοδομήματος εκφράστηκε με την προσπάθεια συγκρότησης δομών αυτοργανωμένων εξαρχής στο πλαίσιο των οποίων οι συμβάσεις αυτές ήταν ανυπόστατες. Η εξέγερση του Stonewall Inn, κατά την εξέλιξή της προσέλαβε τον χαρακτήρα μιας τέτοιας συλλογικότητας υπό την επίδραση διανοούμενων LGBTQI+ που ταυτόχρονα ήταν μέλη των «Διεθνών Σοσιαλιστών» (Carter, 2005: 76). Με κεντρικό σκοπό μάλιστα την ανατροπή των δεδομένων συμβάσεων της ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού ιδρύεται το 1975 στο Λονδίνο η «Gay Left Collective» (GLC) που ενσωματώνει όχι μόνο Αγγλοσάξωνες αλλά και ομοφυλόφιλους από τις αποικίες της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, δηλαδή στην πράξη LGBTQI+ μετανάστες/ πρόσφυγες. Στο πλαίσιο της λειτουργεί μεταξύ άλλων μια μη τυπική εκπαιδευτική μονάδα, με αντικείμενο κυρίως τη διδασκαλία της (αγγλικής) γλώσσας (Ohnishi, Ibrahim & Grzegorek, 2008: 56).

Από αυτή την ιδεολογική και πολιτική αφετηρία και με την αξιοποίηση πρακτικών ταξικής πάλης, όπως έχει αναφερθεί παράπανω, μέλη της ΔΕΑ προχώρησαν στην ίδρυση του ΚΣΜ με σκοποθεσία η οποία από την ίδρυσή του ξεπερνούσε αυτή μιας εκπαιδευτικής μονάδας της μη τυπικής εκπαίδευσης, υπηρετώντας τον ευρύτερο σκοπό του διεθνιστικού προλεταριακού αγώνα. Έτσι, λειτουργεί έως σήμερα ως *εκπαιδευτική κολεκτίβα* (Makarenko, 2010: 119). Εφαρμόζει, δηλαδή, το εκπαιδευτικό μοντέλο των Μπολσεβίκων που διαμορφώθηκε από τον σοβιετικό παιδαγωγό Αντόν Σεμιόνοβιτς Μακαρένκο. Ως τέτοια δομή το ΚΣΜ εμφανίζει τα εξής δέκα (10) βασικά χαρακτηριστικά :

- Αυτοργάνωση της δόμησής του
- Αυτοχρηματοδότηση των αναγκών του
- Αυτοπροσδιορισμός των μελών του
- Αυτοαξιολόγηση των δράσεων και αυτοκριτική των μελών του
- Ενσωμάτωση δράσεων κοινωνικής αλληλεγγύης
- Ενσωμάτωση ακτιβιστικών συλλογικοτήτων

- Πολιτική αμεσότητα με τη λήψη αποφάσεων από συνελεύσεις
- Συμμετοχή ενεργών πολιτών της τοπικής κοινωνίας/συνοικίας
- Απουσία αξιωματών και ιεραρχίας
- Κατανομή εργασίας στη βάση της εθελοντικής προσφοράς

Με τα παραπάνω χαρακτηριστικά ήταν αυτονόητη η αποδοχή και η ενίσχυση κάθε πολιτικής ομάδας με αιτήματα ανατρεπτικά, πολύ περισσότερο μιας ομάδας LGBTQI+ προσφύγων την οποία συγκροτούσαν με την αγωνιστική πρωτοβουλία τους οι ίδιοι οι μαθητές/τριες του (Κούρκουλας, 2006: 34). Η παρουσία τέτοιων μαθητών/τριων στο σχολείο κυρίως από την δεύτερη δεκαετία του αιώνα μας ήταν αποτέλεσμα της όξυνσης του μεταναστευτικού με την πολύχρονη πολεμική σύρραξη στη Μ. Ανατολή. Άλλωστε η σχέση του σχολείου με την ΚΑΡ, μια κινηματική συλλογικότητα με αλληλέγγυα δράση ανάμεσα στους μετανάστες/πρόσφυγες, παρείχε ειδικά στους LGBTQI+ τα εχέγγυα όχι απλώς της προστασίας αλλά κυρίως της κοινωνικής ένταξης.

Ο Μ.Ν., 31 ετών, μέλος πολλαπλών μειονοτήτων, gay και χριστιανός (αγγλικανός) από το Πακιστάν παρέχει μια πολύ σημαντική μαρτυρία στη συνέντευξή του για την εντύπωση που του δημιούργησε η στάση της συλλογικότητας του ΚΣΜ απέναντι στις διεργασίες για τη συγκρότηση LGBTQI+ ομάδας στο πλαίσιο του. Ο Μ.Ν. έφτασε στην Ελλάδα το 2103 και το ίδιο έτος εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Από το 2014 φοιτά στο ΚΣΜ και από το 2017 ανέλαβε μαζί με τη L.L. την πρωτοβουλία για την συγκρότηση μιας LGBTQI+ ομάδας που θα απαρτιζόταν από μαθητές/τριες του σχολείου. Ο ίδιος λέει χαρακτηριστικά, απαντώντας στην ερώτηση 8 [Αν ναι (είστε LGBTQI+), συμμετέχετε/δεν συμμετέχετε στην LGBTQI+ ομάδα του ΚΣΜ και γιατί;]:

Με τη L.L. είχαμε πάρει την απόφαση ότι πρέπει να κάνουμε κάτι για μας εδώ, αφού θα μέναμε. Είχαμε και οι δύο ζητήσει άσυλο. Κάθε Κυριακή από τις 15 Σεπτέμβρη πηγαίναμε στο σχολείο από τις 9.00 το πρωί και γράφαμε ανακοινώσεις. Εκείνη στα ουρντού, εγώ στα παντζαμπί. Με ευρωπαϊκά γράμματα [= λατινικό αλφάβητο]. Μετά τα μεταφράζαμε στα αγγλικά και τα δίνουμε σε φίλους να τα μεταφράσουν στα αραβικά. Πάνω πάνω σε κάθε ανακοίνωση ένας δάσκαλος gay από την Ελλάδα καλούσε όποιον ήταν gay,

lesbian κ.λπ. και είχε οποιαδήποτε προβλήματα να επικοινωνήσει μαζί του και έδινε το τηλέφωνό του. Η ανακοίνωση αυτή ήταν στα αγγλικά. Εμείς τη μεταφράσαμε και από κάτω γράφαμε ότι όποιος gay, lesbian ήθελε να συναντηθεί με άλλους gays, lesbians να συζητήσουμε για να γνωριστούμε και να δράσουμε μαζί να χρησιμοποιήσει το τηλέφωνο του δασκάλου. Έτσι αυτός ήταν ο σύνδεσμός μας με τους άλλους. Είχε οριστεί από την τελευταία συνέλευση της προηγούμενης χρονιάς υπεύθυνος για τους LGBTQI+ στο σχολείο, επειδή ήταν ο ίδιος gay και ήξερε τα ζητήματά μας καλά. Αλλάζαμε κάθε βδομάδα το κείμενο της πρόσκλησης, για να βλέπουν ότι κάποιος ενδιαφέρεται. Αλλά οι ανακοινώσεις ήταν πολλές και η δική μας δεν φαινόταν καλά. Είπαμε στην υπεύθυνη [του χώρου] να φτιάχνουμε και να κρεμάσουμε ένα μικρό πίνακα για τις δικές μας ανακοινώσεις, που δεν ήταν για όλους. Μας είπε ότι ο πίνακας του σχολείου μας χωράει όλους και όλους ενδιαφέρουν οι ανακοινώσεις μας. Αν θέλαμε να βρούμε τρόπο να τις τονίσουμε. Έτσι και εμείς βάψαμε rainbow την αριστερή γωνία του πίνακα [=ακριβής διατύπωση του συνεντευξιαζομένου: τη γωνία από τη μεριά της καρδιάς] και βάλαμε τις ανακοινώσεις μας. Από την τρίτη βδομάδα του Οκτωβρίου [2017] είχαμε τα πρώτα νέα. Χρειαζόμαστε όμως χώρο συναντήσεων. Στην δεύτερη συνέλευση [τέλη Οκτωβρίου] η L.L. είπε σε όλους τη δράση μας και τι ζητούσαμε. Οι δάσκαλοι, οι υπεύθυνοι, όλοι χειροκρότησαν και μας έδωσαν μετά το τέλος των μαθημάτων κάθε Κυριακής την αίθουσα 2. Μας είπαν να τη βάψουμε rainbow να ξέρουν όλοι πια ότι σε αυτή την αίθουσα υπάρχει η ομάδα μας. Με ψήφισαν μάλιστα «υπεύθυνο» της αίθουσας.

Από την παραπάνω μαρτυρία πιστοποιείται ότι το ΚΣΜ ως συλλογικότητα δεν επέβαλε στις LGBTQI+ ακτιβιστικές πρωτοβουλίες των μελών του έναν κεντρικό αριιστοί έλεγχο. Άλλωστε απουσιάζει οποιαδήποτε ιεραρχία αξιωμάτων που θα μπορούσε να έχει μια τέτοια αρμοδιότητα. Τα LGBTQI+ μέλη του ΚΣΜ, όπως και τα υπόλοιπα μέλη, αφήνονται απολύτως ελεύθερα να ξεδιπλώσουν τις αγωνιστικές πρωτοβουλίες τους και a posteriori θέτουν υπό την κρίση της συνέλευσης το έργο τους, καταθέτοντας την εμπειρία τους ή/και ζητώντας συνδρομή.

Την παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώνει και ο **B.G.**: 30 ετών, gay, από το Ιράν, που δεν συμμετείχε εξ αρχής στην προσπάθεια συγκρότησης της ομάδας αυτής, αν και παρακολουθούσε τις ανακοινώσεις της, όπως παραδέχθηκε απαντώντας στην ερώτηση 4 [Γνωρίζετε ότι στο ΚΣΜ υπάρχει LGBTQI+ συλλογικότητα μαθητών/μαθητριών;]. Αιτιολογώντας τη στάση μη συμμετοχής στην ομάδα, ως

απάντηση στην ερώτηση 8, αναφέρθηκε στα καθήκοντα βιβλιοθηκονόμου που είχε αναλάβει την περίοδο εκείνη και τα οποία δεν του επέτρεπαν άλλες δραστηριότητες. Στην ερώτηση 5 [Αν ναι (= γνωρίζετε την ύπαρξη LGBTQI+ομάδας), πώς νομίζετε ότι η εκπαιδευτική κοινότητα (μαθητές/τριες-διδάσκοντες/ουσες) του ΚΣΜ την αντιμετωπίζει και γιατί;] είπε:

Στο Σχολείο δεν υπάρχουν θέματα ταμπού. Συζητιούνται όλα. Κάθε πολιτική οργάνωση μπορεί να μοιράσει τα φυλλάδια της στο Σχολείο χωρίς άδεια από εμάς. Αρκεί το σχετικό υλικό να μην προωθεί τη ρητορική μίσους. Και πάλι όμως αυτό θα το μάθουμε στη συνέλευση, αν τεθεί θέμα κυρίως από τους μαθητές/τριες. Δεν παρεμβαίνουμε προκαταβολικά. Με αυτό το πνεύμα αντιμετωπίζονται και οι οργανώσεις LGBTQI+ που μοιράζουν υλικό εδώ μέσα ή ζητούν να κάνουν κάποια εκδήλωση. Σε μια τέτοια εκδήλωση ακόμη και μια ταινία με έντονες ερωτικές σκηνές ομοφυλοφιλικές δεν απαγορεύτηκε να προβληθεί. Όσοι μάλιστα αντέδρασαν μετά την προβολή της, αναγκάστηκαν ύστερα από την συζήτηση που ακολούθησε να παραδεχτούν ότι έκαναν λάθος γιατί η σεξουαλική έκφραση είναι μια έκφραση του ανθρώπου [γελάει].

Ο **N.B.**, 30 ετών, gay, από το Αφγανιστάν, που ήρθε στην Ελλάδα το 2015, στην ερώτηση 5 [Αν ναι (= γνωρίζετε την ύπαρξη LGBTQI+ομάδας), πώς νομίζετε ότι η εκπαιδευτική κοινότητα (μαθητές/τριες-διδάσκοντες/ουσες) του ΚΣΜ την αντιμετωπίζει και γιατί;] αφηγήθηκε ως απάντηση το ακόλουθο περιστατικό:

Ήταν μια Κυριακή τον Μάρτιο φέτος που η αίθουσά μας ήταν άδεια από νωρίς γιατί η Ελένη [δασκάλα] είχε πάει τους μαθητές της επίσκεψη στο Μουσείο. Το μάθαμε και συγκεντρωθήκαμε από τις 5 ενώ οι άλλες τάξεις έκαναν μάθημα. Μπήκε ο Γιώργος [δάσκαλος] να μας χαιρετίσει και η L.L. [διεμφυλική μαθήτρια] του ζήτησε να γράψει στα ελληνικά με καλές λέξεις [=επιστημονικά] ορισμένες σημεία του σώματος, καταλαβαίνετε τι, γιατί θα είχε την άλλη μέρα συνάντηση στους γιατρούς [Γιατροί χωρίς σύνορα] για τον προσδιορισμό του φύλου της. Ο Γιώργος έγραψε στον πίνακα πώς λέγεται το αντρικό και το γυναικείο γεννητικό όργανο επίσημα. Οι υπόλοιποι για πλάκα σηκωθήκαμε και τα γράψαμε καθένας στη γλώσσα του. Κάποια στιγμή, βλέπω ότι είχαν συγκεντρωθεί Άραβες έξω από τη τζαμαρία της τάξης από το διπλανό τμήμα που είχε διάλειμμα και γελούσαν, επειδή διάβαζαν τις λέξεις που ήταν στη γλώσσα τους και μας κοίταζαν. Ο Γιώργος σταμάτησε αμέσως τη συζήτηση που είχαμε. Βγήκε έξω και τους ζήτησε να μπουκ στην τάξη. Υπάκουσαν. Μπήκε και αυτός και τους έβαλα να γράψουν δίπλα τις

λέξεις αυτές στον πίνακα στη γλώσσα τους και δίπλα σε αυτές στα αραβικά τις λέξεις «πόδι», «χέρι», «μάτι». Το έκαναν. Μετά ζήτησε να γράψουν τη φράση: «Αυτά είναι ο άνθρωπος. Και άνθρωποι είμαστε όλοι». Το έκαναν. Κατάλαβαν και ζήτησαν συγγνώμη. Από την επόμενη Κυριακή, όταν σχολάνε και εμείς μαζευόμαστε έρχονται όλοι μαζί και μας χαιρετάνε.

Από την παραπάνω μαρτυρία γίνεται ίσως χαρακτηριστικότερα φανερό ότι η θετική αντιμετώπιση της LGBTQI+ ομάδας από την εκπαιδευτική δομή του ΚΣΜ είναι μια δυναμική διαδικασία που δεν συνίσταται στην απλή αποδοχή ή επίκληση συγκεκριμένων ιδεολογικών αρχών ή αξιών. Καθώς διαλεκτικά η εμπειρία καθορίζει τη θεωρία, πρέπει οι συγκεκριμένες πράξεις των μελών του ΚΣΜ να είναι τέτοιες που να επιβεβαιώνουν την θεωρητική κατάφαση αυτής της κοινωνικής δομής στη διαφορετικότητα. Οι πράξεις μάλιστα αυτές συνιστούν σε ένα μεγάλο βαθμό αντιρατσιστικές εκπαιδευτικές τεχνικές, όπως αυτή που εφάρμοσε ο δάσκαλος (Γιώργος) στο παραπάνω περιστατικό. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι ο **N.B.** όταν έφτασε στην ερώτηση 11 [Θεωρείτε ότι η εκπαιδευτική διαδικασία στο ΚΣΜ σέβεται τον LGBTQI+ προσανατολισμό;] μόνος του επεσήμανε ότι το περιστατικό που είχε αφηγηθεί ήταν ουσιαστικά ένα τέτοιο δείγμα σεβασμού.

Σε επίπεδο κοινωνιολογικής ερμηνευτικής, η παραπάνω στάση εντάσσεται σε αυτό που ο P. Bourdieu όρισε ως κατασκευή του κοινωνικού και συμβολικού χώρου:

«επειδή τα άτομα ή οι ομάδες ορίζονται αντικειμενικά, όχι μόνο από αυτό που είναι αλλά και από αυτό που φημίζονται ότι είναι, από ένα αντιληπτό είναι, το οποίο ακόμη και αν εξαρτάται στενά από το είναι τους, δεν είναι ποτέ ολοκληρωτικά αναγώγιμο σ' αυτό, η κοινωνιολογία πρέπει να λαμβάνει υπόψη τα δύο είδη ιδιοτήτων με τις οποίες τα άτομα και οι ομάδες συνδέονται αντικειμενικά: από τη μία οι υλικές ιδιότητες, οι οποίες, για να αρχίσουμε από το σώμα μπορούν να απαριθμηθούν και να μετρηθούν όπως οποιοδήποτε πράγμα του φυσικού κόσμου, και, από την άλλη, τις συμβολικές ιδιότητες όταν γίνονται αντιληπτές και αξιολογούνται μέσα στις αμοιβαίες σχέσεις τους, δηλαδή, ως διακριτές ιδιότητες». (N. Παναγιωτόπουλος στο Bourdieu, 2002: 33).

Η ομάδα LGBTQI+ καθίσταται επομένως θεμελιακά αποδεκτή στην εκπαιδευτική κοινότητα του ΚΣΜ όχι στη βάση μιας ιδεολογικής γενίκευσης που εδράζεται σε κανονιστικές αρχές αποδοχής της οποιασδήποτε διαφορετικότητας αλλά

στη βάση της πρόσληψης του σώματος ως υλικού και συμβολικού αντικειμένου διακριτού ανάμεσα στην LGBTQI+ ομάδα του ΚΣΜ και στα μη LGBTQI+ μέλη του, νοούμενα ως έτερη ομάδα. Μόνο η εξαρχής κατάφαση στη θεμελιακή αυτή διαφορά καθίσταται ικανή στο πλαίσιο των αμοιβαίων σχέσεων που οι ομάδες αυτές αναπτύσσουν, να οδηγήσει σε σύνθεση και περαιτέρω σε αλληλοαποδοχή. Η αποδοχή μιας ομάδας LGBTQI+ από την ευρύτερη ομάδα του ΚΣΜ στην οποία υπάγεται είναι κάτι πολύ περισσότερο από την αποδοχή κάθε μέλους LGBTQI+ ατομικά από κάθε μέλος του ΚΣΜ που δεν είναι LGBTQI+. Αυτή η παραδοχή μεταθέτει τα LGBTQI+ δικαιώματα από τη σφαίρα του ατομικού στην σφαίρα του συλλογικού και από ατομικά δικαιώματα τα αναδεικνύει σε κυρίως δικαιώματα του πολίτη. Σε διαφορετική περίπτωση, η ατομική αντιμετώπιση της LGBTQI+ ταυτότητας, όπως και κάθε αντιμετώπιση ευρύτερα του διαφορετικού, θα υπέκυπτε σε έναν «αντικοινωνιολογικό ψυχαναλυτισμό», που διέκρινε ο J. Lacan και επιχείρησε να υπερβεί:

«θα μπορούσε εύλογα να ισχυριστεί κανείς ότι, αφού ως επί το πλείστον, κάθε εμπειρία περιορίζεται στο ατομικό, η ψυχανάλυση αδυνατεί να συλλάβει ένα κοινωνιολογικό αντικείμενο στην ολότητά του ή ακόμα και το σύνολο των αιτιών που δρουν συγχρόνως στην κοινωνία μας. Ακόμα και αν είναι έτσι, σε κάθε αντιμετώπιση του ατομικού η ψυχανάλυση έχει ανακαλύψει μ'λια ατομική ένταση, η οποία φαίνεται να παίζει έναν θεμελιακό ρόλο σε όλες τις κοινωνίες, ωσάν η δυσαρέσκεια μέσα στον πολιτισμό να πηγαίνει τόσο μακριά, ώστε να αποκαλύπτει τον λιθίο το σύνδεσμο της φύσης με την κουλτούρα. Εάν κανείς προβεί στις κατάλληλες μετατροπές μπορεί να επεκτείνει τα ψυχαναλυτικά σχήματα σε σχέση με την παραπάνω σύνδεση σε ορισμένες ανθρωπιστικές επιστήμες που μπορούν να τα χρησιμοποιήσουν». (Lacan στο Stavrakakis, 1999: 3).

Ας σημειωθεί ότι στάση της εκπαιδευτικής κοινότητας του ΚΣΜ απέναντι στην LGBTQI+ ομάδα του εκφράζει μια ευρύτερη κοινωνιολογική οπτική που μεταθέτει το ενδιαφέρον (νομικό, πολιτικό φιλοσοφικό) από την (αυτονόητη και συχνά πολιτικά αδιάφορη) αποδοχή του δικαιώματος των ατόμων LGBTQI+ να αυτοπροσδιορίζονται, στην κατοχύρωση του δικαιώματος των ομάδων LGBTQI+ να μετέχουν νομικά και πολιτικά ορατές με διακριτή ταυτότητα στην κοινωνία αλλά και σε κάθε κινηματική δράση (Matthijsen, 2018: 324).

Είναι χαρακτηριστική για το παραπάνω ενδιαφέρον η καμπάνια του ΟΗΕ για την προάσπιση και την κατοχύρωση των LGBTQI+ δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, στο project UN Free & Equal (2013) με τίτλο «The United Nations' global campaign against homophobia and transphobia», τονίζεται, πέρα από την ανάγκη εξάλειψης κάθε δίωξης για ατομικές επιλογές σεξουαλικού αυτοπροσδιορισμού, η κατοχύρωση του δικαιώματος στον LGBTQI+ ακτιβισμό. Μάλιστα ο διεθνής αυτός οργανισμός αναλαμβάνει να ενισχύσει τις κατά χώρες ομάδες που θα τον διεκπεραιώσουν, προκειμένου, με αυτόν τον τρόπο, συλλογικότητες LGBTQI+ να δράσουν στους χώρους εργασίας, στα Πανεπιστήμια, στις τοπικές κοινωνίες κ.α. (UN Free & Equal, 2013). Στο πλαίσιο αυτής λοιπόν της θεώρησης το ΚΣΜ δεν υλοποιεί απλώς μια στρατηγική εμπλοκής των LGBTQI+ και των μη LGBTQI+ μαθητών/τριών του σε κοινωνικούς ρόλους αλλά ένα σχεδιασμό συνύπαρξης και εμπλοκής των ομάδων τους στην ευρύτερη σχολική κοινότητα. Ας σημειωθεί, πάντως, ότι το ΚΣΜ δεν σχετίζεται ιδεολογικά, πολιτικά ή ακτιβιστικά με το παραπάνω project παρά μόνο ως προς την (κοινή) οπτική τους για τη διαχείριση/αντιμετώπιση της LGBTQI+ ταυτότητας, καθώς οι δράσεις του ΚΣΜ γενικότερα είναι αυτόνομες και το ιδεολογικό του στίγμα, όπως αναφέρθηκε, ριζοσπαστικά αντικομοφομιστικό.

Στην πραγματικότητα το project UN Free & Equal για την LGBTQI+ ταυτότητα στηρίχθηκε ιδεολογικά σε μία γενικότερη τάση που αναπτύσσεται στο χώρο του διεθνούς LGBTQI+ ακτιβισμού. Η τάση αυτή αναπτύχθηκε, προκειμένου οι ανά τον κόσμο συλλογικότητες του κινήματος να απεμπλακούν από την καταναλωτική αντικειμενικοποίηση της σεξουαλικότητας και εν γένει του σώματος και τα συμφέροντα που την νέμονται στοχεύοντας στο κέρδος. Με άλλα λόγια στόχος της τάσης αυτής είναι να ακυρώσει την προώθηση της LGBTQI+ ατζέντας από τα καπιταλιστικά συμφέροντα που κατ' επίφαση επικαλούνται αυτονόητα ανθρώπινα δικαιώματα για λόγους εκμεταλλευτικούς (Herzefeld, 2003: 78).

Εποπτεύοντας, λοιπόν, κανείς τα δεδομένα των συνεντεύξεων για τις ερωτήσεις του 1^{ου} άξονα θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι η αποδοχή της παραπάνω οπτικής είναι για το ΚΣΜ όρος απαραίτητος, προκειμένου η αποδοχή της διαφορετικότητας να μη ρυθμίζεται από τους νόμους της ελεύθερης αγοράς αλλά από συναινέσεις και συνθέσεις μιας παγκόσμιας κοινωνίας ενεργών πολιτών (Huges, 2006: 56 και Matthijsen, 2018: 325). Έτσι η LGBTQI+ ταυτότητα θα απαλλαγεί από το συνωμοσιολογικό στίγμα του «δυτικού εκφυλισμού» (Herzefeld, 2003: 71).

2^{ος} Άξονας

Ο ρόλος του ΚΣΜ στη προώθηση πολιτικών ίσων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.

Όπως έχει αναφερθεί στο πρώτο (θεωρητικό) μέρος αυτής της εργασίας το ΚΣΜ αποτελεί μια εκπαιδευτική μονάδα της μη τυπικής εκπαίδευσης. Εντάσσεται δηλαδή ειδολογικά σε εκείνες τις εκπαιδευτικές κοινότητες που η φοίτηση σε αυτές δεν υπάγεται στον κρατικό σχεδιασμό και έλεγχο αλλά είναι δυνατόν να οδηγεί στην απόκτηση πιστοποιημένου τίτλου σπουδών υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, κυριότερη από τις οποίες είναι η συμμετοχή των μαθητών τους σε κεντρικά/κρατικά οργανωμένες εξετάσεις ανάλογα με τον τίτλο που επιδιώκεται . Ταυτόχρονα, όπως φάνηκε κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας, το ΚΣΜ συνιστά, υπηρετώντας ένα συγκεκριμένο επαναστατικό/αριστερό ιδεολογικό πρόσταγμα, μια εκπαιδευτική κολεκτίβα διαρκώς δομούμενη αγωνιστικά στις αρχές της συλλογικότητας και της διαφορετικότητας (Rodriguez, 2018: 12).

Επομένως, η πλήρης αποδοχή μιας μαθητικής ομάδας LGBTQI+ μπορεί να ολοκληρωθεί εντός του ΚΣΜ, μόνο εάν το ίδιο ως εκπαιδευτική δομή αγωνίζεται για την προώθηση πολιτικών ίσων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Αυτός ο αγώνας είναι αυτονόητα συνδεδεμένος με κάθε δράση/παρέμβαση για την απελευθέρωση των Ελλήνων ομοφυλοφίλων αλλά και με την πάλη του παγκόσμιου

LGBTQI+ κινήματος. Αυτή είναι διεθνώς πάγια θέση/στάση της επαναστατικής αριστεράς και αφορά τόσο τους ομοφυλόφιλους όσο και τους ετεροφυλόφιλους :

«Ο αγώνας για απελευθέρωση των ομοφυλόφιλων αποτελεί εν μέρει κριτική στον τρόπο που αυτή η κοινωνία κοινωνικοποιεί τα μέλη της, μέσα από τους άκαμπτους ορισμούς των σεξουαλικών ρόλων και την αυστηρή τους σύνδεση με σεξουαλικούς ρόλους. Η κοινωνικοποίηση αυτή είναι περιοριστική για τον κάθε άνθρωπο αλλά και καταπιεστική για τους ομοφυλόφιλους ειδικότερα» (Wolf, 2016: 121).

Οι δύο διαστάσεις του ΚΣΜ, εκπαιδευτική κολεκτίβα και ταυτόχρονα σχολική δομή της μη τυπικής εκπαίδευσης, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ιδεολογικά και πολιτικά αντιφατικές (Moskal & North, 2017: 110). Από το ένα μέρος, η κολεκτίβα έχει επαναστατικό/αριστερό χαρακτήρα, ενώ μια δομή της μη τυπικής εκπαίδευσης είναι σε ένα βαθμό συντονισμένη με την κρατική δομή, αφού μπορεί να εμπλέκονται οι μαθητές της σε εξετάσεις, διαγωνισμούς κ.ά., δραστηριότητες δηλαδή των επίσημων κρατικών φορέων. Αν δεν αποσαφηνιστεί αυτό το καίριο ζήτημα δεν είναι δυνατόν να διερευνηθούν σε βάθος οι πρωτοβουλίες του ΚΣΜ για την προάσπιση και την κατοχύρωση δικαιωμάτων στους μετανάστες/ πρόσφυγες, και πολύ περισσότερο στους LGBTQI+.

Την παραπάνω αντίφαση αντιμετώπισε αρχικά η σχολική κοινότητα του ΚΣΜ σε επίπεδο εκπαιδευτικό και ιδιαίτερα σε σχέση με τη διδασκαλία των ελληνικών. Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε μετανάστες/πρόσφυγες που διαμένουν και εργάζονται στην Ελλάδα συνιστά στο πλαίσιο μιας εκπαιδευτικής κολεκτίβας όργανο προλεταριακού αγώνα, όπως αναφέρθηκε, μέσο υπεράσπισης ή/και εδραίωσης εργατικών δικαιωμάτων/κεκτημένων. Η εκμάθηση της ελληνικής κατοχυρώνεται λοιπόν πρωτίστως με διαλεκτικά και όχι με κουλτουραλιστικά επιχειρήματα. Η ιστορική πραγματικότητα, ωστόσο, επέβαλλε νέες εμπειρίες, που καθιστούσαν επείγουσα την εμπλοκή του σχολείου με τους κρατικούς φορείς. Η **L.L.**: 26 ετών, trans από το Πακιστάν που συμμετέχει στις δράσεις του ΚΣΜ από το 2010 όταν έφτασε στην Ελλάδα, πρώτα ως μαθήτρια και έπειτα ως LGBTQI+ ακτιβίστρια της ΚΑΡ, απαντώντας στην ερώτηση 1 [Στο ΚΣΜ ήρθατε για να μάθετε την ελληνική γλώσσα ή και για άλλους λόγους;] και 2 [Ποιους (αναλυτικά);], αναφέρει σχετικά:

Ηρθα για να μάθω ελληνικά. Δεν θα γύριζα στο Πακιστάν. Το είχα αποφασίσει. Μετα ελληνικά θα μπορούσα να βρω πιο εύκολα δουλειά. Ήταν και κάτι άλλο. Έπρεπε να μάθω ελληνικά καλά. Να καταλάβω πρώτα πώς λένε ανθρώπους σαν και μένα εδώ και μετά να δηλώσω τα στοιχεία μου σωστά. Ήρθα σαν γυναίκα αλλά τα χαρτιά μου από το Πακιστάν ήταν με αντρικό όνομα. Ο διερμηνέας στην Αθήνα δεν ήθελε να μεταφράσει ό,τι έλεγα. Ντρεπόταν. Γράψανε στα χαρτιά ό,τι ήθελε εκείνος. Έπρεπε να μάθω ελληνικά, για να τα φτιάξω όλα σωστά από την αρχή. Ερχόμουν σχολείο αλλά από κάποιον άκουσα ότι σου δίνουν άσυλο και μετά διαβατήριο πιο εύκολα, όταν έχεις δώσει εξετάσεις και έχεις πάρει βεβαίωση ότι ξέρεις ελληνικά [= κρατικό πιστοποιητικό γλωσσομάθειας]. Είχαμε τότε δασκάλα την Έλενα που ήταν οργανωμένη στην ΚΑΡ. Μου είπε «δύσκολο. Εμείς δεν θέλουμε να ανακατευτούμε με το Κράτος». Από το 2012 όμως τα πράγματα άλλαξαν πολύ. Το σχολείο γέμισε μαθητές. Έφταναν κάθε Κυριακή στη Γραμματεία διάφοροι μετανάστες και πρόσφυγες, αρκετοί LGBTQI+, δεν το έλεγαν αλλά τους καταλάβαινα [γελάει] που έλεγαν ότι θέλουν να μάθουν Ελληνικά, για να δώσουν εξετάσεις, έτσι θα έπαιρναν πιο εύκολα την άδεια παραμονής στην Ελλάδα ή το ελληνικό διαβατήριο [= υπηκοότητα/ιθαγένεια]. Ο γυρισμός για αυτούς, όπως και για μένα, στην πατρίδα» ήταν ξεγραμμένος. Πολλοί έφευγαν, όταν μάθαιναν ότι το σχολείο δεν έχει σχέση με τις εξετάσεις της γλώσσας. Η Έλενα κάθε Κυριακή που είχαμε μάθημα στεναχωριόταν για τον χαμό που γινόταν. Τη ρώτησα. Μου είπε ότι «είναι δύσκολο να κάνουν το σχολείο, φροντιστήριο για τα κρατικά πτυχία. Τα πράγματα όμως άλλαξαν μετά από συνελεύσεις που κάναμε μέσα στις διακοπές [Χριστούγεννα 2012]. Στη νέα χρονιά φτιάχτηκαν τμήματα για το Α2. Μπήκα και εγώ και το Μάη πήρα το χαρτί.

Ας σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο υποκείμενο που αφηγείται αποτελεί το κεντρικό πρόσωπο της LGBTQI+ ομάδας του ΚΣΜ. Συντονίζει τις δράσεις της και την επαφή της με άλλες LGBTQI+ ομάδες εκτός ΚΣΜ και σύμφωνα με τις αναφορές όλων των υποκειμένων αποτελεί τον σύνδεσμο της ομάδας αυτής με την Colour Youth - Κοινότητα LGBTQI+ Νέων Αθήνας. Η μαρτυρία του έχει βαρύνουσα σημασία και είναι ακριβής, όπως αποδεικνύεται από πηγές του ΚΣΜ και της ΚΑΡ:

«Το πρόβλημα για εμάς τους «οργανωμένους» ήταν σύνθετο και σχετιζόμενο με την ιδεολογική συνθήκη σύστασης και λειτουργίας του ΚΣΜ. Συμπυκνωνόταν στα παρακάτω ερωτήματα: Πώς ήταν δυνατόν μια εκπαιδευτική δομή επαναστατική να λειτουργήσει ως φροντιστήριο ελληνομάθειας και στην πράξη να συνεργαστεί με ένα κατεστημένο και κρατικοδίαιτο σύστημα; Δεν

αποτελούσε αυτό μια de facto αναγνώριση των προβλέψεων διάκρισης σε μετανάστες και ντόπιους που θεσμικά το ΚΣΜ επεδίωκε να ανατρέψει; Η απάντηση δόθηκε από την κοινωνική πράξη και συνείδηση. Η πιστοποίηση ελληνομάθειας θεωρήθηκε από την ολομέλεια της συλλογικότητας σε απανωτές συνεδριάσεις της, με βάση τις γνώμες που εκφράστηκαν από τους συντρόφους και τις συντρόφισσες, ως μια μεταβατική συνθήκη που στοχεύει στην ενσωμάτωση και όχι στην αφομοίωση. Θεωρήθηκε μάλιστα επαναστατικό χρέος μας να εμπλακούμε, καθώς μόνο με τη δική μας εμπλοκή, δηλαδή τη δράση των αυτοδιαχειριζόμενων συλλογικοτήτων, μπορούσε ένας μηχανισμός πολιτιστικού ιμπεριαλισμού, όπως είναι συχνά οι πιστοποιήσεις γλωσσομάθειας, να μετατραπεί σε πράξεις διεθνιστικής πολιτιστικής παρέμβασης. Να μάθουν δηλαδή οι μετανάστες/πρόσφυγες την ελληνική ιστορία και γλώσσα, όπως δίνεται από τους «επίσημους φορείς», και στη συνέχεια να γίνουν από το ΚΣΜ και ειδικότερα τους δάσκαλους τους ικανοί να αποδομήσουν διαλεκτικά το ιδεολόγημα που εισέπραξαν. Η διδασκαλία της γλώσσας με στόχο τις εξετάσεις, μολονότι αναγκαστικά υποκύπτει στην απαίτηση μια επίσημης νόρμας, αφού οδηγεί σε πιστοποιημένη από το κράτος επάρκεια, καταβάλλεται προσπάθεια να μην αποτελεί μέσο εδραίωσης και αναπαραγωγής των ελληνικών εθνοφυλετικών και εξουσιαστικών ιδεολογημάτων ή/και στερεοτύπων. Με άλλα λόγια να μην γίνεται φορέας πολιτισμικού/πολιτιστικού ιμπεριαλισμού» [ΜτΣ] (Matthijsen, 2018: 150).

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω επιχειρήθηκε στοχευμένα και εντέλει επιτυχημένα κατά τη διδασκαλία της γλώσσας να αρθεί η αντίφαση ανάμεσα στην επαναστατική ρήξη με το κράτος και τη παρακολούθηση του κρατικού εκπαιδευτικού συστήματος με γνώμονα το συμφέρον των μεταναστευτικών ομάδων. Ιδιαίτερα για τους LGBTQI+ μαθητές/ μαθήτριες, όπως βεβαιώνει η **L.L.** παραπάνω, η διδασκαλία της γλώσσας συνιστούσε πρωτοβουλία με πολλαπλό δικαιωματικό χαρακτήρα, αφού, πέρα από την ενίσχυση της αίτησης παραμονής ή ασύλου, χωρίς επαρκή γλωσσομάθεια ήταν αδύνατη η κατοχύρωση της ισότητας στο δικαίωμα του LGBTQI+ αυτοπροσδιορισμού. Σε αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο λοιπόν πρέπει να ενταχθούν πιθανότατα και οι πρωτοβουλίες του σχολείου που αναφέρει η **L.D.**, 28 ετών, lesbian, από το Ιράν, απαντώντας στην ερώτηση 4 [Ποιες δράσεις ξέρετε να έχουν γίνει/γίνονται εντός της σχολικής κοινότητάς του ΚΣΜ, για να αναδειχθούν τα ζητήματα που απασχολούν τους LGBTQI+ μετανάστες/ πρόσφυγες:] :

Ήταν το 2015, μόλις είχα έρθει στην Ελλάδα και έμενα σε κάτι συγγενείς μου στα Σεπόλια που έρχονταν στο σχολείο. Δεν ήξερα τίποτα από γλώσσα αλλά επειδή ήξερα αγγλικά και είχα πτυχίο Πανεπιστημίου δεν με έβαλαν στο τμήμα Α [αρχαρίων] αλλά στο Α+ [γνώση αλφαβήτου, γραφής, αρίθμησης και βασικών λέξεων επικοινωνίας] που είχε προχωρήσει. Έγραφαν και διάβαζαν όλα τα γράμματα και έλεγαν απέξω όλους τους αριθμούς. Στρώθηκα μια εβδομάδα και διάβαζα συνέχεια. Τα έμαθα και εγώ αλλά λέξεις ήξερα λίγες. Τα βασικά. Ήταν η τέταρτη Κυριακή που πήγαινα στο σχολείο και μπήκε η Μαρία, η δασκάλα μας με ένα σωρό χαρτιά. Εμείς είχαμε βιβλία. Μας τα έδιναν, όταν γραφόμαστε μαζί με ένα τετράδιο και ένα στυλό. Τι ήταν αυτά τα χαρτιά; Η Μαρία μπήκε με τρία παιδιά από την ΚΑΡ. Ήταν μετανάστες, είπαν, που είχαν βγάλει το σχολείο. Ένας ήταν Άραβας, ένας ήταν από το Αφγανιστάν και ένας από το Πακιστάν. Εμένα με φώναζε η Μαρία και μου είπε: «Είσαι από το Ιράν;» είπα «Ναι». «Έλα εδώ δίπλα μου. Θα σου πω τι θα κάνεις». Στην τάξη ήταν 20 άτομα. Μας είπε λοιπόν ότι εκείνη τη μέρα όλο το τρίωρο θα μας μιλούσαν για ένα νέο Νόμο που είχε ψηφιστεί στην Ελλάδα, το σύμφωνο συμβίωσης. Έτσι έκανε. Μοίρασε το κείμενο στα ελληνικά. Το διάβαζε ελληνικά και οι τρεις το μετάφραζαν στις γλώσσες τους. Εμένα μου έδωσε μια μετάφραση που είχε γίνει στα αγγλικά. Αυτή τη μετάφραση την έδινε και σε όποιον άλλο ήθελε και ήξερε αγγλικά. Από τη αγγλικά εγώ τα μετέφραζα στα φαρσί γραμμή γραμμή, όπως διάβαζε η Μαρία. Πάνω στα χαρτιά σημειώναμε, σηκώναμε τα χέρια αν είχαμε απορία και γινόταν συζήτηση. Είχα μείνει χωρίς αίμα στην καρδιά [περσική παροιμία: κατάπληκτη]. Μετάφραζα με όλη μου την καρδιά. Είχα συγκινηθεί. Αλλά και όλοι οι άλλοι έδειχναν ενδιαφέρον και σεβασμό. Σημείωναν, ρωτούσαν, έγραφαν. Μετά από δύο ώρες κάναμε διάλειμμα. Έμαθα τότε ότι και στα άλλα τμήματα είχε γίνει το ίδιο, γιατί η συνέλευση του σχολείου το προηγούμενο απόγευμα το είχε αποφασίσει. Εγώ δεν είχα πάει, γιατί θα τέλειωνε αργά και δεν ήξερα ακόμη να κυκλοφορώ βράδυ στην πόλη. Την τελευταία ώρα μας διάβασε κάτι δικά της. Ήταν δικηγόρος και είχε γράψει ένα χαρτί που εξηγούσε ακριβώς ποια πράγματα από το νομοσχέδιο είναι χρήσιμα για μας τους LGBTQI+ πρόσφυγες και μετανάστες. Τότε ρώτησα κάτι, αν κάποια γυναίκα LGBTQI+ που θέλει άσυλο στην Ελλάδα πρέπει να δείξει και το σύμφωνο συμβίωσης με ελληνίδα σύντροφο. Ρώτησα στα αγγλικά. Όλοι κατάλαβαν ότι ρωτούσα για μένα αλλά εγώ δεν είχα ελληνίδα σύντροφο. Ρωτούσα έτσι για να μάθω. Δεν με ενόχλησε όμως που κατάλαβαν. Ούτε οι πατριώτες μου που ήταν στην τάξη. Ακόμα και αν δεν συμφωνούσαν είχαν καταλάβει ότι εδώ δεν σήκωνε τον ρατσισμό που είχαμε στο Ιράν για τους LGBTQI+.

Η παραπάνω διαδικασία δεν ήταν απλώς εκπαιδευτική. Είχε χαρακτήρα πολιτικής παρέμβασης, αφού αφενός καθιστούσε τους LGBTQI+ γνώστες της νομικής πραγματικότητας στην Ελλάδα, ώστε να ασκήσουν ή να διεκδικήσουν τα δικαιώματα που τους παρέχει ο νόμος και αφετέρου καθιστούσε τα δικαιώματα αυτά υπόθεση όλης της κοινότητας, αφού όλοι μάθαιναν και ενημερώνονταν. Πρέπει να υπογραμμιστεί, απ' όσα αναφέρθηκαν από τους συνεντευξιαζόμενους, η βαρύτητα που δίνεται στη γνώμη των ίδιων των μεταναστών-μελών του ΚΣΜ, και η δυνατότητά τους να συνεισφέρουν σε θέματα, όπως η προστασία και επέκταση δικαιωμάτων, η παροχή υπηρεσιών, η ταυτότητα φύλου, η εκπαίδευση, ζητήματα που έχουν να κάνουν με trafficking γυναικών και trans κ.λπ. Με άλλα λόγια, έχει αναπτυχθεί μια οριζόντια και κάθετη πλατφόρμα διαλόγου και παρέμβασης σε θέματα που αγγίζουν τη μετανάστευση και όχι μόνο. Οι εκπαιδευτές και οι εκπαιδευόμενοι βρίσκονται σε μια συνεχή διαδικασία αλληλεπίδρασης που επιτυγχάνεται με την ανταλλαγή εμπειριών και γνώσεων, μέσω των οποίων αποκαλύπτονται παραστάσεις και αντιλήψεις αλλά και γκρεμίζονται στερεότυπα.

Άλλωστε, ο πολιτικοποιημένος εκπαιδευτής ενηλίκων μεταναστών/προσφύγων καλείται να εμπλουτίσει τις γνώσεις του σχετικά με τη μάθηση ενηλίκων που έρχονται σε πρώτη επαφή με την ελληνική γλώσσα. Όπως τονίζει ο Μήτσης (2000: 90): «καλείται να μάθει πρώτα αυτός τα ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία της πατρίδας τους, καθώς και τις βασικές αρχές και προϋποθέσεις της μάθησης της ελληνικής γλώσσας, με κύριο γνώμονα τη δομική λειτουργία της μητρικής τους γλώσσας, ως διδακτικό περίγραμμα μέσα στο οποίο θα στηθεί η μέθοδος κατανόησης της νέας γλώσσας».

Στο πλαίσιο αυτής της διαρκούς ανατροφοδότησης ο εκπαιδευτής ενηλίκων αυτής της ομάδας ανθρώπων, μέσα στους οποίους οι LGBTQI+ αποτελούν μια «άλλη» μειονότητα, αναμένεται να γνωρίζει σε θεωρητικό επίπεδο όλες αυτές τις παραμέτρους της διαπολιτισμικής και της δια βίου μάθησης και εκπαίδευσης των μεταναστών/προσφύγων, ώστε να μπορεί να αναγνωρίζει αντιλήψεις, στάσεις, συνήθειες, συμπεριφορές και στερεότυπα. Όλα αυτά που καλείται να αναγνωρίζει ο εκπαιδευτής αναδεικνύουν την ιδιαιτερότητά των μεταναστών/προσφύγων ως εκπαιδευόμενης ομάδας και υποδηλώνουν το σαφέστατα δύσκολο έργο του εκπαιδευτή ενηλίκων, όταν μέσα σε αυτή την ομάδα οφείλει να δράσει έτσι ώστε οι

LGBTQI+ μετανάστες/ πρόσφυγες να ενταχθούν ομαλά (Θεοδωρακοπούλου & Ραντίσης, 2016: 24).

Στο σημείο αυτό εγείρεται ένα μείζον ζήτημα που αφορά τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα αυτής της προσπάθειας, προκειμένου να σεβαστεί όχι μόνο τα δικαιώματα των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών αλλά και την προσπάθεια συγκρότησης της (δι)πολιτισμικής ταυτότητας των μη LGBTQI+. Στο παραπάνω περιστατικό, η **L.D.** άφησε να εννοηθεί ότι κάποιοι συμπατριώτες της, πιθανότατα μη LGBTQI+, δεν ήταν απόλυτα σύμφωνοι με την εκπαιδευτική διαδικασία ([...]Δεν με ενόχλησε όμως που κατάλαβαν. Ούτε οι πατριώτες μου που ήταν στην τάξη. Ακόμα και αν δεν συμφωνούσαν είχαν καταλάβει ότι εδώ δεν σήκωνε τον ρατσισμό που είχαμε στο Ιράν για τους LGBTQI+). Η σιωπηλή ανοχή των μη LGBTQI+ Ιρανών συμπατριωτών της **L.D.** ή ακόμη και παθητική αποδοχή από πλευράς τους μιας πραγματικότητας που ήταν έξω από τα στοιχεία της κουλτούρας καταγωγής τους δεν αποτελεί δείγμα επιβολής; Μια απόδειξη της προσπάθειας αφομοίωσης των μη LGBTQI+ από τον πολιτισμικό μικρόκοσμο του ΚΣΜ που εντέλει είναι αμφίβολο αν απηχεί τις κρατούσες αντιλήψεις της ευρύτερης ελληνικής κοινωνίας; Μήπως εντέλει σε σχέση με την προώθηση των LGBTQI+ θεμάτων το ΚΣΜ θυσιάζει την ομαλή κοινωνικοποίηση των μη LGBTQI+ προσφύγων/ μεταναστών μαθητών/τριών του, για να μην αποχρωματιστεί πολιτικοϊδεολογικά ;

Τα παραπάνω κρίσιμα ερωτήματα δεν είναι δυνατόν να απαντηθούν ουσιαστικά αν πρώτα δεν διευκρινιστεί σαφώς το εκπαιδευτικό μοντέλο που εφαρμόζεται στο ΚΣΜ. Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο μέρος αυτής της εργασίας, έχουν αναπτυχθεί πέντε εκπαιδευτικά μοντέλα στο χώρο της μη τυπικής εκπαίδευσης ενήλικων μεταναστών/ προσφύγων. Οι εκπαιδευτικές δομές στην Ελλάδα, ιδιαίτερα οι αυτοχρηματοδοτούμενες, εφαρμόζουν συχνότατα στην πράξη έναν πολύμορφο και μάλλον ρευστό συνδυασμό των μοντέλων αυτών με δεδομένο ότι σε αρκετές περιπτώσεις οι εκπαιδευτές δεν είναι υποχρεωτικά εκπαιδευτικοί. Στο ΚΣΜ παρά τη αξιοποίηση εκπαιδευτών-εκπαιδευτικών σχεδόν σε όλα τα τμήματα διδασκαλίας, η αρχή της αυτοργάνωσης σε επίπεδο τάξης επιφορτίζει κάθε διδάσκοντα με την ευθύνη της επιλογής τόσο του διδακτικού μοντέλου όσο και των διδακτικών μεθόδων υλοποίησής του.

Η προσωπική εμπειρία του ερευνητή της παρούσας έρευνας ως διδάσκοντας κατά περιόδους στο ΚΣΜ και η επαγγελματική ιδιότητά του ως εκπαιδευτικού θα μπορούσαν να πιστοποιήσουν ότι στο ΚΣΜ παρά την προφανή ηγεμονία των αντιρατσιστικών αρχών κολεκτιβιστικής οργάνωσης, το διαπολιτισμικό μοντέλο είναι εκείνο κυρίως που εφαρμόζεται σε εκπαιδευτικό επίπεδο. Με την επισήμανση βέβαια ότι ο «διαπολιτισμός» νοείται όχι με βάση το ιδεολογικό σχήμα της παγκοσμιοποίησης αλλά του διεθνισμού.

Αυτό σημαίνει ότι η προγενέστερη κουλτούρα κάθε μετανάστη/πρόσφυγα, δηλαδή τα πολιτισμικά φορτία που μεταφέρει από τη χώρα καταγωγής του στη χώρα εγκατάστασης, δεν αντιμετωπίζονται *a priori* ούτε ως αξιόσεβαστα ούτε ως αναξιόπρεπη αλλά και ούτε ως εχθρικά ούτε ως φιλικά. Υπόκεινται σε ένα διαλεκτικό έλεγχο με τη μαρξική έννοια του όρου. Ο έλεγχος αυτός δεν είναι κεντρικά καθοδηγούμενος. Αντιθέτως, κάθε μετανάστης/πρόσφυγας, όπως και κάθε άνθρωπος, οφείλει αυτοκριτικά, για να διαμορφώσει ταξική συνείδηση, να ελέγχει την αντοχή των φορτίων αυτών στην διαδικασία μιας αγωνιστικής κοινωνικοποίησης με στόχο την ανατροπή των εκμεταλλευτικών σχέσεων που διέπουν τις ταξικές κοινωνίες κάθετα αλλά και οριζόντια. Από μια τέτοια οπτική οι θρησκευτικές παραδόσεις, τα στερεότυπα φύλου κ.ά., που αποτελούν μέρη του μαρξικού εποικοδομήματος, συγκαλύπτουν την ιστορική αποτυχία των ταξικών κοινωνιών, όπως είναι τόσο οι κοινωνίες από τις οποίες προέρχονται οι μετανάστες όσο και η ελληνική κοινωνία υποδοχής τους. Η αποτυχία αυτή δεν είναι μελλοντική αλλά ήδη συντελεσμένη στο πλαίσιο μιας ατομικής ή συλλογικής παρακμής που αναζητά άλλοθι για την επιστροφή σε ένα εξιδανικευμένο πολιτισμικό παρελθόν (ή ακόμα χειρότερα για τη συντήρησή του) αντί εφελτήριο για τη δημιουργία ενός πραγματικού πολιτικού μέλλοντος:

«τα άτομα ή οι ομάδες σε παρακμή επενεπνοούν ατέρμονα το λόγο παντός είδους αριστοκρατίας, την ουσιοκρατική πίστη στην αιωνιότητα παντός είδους φύσης, την εξύμνηση του παρελθόντος και της παράδοσης, την ακεραιοκρατική λατρεία της ιστορίας και των τελετουργικών της, επειδή δεν μπορούν να περιμένουν τίποτε άλλο από το μέλλον πέρα από την επιστροφή της παλαιάς τάξης, από την οποία περιμένουν την παλινόρθωση του κοινωνικού είναι τους» (Bourdieu, 2015: 158).

Σε διαφορετική περίπτωση η διεθνιστική οπτική συγχέεται με την διαπολιτισμική και στο τέλος κάθε πολιτικής πράξης σε μια πολυπολιτισμική δομή,

όπως το ΚΣΜ, ελλοχεύει η κατάφαση ή τουλάχιστον η ανοχή σε κάθε εθνικιστική ή ρατσιστική θέση:

«Το αδύνατο σημείο της καθολικής διαπολιτισμικής οπτικής δεν έγκειται στην αδυναμία της να “ρίχνει τα απόνερα, χωρίς να ρίξει επίσης και το μωρό”: είναι πολύ μεγάλο λάθος να βεβαιώνει κανείς ότι όταν ρίχνει τα βρόμικα νερά του εθνικισμού (“υπερβολικός” φανατισμός) θα πρέπει να είναι προσεκτικός για να μη χάσει το μωρό που ως τέτοιο ορίζεται η “υγιής” εθνική ταυτότητα – δηλαδή, το να εντοπίζει κανείς τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ του δεόντος βαθμού του “υγιούς” εθνικισμού, ο οποίος εγγυάται το απαραίτητο *minimum* της εθνικής ταυτότητας και του “υπερβολικού” (ξενόφοβου, επιθετικού εθνικισμού. Μια τέτοια διάκριση – επί τη βάση της κοινής λογικής – αναπαράγει την ίδια εθνικιστική λογική, η οποία στοχεύει στην απαλλαγή από τη “νόθα” υπερβολή» (Zizek στο Δούρου, 2007: 28-29).

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, λοιπόν, η ενημέρωση του συνόλου των μεταναστών/προσφύγων μαθητών/τριών του ΚΣΜ για την LGBTQI+ ατζέντα δεν είναι αποτέλεσμα μιας επιβολής που επιδιώκει την πολιτιστική αλλοτρίωσή τους. Είναι μια πρόκληση για επανανάγνωση εκείνης της εκμεταλλευτικής κοινωνικής δυναμικής που τους οδήγησε στην μετανάστευση ή την προσφυγιά. Το σύστημα εκείνο που περιθωριοποιεί και διώκει τους LGBTQI+ στη χώρα τους είναι ακριβώς εκείνο που ώθησε και εκείνους στον εκπατρισμό. Επομένως, υγιής κοινωνικοποίηση στην ελληνική κοινωνία δεν είναι η αναζήτηση από μέρους τους και η πρόσληψη/ταύτισή τους με τις αρχές αυτού του παγκόσμιου συστήματος, όπως υλοποιείται στην Ελλάδα, αλλά αντίθετα η άρνησή του και ο αγώνας ανατροπής του από τη θέση μιας νέας συνθήκης που δημιουργήσε για αυτούς η νέα ταυτότητά τους, αυτή του μετανάστη ή του πρόσφυγα. Σε διαφορετική περίπτωση κινδυνεύουν να μην γίνουν ποτέ ενεργοί πολίτες στη χώρα εγκατάστασής τους αλλά στην καλύτερη περίπτωση με την ανοχή των γηγενών να παραμείνουν στην Ελλάδα, καταδικασμένοι στο περιθώριο κάθε κοινωνικής εξέλιξης.

Με αυτή την ερμηνευτική γίνεται φανερό γιατί το ΚΣΜ, αν και ριζοσπαστικά αριστερή εκπαιδευτική κοινότητα στη βάση της, έχει πάντοτε αγωνιστική και μαζική συμμετοχή σε μια αμερικανικής και δυτικοευρωπαϊκής προέλευσης εκδήλωση, όπως το Pride. Το ΚΣΜ, μάλιστα με ανοιχτό κάλεσμα παροτρύνει όλους τους μαθητές/τριες του να συμμετάσχουν στην κορυφαία LGBTQI+ εκδήλωση της χώρας

το Athens Pride που διοργανώνεται κάθε Ιούνιο στην ελληνική πρωτεύουσα από το 2005 από την ομώνυμη ΜΚΟ. Στην εκδήλωση αυτή μάλιστα διατηρεί ξεχωριστό «περίπτερο» από κοινού με την ΚΑΡ, για να προβάλει και να προωθήσει ζητήματα των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών. Ο **J.G.**: 26 ετών, gay από τη Συρία, που ήρθε στην Ελλάδα στις αρχές του 2016 απαντώντας στην ερώτηση 5 [Ποιες δράσεις ξέρετε να έχουν γίνει/γίνονται από το ΚΣΜ εκτός της σχολικής κοινότητάς του, για να αναδειχθούν τα ζητήματα που απασχολούν τους LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες;] αναφέρεται στην προσωπική του εμπλοκή στο περίπτερο του ΚΣΜ στο Athens Pride το καλοκαίρι του 2016:

Είχα πάει στην τελευταία συνέλευση του Μάη και ο Θανάσης από την ΚΑΡ μας είπε ότι έπρεπε να αποφασίσουμε αν θα πηγαίναμε και φέτος στο Pride, όπως κάθε χρόνο. Αν λέγαμε «ναι» έπρεπε να δηλώσουμε τα ονόματά μας και τις βάρδιες που θα κάναμε στο περίπτερο του σχολείου. Στους Άραβες το μόνο Pride που είχα ακούσει ήταν αυτό στο Λίβανο, στη Βηρυτό. Στη συνέλευση ήταν όλη η ομάδα [των LGBTQI+ μαθητών/τριών]. Είχαμε συμφωνήσει να μιλήσουμε όλοι υπέρ. Μιλήσαμε όλοι αλλά μου έκανε εντύπωση ότι πολλοί Άραβες που ήξερα και είχαν οικογένεια ήθελαν να μάθουν τι είναι αυτή η γιορτή και γιατί γίνεται. Η Στέλλα [δασκάλα] τους εξηγούσε. Στο τέλος είπαν να ψηφίσουμε με τα χέρια [=ανάταση των χεριών], όσοι ήμασταν υπέρ. Ψήφισαν όλοι εκτός από κάποιους από το Ιράν [κουνάει το κεφάλι απαξιωτικά]. Εκείνοι είπαν ότι θέλουν το σχολείο να πάει [χρησιμοποιεί ειρωνικό τόνο φωνής] αλλά οι ίδιοι φοβούνται μήπως τους δουν, αν πάνε κι αυτοί, και το πουν στην οικογένειά τους κάτω στην πατρίδα τους. Η Στέλλα δεν μίλησε. Ύστερα αποφασίσαμε να βγει ανακοίνωση στον πίνακα που να καλεί όλους να πάνε. Αυτή η ανακοίνωση μοιράστηκε και χέρι με χέρι σε όλους τους μαθητές την Κυριακή και κολλήθηκε και στην πόρτα του σχολείου με μια αφίσα που μας έστειλαν από την ΚΑΡ. Τους την είχαν δώσει από το Pride [από τη ΜΚΟ Athens Pride] για να κυκλοφορήσει. [...]. Έφτασε η Κυριακή του Pride. Είχα βάρδια στις 11 το πρωί έως τις 4.00 το απόγευμα. Μαζί μου είχε βάρδια και η μισή ομάδα μας. Η άλλη μισή θα μας άλλαζε στις 4.00. Όταν έφτασα ήταν εκεί και άλλοι από το σχολείο αλλά και από την ΚΑΡ. Εγώ έπιασα να μοιράζω φυλλάδια σε όλες τις γλώσσες που είχε τυπώσει η ΚΑΡ με υλικό για τους LGBTQI+ σε πολλές χώρες και στη δική μου, για τα δικαιώματά τους εκεί και εδώ. Οι άλλοι από την ομάδα μάζεραν υπογραφές σε μια σελίδα, για να επεκταθεί το άσυλο για τους LGBTQI+ πρόσφυγες από το Πακιστάν και το Ιράν. Είχαν υπογράψει πολλοί. Στο περίπτερο πουλούσαν πολλά βιβλία για τους LGBTQI+ και τις κοινότητές τους σε όλο τον κόσμο. Όταν

τελείωσε η βάρδιά μας πήγαμε σε μια προβολή ταινίας και εκεί έμαθα τι είχε γίνει στο Stonewall.

Η παραπάνω στάση της μαθητικής κοινότητας του ΚΣΜ αποτυπώνεται σε πολλές άλλες δράσεις σχετικά με τους LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες. Ας σημειωθεί ότι εντός ΚΣΜ λειτουργεί στο χώρο της Γραμματείας λειτουργεί συμβουλευτικός σταθμός με εθελοντές δικηγόρους για νομικά ζητήματα, αφού ανάμεσα στους στόχους του σχολείου είναι να εξασφαλιστεί η τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε θέματα που αφορούν την Παιδεία, την Υγεία και την Εργασία, ώστε οι μετανάστες/πρόσφυγες που διαμένουν στη Ελλάδα να ενταχθούν ομαλά στην ελληνική κοινωνία, με όρους ετερότητας και όχι αφομοίωσης, ανεξαρτήτως φυλής, φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, καταγωγής, εθνικότητας ή θρησκείας. Ιδιαίτερα για τους LGBTQI+ πέρα από έντυπο ενημερωτικό υλικό υπάρχουν διαθέσιμοι εξειδικευμένοι δικηγόροι εθελοντές προς επικοινωνία ή και συνοδεία σε υπηρεσίες για ζητήματα ασύλου και προσδιορισμού φύλου αλλά και εθελοντές πιστοποιημένοι διερμηνείς σε αρκετές ανατολικές γλώσσες (φαρσί, αραβικά, παντζαμπί, παστούν) με αποστολή την ακριβή επίσημη μετάφραση ορολογίας για την ταυτότητα φύλου.

Η ΚΑΡ μάλιστα χρησιμοποιείται από το ΚΣΜ ως δίαυλος επικοινωνίας των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών που διαμένουν ή παραμένουν στην Ελλάδα με τις LGBTQI+ οργανώσεις του εξωτερικού μέσω αμοιβαίων ανταλλαγών επισκέψεων και προγραμμάτων φιλοξενίας LGBTQI+ πρόσφύγων σε χώρες κυρίως της Δυτικής Ευρώπης. Συνεχής μάλιστα είναι η τεκμηριωμένη ενημέρωση της Κοινής Γνώμης με αναρτήσεις στην ιστοσελίδα της ΚΑΡ και του ΚΣΜ (περίπου μία ανάρτηση ανά δεκαπέντε ημέρες) για θέματα της ατζέντας των LGBTQI+ προσφύγων/ μεταναστών (Μπουφίδης, 2016).

Αν και οι παραπάνω δράσεις ήταν γνωστές στους συνεντευξιζόμενους και τις ανέφεραν όλοι ως απαντήσεις στις ερωτήσεις 4 [Ποιες δράσεις ξέρετε να έχουν γίνει/γίνονται εντός της σχολικής κοινότητας του ΚΣΜ, για να αναδειχθούν τα ζητήματα που απασχολούν τους LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες;] και 5 [Ποιες δράσεις ξέρετε να έχουν γίνει/γίνονται από το ΚΣΜ εκτός της σχολικής κοινότητάς του, για να αναδειχθούν τα ζητήματα που απασχολούν τους LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες ;] είναι αξιοπρόσεκτη η πρόταση που διατύπωσε ένα από τα

υποκείμενα της έρευνας ως απάντηση στην ερώτηση 6 [Ποιες προτάσεις θα είχατε να διατυπώσετε, ώστε το ΚΣΜ, ως κοινότητα, να μπορέσει να διαχειριστεί καλύτερα την LGBTQI+ διαφορετικότητα και τη σύνθετη ταυτότητα φύλου των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών εντός και εκτός ΚΣΜ;]. Συγκεκριμένα ο/η **A.R.**, 25 ετών, trans – gay από το Αφγανιστάν ανέφερε:

*Είναι αρκετοί πια εδώ που έχουν πολλά χρόνια. Όχι εγώ, άλλοι. Και είναι και με πτυχίο. Έχουμε στην ομάδα [LGBQTO+] Σύριους που ξέρουν αραβικά, ελληνικά, αγγλικά και γαλλικά. Έχουν πάρει άσυλο. Έχουν όλα τα χαρτιά. Γιατί να μην κάνουν και εκείνοι μαθήματα; Να μαθαίνουν ελληνικά ή αγγλικά στους Σύριους και στους Άραβες που έρχονται τώρα; Πιο καλά θα μαθαίνουν οι Άραβες με Άραβα δάσκαλο ή δασκάλα. Εμείς [τα μέλη της ομάδας LGBTQI+] το συζητήσαμε. Συμφωνήσαμε να το πούμε στη συνέλευση του σχολείου. Νομίζουμε ότι όλοι θα τη δεχτούν και θα καταλάβουν το γιατί. Έτσι και τα δικά μας θέματα, της ομάδας, θα πάνε μπροστά. **Αυτό είναι πολιτική.** Άμα ξέρουν οι άλλοι ότι ο δάσκαλος, η δασκάλα τους είναι LGBTQI+ τότε θα σέβονται μαζί με αυτόν και όλους τους LGBTQI+ και τα θέματά τους. Έρχονται από χώρες που το να είσαι LGBTQI+ κρύβεται και νομίζουν ότι δεν αξίζουν τίποτα οι LGBTQI+. Είναι μόνο για κρυφό σεξ. Σαν τη δικιά μου [=Αφγανιστάν]. [Η υπογράμμιση είναι δική μου].*

Στην παραπάνω πρόταση γίνεται φανερό πόσο το ιδεολογικό σχήμα λειτουργίας του ΚΣΜ και οι δράσεις με το οποίο αυτό υλοποιείται στην εκπαιδευτική και γενικότερα στην κοινωνική πραγματικότητα έχουν επιδράσει ριζικά στο πολιτικό ήθος των μαθητών/τριών του. Η πρωτοποριακή αυτή πρόταση, που τελικά υπερψηφίστηκε ομόφωνα στην τελευταία γενική συνέλευση του ΚΣΜ για το έτος 2018 και θα εφαρμοστεί από τον Σεπτέμβριο του 2019, είναι στη σύλληψη και τον σχεδιασμό της μια εισήγηση που αντιλαμβάνεται ότι η εκπαιδευτική διαδικασία βρίσκεται στον πυρήνα της πολιτειότητας: «Αυτό είναι πολιτική» (Βουλβούλη, 2014: 337).

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, εποπτεύοντας τα αποτελέσματα της συνέντευξης για τις ερωτήσεις του 2^{ου} άξονα, ότι στην τελευταία από αυτές, που αφορά τη διατύπωση προτάσεων από τους συνεντευξιαζόμενους σχετικά με περαιτέρω πρωτοβουλίες του ΚΣΜ για τους LGBTQI+, εμπεριέχεται ένα πολύ σημαντικό εύρημα. Η χρησιμοποίηση, δηλαδή, ενός κοινωνικού ρόλου, όπως αυτός του δασκάλου, που σε αρκετές κοινωνίες έχει παραδοσιακό χαρακτήρα με

στερεοτυπικές διαστάσεις προκειμένου να προωθηθούν οι εναλλακτικές LGBTQI+ ταυτότητες, είναι μια βαρύνουσα πολιτική πρόταση με όχημα την εκπαίδευση. Πρόκειται για μια απόπειρα κοινωνικού πειραματισμού που ανεξάρτητα από την επιτυχία της στοχεύει στον πολιτικό (επαν)εγγραμματισμό των μη LGBTQI+ μεταναστών /προσφύγων. Ουσιαστικά αποσκοπεί στην αναδιάταξη της *δημόσιας σφαίρας* τόσο στην ελληνική κοινωνία όσο και στην απεικονίσεις των κοινωνιών που έχουν διατηρήσει οι μετανάστες/πρόσφυγες από τις χώρες προέλευσής τους (Habermas, 1996: 19). Με δεδομένη την κινητικότητα του μεταναστευτικού πληθυσμού οι ίδιοι γίνονται περαιτέρω ικανοί εφόσον το θελήσουν να λειτουργήσουν ως πολιτικοκοινωνικοί πολλαπλασιαστές της. Από αυτήν την άποψη είναι ορθή η επισήμανση του υποκειμένου της έρευνας και της ομάδας LGBTQI+ στην οποία ανήκει ότι «έτσι και τα δικά μας θέματα, της ομάδας, θα πάνε μπροστά».

3^{ος} Άξονας

Η εμπειρία και η διαχείριση από τους LGBTQI+ πρόσφυγες της κοινωνικής καταπίεσης της σύνθετης ταυτότητας φύλου τους και του σεξουαλικού προσανατολισμού τους εντός και εκτός του ΚΣΜ.

Με τα παραπάνω δεδομένα θα ήταν αναμενομένη μια απόλυτη αποδοχή της LGBTQI+ ταυτότητας από την εκπαιδευτική κοινότητα του ΚΣΜ. Η επιφύλαξη που δηλώνεται με την παραπάνω διατύπωση οφείλεται στα δεδομένα της έρευνας. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλα τα υποκείμενα στην ερώτηση 7 του 1^{ου} άξονα [Είστε LGBTQI +;] απάντησαν καταφατικά. Επομένως, μιλούν αντλώντας από την εμπειρία

και το βίωμά τους, όταν ανεπιφύλακτα στην ερώτηση 14 του 2^{ου} άξονα [Γενικά θεωρείτε το ΚΣΜ «gay friendly»;] δηλώνουν ότι θεωρούν αυτό το σχολικό περιβάλλον φιλικό στον LGBTQI+ προσανατολισμό τους.

Παρά τη στάση τους αυτή, όμως, στην ερώτηση 12 του 3^{ου} άξονα [Πώς βιώνετε την αντιμετώπιση της κοινότητας του ΚΣΜ απέναντί σας ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;] οι μισοί (5 στους 10) από τους ερωτηθέντες εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους για τη στάση των μη LGBTQI+ συμμαθητών/τριών τους. Η στάση αυτή γινόταν αντιληπτή από τα 5 υποκείμενα της έρευνας ως επιφύλαξη, απαξίωση ή και περιθωριοποίηση με τη συστηματική αποφυγή επικοινωνίας. Είναι χαρακτηριστικά όσα αναφέρει σχετικά ο **S.A.**, 28 ετών, gay από τη Συρία:

Από την πόλη μου [Ράκα] έφυγα, όταν επικράτησαν οι τζιχαντιστές το 2013 και απείλησαν εμένα και την οικογένειά μου με εξόντωση, επειδή είχε αποδεχθεί τον σεξουαλικό μου προσανατολισμό. Μόλις είχα γυρίσει εκεί από τη Δαμασκό, όπου τελείωσα το Πανεπιστήμιο. Ήρθα μέσω Τουρκίας στη Λέσβο και από εκεί στον Πειραιά και μετά στην Αθήνα. Κάποιοι Σύριοι μαθητές του Σχολείου με έφεραν εδώ και από τότε έγινε σπίτι μου. Εδώ μπόρεσα να φανερώσω ανοιχτά την ταυτότητά μου. Στην αρχή οι υπόλοιποι Άραβες μαθητές στάθηκαν επιφυλακτικοί απέναντί μου. Κάποιοι μου είπαν ότι τους ντροπιάζω. Απέφευγαν να μιλούν μαζί μου στα διαλείμματα, ειδικά όταν με έβλεπαν με άλλους ανοιχτά gay μαθητές. Χρειάστηκε σε μια συνεδρίαση του σχολείου να πω σε όλους πώς ένιωθα. Η στάση που είχαν οι Άραβες συμμαθητές μου άλλαξε από εκείνη την ημέρα. Ίσως άκουσαν τα καλά λόγια που είπαν για μένα οι δάσκαλοι και κυρίως η δασκάλα μου, η Στέλλα που μίλησε με πολύ καλά λόγια για την gay ομάδα του Σχολείου. Μίλησαν και για όσα περνούν από τη τζιχάντ στη Συρία άνθρωποι, όπως εμείς. Τώρα τα πράγματα βελτιώθηκαν. Αλλά και οι Άραβες νέοι μαθητές που έρχονται στην αρχή δεν είναι φιλικοί μαζί μου.

Για το ίδιο ζήτημα η **L.L.**: 26 ετών, trans, από το Πακιστάν παραθέτει τη δική της εμπειρία.

Όταν πρωτοήρθα στο Σχολείο το 2010 δεν κατάλαβε κανείς ότι ήμουν αγόρι. Φορούσα μαντήλι [=ήταν ντυμένη με γυναικεία ρούχα]. Το ανέφερα μόνο στην γραμματέα που έκανε την εγγραφή. Μου έκανε εντύπωση ότι με έγραψε στο Σχολείο, όχι με το αντρικό όνομα στα χαρτιά μου, αλλά με το γυναικείο που εγώ είχα διαλέξει για μένα. Έτυχε να μην συναντήσω την πρώτη φορά συντοπίτες μου από την

Παντζάμπ [=περιοχή που μοιράζεται το Πακιστάν και η Ινδία. Η αναφορά εδώ αφορά τον πακιστανικό τομέα] από όπου κατάγομαι. Την επόμενη όμως Κυριακή με περικύκλωσαν μαθητές από την πατρίδα μου. Τους φάνηκε περίεργο που ένα κορίτσι από το Πακιστάν ήρθε στο Σχολείο με τα αγόρια. Όταν κατάλαβαν τι είμαι, πάγωσαν. Για 2-3 λεπτά άνοιξε η γη να με καταπιεί. Αμέσως πέταξα το μαντήλι μπροστά τους και τους είπα ότι έφυγα αγόρι από την πατρίδα και θα γυρίσω κορίτσι. Εκεί άρχισαν να γελάνε. Έσπασε ο πάγος. Αλλά κάπου κάπου σταματάνε οι συζητήσεις, όταν πάω να τους μιλήσω. Ντρέπονται; Ενοχλούνται; Φοβούνται; Τι; Μία δασκάλα σαν εμένα με βοήθησε να γνωριστώ με τους άλλους gay στο σχολείο. Μετά οργανώθηκα στο κίνημα. Αυτό δεν άρεσε σε κάποιους. Ίσως για αυτό φοβούνται. Μην μάθουν στην πατρίδα ότι κάνουν παρέα με κάποιον δηλωμένο γυναικά. Γιατί συζητιούνται αυτά. Το ξέρω, γιατί μετά από ένα μήνα στο Σχολείο με βρήκε εδώ μια Αφγανή μαθήτρια και μου έφερε τον αδελφό της που ήταν και εκείνος σαν εμένα. Είχε ακούσει την ιστορία μου σε ένα πακιστανικό μαγαζί στην Αχαρνών, εκεί που ψώνιζε. Μέχρι τότε τον έκρυβε ντυμένο κορίτσι. Τον έλεγε Sara. Με τη Sara γίναμε αχώριστες φίλες αλλά φοβάται να έρθει σχολείο μη την δουν οι άλλοι Αφγανοί. Η αδερφή της είπε ότι είναι πολλοί ευσεβείς [=θρησκευόμενοι μουσουλμάνοι].

Όπως γίνεται φανερό από τις παραπάνω αφηγήσεις, ορισμένοι από τους LGBTQI+ πρόσφυγες στο ΚΣΜ, έχουν πέσει θύματα του διπλού αποκλεισμού τον οποίο υφίστανται συχνά τα LGBTQI+ άτομα, που μεταναστεύουν, από τους ομοεθνείς τους. Ο πρώτος αποκλεισμός βιώθηκε στη χώρα καταγωγής από τους ομοεθνείς ως συμπολίτες τους και ο δεύτερος βιώνεται από τους ομοεθνείς τους ως μετανάστες στη χώρα καταφυγής.

Παράλληλα οι LGBTQI+ πρόσφυγες απειλούνται από ένα επιπρόσθετο διπλό αποκλεισμό που σχετίζεται με τη χώρα καταφυγής (Chang – Muy & Congress, 2016: 108). Αφενός ως «άλλοι/μετανάστες» από τους γηγενείς και αφετέρου ως «άλλοι/LGBTQI+» από το νέο ετεροφυλοφιλικό κοινωνικό περιβάλλον:

«Οι ΛΟΑΤΚΙ πρόσφυγες συχνά περιθωριοποιούνται διπλά: αρχικά σαν ξένοι και δευτερευόντως εξαιτίας του σεξουαλικού τους προσανατολισμού, την φυλετική τους ταυτότητα, την φυλετική τους έκφραση, ή τα εξωτερικά τους φυλετικά χαρακτηριστικά. Οι ΛΟΑΤΚΙ πρόσφυγες δεν μπορούν να εξασφαλίσουν ασφαλή στέγαση ή υφίστανται έξωση από την κατοικία τους, όταν αποκαλύπτεται ο σεξουαλικός τους προσανατολισμός, η φυλετική τους ταυτότητα, η φυλετική τους έκφραση ή τα φυλετικά τους χαρακτηριστικά. Συχνά στερούνται πρόσβασης στην

απασχόληση και την υγειονομική περίθαλψη. Λόγω της αυξημένης ευάλωτης κατάστασής τους, τα συγκεκριμένα άτομα γίνονται επίσης στόχοι εκβιασμών και εκμετάλλευσης. Οι ΛΟΑΤΚΙ πρόσφυγες, μπορούν επίσης να αντιμετωπίσουν διακρίσεις ή βία από άλλους πρόσφυγες, πράγμα που συμβαίνει και στα κέντρα διαχείρισης προσφύγων. Η ακραία απομόνωση και η πολυσύνθετη περιθωριοποίηση λειτουργούν έτσι ώστε να επιδεινώνουν την ήδη ευάλωτη κατάστασή τους» [ΜτΣ] (UN Free & Equal, 2013).

Αυτό το δεύτερο ζεύγος αποκλεισμού ανιχνεύεται σε μία από τις συνεντεύξεις των υποκειμένων της έρευνας κατ'αντιδιαστολή προς το «gay friendly» χαρακτήρα του περιβάλλοντος στο ΚΣΜ, παρά τις περιπτώσιακές εξαιρέσεις. Η **N.D.**, 32 ετών, lesbian από τη Συρία αναφέρει απαντώντας στις εισαγωγικές ερωτήσεις 7 [Ζούσατε με την οικογένειά σας έως ότου μεταναστεύσετε;] και 8 [Γιατί μεταναστεύσατε;]:

Έφυγα από το Αλίπο [=Χαλέπι] το 2012, όταν οι γονείς μου δεν μπορούσαν να αρνηθούν να με παντρέψουν με ένα τζιχάντ που τότε ήταν διοικητής στη γειτονιά μας και με είχε δει και έστειλε προξενιά. Κινδυνεύαμε όλοι, που δεν έλεγα «ναι». Κάποια μέρα του μίλησα. Του είπα ότι δεν μπορώ να αλλαξοπιστήσω. Δεν με πίστεψε. Σκέφτηκα μετά να του πω την αλήθεια. Δίστασα. Έτσι έφυγα με τη σύντροφο μου. Ηρθα στην Ελλάδα.

Στη συνέχεια το ίδιο υποκείμενο στις ερωτήσεις 11[Πώς βιώνετε την αντιμετώπιση της ελληνικής κοινωνίας απέναντί σας ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;] και 12 [Πώς βιώνετε την αντιμετώπιση της κοινότητας του ΚΣΜ απέναντί σας ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;] απάντησε ως εξής:

Πήγα στην εκκλησία μας στην Αχαρνών αλλά εκεί ειδικά οι Ελληνίδες δεν μας καλοδέχτηκαν, γιατί πηγαίναμε στην λειτουργία που δεν ήταν για τους Άραβες. Κάποιες μας κουτσομπόλευαν και γιατί είμαστε «μαύρες» μέσα στους ξανθούς, ήταν κυρίως Έλληνες και Πολωνοί οι άλλοι, και γιατί πηγαίναμε πάντα μαζί με τη φίλη μου. Είχαν καταλάβει για μας. Μετά από έξι μήνες κόψαμε τις επαφές. Κάθε Κυριακή, τώρα, ερχόμαστε στο σχολείο. Εδώ μας καλοδέχτηκαν και όταν τους είπαμε ότι είμαστε ζευγάρι από έφηβες μας καλοδέχτηκαν ακόμα πιο πολύ. Αυτά οι δάσκαλοι και οι δασκάλες. Οι δικοί μας που έρχονταν συνέχεια από την πατρίδα δεν ήταν και τόσο φιλικοί. Έλεγαν στις γυναίκες τους να μη μας κάνουν παρέα

μέχρι να παντρευτούμε [ειρωνικός τόνος φωνής] Ευτυχώς σε μια συνέλευση η ομάδα μας, όλοι, τους ζητήσαμε τον λόγο. Είπαν ότι έτσι είχαν μάθει. Η Έλενα [δασκάλα] νευρίασε και τους είπε ότι αυτά και αυτοί που τους τα 'χαν μάθει ήταν αυτά και αυτοί που τους έκαναν να φύγουν από την πατρίδα τους. Σώπασαν. Κατάλαβαν; Δεν κατάλαβαν;».

Ο **G.I.**, 23 ετών, gay, από την Ινδία, που είναι ήταν και είναι μέλος της θρησκευτικής κοινότητας των Σιχ, ήρθε στην Ελλάδα το 2016. Στις εισαγωγικές ερωτήσεις, που αφορούσαν την οικογένειά του. απάντησε πολύ σύντομα και μάλλον με διάθεση να τις προσπεράσει ή και να τις αποφύγει. Όταν, όμως, κλήθηκε να απαντήσει στις ερωτήσεις 11[Πώς βιώνετε την αντιμετώπιση της ελληνικής κοινωνίας απέναντί σας ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;] και 12 του 3ου άξονα [Πώς βιώνετε την αντιμετώπιση της κοινότητας του ΚΣΜ απέναντί σας ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;] του 3^{ου} άξονα φανερά συναισθηματικά φορτισμένος είπε τα εξής:

Η οικογένειά μου με ετοιμάζε για γάμο. Εμείς παντρευόμαστε μικροί. Οι άντρες 18-20. Οι γυναίκες πιο μικρές. Τότε τους είπα την αλήθεια για μένα. Οι γονείς μου με άκουσαν σιωπηλοί. Την επόμενη ημέρα ήρθε ο πατέρας μου. Μου μέτρησε 1000 δολάρια και μου είπε να φτιάξω τη βαλίτσα μου. «Θα πας στην Ελλάδα. Πήρα τον θείο σου [αδελφός της μητέρας] και τον ειδοποίησα. Αφού είσαι σαν αυτόν, αυτός να γίνει τώρα γονιός σου» Έφυγα και τη μητέρα μου δεν την είδα. Της το απαγόρευσε ο πατέρας. Τότε έμαθα ότι ο θείος μου ήταν και αυτός gay. Ηρθα σχετικά εύκολα. Ο θείος μου δούλευε εδώ [αναφέρει δημόσιο αξίωμα] και έτσι ήρθα με διαβατήριο, γιατί πήρε την επιμέλειά μου με δικηγόρο της Πρεσβείας [η ενηλικίωση γίνεται στα 21 σε κάποιες επαρχίες της Ινδίας]. Όταν ήρθα Σχολείο είχα αποφασίσει ότι αφού έχασα ό,τι ήξερα έπρεπε να χτίσω από την αρχή τον κόσμο μου και να μάθω να είμαι αληθινός. Έτσι, λέω σε όλους ότι είμαι gay ειδικά στα παιδιά από την Ινδία που συναντώ εδώ και θέλουν να γίνουμε φίλοι. Οι πιο πολλοί δεν έχουν πρόβλημα. Με όσους έχουν δεν κάνω παρέα. Αυτοί λένε ότι κάνω πράγματα που μας ντροπιάζουν στους Έλληνες. Είναι αυτοί που έχουν έρθει τώρα από την πατρίδα. Δεν με πειράζει τόσο. Έκανα άλλωστε και πολλούς φίλους από το Πακιστάν και από το Αφγανιστάν εδώ μέσα. Μπήκα και στην ομάδα [LGBTQI+]. Αυτό ενόχλησε πολλούς Σιχ που ήρθαν τώρα. Εκεί δεν κάνουμε εύκολα παρέες κοντινές με αυτούς που δεν είναι Σιχ. Δεν μας θέλουν κιάλας. Στο Σχολείο οι Ινδοί gay μαθητές αλλά και οι άλλοι με έχουν για αρχηγό τους, επειδή είμαι μορφωμένος [απόφοιτος Κολλεγίου].

Συχνά επειδή ξέρω καλά Αγγλικά κάνω τον μεταφραστή, όταν πάνε κάποιον στο νοσοκομείο. Ειδικά τις γυναίκες Σιχ που έρχονται στην Ελλάδα και έχουν βιαστεί ή είναι να γεννήσουν. Το σχολείο μάς έχει αλλάξει. Εννοώ όλη την κοινότητά μας εδώ στην Αθήνα. Είναι ανοιχτόμυαλοι πια. Κάποιοι δεν έχουν παντρευτεί, γιατί είναι ομοφυλόφιλοι και το κατάλαβαν εδώ. Μέσα στο σχολείο. Κάποιοι άλλοι που έχουν πάρει υπηκοότητα λένε ότι ψηφίζουν Αριστερά.

Ο **G.I.** υπογραμμίζει παραπάνω την εντύπωση που του προκαλεί το σχολείο ως χώρος έκφρασης του διαφορετικού σεξουαλικού προσανατολισμού σε αντιδιαστολή προς τις συνθήκες εντός του οικογενειακού πλαισίου. Η επιρροή του σχολείου στους LGBTQI+ μαθητές/τριες αποδεικνύεται όχι μόνο από το γεγονός ότι αρκετοί «βρίσκουν τον εαυτό τους» στο πλαίσιο του, όπως μαρτυρείται αλλά και από το γεγονός ότι τους δίνεται η δυνατότητα να επιλέξουν μια πολιτική ταυτότητα ρήξης και ανατροπής, ψηφίζοντας «αριστερά». Επίσης, γίνεται φανερή η διαφορά ανάμεσα στους νεοαφιχθέντες στο σχολείο και στους παλαιότερα εγκατεστημένους στην Ελλάδα.

Θα ήταν κοινωνιολογικά μηχανιστική και σε ένα βαθμό απλουστευτική μια ερμηνεία της παραπάνω διαφοράς στάσης ανάμεσα στις δύο ομάδες των μεταναστών Σιχ (νεοαφιχθέντες – παλαιότεροι) ως διαφοροποίηση που υπαγορεύεται από το γεγονός ότι οι παλαιότεροι εδώ έχουν «εξευρωπαϊστεί», ενώ οι νεοαφιχθέντες συνδέονται αμεσότερα με κοινωνικές δομές «καθυστερημένες», δεδομένου ότι «εξευρωπαϊσμός» δεν περιλαμβάνει μόνο την «προοδευτικότητα» αλλά και τον εκφασισμό, ενώ οι «καθυστερημένες» κοινωνίες δεν γνωρίζουν ολοκληρωτικές κοινωνικές συμπεριφορές συχνά παρά μόνο κατά την επαφή τους με το δυτικό τρόπο ζωής (Βουλβούλη, 2014: 338-339). Πρόκειται, άλλωστε, για μια διαφοροποίηση που ανιχνεύεται και σε άλλες μεταναστευτικές κοινότητες.

Στην πραγματικότητα οι νεοαφιχθέντες που φθάνουν στην Ελλάδα/Ευρώπη και υφίστανται το πολιτισμικό σοκ της μετανεωτερικότητας χωρίς να έχουν περάσει ποτέ από τον νεωτερισμό συσπειρώνονται για λόγους γοήτρου γύρω από πολύ συγκεκριμένα σημεία αναφοράς. Στο πρώτο διάστημα και κατά τη διάρκεια συγκρότησης της διπολιτισμικής τους ταυτότητας αναζητούν δηλαδή και εμμένουν σε εκείνα τα σημεία της δικής τους κουλτούρας που έχουν – ή υποπεύονται ότι έχουν – πολιτισμική αξία και στη κοινωνία υποδοχής. Φυσικά συχνά τα σημεία αυτά δεν είναι άλλα από στερεότυπα εκμεταλλευτικά που έχουν παγκόσμια ισχύ και κύρος στο

πλαίσιο ταξικών κοινωνιών. Τέτοια είναι κατεξοχήν τα εθνικά στερεότυπα και τα στερεότυπα της ταυτότητας φύλου (Kristeva, 1991: 45-46 και Kristeva, 1993: 65).

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, η κοινωνικοπολιτική διαφορά ανάμεσα στους νεοφιχθέντες, που είναι πολιτικά έκθετοι σε αυτή την πολιτισμική μετάλλαξη, και στους παλαιότερους είναι η δράση του ΚΣΜ, ως ριζοσπαστικού εκπαιδευτικού φορέα. Οι παλαιότεροι έχουν μετάσχει στην πολιτική ζύμωση που έχει επιφέρει σε αυτή τη μεταναστευτική κοινότητα στην Αθήνα το γεγονός ότι αρκετά από τα μέλη της φοίτησαν στο ΚΣΜ. Το γεγονός αυτό πιστοποιείται και από το υποκείμενο της συνέντευξης: *Το σχολείο μάς έχει αλλάξει. Εννοώ όλη την κοινότητά μας εδώ στην Αθήνα. Είναι ανοιχτόμυαλοι πια.*

Η εμπειρία και η διαχείριση από τους LGBTQI+ πρόσφυγες της κοινωνικής καταπίεσης που αφορά τη σύνθετη ταυτότητα φύλου τους και τον σεξουαλικό προσανατολισμό τους εντός και εκτός του ΚΣΜ περιλαμβάνει βέβαια και τις διαδικασίες κάτω από τις οποίες συγκροτήθηκε η ταυτότητα αυτή στις κοινωνίες καταγωγής των LGBTQI+. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του/της **A.R.**, 25 ετών, trans – gay από το Αφγανιστάν. Ο/Η **A.R.** υπήρξε ένα από τα παιδιά θύματα του πολυετούς πολέμου στο Αφγανιστάν. Απαντώντας στην εισαγωγική ερώτηση 7 [Ζούσατε με την οικογένειά σας έως ότου μεταναστεύσετε;] ανέφερε ότι ο πατέρας του/της σκοτώθηκε στον πόλεμο και η μητέρα πολύ νέα προσπάθησε να διαφύγει με το παιδί της στην ζώνη που ελεγχόταν από τις αμερικανικές δυνάμεις κατοχής. Αν και τα κατάφερε, η οικογένεια του πατέρα απαίτησε κατά τα έθιμα της περιοχής να επιστραφεί το παιδί από τη μητέρα στην πατρική οικογένεια. Παρά την άρνηση της μητέρας ο/η **A.R.** κατέληξε στην οικογένεια του πατέρα του/της, αφού τον/την απήγαγαν. Απαντώντας ουσιαστικά ενιαία σε τρεις ερωτήσεις του 3ου άξονα και συγκεκριμένα στην ερώτηση 3 [Πώς αντιμετωπιστήκατε από την οικογένειά σας εξαιτίας των επιλογών σας ως προς το φύλο και τον σεξουαλικό σας προσανατολισμό;] στην ερώτηση 4 [Πώς αντιμετωπιστήκατε από τον φιλικό κύκλο σας εξαιτίας των επιλογών σας ως προς το φύλο και τον σεξουαλικό σας προσανατολισμό;] και στην ερώτηση 5 [Πώς αντιμετωπίζονται τα άτομα της ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού σας στη χώρα καταγωγής σας από την κοινωνία;] αφηγήθηκε τα ακόλουθα:

Όσο μεγάλωνα έμοιαζα στη μάνα μου και με μισούσαν. Ίσως είχαν καταλάβει ότι ήμουν gay, γιατί με φώναζαν «η ντροπή». Δεν με άφηναν να βγω από το σπίτι ειδικά ένας, ο μικρότερος αδελφός του πατέρα μου, μου 'λεγε θα σε πουλήσω. Είμαστε φτωχοί πολύ για να σε τρέφουμε». Όσπου μια μέρα, ήμουν δεκαπέντε, ήρθε στο σπίτι ένας άρχοντας από άλλο χωριό, πλούσιος πολύ είχε κτήματα μεγάλα. Με φώναζαν και του είπαν : «αυτός είναι». Με βάλαν και του φίλησα το χέρι. Δεν κατάλαβα πότε βρέθηκα στο αυτοκίνητό του. [...]. Αυτός έμενε σε τρία σπίτια το ένα δίπλα στο άλλο. Στο ένα ήταν οι γυναίκες του και τα παιδιά του. Είχε δύο γυναίκες. Παιδιά δεν ξέρω πόσα. Στο άλλο η φρουρά του. Εγώ πήγα στο τρίτο. Εκεί ήταν άλλα δύο αγόρια, ντυμένα γυναίκες πιο μεγάλα από μένα. Αυτά μου είπαν τι έπρεπε πια να κάνω. Αν δεν το 'κανα θα με σκότωναν οι φρουροί. Με είχαν πουλήσει για σκλάβο του σεξ. Έπρεπε κάθε φορά που μαζεύονταν οι φίλοι του [λέει το όνομά του] έπρεπε να χορεύουμε να τους διασκεδάζουμε, να πίνουμε μαζί τους και να κάνουμε σεξ. Μου άλλαξαν το όνομα και με φώναζαν Damla.[...]. Εγώ δεν ήξερα τίποτα από σεξ. Ήταν θάνατος όχι ζωή [δακρύζει]. Βασανίστηκα πολύ. Καθεμιά από εμάς είχε μέρα παρά μέρα τέσσερις- πέντε επαφές. Τους σχαινόμουνα. Πήρα απόφαση να φύγω όταν μια από μας πέθανε στο δωμάτιο που ήταν με τον αφέντη. Τι έγινε ακριβώς δεν ξέρω. Η ζωή των gay στα χωριά μας δεν είναι τίποτα. Τους λένε «παιδιά των Αμερικάνων», ότι γίναμε gay επειδή το μάθαμε από τους Αμερικανούς στρατιώτες [έκπληξη]. Δεν τα ξέραν αυτοί τέτοια από πριν [ειρωνεία]. Τα ίδια λένε και μερικοί δικοί μας εδώ. Όχι στο σχολείο. Λίγοι στο σχολείο. Έξω πιο πολύ.

Στη παραπάνω αφήγηση καταγράφεται ένα έθιμο θεσμοθετημένου βιασμού, που αποδεικνύει πόσο η σεξουαλική κακοποίηση είναι συνυφασμένη με την LGBTQI+ ταυτότητα, ειδικά στις εξτρεμιστικά συντηρητικές και παραδοσιακές κοινωνίες που, κατά τα άλλα, ποινικοποιούν την αυτόβουλη έκφραση αυτής της ταυτότητας. Ταυτόχρονα αναδεικνύει την ταξική βάση κάθε μορφής εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο και ιδιαίτερα της σεξουαλικής. Η πατριαρχία, άλλωστε, που αναγνωρίζει τέτοια σεξουαλικά «προνόμια» στους άνδρες έχει συγκεκριμένο ταξικό πρόσημο, όπως φαίνεται και στην παραπάνω αφήγηση (Θεοφιλόπουλος, & Σπίνου, 2015: 78). Πρόκειται, λοιπόν, για το έθιμο *bacha bazi* που έχει απασχολήσει έντονα τη διεθνή κοινότητα αλλά όχι όσο θα έπρεπε τις τοπικές αρχές στο Αφγανιστάν κυρίως αλλά και στο Ιράν, ώστε να κατασταλεί ως ειδεχθές έγκλημα κατά του Ανθρώπου (Somade, 2017).

Το ΚΣΜ και ειδικότερα η LGBTQI+ ομάδα του αποτελεί σε τέτοιες τις περιπτώσεις χώρο όχι μόνο κοινωνικοπολιτικής αναδόμησης αλλά και ψυχοθεραπευτικής παρέμβασης. Συχνά μάλιστα αυτές οι δύο διαστάσεις προκύπτουν στενά συνδεδεμένες. Το ίδιο υποκείμενο απαντώντας στην 11 [Πώς βιώνετε την αντιμετώπιση της ελληνικής κοινωνίας απέναντί σας ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;] και στην ερώτηση 12 [Πώς βιώνετε την αντιμετώπιση της κοινότητας του ΚΣΜ απέναντί σας ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;] μεταξύ άλλων αναφέρει:

Στην Ελλάδα νιώθω ελεύθερος όταν ντύνομαι αγόρι και ελεύθερη όταν ντύνομαι κορίτσι [γελάει]. Δεν με βλέπουν περίεργα. Μπορεί και γω να μη δίνω σημασία αλλά δεν έχω ακούσει κάτι. Πολλοί άντρες με κοιτάζουν στο δρόμο αλλά όχι για κακό. Φαίνεται ότι είμαι ωραία χωρίς μαντήλι. Εγώ δεν ξέρω. Έτσι μου λέει ο σύντροφός μου που είναι Έλληνας. Κάναμε σύμφωνο. Το ήθελε εκείνος και εγώ και μένουμε μαζί. Η οικογένειά του με δέχτηκε. Καλοί άνθρωποι. Η αδελφή του, η καλύτερη. Λίγο η μάνα του είναι κάπως...[κομπιάζει]. Δεν με έχουν δει γυναίκα. Μόνο με αντρικά ρούχα. [...]. Στο σχολείο είναι όλα καλά και με τους Αφγανούς καλύτερα. Πρόπερσι μόνο όταν είχαν έρθει καμιά 25αριά μαζί και ήμουνα με την ομάδα, ένας από αυτούς με είπε [κομπιάζει] «πληρωμένη». Όχι σε μένα στους άλλους δικούς του και με κοίταζαν καλά-καλά. Εκείνοι άκουσαν που με λέγαν «Αμερικάνα», ότι με είχαν κάνει έτσι οι αμερικανοί στρατιώτες. «Πληρωμένη» λέμε στα μέρη μας τη γυναίκα ή το αγόρι σαν γυναίκα που έκανε ό,τι εγώ. Σκεφτόμουνα «να ήξερε; από «πού»;». Την επόμενη Κυριακή τα ίδια αλλά τώρα το έλεγε όλη η παρέα του. Τελικά θυμήθηκα. Ήταν στη φρουρά του αφεντικού μου! Έτρεξα στην Μαίρη [δασκάλα] που ήξερε και της το είπα. «Σε είχε πειράζει αυτός;» μου λέει «Όχι» της λέω. «Κάτσε να δεις μου λέει, τι θα του κάνουμε του κερατά». Παίρνει την αφγανική κοινότητα τηλέφωνο να στείλουν έναν επίσημο διερμηνέα. Σε λίγο ήρθε. Του εξήγησε. Και εκεί έγινε χαμός. Μπήκαμε με τον διερμηνέα στην τάξη που γινόταν μάθημα. Ήταν όλη η παρέα του και εκείνος. «Την ξέρεις;» δείχνει εμένα και ρωτά η Μαίρη τον [λέει το όνομά του]. Αυτός μας είδε και άσπρισε. Δεν μίλησε. Οι άλλοι τον κοίταζαν. «Άπλωσες χέρι πάνω της;». Κατέβασε το κεφάλι και είπε «Ποτέ». «Πες μας τώρα ποιος ήταν πληρωμένος και ποια πληρωμένη; Ποια είναι η Αμερικάνα; Να μεταφράζει ο διερμηνέας να καταλάβω ποιος πρέπει να ντρέπεται» είπε η Μαίρη. Στο μεταξύ είχαν έρθει από την ΚΑΡ τα μέλη της ομάδας μας κάποιος τους είχε πάρει τηλέφωνο και μπήκαν στην τάξη. Αυτός τα 'χασε. «Και εγώ σαν πληρωμένος ήμουν» είπε στον

διερμηνέα «ο αφέντης μου κράταγε την αδελφή μου υπηρέτρια στις γυναίκες του». Τον λυπήθηκα. Και τον ένιωσα [δακρύζει]. Η Μαίρη του είπε «αν είναι έτσι να βάλεις μυαλό. Αυτή είναι σαν την αδελφή σου. Και δεν είναι Αμερικάνα. Υπήρχε πάντα αμερικάνικος στρατός στο Αφγανιστάν; Πληρωμένες και πληρωμένους όμως είχατε πάντα». Από τότε μέρα δεν έχει περάσει που να μην μιλάμε στο τηλέφωνο. Αδελφός μου έγινε στ'αλήθεια.

Οι προγενέστερες τραγικές εμπειρίες των LGBTQI+ που αποτελούν την ομάδα του ΚΣΜ, όπως αυτές που περιγράφει ο/η **A.R.**, τους ωθεί ίσως σε κάποιες περιπτώσεις να ωραιοποιούν την καθημερινότητα των LGBTQI+ στην Ελλάδα. Σε καμιά όμως περίπτωση δεν παύουν να επισημαίνουν ότι ως LGBTQI+ πρόσφυγες πρέπει να αγωνίζονται στη νέα πατρίδα τους για την κατοχύρωση της LGBTQI+ ατζέντας. Αυτό το καθήκον δεν είναι τόσο ηθικό όσο πολιτικό, για να μην καταστεί ποτέ δυνατή για την ελληνική κοινωνία η απειλή μιας ιστορικής οπισθοδρόμησης, όπως αυτή που σημειώθηκε στις χώρες τους. Ο/Η **A.R.** αναφέρει σχετικά, απαντώντας στην ερώτηση 13 [Κρίνετε αναγκαίο να αγωνιστείτε για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ταυτότητα φύλου σας και τον σεξουαλικό προσανατολισμό σας στην Ελλάδα;]:

Εδώ στο σχολείο έμαθα τι ωραία χώρα είχαμε στο Αφγανιστάν παλιά. Είδα φωτογραφίες με Αφγανές να φοράνε κοντή φούστα, να καπνίζουν, να πίνουν καφέ, να σπουδάζουν. Δεν το πίστευα. Εγώ τη χώρα μου την ήξερα κομμάτια. Εδώ έμαθα ότι το να είσαι gay δεν ήταν παλιά έγκλημα στο Αφγανιστάν. Είδα και φωτογραφίες με gay στην Καμπούλ το 1970! Πώς γίναμε έτσι; Ποιος μας άλλαξε; Οι πολιτικοί; Η θρησκεία; Αυτά λέμε και στην ομάδα για τις χώρες όλων μας και γι' αυτό και πάμε όλοι μαζί όπου έχουν αγώνα, στο δρόμο στο Σύνταγμα, οι Έλληνες gay. Να περάσουν νόμοι. Να γίνουν όλα όπως πρέπει και κανένας ποτέ να μην γυρίσει πίσω την Ελλάδα, όπως γύρισαν τις χώρες μας. Γιατί αν γυρίσει και η Ελλάδα πίσω, εμείς τι θα κάνουμε; Πάλι πρόσφυγες; Εμείς ήρθαμε με τόσο κίνδυνο στην Τουρκία και μετά εδώ, γιατί είχαμε ακούσει ότι στα μέρη αυτά μας σέβονται

Παρά την απόφασή τους να ζήσουν στο εξής εδώ, όλα τα μέλη της ομάδας δεν ξεχνούν όσους LGBTQI+ ζουν ή/και αγωνίζονται στις πατρίδες από όπου αυτοί μετανάστευσαν. Η **L.L.**, διεμφυλική (transgender) από το Πακιστάν είχε πρωτοστατήσει στην πατρίδα της στο rainbow (ομοφυλοφυλικό) κίνημα για την ίδρυση κοσμικού σχολείου ειδικά για gay. Απαντώντας στην ερώτηση 3 [Πώς αντιμετωπιστήκατε από την οικογένειά σας εξαιτίας των επιλογών σας ως προς το

φύλο και τον σεξουαλικό σας προσανατολισμό;] στην ερώτηση 4 [Πώς αντιμετωπιστήκατε από τον φιλικό κύκλο σας εξαιτίας των επιλογών σας ως προς το φύλο και τον σεξουαλικό σας προσανατολισμό;] και στην ερώτηση 6 [Πώς αντιμετωπίζονται τα άτομα της ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού σας στη χώρα καταγωγής σας από το Κράτος;] αναφέρει:

Η οικογένειά μου ήταν κοσμική. Ο πατέρας μου είχε δουλέψει στην Αγγλία και η μητέρα μου τον συνάντησε εκεί. Ζούσα χωρίς πολλούς περιορισμούς. Στη συνοικία μου στη Λαχώρα δεν είχαμε τζαμί. Μια μέρα όμως όταν πήγα σε ένα χωριό εκδρομή με 2 φίλους με έπιασε η δημοτική Αστυνομία και ο καδής [ιεροδίκης] με καταδίκασε σε 2 χρόνια φυλακή, γιατί φορούσα γυναικεία ρούχα. Τους φίλους μου τους μαστίγωσαν 25 φορές. Πάνω στις 3 μέρες ήρθε ο πατέρας μου με δικηγόρο και με ελευθέρωσε. Οι δικαστές με το Κοράνι [ιεροδίκες] δεν είναι αναγνωρισμένοι από το Κράτος αλλά έχουν δύναμη στα χωριά. Έτσι πήρα την απόφαση να φύγω.

Οι αντιξοότητες, ωστόσο, δεν έκαμψαν το αγωνιστικό φρόνημα της **L.L.** Συνεχίζοντας, απαντά στην ερώτηση 16 [Κρίνετε αναγκαίο να αγωνιστείτε από εδώ, δηλαδή από την Ελλάδα, για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό για τα άτομα σαν εσάς στη χώρα καταγωγής σας;] και στην ερώτηση 17 [Αν ναι, γιατί (αναλυτικά);]:

Όσο ήμουν εκεί θέλαμε να φτιάξουμε με τις φίλες μου ένα δικό μας σχολείο, όπως ακούσαμε ότι γίνεται στην Αγγλία. Το πέτυχαν [συγκινείται]. Να, η φωτογραφία που μου 'στειλαν! Μπήκε και στις εφημερίδες!» [δείχνει μια φωτογραφία σχολείου για LGBTQI+ που λειτουργεί στη Λαχώρα] Όνειρό μου είναι το σχολείο που φτιάχτηκε εκεί, να συνεργαστεί με το σχολείο μου εδώ. Να πάνε από εδώ δάσκαλοι και μαθητές να έρθουν από εκεί οι μαθητές και να μάθουν πώς ζούνε στην Ευρώπη. Να πάνε και στην Αγγλία. Εκεί οι gay έχουν πάρα πολλά δικαιώματα. Πιο πολλά από εδώ. Το είπα στη συνέλευση την προηγούμενη Κυριακή και είπαν ότι θα μιλήσουν με την Πρεσβεία [του Πακιστάν]. Πολλοί από την πακιστανική κοινότητα στην Ελλάδα είναι μαζί μας. Έχουμε μιλήσει μαζί τους. Πήγαμε αντιπροσωπεία με το σχολείο. Θέλουν και εκείνοι το Πακιστάν να αλλάξει. Να μην γίνουμε σαν το Ιράν. Άλλο η θρησκεία, άλλο το κράτος. Αυτό το έμαθα εδώ στο Σχολείο. Με τους άλλους στην ομάδα μας στο σχολείο βάζουμε χρήματα στην άκρη, για να τα στείλουμε για το σχολείο στο Πακιστάν [γελάει]. Έρχονται και άλλοι και δίνουν χρήματα, γιατί το είπαν και στη συνέλευση. Δεν ξέρω νομίζω ότι καλό είναι να είμαστε όλοι ελεύθεροι και όταν είναι μόνο κάποιοι να ενδιαφέρονται για αυτούς που δεν είναι. Εγώ δεν θα

γυρίσω πίσω ποτέ. Ας μην χάσουν και άλλοι σαν εμένα την πατρίδα τους. Για αυτό πάω και στα Pride είναι για μένα μια φωνή που βάζω στην Αθήνα αλλά θέλω να ακουστεί σε όλο τον κόσμο και στην πατρίδα μου.

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει με βάση τα δεδομένα των συνεντεύξεων που αφορούν τις ερωτήσεις του 3ου άξονα ότι τα μέλη της LGBTQI+ μαθητικής ομάδας του ΚΣΜ το καθένα με την δική του προσωπική ιστορία, με τη δική του LGBTQI+ ταυτότητα φύλου δίνουν από κοινού ένα πολιτικό αγώνα για την LGBTQI+ ατζέντα σαν ενεργοί πολίτες στην Ελλάδα έστω κι αν η προσφυγική πολιτική ταυτότητα δεν τους αναγνωρίζει πλήρη ισοπολιτεία με τους Έλληνες LGBTQI+. Στον αγώνα αυτό δεν ξεχνούν τη χώρα καταγωγής τους και τους εκεί LGBTQI+. Ο σύνθετος αυτός αγώνας στηρίζεται σε γενικές γραμμές στην ορθολογιστική και κριτική διαχείριση της καταπίεσης που έχουν υποστεί στη χώρα καταγωγής τους αλλά και στην Ελλάδα, εντός και εκτός του σχολείου. Το ΚΣΜ τους ενισχύει ως ατομικά αλλά και ως αυτόνομη ομάδα με το βίωμα της αλληλεγγύης που αναπτύσσεται εντός του, τα γνωστικά εφόδια που παρέχει και κυρίως τις πολιτικές και εκπαιδευτικές πρακτικές που ασκεί.

8.2. Συμπεράσματα

Από την προηγούμενη ανάλυση των συνεντεύξεων, όπως απομαγνητοφωνήθηκαν, σε αναφορά προς τα ερευνητικά ερωτήματα προκύπτουν εξαιρετικά ενδιαφέροντα κοινωνιολογικά συμπεράσματα. Τα συμπεράσματα αυτά αναδεικνύουν καταρχάς τη στάση της εκπαιδευτικής κοινότητας του ΚΣΜ έναντι της LGBTQI+ συλλογικότητας προσφύγων που υφίσταται στο πλαίσιο του (1^{ος} Άξονας). Έπειτα, υπογραμμίζουν τον ρόλο που διαδραματίζει το ΚΣΜ στη προώθηση πολιτικών ίσων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη των LGBTQI+ προσφύγων στην ελληνική κοινωνία (2^{ος} Άξονας). Τέλος, αποτυπώνουν την εμπειρία και τη διαχείριση από τους LGBTQI+ πρόσφυγες της κοινωνικής καταπίεσης της σύνθετης ταυτότητας φύλου τους και του σεξουαλικού προσανατολισμού τους εντός και εκτός του ΚΣΜ (3^{ος} Άξονας).

Προκειμένου να αποδειχθεί η ανταπόκριση της παρούσας ερευνητικής εργασίας προς τον κεντρικό σκοπό της έρευνας και τα ερωτήματα που τέθηκαν βάσει αυτού, η παρουσίαση των συμπερασμάτων της στη συνέχεια οργανώνεται κατ' άξονα. Έτσι θα φανεί η οργανική σύνδεσή των αξόνων στους οποίους στηρίχθηκε αλλά και θα διευκολυνθεί η κατανόηση των συμπερασμάτων στα οποία καταλήγει.

1^{ος} άξονας: Η στάση της εκπαιδευτικής κοινότητας του ΚΣΜ έναντι της μσθητικής ομάδας LGBTQI+ προσφύγων που υφίσταται στο πλαίσιο του.

Αναφορικά με τον πρώτο ερευνητικό άξονα που τέθηκε, θα μπορούσε κανείς να διαπιστώσει ότι το Σχολείο πολιτικώς στοχευμένα συμμετέχει σε δράσεις του ελληνικού LGBTQI+ κινήματος, όπως οι εκδηλώσεις Pride προκειμένου μέσα από αυτές οι LGBTQI+ μαθητές/τριες του να κοινωνικοποιηθούν στην Ελλάδα, διατηρώντας τον διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό τους, ο οποίος δεν αποκρύπτεται ή αποσιωπάται αλλά αντιθέτως προτάσσεται ως όρος συστατικός της ιδιότητας του πολίτη εντός και εκτός της σχολικής κοινότητας (Γαλανού, 2014: 45).

Στην πραγματικότητα, επειδή στο σύνολό των LGBTQI+ μαθητών/τριών η ταυτότητα φύλου και ο διαφορετικός σεξουαλικός προσανατολισμός ήταν η αιτία μετανάστευσης το σχολείο καλείται να επιτελέσει έναν αναγεννητικό ρόλο. Να

αναδημιουργήσει, δηλαδή, για τους μαθητές αυτούς ένα κοινωνικοπολιτικό κοσμοείδωλο που θα εδράζεται όχι στην ενοχή και τον φόβο αλλά στην ελευθερία έκφρασης και το αυτεξούσιο (Foucault, 1977: 67). Με άλλα λόγια, το Σχολείο επιχειρεί ουσιαστικά να συνδέσει το δημοκρατικό ήθος τους με την ελευθερία του σεξουαλικού τους αυτοπροσδιορισμού και τη συνακόλουθη αυτοπραγμάτωση. Προς αυτή την κατεύθυνση λειτουργεί όχι μόνο η κινηματική δράση, όπως αναφέρθηκε, αλλά και η ανοιχτή γνώση, χωρίς οποιεσδήποτε εξουσιαστικές παρεμβάσεις στις πηγές πληροφοριών και με την απρόσκοπτη κοινωνική αλληλεπίδραση στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας. Έτσι γίνεται αντιληπτό από όλους τους/τις μαθητές/τριες ότι το ανθρώπινο σώμα είναι πεδίο εξουσίας και η διαχείριση της σεξουαλικότητας πρωταρχική πολιτική πράξη (Foucault, 1980: 89).

Στη διαδικασία αυτή το ιδεολογικό πρόσταγμα της εκπαιδευτικής κοινότητας του ΚΣΜ έχει προοδευτικό πρόσημο εξαιτίας των ριζοσπαστικών αριστερών καταβολών του ως συλλογικότητας και του κολεκτιβιστικού τρόπου λειτουργίας του. Στο πλαίσιο του γίνεται αντιληπτό γιατί η εκμετάλλευση του σώματος και οι εξουσιαστικές δυνάμεις που την ορίζουν δεν αφορούν μόνο την ωμή παραβίαση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την LGBTQI+ ταυτότητα, όπως υφίσταται σε πολλές μη δυτικές χώρες. Στις δυτικές χώρες το εκμεταλλευτικό σχήμα μετατίθεται ή καλύτερα μεταμφιέζεται. Προσλαμβάνει, δηλαδή, το μανδύα της απελευθέρωσης, όταν η LGBTQI+ ατζέντα καθίσταται αποδεκτή ως εκδοχή του ατομικιστικού δικαιωματοσμού και ως αντικείμενο εμπορικής διαμεσολάβησης:

«Χωρίς να περιγράψουμε μία υπερβολικά ιδανική εικόνα, είναι πολύ πιο εύκολο για τις ομοφυλόφιλες γυναίκες και άνδρες, καθώς και για τους αμφιφυλόφιλους (και σε μικρότερη έκταση για τους διεμφυλικούς (παρ' όλο που και αυτό βρίσκεται σε διαδικασία αλλαγής) να εκδηλωθούν προς την οικογένεια και τους φίλους, να μεγαλώνουν παιδιά, να παντρεύονται και να κάνουν οτιδήποτε, οποιοσδήποτε άλλος Αμερικανός πολίτης θα έκανε [...] Αλλά κάποιες φορές όταν κερδίζεται κάτι, κάτι άλλο χάνεται. Σε αυτήν την περίπτωση αυτό που χάνεται, ή τουλάχιστον εξασθενεί, είναι αυτό που κάποτε αναγνωριζόταν εύκολα σαν μία ξεχωριστή και πολιτική «gay κουλτούρα». Υπάρχει μία ολόκληρη γενιά ομοφυλόφιλων, λεσβιών, αμφιφυλόφιλων και μη συμμορφούμενων ως προς το φύλο νέων, οι οποίοι ενηλικιώνονται και θα πρέπει να μάθουν για την gay κουλτούρα, από βιβλία και ντοκυμαντέρ. Το συνειδητοποίησα ξαφνικά, σε μία πρόσφατη επίσκεψη στο Κάστρο, συνοικία του Σαν Φρανσίσκο [...] Μπορείς ακόμα να βρεις ουράνια τόξα

στο Κάστρο. Αλλά οι άνθρωποι στα μπαρ δεν θα είναι απαραίτητα ομοφυλόφιλοι. [...] Καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες εξελίσσονται σε πιο ανθρώπινες και δεκτικές των ομοφυλόφιλων ανδρών και γυναικών, τι συμβαίνει με την gay κουλτούρα; [...] Τα gay γκέτο γίνονται όχι πολύ πιο «θυμωμένα» ή πιο εντυπωσιακά από ένα τυχαίο μέρος, όπως το εμπορικό κέντρο Midwestern» [ΜτΣ] (Morse, 2016).

Πρόκειται για μια απειλητική διεγκυστίνδα:

«Ο καπιταλισμός ήταν πράγματι εκείνος που οδήγησε στην άνοδο του ατομικισμού και εξασφάλισε την υλική δυνατότητα στους ανθρώπους να έχουν προσωπική ζωή βασισμένη στην προσωπική επιθυμία. Πρόκειται για ιστορική υπέρβαση της εξουσίας της φεουδαρχικής εκκλησίας και κοινότητας που κάποτε ρύθμιζε το γάμο. Μέσα στον καπιταλισμό, η εργασία του ατόμου μετατράπηκε σε προσωπικό εμπόρευμα που πουλιέται και αγοράζεται στην αγορά. Τα άτομα ωθούνται στον ανταγωνισμό μεταξύ τους για την εργασία, τη στέγη, την εκπαίδευση κ.λπ, και οι πολίτες υπολογίζονται και απογράφονται ως εκλογείς ή, εάν διαθέτουν τα μέσα, ως ιδιοκτήτες ατομικής περιουσίας. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά της καπιταλιστικής κοινωνίας εδραιώνουν την ατομικότητα με τρόπους αδιανόητους για προηγμένα συστήματα όπως η φεουδαρχία, δημιουργώντας επίσης τις συνθήκες για την άνθιση της σεξουαλικής αυτονομίας. Ο Καρλ Μάρξ το έθεσε ως εξής: “Σ’αυτή την κοινωνία του ελεύθερου ανταγωνισμού το άτομο εμφανίζεται αποσπασμένο από τους φυσικούς δεσμούς κ.λπ, που σε προηγούμενες ιστορικές εποχές το έκαναν εξάρτημα ενός ορισμένου, περιορισμένου ανθρώπινου συγκροτήματος” [...] Το σεξ έχει μετατραπεί σε εμπόρευμα που πωλείται και αγοράζεται στην αγορά - ή χρησιμοποιείται ως μέσο για ανα πωληθούν άλλα προϊόντα στην αγορά. Η σεξουαλικότητα των ΛΟΑΤ ατόμων εμπορευματοποιείται, δηλαδή η σεξουαλικότητά μας καθίσταται αντικείμενο είτε αξιοζήλευτο είτε απορριπτό, ανάλογα με την αξία του στην αγορά [...] Με μαρξιστικούς όρους, οι γκέι και οι λεσβίες ενθαρρύνονται να είναι ορατοί/ές ως καταναλωτικά αλλά όχι ως κοινωνικά υποκείμενα» (Wolf, 2016: 25-27 και 41)

Η μαρξική υπέρβαση της φυσικής εντολής/καθορισμού αποτελεί τον ιδεολογικό γνώμονα με τον οποίο η σχολική κοινότητα του ΚΣΜ αντιμετωπίζει την πολλαπλότητα της (κοινωνικής) LGBTQI+ ταυτότητας. Και είναι αυτή η θεώρηση την οποία επιχειρεί να εμπνεύσει ως δομή στα μη LGBTQI+ μέλη της στις σχέσεις

τους με τα μέλη της ομάδας LGBTQI+, όπως φαίνεται από τις παρεμβάσεις των δασκάλων και των μελών της ΚΑΡ-μαθητών/τριών σε επί μέρους ζητήματα που ανακύπτουν σύμφωνα με τους συνεντευξιαζόμενους. Η LGBTQI+ ομάδα συγκροτείται επί τη βάση κοινωνικών ταυτοτήτων φύλου που είναι αποτέλεσμα συνειδητής και αυτόβουλης και για αυτό πολιτικά αξιολογείται ως επιλογή, όπως και η μη LGBTQI+. Και επειδή είναι ενεργή πολιτική επιλογή και όχι φυσικός προκαθορισμός λειτουργεί απελευθερωτικά, καθώς χαρακτηρίζεται από ρευστότητα:

«Η σεξουαλικότητα, όπως πολλές συμπεριφορές, είναι ρευστό και όχι στατικό φαινόμενο. Η ομοφυλοφιλία εμφανίζεται αδιάλειπτα στην ανθρώπινη ιστορία. Η σύγχρονη έκφραση αυτού του γεγονότος μπορεί να αναγνωριστεί σε εκατομμύρια άντρες και γυναίκες που αυτοπροσδιορίζονται ως ΛΟΑΤ. Συχνά μάλιστα αυτοπροσδιορίζονται με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικές στιγμές της ζωής τους. Δεν υπάρχουν δύο είδη ανθρώπων στον κόσμο, οι ομοφυλόφιλοι και οι ετερόφυλοι. Σύμφωνα με όλα όσα γνωρίζουμε από την βιολογία, υπάρχει ένα και μοναδικό ανθρώπινο είδος με πολλαπλότητα σεξουαλικής έκφρασης, η οποία μπορεί είτε να τεθεί υπό περιορισμό είτε να απελευθερωθεί ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο είναι οργανωμένη η κοινωνία [...] ακόμα και αν υπήρχε επιστημονική απόδειξη ότι η σεξουαλική συμπεριφορά έχει γενετική αιτία, δεν θα μπορούσε να αποτρέψει την καταπίεση των ΛΟΑΤ ατόμων. Σε τελική ανάλυση, αν και υπάρχει βιολογική εξήγηση για το χρώμα του δέρματος των ανθρώπων, οι εκτεταμένες διακρίσεις εις βάρος όσων έχουν πιο σκούρο δέρμα εξακολουθούν να υφίστανται» (Wolf, 2016:40 και 216).

Η διαδικασία αυτή, επειδή είναι ψυχοκοινωνικά θεμελιακή, φαίνεται ότι αθροιστικά επηρεάζει και τις μεταναστευτικές κοινότητες από τις οποίες προέρχονται οι LGBTQI+ μαθητές και με τις οποίες αλληλεπιδρούν. Έτσι η κοινωνική δυναμική του σχολείου μεταβάλλει στο χρόνο το γνωσιακό, αξιακό και πολιτικό προφίλ των κοινοτήτων αυτών, όπως συνέβη με την κοινότητα των Σιχ, σύμφωνα με τη μαρτυρία του **G.I.** Όσο και αν είναι πιθανό το προσωπικό βίωμα να λειτουργεί συχνά ως παραμορφωτικός - και σε ένα βαθμό *λακανικός* καθρέφτης (Lacan, 2013: 96) - το γεγονός ότι επίσημες μεταναστευτικές κοινότητες, όπως η πακιστανική ή η αφγανική συνδιαλέγονται με το ΚΣΜ και τα μέλη της ομάδας LGBTQI+ μαθητών/τριών του που είναι ταυτόχρονα και μέλη των κοινοτήτων αυτών αποδεικνύει ότι τουλάχιστον το συγκεκριμένο υποκείμενο δεν υπερβάλλει στην πρόσληψη της κοινωνικής του πραγματικότητας. Πιθανότατα, λοιπόν, να μην υπερβάλλει και στην ερμηνεία των

θετικών κοινωνικών στάσεων που την συνθέτουν, αίτιο των οποίων, όπως διαπιστώθηκε, θεωρεί το ΚΣΜ.

Συμπερασματικά θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η στάση της εκπαιδευτικής κοινότητας του ΚΣΜ έναντι της μαθητικής LGBTQI+ κοινότητας που ενέχει είναι μια κοινωνική διαδικασία που εκκινεί από την απόλυτη κατάφαση στο ανθρώπινο αυτεξούσιο που καταργεί κάθε άλλη εξουσία. Και ταυτόχρονα εδράζεται στην απόλυτη άρνηση της «αποικιοποίησης του βιόκοσμου από την κυρίαρχη εργαλειακή λογική του καπιταλιστικού συστήματος» (Habermas, 1990: 110). Είναι μια δομική στάση λειτουργικής αποδοχής του διαφορετικού, με την έννοια ότι χωρίς αυτή το ΚΣΜ αυτοδιαψεύδεται ως ριζοσπαστική αριστερή συλλογικότητα. Ως αυθεντική και εμπειρικά διαρκώς επαληθευόμενη κοινωνική επιλογή η στάση αυτή απηχείται και επηρεάζει κάθε μέλος του ΚΣΜ ανεξαρτήτως σεξουαλικού προσανατολισμού αλλά και κάθε άλλη συλλογικότητα με την οποία συλλειτουργεί κινηματικά.

2^{ος} άξονας: Ο ρόλος του ΚΣΜ στη προώθηση πολιτικών ίσων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη των LGBTQI+ προσφύγων /μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.

Αναφορικά με τον δεύτερο άξονα που τέθηκε, θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι το ΚΣΜ αποτελεί μια σύνθετη εκπαιδευτική δομή που εμφανίζει χαρακτηριστικά ριζοσπαστικής, διαπολιτισμικής, διεθνιστικής και μη τυπικής εκπαιδευτικής συλλογικότητας. Η οργάνωση και η δραστηριοποίηση μίας LGBTQI+ ομάδας προσφύγων μαθητών/τριών του στο πλαίσió του ορίζει το αγωνιστικό προφίλ του και από αυτή την άποψη πιστοποιεί τον επαναστατικό χαρακτήρα του. Από αυτόν πηγάζουν και οι ποικίλες δράσεις του για την προώθηση των θεμάτων της LGBTQI+ ατζέντας. Οι δράσεις αυτές όμως δεν θα πρέπει να θεωρηθεί – έστω και εξ αντιστρόφου – ότι αναγνωρίζουν την κατεστημένη τάξη πραγμάτων, αφού προσπαθούν να την αλλάξουν (Καραστάθη, 2016: 95-99). Είναι δράσεις που επιχειρούν να διασαλεύσουν την ίδια την τάξη αυτή, διαψεύδοντας το σχήμα της κυριαρχίας της στον πυρήνα του μηχανισμού που το γεννά και το αναπράγει: το σχολείο (Bourdieu, 2015: 210-211).

Ο θεμελιώδης αγώνας του ΚΣΜ δεν είναι να εντάξει τους LGBTQI+ πρόσφυγες στη δεδομένη ελληνική κοινωνία ως Έλληνες LGBTQI+ αλλά να τους

κοινωνικοποιήσει ουσιαστικά μέσω της αγωνιστικής κινητοποίησης για την ανατροπή των εξουσιαστικών σχέσεων και των ιδεολογημάτων που τη δομούν και τα οποία καταπιέζουν και τους Έλληνες LGBTQI+ και ευρύτερα τον «Άλλο». Για παράδειγμα :

«Ο ομοφοβικός λόγος που φέρουν εκπρόσωποι της εκκλησιαστικής ιεραρχίας διαπλέκεται με μια αντισημιτική συνωμοσιολογία που κατασκευάζει και τα ΛΟΑΤΚ αλλά και τα αλλόθρησκα υποκείμενα ως «ξένα σώματα» στην ελληνική κοινωνία τα οποία, παρά τις φαινομενικές εμφανίσεις, ασκούν την κρυφή τους εξουσία. Εδώ διασταυρώνεται ο αντισημιτισμός και με μια “αριστερίζουσα” ρητορική για την ιμπεριαλιστική εμπλοκή των Ηνωμένων Πολιτειών στην εγχώρια πολιτική. Ρωτάει ο Σεραφείμ [Μητροπολίτης Πειραιώς] τους συγκαλεσμένους του που υπερασπίζονται το δικαίωμα ομόφυλων ζευγαριών να συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης, “γιατί η αμερικανική κυβέρνηση χρηματοδοτεί μια παρέλαση ομοφυλόφιλων στην Ελλάδα; Γιατί ο George Soros μέσω του ιδρύματος Open Society Foundations είναι χορηγός στο πράιντ της Θεσσαλονίκης;” Δίνει και την απάντηση: “από αυτά τεκμαίρεται ποιος είναι όπισθεν αυτής της κινήσεως”. Υποστηρίζει — άνευ βάσεως και λανθασμένα — ότι δεν χρηματοδοτούνται παρόμοιες κινήσεις “στην Κίνα και στην Αφρική” όπου υπάρχουν “δισεκατομμύρια άνθρωποι”, με την εξήγηση ότι αυτό το ξένο απειλητικό υποκείμενο που αντιπροσωπεύει το πρόσωπο του Soros (ο οποίος γεννήθηκε σε μια εβραϊκή οικογένεια στην Ουγγαρία το 1930) “θέλει να γκρεμιστεί, να τσακιστεί η πίστη της Ευρώπης στις διαχρονικές της αξίες”. Εδώ υπονοείται η διαιώνια εβραϊκή απειλή (μετωνυμικά και η ισλαμική απειλή) για μια “Ευρώπη” η οποία κατασκευάζεται με όρους θρησκευτικής και πολιτισμικής ομοιογένειας. Στηρίζεται στη συνωμοτική σκοτεινή φιγούρα του “Εβραίου” που κινεί τα νήματα από τα παρασκήνια, μια αντισημιτική αναπαράσταση η οποία διαρρέει δεξιά αλλά και αριστερά ιδεολογικά μορφώματα. Μέσω αυτής της αναπαράστασης μετατοπίζεται η απειλητική εξουσία “εκτός” του εθνικού κορμού και συνδέεται με τους εσωτερικούς εχθρούς του έθνους [δηλαδή τους LGBTQI+] οι οποίοι φέρουν την δυνατότητα της πολιτισμικής αλλοτρίωσης και της οντολογικής ανατροπής [...]δηλαδή, “μας φέρνουνε τους μετανάστες” [...] “μας προβάλλουνε τα τσοντοκάναλα τους ομοφυλόφιλους” [...] “με τους Εβραίους που είναι από πίσω»» (Καραστάθη, 2016: 108-109).

Έτσι καθίσταται σαφές γιατί το ΚΣΜ όχι μόνο δέχτηκε αλλά και ενίσχυσε με κάθε τρόπο την ομάδα LGBTQI+ προσφύγων εντός του. Το αυτόβουλο εγχείρημα των

μαθητών/τριών του να συστήσουν ομάδα εδράζεται στις αρχές της συσπείρωσης, της αλληλεγγύης και της συλλογικότητας που αποτελούν στη μαρξική παρακαταθήκη του σχολείου προϋποθέσεις κάθε ανατρεπτικού κοινωνικού αγώνα. Επειδή όμως το εκπαιδευτικό παράδειγμα του ΚΣΜ είναι ξεχωριστά πολυσύνθετο είναι ίσως και κοινωνικά δυσχερές στην αναπαραγωγή του ως οργανωτικού μοντέλου έστω και στον χώρο της μη τυπικής μεταναστευτικής εκπαίδευσης ενηλίκων.

Θα ήταν, τέλος, υπεραισιόδοξο να συμπεράνει κανείς ότι η δράση του ΚΣΜ, όπως και οποιουδήποτε εκπαιδευτικού φορέα, μπορεί από μόνη της να άρει εντός της ελληνικής κοινωνίας τις προκαταλήψεις και τους αποκλεισμούς των LGBTQI+ προσφύγων ή/και μεταναστών. Τα παραπάνω συγκροτούν ένα κοινωνικό πλέγμα που δρα περιοριστικά σε ένα ευρύ πεδίο κοινωνικών δραστηριοτήτων των LGBTQI+ προσφύγων αλλά δεν επιβάλλεται μόνο σε αυτούς. Απλώς αυτοί ως οι πλέον αδύναμοι κρίκοι της κοινωνικής αλυσίδας στη χώρα καταφυγής υφίστανται οδυνηρότερα τις σχετικές πιέσεις. Ανάλογους αποκλεισμούς έντεχνα συγκαλυμμένους /θεσμοθετημένους στους έμφυλους ρόλους της πατριαρχίας βιώνουν και οι γυναίκες Ελληνίδες και μη:

«Η πατριαρχική κοινωνία προβάλλει και επιτάσσει συγκεκριμένες κανονικότητες, βασισμένες σε στερεότυπα, προωθώντας τα πρότυπα του καπιταλισμού. Κοινωνικά προνόμια δίνονται και αφαιρούνται με βάση το φύλο που μας προσδίδεται, τη σεξουαλικότητά μας, την τάξη μας, την όψη του κορμιού μας, την προφορά μας, το χρώμα μας, τις πολιτισμικές μας καταβολές. Σε ένα τέτοιο σύστημα, με κυρίαρχο πρότυπο τον προνομιούχο, λευκό, cis [= ετεροφυλόφιλο] άντρα, πλούσιο και αρτιμελή, δημιουργείται αυτόματα ένα πεδίο κοινωνικού ρατσισμού για όλο το φάσμα του έμφυλου ζητήματος. Παράλληλα, με την οικονομική και κοινωνική διαστρωμάτωση που επιβάλλει ο καπιταλισμός, οι ταξικές προεκτάσεις του έμφυλου είναι δεδομένες. Για εμάς γυναίκα δεν είναι μόνο ένας έμφυλος διαχωρισμός. Εμείς είμαστε που ως εργαζόμενες και άνεργες βιώνουμε την επισφάλεια και την οικονομική εξαθλίωση, αντιμετωπίζοντας παράλληλα τα σεξιστικά καπρίτσια του κάθε αφεντικού. Εμείς είμαστε που γυρνώντας σπίτι από την δουλειά, είμαστε σύζυγοι, μητέρες και νοικοκυρές αναγκασμένες να φέρουμε εις πέρας μόνες μας όλες τις δουλειές του σπιτιού και της οικογένειας, βιώνοντας την υποτίμηση της ύπαρξής μας. Εμείς είμαστε που στον δρόμο, το σώμα μας γίνεται σεξουαλικό αντικείμενο για τον κάθε μάτσο άντρα που θεωρεί πως είμαστε διατεθειμένες να ανεχτούμε το γλοιώδες βλέμμα

του, τις «φιλοφρονήσεις» του, ακόμα και τη σωματική του επιβολή, βιώνοντας την κουλτούρα του βιασμού σε όλο της το μεγαλείο. Όμως, εμείς είμαστε οι γυναίκες που αντιστεκόμαστε και τασσόμαστε με τους αγώνες των καθαριστριών, των οροθετικών, των μεταναστριών και κάθε μίας που πλήττεται καθημερινά από την πατριαρχία. Η πατριαρχία ορίζει την πρώτη άνιση συνθήκη μέσα στον κοινωνικό ιστό κι ο καπιταλισμός βάσει λειτουργίας και αναγκών του, την διαιώνίζει και στις υπόλοιπες σχέσεις (πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές). Έτσι, ο αγώνας ενάντια στην πατριαρχία, είναι αγώνας ενάντια σε κάθε εξουσιαστική επιβολή και κάθε μορφή εκμετάλλευσης και καταπίεσης. Οι διεκδικήσεις του ριζοσπαστικού φεμινιστικού και LGBTQI+ κινήματος είναι κοινές και αναμφιβίβητα αφορούν το ευρύτερο ανταγωνιστικό κίνημα. Οι γυναίκες και κάθε κοινωνικό κομμάτι που υφίσταται την καπιταλιστική επίθεση, πρέπει να οργανωθούμε, να συλλογικοποιήσουμε τις ανάγκες μας και να συνδέσουμε τους αγώνες μας, για να ανατρέψουμε αυτήν την πραγματικότητα». (Ανυπόγραφο, 2017).

Αυτό λοιπόν που μπορεί να κάνει το ΚΣΜ, όπως και κάθε ανάλογη σχολική κοινότητα με ριζοσπαστική πολιτική στόχευση είναι να παρέμβει στη δημόσια σφαίρα, για την LGBTQI+ ατζέντα. Και από ό,τι φαίνεται το κάνει. Ο σημαντικότερος παράγοντας που συντελεί στην ενεργοποίηση των LGBTQI+ μαθητών/τριών του και μη LGBTQI+ είναι το γεγονός ότι η θεσμική απουσία οποιασδήποτε λογοκρισίας ή παρέμβασης στο υλικό που διακινείται ή στις συζητήσεις εντός και εκτός της τάξης ευνοεί την ελεύθερη κυκλοφορία ιδεών που εντέλει συντελούν στη αλλαγή στάσης γενικώς απέναντι στη σεξουαλικότητα. Αυτή δεν είναι πλέον ένα ιδιωτικό θέμα που καλύπτεται από ένα νέφος ντροπής ή ενοχοποίησης. Είναι σημαντικό πολιτικό θέμα και από αυτή την άποψη καθίσταται δημόσιο ζήτημα και παράγοντας πολιτειότητας.

3^{ος} άξονας: Η εμπειρία και η διαχείριση από τους LGBTQI+ πρόσφυγες /μετανάστες της κοινωνικής καταπίεσης της σύνθετης ταυτότητας φύλου τους και του σεξουαλικού προσανατολισμού τους εντός και εκτός του ΚΣΜ.

Αναφορικά με τον τρίτο ερευνητικό άξονα που τέθηκε, τα συμπεράσματα που εξάγονται δεν είναι απλώς ενδιαφέροντα αλλά και πιθανότατα πολλαπλώς αξιοποιήσιμα στο χώρο της μη τυπικής εκπαίδευσης των ενηλίκων μεταναστών, έστω και αν το ίδιο το ΚΣΜ ως «όλον» είναι μια μάλλον μοναδική περίπτωση, όπως

αναφέρθηκε. Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται ότι η θετική ενίσχυση του σχολείου λειτουργεί προς την κατεύθυνση της γενικότερα επικοινωνιακής διαχείρισης της διαφορετικότητας τόσο από τους ίδιους τους «διαφορετικούς» όσο και από τον κοινωνικό τους περίγυρο (Green, 2010: 326).

Αποδεικνύεται επίσης ότι το προοδευτικό περιβάλλον του σχολείου για τους LGBTQI+ μαθητές/μαθήτριες τους ωθεί να υιοθετήσουν/οικοδομήσουν μια ευρύτερη κοινωνική στάση που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί *αλληλοδιδασκτική της gay αλληλεγγύης* (Altman, 2001: 79). Για παράδειγμα η Πακιστανή transgender **L.L.** ενισχυμένη από το Σχολείο έγινε σημείο κοινωνικής αναφοράς για άλλη transgender που έως τότε κρυβόταν και η οποία την χρησιμοποίησε ως σύνδεσμο επαφής με την οργανωμένη ελληνική transgender κοινότητα, προκειμένου να δημιουργήσει μια κοινωνική ζωή που έως τότε είχε στερηθεί. Τα κοινωνικά LGBTQI+ υποκείμενα που δομεί, επομένως, το Σχολείο γίνονται φορείς καλών/τελέσφορων/αλληλέγγυων κοινωνικών πρακτικών πέραν του σχολικού πλαισίου.

Επιπρόσθετα, το ΚΣΜ είναι ικανό ως open LGBTQI+ micro society να επηρεάσει ιδεολογικοπολιτικά και σε ένα βαθμό να μεταβάλλει ψυχοκοινωνικά όχι μόνο τους LGBTQI+ μαθητές/τριες αλλά και τους μη LGBTQI+ Έλληνες διδάσκοντες στην κατεύθυνση του αναστοχασμού για τις μορφές πάλης ενάντια στον συντηρητισμό και τα στερεότυπά του. Πρωταγωνιστές σε αυτή τη διαδικασία είναι οι ίδιοι οι LGBTQI+ μαθητές/τριες, Είναι χαρακτηριστικές για αυτό οι αντιδράσεις των δασκάλων σε κάθε περιστατικό που εμπλέκονται με μέλη της ομάδας LGBTQI+, για να τα ενισχύσουν στις ενδεδειγμένες κατά περίπτωση αντιδράσεις τους.

Το πλέον όμως ενδεικτικό παράδειγμα για αυτό το ζήτημα αποτελεί η στάση των διδασκόντων και των μελών της ΚΑΡ, όταν διαπίστωσαν από την κοινωνική δυναμική που ανέπτυσσαν οι LGBTQI+ μαθητές/τριες του με αφορμή το Athens Pride, ότι διολίσθαιναν ασυναίσθητα προς το παραδοσιακό/συντηρητικό στερεότυπο του δασκάλου, επιχειρώντας να υπηρετήσουν την προοδευτική αντίδρασή τους απέναντι σε «αμερικανιές». Αντιλήφθηκαν, δηλαδή, ότι στην ουσία λειτουργούσαν απορριπτικά, γιατί εκλογίκευαν μια βιωματική επιλογή των μαθητών/τριών τους και έτσι στην πράξη αναπαρήγαγαν εξουσιαστικά σχήματα ιδεολογικής υποταγής στη διδακτική αυθεντία, έστω και αν αυτή είχε προοδευτικό πρόσημο (Weeks, 1989: 78). Με άλλα λόγια δηλαδή το ΚΣΜ αντιλήφθηκε ως κοινότητα ότι η οργανωμένη

παρουσία του σχολείου στο Pride ήταν μια πολιτική πράξη που εξέφραζε τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι οι LGBTQI+ μαθητές/τριες αντιλαμβάνονταν ότι έπρεπε να διαχειριστούν την ταυτότητά τους και να την εκφράσουν αντιδρώντας στην κοινωνική καταπίεση.

Το σημαντικότερο ωστόσο συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί ως προς τον τρόπο με τον οποίο οι ίδιοι οι LGBTQI+ πρόσφυγες /μετανάστες διαχειρίζονται την κοινωνική καταπίεση της σύνθετης ταυτότητας φύλου τους και του σεξουαλικού προσανατολισμού τους εντός του ΚΣΜ σχετίζεται με τη οικοδόμηση των σχέσεων τους με τους υπόλοιπους μαθητές/τριες του σχολείου. Στη βάση αυτής της σχέσης ρυθμίζεται και η διαχείριση της ταυτότητάς τους εκτός ΚΣΜ. Η διπολιτισμική ταυτότητα που οικοδομούν οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί συγκροτείται συχνά σε συνθήκες ανελευθερίας και προληπτικής εποπτείας/αστυνόμησης κάθε εκδήλωσής τους από τους φορείς εξουσίας στη χώρα υποδοχής (Γεωργούλας & Σαραντίδης, 2012: 300-314), όπως συμβαίνει και με τις υπόλοιπες καταπιεσμένες ομάδες του γηγενούς πληθυσμού, ανεξάρτητα από τον πραγματικά ποινικά κολάσιμο ή όχι χαρακτήρα ορισμένων συμπεριφορών τους:

«Αυτή η προσέγγιση βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην θεωρία των “σπασμένων παραθύρων”, που έγινε ευρέως γνωστή από τον αρχηγό της αστυνομίας στη Νέα Υόρκη Ουίλιαμ Μπράτον τη δεκαετία του 90’. Τα “σπασμένα παράθυρα” ήταν η δημιουργία των συντηρητικών κοινωνικών επιστημόνων Τζέιμς Κ. Ουίλσον και Τζορτζ Λ. Κέλινγκ, που υποστήριξαν ότι η καταστολή των μικρών παραβάσεων και των παισιμάτων όπως η λαθρεπιβασία στο μετρό, η δημόσια κατανάλωση αλκοόλ ή το γκράφιτι θα απέτρεπε και τα πιο σοβαρά εγκλήματα. Δεν υπάρχουν εμπειρικές αποδείξεις για την αποτελεσματικότητα της θεωρίας, αλλά έχει δημιουργηθεί μια πρόφαση για την επιθετική αστυνόμηση των φτωχών, των μεταναστών και της εργατικής τάξης, που είναι πιο πιθανό να έχουν εμπλακεί σε τέτοιες δραστηριότητες “όχλησης” επειδή στις γειτονιές τους είναι πιο πιθανό να γίνονται περιπολίες» (Taylor, 2017: 179).

Αναπτύσσεται, λοιπόν, σταδιακά στους ίδιους τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς μια αλλοτριωμένη εικόνα για τον ίδιο τον εαυτό τους:

«Αυτό που βρίσκει το υποκείμενο σε αυτήν την αλλοτριωμένη εικόνα του εαυτού του είναι το παράδειγμα όλων των μορφών της ανομοιότητας, η οποία επιφέρει στον κόσμο των αντικειμένων έναν τόνο εχθρότητας [...] [και την] αντλεί

συναντώντας τον εαυτό του στον καθρέφτη[...] [αυτήν] αναπτύσσει καθώς βρίσκεται αντιμέτωπο με τον έτερο άνθρωπο ως διέξοδο» (Lacan στο Δούρου, 2007: 17).

Έτσι οι LGBTQI+ χρειάζεται συχνά να δώσουν μια προσωπική μάχη για την κατάκτηση της αυτοσυνειδησίας τους, ώστε στη συνέχεια να την εκφράσουν ως συλλογικό αγώνα για την ταυτότητά τους. Σε αυτή τη μάχη αντίπαλοί τους είναι η ετεροκετεύθυνση, η ψυχοκοινωνική χειραγώγηση και ο ιδεολογικός εξαναγκασμός που τους επιβάλλει συχνά το σύστημα κουλτούρας από τις χώρες καταγωγής τους, πέρα από την κατεστημένη τάξη πραγμάτων στη χώρα, όπου καταφεύγουν. Αυτό το σύστημα απηχείται στις χώρες υποδοχής τους από τους υπόλοιπους μετανάστες, οι οποίοι προκειμένου να υπερβούν τα προσκόμματα κοινωνικοποίησης στη νέα πατρίδα στοχοποιούν τους LGBTQI+ συμπατριώτες τους, για να αποκτήσουν σημεία ταύτισης με ανάλογες κρατούσες καταπιεστικές οπτικές στην κοινωνία υποδοχής. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την Ελλάδα, η οποία βρίσκεται στις γεωπολιτικές παρυφές του δυτικού κόσμου. Οι LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες αντιμετωπίζονται, όπως και οι LGBTQI+ Έλληνες από τους εδώ εθνικιστές, ως πολιτισμικά (υπο)προϊόντα της Δύσης. Είναι χαρακτηριστική για αυτήν την αντιμετώπιση το απόσπασμα από την συνέντευξή του/της **A.R.:**

Η ζωή των gay στα χωριά μας δεν είναι τίποτα. Τους λένε «παιδιά των Αμερικάνων», ότι γίναμε gay επειδή το μάθαμε από τους Αμερικάνους στρατιώτες [έκπληξη]. Δεν τα ξέραν αυτοί τέτοια από πριν [ειρωνεία]. Τα ίδια λένε και μερικοί δικοί μας εδώ. Όχι στο σχολείο. Λίγοι στο σχολείο. Έξω πιο πολύ.

Πρόκειται για μια κατηγορία που επιχειρεί να πλήξει τον πυρήνα της LGBTQI+ ταυτότητας και είναι βέβαια ψευδής:

«Είναι η έλξη από το ίδιο φύλο, ή το να είσαι διεμφυλικός, ένα δυτικό φαινόμενο; Όχι. Άτομα που είναι λεσβίες, άντρες ομοφυλόφιλοι και διεμφυλικοί υπάρχουν παντού, σε όλες τις χώρες, ανάμεσα σε όλες τις εθνικές ομάδες, σε όλα τα κοινωνικά και οικονομικά επίπεδα, και σε όλα τα κοινωνικά σύνολα. Οι ισχυρισμοί ότι η έλξη από το ίδιο φύλο και η διεμφυλική ταυτότητα είναι δυτικά φαινόμενα, είναι εσφαλμένοι. Αντίθετα, πολλοί από τους εγκληματικούς νόμους, που χρησιμοποιούνται σήμερα, για να τιμωρήσουν λεσβίες, αμφιφυλόφιλους και διεμφυλικούς είναι δυτικοί στην καταγωγή τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις,

επιβλήθηκαν στις χώρες όπου ισχύουν και σήμερα, από τον 19^ο αιώνα, από τους αποικιοκράτες της εποχής» [ΜτΣ] (UN Free & Equal, 2013).

Τέτοιου τύπου ιδεολογήματα, όταν εκδηλώνονται, όπως αποδείχθηκε από τις συνεντεύξεις, η κοινότητα του ΚΣΜ τα αντιμετωπίζει άμεσα και δραστικά, όπως διαπιστώθηκε στο απόσπασμα από τη συνέντευξη του/της **A.R.**:

«Πες μας τώρα ποιος ήταν πληρωμένος και ποια πληρωμένη; Ποια είναι η Αμερικάνα; Να μεταφράζει ο διερμηνέας να καταλάβω ποιος πρέπει να ντρέπεται» είπε η Μαίρη. Στο μεταξύ είχαν έρθει από την ΚΑΡ τα μέλη της ομάδας μας κάποιους τους είχε πάρει τηλέφωνο και μπήκαν στην τάξη. Αυτός τα 'χασε. «Και εγώ σαν πληρωμένος ήμουν» είπε στον διερμηνέα «ο αφέντης μου κράταγε την αδελφή μου υπηρέτρια στις γυναίκες του». Τον λυπήθηκα. Και τον ένιωσα [δακρύζει]. Η Μαίρη του είπε «αν είναι έτσι να βάλεις μυαλό. Αυτή είναι σαν την αδελφή σου. Και δεν είναι Αμερικάνα. Υπήρχε πάντα αμερικάνικος στρατός στο Αφγανιστάν; Πληρωμένες και πληρωμένους όμως είχατε πάντα».

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το ΚΣΜ αποτελεί ένα παράδειγμα καλής εκπαιδευτικής πρωτοβουλίας όχι μόνο για την ομάδα LGBTQI+ πρόσφυγων/ μεταναστών, που λειτουργεί στο πλαίσιο του, αλλά και για την LGBTQI+ κοινότητα της Ελλάδας, η οποία απαρτίζεται πλέον όχι μόνο από Έλληνες αλλά και από μετανάστες/πρόσφυγες, όπως, άλλωστε, γενικότερα η ελληνική κοινωνία. Το κλίμα, οι τρόποι, οι μέθοδοι και οι λύσεις που υλοποιεί θα μπορούσαν *mutatis mutandis* να εμπνεύσουν ευρύτερα τον εκπαιδευτικό θεσμό στην Ελλάδα, τυπικό και μη τυπικό, με στόχο μια σύγχρονη, ευρωπαϊκή αντιμετώπιση των LGBTQI+ ατόμων, προσφύγων και γηγενών σχετικά με τη διαχείριση των ζητημάτων της LGBTQI+ ατζέντας και των προκλήσεων που αντιμετωπίζει στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα (Σαββίδης, 2014).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (Ελληνική και Ξενόγλωσση)

- Αντωνόπουλος, Θ., Βαλλιανάτος, Γ., Θεοδωρακόπουλος, Λ., [Ρεβενιώτη], Π., & Πετροπούλου Ε. (2008). *Η ιστορία του λεσβιακού, γκέι, αμφί και τρανς κινήματος στην Ελλάδα: μια πρώτη αποτίμηση*. Αθήνα: Athens Pride.
- Ανυπόγραφο. (2016). «Θεματική εβδομάδα Νο 3: Διαμαρτυρία γονέων ως προς τον άξονα “έμφυλες ταυτότητες”». <https://tinyurl.com/y9tymz6c>. Τελευταία είσοδος 4 Οκτωβρίου 2018.
- Ανυπόγραφο. (2017). «Εκπαίδευση μετ’ εμποδίων για τους μετανάστες». *Η Καθημερινή*. <https://tinyurl.com/y7g2eh72>. Τελευταία είσοδος 8 Αυγούστου 2018.
- Ανυπόγραφο. (2017). «Κείμενο με αφορμή το 3ο LGBTQI+ Κρήτης – “Ούτε δούλες, ούτε κυρές”». <https://loatki.blogspot.com/2017/06/>. Τελευταία είσοδος 3 Οκτωβρίου 2018.
- Αρχάκης, Α. & Κονδύλη, Μ. (2004). *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος.
- Altman, D. (2001). *Global sex*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Anti-Defamation League – ADL. (2014). *Definitionw Related to Sexual Orientation and Gender Identity..* <https://tinyurl.com/yavbge5a>. Τελευταία είσοδος 5 Αυγούστου 2018.
- Arat, Y. (1994). «Toward a Democratic Society: The Women’s Movement in Turkey in the 1980s». *Women’s Studies International Forum*. 17(2-3) . 241-248.
- Βαϊτσοπούλου, Α. (2017). «Υπάρχει μια ομάδα ανθρώπων που δεν είναι ασφαλής στην Ελλάδα και δεν την σκέφτεται κανείς». *Popaganda*. <http://popaganda.gr/LGBTQI+i-prosfiges-athina/> . Τελευταία είσοδος 10 Οκτωβρίου 2018.
- Βγενόπουλος, Κ. Γ. (1998). *Πρόσφυγες και μετανάστες στην ελληνική αγορά εργασίας*. Αθήνα: ΕΚΕΜ.
- Βλιαγκόφτης, Α. (2014). «Ομοφυλοφιλία και Νέα Τάξη Πραγμάτων». *Ορθόδοξος Λόγος*. <http://www.orthodoxnet.gr/node/22> . Τελευταία είσοδος 28 Δεκεμβρίου 2018.
- Βόνδα, Ε., Ιορδανίδου, Α., Καπετανόπουλος, Α., Πορφύρη, Ι., & Τσιβίκης, Ν. (2007). *Η Γυναικεία Μετανάστευση στην Ελλάδα. Τα ευρήματα της Πανελλήνιας Έρευνας του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Κ.Ε.Θ.Ι.)*. <https://tinyurl.com/ycu73pum>. Τελευταία είσοδος 2 Δεκεμβρίου 2018.

- Βουλβούλη, Α. (2014). «Κινήματα ΛΟΑΤ, Βιοπολιτική και Νέα Εγκληματολογία: Μια Προκαταρκτική Έρευνα στην Περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου». Στο Φέλλας, Κ. Ν., Κάψου, Μ., Επαμεινώνδα, Ε. (επιμ.). *Σεξουαλικότητα: απόψεις, μελέτες και βιώματα*. 336-356. Αθήνα: Πολύχρωμος Πλανήτης.
- Βρέλλη, Σ. (2003). *Δίκαιο Αλλοδαπών*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Baker, C. (1992). *Attitudes and Language*. Clevedon. Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matter.
- Bereket, T. & Adam, B.D. (2006). «The Emergence of Gay Identities in Contemporary Turkey». *Sexualities*. 9(2). 131–51.
- Berkman, C. & Zinberg, G. (1997). «Homophobia and Heterosexism in Social Workers». *Soc Work*. 42(4) . 319-332.
- Boswell, J. (1989). «Revolutions, Universals, and Sexual Categories». Στο Duberman, M., Vicinus, M. & Chauncey, G. (επιμ.). *Hidden From History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past*. New York: Meridian.
- Bourdieu, P. (1999). *Κείμενα Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Στάχυ.
- Bourdieu, P. (2002). *Η διάκριση. Η κοινωνική κριτική της καλαισθητικής κρίσης*. Μετάφραση: Κική Καψαμπέλη. Πρόλογος: Ν. Παναγιωτόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.
- Bourdieu, P. (2007). *Η Ανδρική κυριαρχία*. Μετάφραση: Ε. Γιαννοπούλου. Πρόλογος: Ν. Παναγιωτόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.
- Butler, J. (2007). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York and London : Routledge.
- Butler, J. (2010). «Γιατί να μην παντρεύονται περισσότεροι από δύο;» Συνέντευξη στον Ματθαίο Τσιμιτάκη. *Η Καθημερινή*. 10 Ιανουαρίου 2010. <http://www.frenchphilosophy.gr/judith-butler/#.Wwu8GEiFPIU>. Τελευταία είσοδος 27 Οκτωβρίου 2018.
- Γαλανού, Μ. (2014). *Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*. Αθήνα: Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών.
- Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. (2013). *Ανθρώπινα Δικαιώματα: Εθνικό Σχέδιο Δράσης - Νόμος υπ' αριθμόν 3304* (ΦΕΚ 16/Α. 27-01-2005). Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο. www.et.gr. Τελευταία είσοδος 02 Ιουνίου 2018.
- Γεωργιοπούλου, Τ. (2017). «Εκπαίδευση μετέμφοδιων για τους μετανάστες». *Η Καθημερινή*. <https://tinyurl.com/y7g2eh72>. Τελευταία είσοδος 2 Νοεμβρίου 2018.
- Γεωργογιάννης, Π. (2009). *Διγλωσσία και Δίγλωσση Εκπαίδευση*. Πάτρα: [Αυτοέκδοση].

- Γεωργούλας, Σ. & Σαραντίδης, Δ. (2012). «Έγκλημα και αντεγκληματική πολιτική για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες. Μια μελέτη περίπτωσης στο Κέντρο Κράτησης Παγανής Μυτιλήνης». Στο Τρουμπέτα, Σ. (επιμ.). *Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα*. 275-314. Αθήνα: Παπαζήση.
- Γκαργκάνας, Π., Λούντος, Ν., Μπόλαρης, Α. & Harman, C. (2015). *Η πάλη ενάντια στην ισλαμοφοβία*. Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.
- Γκόρου, Τ. (2015). «Ινδία: Γονείς βιάζουν ομοφυλόφιλα παιδιά για να τα “θεραπεύσουν”». TVXS. <https://tinyurl.com/y7b3szff>. Τελευταία είσοδος 28 Δεκεμβρίου 2018.
- Carter, D. (2005). *Stonewall: the riots that sparked the gay revolution*. New York: St. Martin's Griffin.
- Chang – Mui, F & Congress, E. P. (2016). *Social Work with Immigrants and Refugees. Legal Issues, Clinical Skills and Advocacy*. New York: Springer Publishing Company.
- Chiswick, B.R. & Miller, P.W. (2011). «Negative and Positive Assimilation, Skill Transferability, and Linguistic Distance». IZA. *Institute of Labour Economics*. DP No 5420 . 6 (1). 35-55. <http://ftp.iza.org/dp5420.pdf>. Τελευταία είσοδος 2 Οκτωβρίου 2018.
- Cliff, T. (2016). *Ρόζα Λούξεμπουργκ*. Μετάφραση: Κ. Πίττας – Μ. Σπάθης. Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.
- Cummins, J. (2005). *Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της Ετερότητας*. Μετάφραση: Σ. Αργύρη. Αθήνα: Gutenberg.
- Δαμανάκης, Μ. (1998), *Η Εκπαίδευση των Παλινοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δαμανάκης, Μ. (2007). *Ταυτότητες και Εκπαίδευση στη Διασπορά*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (2011) της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ). (2011). «Φόρμα Καταγραφής Ρατσιστικού Περιστατικού». <https://tinyurl.com/y7h4wpa2>. Τελευταία είσοδος 18 Αυγούστου 2018.
- Δούρου, Ρ. (2007). *Η απόλαυση του εθνικισμού. Η ψυχαναλυτική έννοια της jouissance ως εργαλείο πολιτικής ανάλυσης*. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις.
- Drucker, P. (1996). «In the Tropics There Is No Sin: Sexuality and Gay–Lesbian Movements in the Third World». *New Left Review*. I/218. 75-101.
- Duffy, N. (2015). «Greek Parliament passes same – sex civil unions law». *Pink News*. <https://tinyurl.com/y9wlpjym> . Τελευταία είσοδος 1 Δεκεμβρίου 2018.

- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. (2015). *Έκθεση: Διεμφυλικά Άτομα και Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου*. <http://www.nchr.gr/>. Τελευταία είσοδος 28 Αυγούστου 2018.
- Εκμέ-Πουλοπούλου, Η. (2007). *Η μεταναστευτική πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- ΕΣΥΕ. (2004-5). «Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών». <https://tinyurl.com/yadut8ng>. Τελευταία είσοδος 2 Ιουνίου 2018.
- ΕΣΥΕ. (2014-5). «Έρευνα οικογενειακών προϋπολογισμών». <https://tinyurl.com/yadut8ng>. Τελευταία είσοδος 2 Ιουνίου 2018.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2007). «Tackling Multiple Discrimination». Στο *Practices, Policies and Laws*. ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=776&langId. Τελευταία είσοδος 29 Αυγούστου 2018.
- European Union Agency for Fundamental Rights – FRA. (2014). *EU LGBT survey*.
- European Union lesbian, gay, bisexual and transgender. *European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Main results*. <https://tinyurl.com/yabx28cm>. Τελευταία είσοδος 28 Ιουλίου 2018.
- Ζαχαριά, Ν. (2018). *Πολιτισμική ετερότητα και Διαπολιτισμικότητα στην Εκπαίδευση*. [Διπλωματική Εργασία] : Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. <https://tinyurl.com/yavc4aka>. Τελευταία είσοδος 2 Ιανουαρίου 2019.
- Ζαχαριαδής, Γ. & Βραδέλης, Σ.. (2008). «Διπλή πρεμιέρα στους γκέϊ γάμους», <http://www.lesbian.gr/scene.php?t=politics&id=94>. Τελευταία είσοδος 2 Σεπτεμβρίου 2019.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York:Vintage.
- Foucault, M. (1980). *The History of Sexuality: An Introduction*. New York: Vintage.
- Freedom House. (2016). *Έκθεση Freedom in the World 2016 – Syria*. <http://www.refworld.org/docid/575aa7cd11.html>. Τελευταία είσοδος 30 Ιουλίου 2018.
- Fundamental Rights Agency – (FRA). (2009). *Ομοφοβία και διακρίσεις λόγω γενετήσιου προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου στα κράτη μέλη της ΕΕ*. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-hdgs-report-part2_el.pdf. Τελευταία είσοδος 2 Ιουνίου 2018.
- Good as Y. (2013). «Καταγγελία Ομοφοβικού Συγγράματος στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης». Anvaaz.org: <https://tinyurl.com/y7d5gmp9>. Τελευταία είσοδος 6 Σεπτεμβρίου 2018.
- Green, A. I. (2010). *Remembering Foucault: Queer Theory and Disciplinary Power*. *Sexualities* .13(3). 316–337.

- Habermas, J. (1990). *Κείμενα γνωσιοθεωρίας και κοινωνικής κριτικής*. Μετάφραση: Αντώνης Οικονόμου. Αθήνα: Πλέθρον.
- Habermas, J. (1996). «National Unification and Popular Sovereignty». *New Left Review*. 219. 3-21.
- Hage, G. & Papadopoulos, D. (2004). «Migration, Hope and the Making of Subjectivity in Transnational Capitalism». *International Journal of Critical Psychology*. 12. 107-121.
- Herzfeld, M. (2003). *The Body Impolitic: Artisans and Artifice in the Global Hierarchy of Value*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Home Office. (2017). *Έκθεση/Οδηγία – UK Home Office Guideline*. <https://tinyurl.com/ychpel26>. Τελευταία είσοδος 30 Ιουλίου 2018.
- Hughes, H. L. (2006). *Pink tourism: holidays of gay men and lesbians*. Oxfordshire: CABI.
- Θαλασσοχωρίτη, Α. (2017). «Νομοθετικό Πλαίσιο Της ΛΟΑΤ Κοινότητας: Ακραίος Συντηρητισμός ή Οιονεί Πρόοδος;». Στο *Ανθρώπινα δικαιώματα, διεθνές δίκαιο*. <https://powerpolitics.eu> Τελευταία είσοδος 2 Ιουνίου 2018.
- Θεοδωρακοπούλου, Θ. & Ραντίσης, Γ. (2016). «Η Αναγκαιότητα της Διά Βίου Μάθησης στο Μείζον Φαινόμενο της Μετανάστευσης και τα Κίνητρα που Ωθούν τους Μετανάστες στη Συμμετοχή τους σε Προγράμματα Εκπαίδευσης Ενηλίκων». Στο *Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου «Ελλάδα-Ευρώπη 2020»*. 1. 392-397. Αθήνα: Ελληνικό Ινστιτούτο Οικονομικών της Εκπαίδευσης & Διά βίου μάθησης, της Έρευνας & Καινοτομίας.
- Θεοφιλόπουλος, Θ. (2015). *Ομοφοβική, τρανσοφοβική βία και διακρίσεις στην Ελλάδα. Έκθεση αποτελεσμάτων Έργου 01/04/2104- 30/11/2015*. Αθήνα: Colour – Youth Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας.
- Θεοφιλόπουλος, Θ. & Σπίνου, Ε. (2015). *Πες το σε εμάς: Κάνε την εμπειρία σου να μετρήσει ενάντια στην ομοφοβία και την τρανσοφοβία. Ομοφοβία και Τρανσοφοβία στην Ελλάδα. Ένας Οδηγός για επαγγελματίες αλλά και για κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη*. Εισαγωγή – επιμέλεια: Θανάσης Θεοφιλόπουλος. Αθήνα: Colour Youth – Κοινότητα LGBTQI+ Νέων Αθήνας.
- ΙΜΕΠΟ. Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής. (2005). *Οικονομικές διαστάσεις της μετανάστευσης. Επιπτώσεις στον αγροτικό τομέα*. <https://tinyurl.com/h47wabm>. Τελευταία είσοδος 19 Νοεμβρίου 2018.
- Ιωαννίδης, Α. (2018). «Λουκάς Θεοδωρακόπουλος: η συνέντευξη της ζωής του». *Lifo*. <https://tinyurl.com/yax57umn>. Τελευταία είσοδος 27 Οκτωβρίου 2018.

- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- ICJ & ISHR. The International Commission of Jurists and the International Service for Human Rights. (2007). *Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity*. http://www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.pdf. Τελευταία είσοδος 28 Σεπτεμβρίου 2018
- ILGA-Europe. (2012). *Rainbow Europe Map and Index*. <https://tinyurl.com/7eywce6>. Τελευταία είσοδος 17 Νοεμβρίου 2018.
- Iluyambwa, M. (2012). «Homosexual Rights and the Law: A South African Constitutional Metamorphosis». *International Journal of Humanities and Social Science*. 2 (4).50-58. http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_2_No_4_Special_Issue_February_2012/6.pdf . Τελευταία είσοδος 28 Δεκεμβρίου 2018.
- International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association – Europe. (2014). *ILGA-Europe Glossary*. <http://www.ilgaeurope.org/home/publications/glossary>. Τελευταία είσοδος 28 Αυγούστου 2018.
- Jama, A. (2014). «Πέντε μουσουλμανικές χώρες που το να είσαι γκέι είναι νόμιμο». *Κίνηση απελάστε το ρατσισμό*. <https://www.kar.org.gr/2014/10/27/>. Τελευταία είσοδος 30 Δεκεμβρίου 2018.
- Jansen, S. & Spijkerboer, Th. (2011). *Δραπετεύοντας από την ομοφοβία. Αιτήσεις ασύλου στην Ευρώπη που σχετίζονται με τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου* . <https://tinyurl.com/y78yjlzn>. Τελευταία είσοδος 29 Οκτωβρίου 2018.
- Καντσά, Β. (2012). «Ορατά αόρατες / αόρατα ορατές: Δύο όψεις της λεσβιακής παρουσίας στην Ελλάδα». Κωνσταντινίδου, Α & Χαλκιά, Α. (επιμ.). *Σώμα, φύλο, σεξουαλικότητα. ΛΟΑΤΚ πολιτικές στην Ελλάδα*. 29-52. Αθήνα: Πλέθρον.
- ΚΑΡ. (2018). «Κάλεσμα». <https://tinyurl.com/y8doywvk>. Τελευταία είσοδος 3 Ιουνίου 2018.
- Καραστάθη, Α. (2016). «Έμφυλες και σεξουαλικές διαστάσεις του “ρατσισμού”»: Εννοιολογήσεις συνυφασμένων καταπιέσεων στους ΛΟΑΤΚ κινηματικούς λόγους». [Διπλωματική Εργασία] :Πανεπιστήμιο Αιγαίου. <https://tinyurl.com/y7jltuz5>. Τελευταία είσοδος 15 Ιουλίου 2018.
- Κατσαίτη, Ν. «Μια αναδρομή στα 14 χρόνια του Κυριακάτικου Σχολείου Μεταναστών». <https://tinyurl.com/y7u46fkf> . Τελευταία είσοδος 18 Νοεμβρίου 2018.

- Κόκκος, Α. (2002). *Η εκπαίδευση ενηλίκων στην Ευρώπη και στην Ελλάδα : τάσεις, στρατηγικές, συγκρίσεις*. <https://tinyurl.com/y8nmlb48>. Τελευταία είσοδος 3 Ιουνίου 2018.
- Κοτζαμάνη, Α., Λαφαζάνης, Γ. & Σκλάβου, Κ. (2008). *Συμβουλευτική Προσφύγων, Παλιννοστούντων, Μεταναστών και Αιτούντων Άσυλο*. Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων. <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/131>. Τελευταία είσοδος 2 Νοεμβρίου 2018.
- Κοτροκόης, Π. (2012). «Η ΕΡΤ απαντά για το κόψιμο του φιλιού απ' το Downton Abbey». [lifo.gr. http://www.lifo.gr/now/media/17799](http://www.lifo.gr/now/media/17799). Τελευταία είσοδος 8 Νοεμβρίου 2018.
- Κουκουτσάκη, Α. (2002). *Χρήση Ναρκωτικών, Ομοφυλοφιλία: Συμπεριφορές μη συμμόρφωσης μεταξύ Ποινικού και Ιατρικού Ελέγχου*. Αθήνα: Κριτική.
- Κούρκουλας, Θ. (2006). *Το διεθνιστικό κίνημα και η ΔΕΑ*. Αθήνα: red-edition.
- Κωστούλα - Μακράκη, Ν. (2001). *Γλώσσα και κοινωνία. Βασικές έννοιες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Khuldune, K. S.(2018). «Pakistani LGBT community dares to dream after India ruling». *Asia Times*. <https://tinyurl.com/yabekb9x>. Τελευταία είσοδος 28 Σεπτεμβρίου 2018.
- Kristeva, J. (1991). *Strangers to Ourselves*. Μετάφραση: L. S. Rudiez. New York: Harvester Wheat-sheat.
- Kristeva, J. (1993). *Nations without Nationalism*. Μετάφραση: L. S. Rudiez. New York: Columbia University Press.
- Lacan, J. (2013). *The Psychoses: The Seminar of Jacques Lacan. Book III, 1955-1956*. Μετάφραση: Russell Grigg. - Ed. Jacques - Alain Miller. London-New York: Taylor & Francis.
- Lawspot, (2017). «Δημοσιεύθηκε ο Νόμος 4491/2017 για τη νομική κατοχύρωση της ταυτότητας». <https://tinyurl.com/y8ww7639>. Τελευταία είσοδος 28 Νοεμβρίου 2018.
- Μαρβάκης, Αθ., Παρσανόγλου, Δ. & Παύλου Μ. (επιμ.). (2001). *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς – Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μήτσης, Ν. (2000). *Στοιχειώδεις αρχές και μέθοδοι της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας. Εισαγωγή στη Διδασκαλία της Ελληνικής ως Δεύτερης ή Ξένης Γλώσσας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μιχοπούλου, Α. (2006). «Φεμινιστική θεωρία και φεμινιστικό κίνημα στη μεταδικτατορική Ελλάδα: Γόνιμες και άγονες συναντήσεις κατά τη δεκαετία 1974-1988». Στο

- Γυναικείες σπουδές / σπουδές φύλου και γυναικεία κινήματα: διερευνώντας τις σχέσεις.*
Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο. <https://www.gender.panteion.gr/gr/dialsem.php>.
Τελευταία είσοδος 11 Σεπτεμβρίου 2018.
- Μπουφίδης, Σ. (2016). «“Οι άλλοι πρόσφυγες” – στερεότυπα, προβλήματα, ανεπάρκειες που ανακύπτουν κατά τις συνεντεύξεις ΛΟΑΤΚΙ προσφύγων». <https://tinyurl.com/yddyf7tj>. Τελευταία είσοδος 2 Νοεμβρίου 2018.
- Makarenko, A. S.(2010). *Παιδαγωγικό ποίημα: Ο δρόμος προς τη ζωή*. Μετάφραση: Ζήνων Ζορζοβίλης. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Mason, J. (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Μετάφραση: Ε. Δημητριάδου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Massad, J. A. (2007). *Desiring Arabs*. Chicago: Chicago University Press.
- Matthijsen, N. (2018). «Coming together. Experiences and lessons from an LGBTQI project in three countries». *Gender and Development*. 26 (1). 139-153. Στο *Taylor & Francis On line*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13552074.2018.1429100>. Τελευταία είσοδος 28 Σεπτεμβρίου 2018.
- Meyer, E. J. (2009). *Gender, bullying and harassment: Strategies to end sexism and homophobia in schools*. Teachers College Press: New York.
- Morin, S. F. & Garfinkle, E. M. (1978). «Male Homophobia». *Journal of Social Issues*. 29-47. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1978.tb02539.x>. Τελευταία είσοδος 18 Σεπτεμβρίου 2018.
- Morse, D. R. (2016). «The Mainstreaming of Gay Culture». *Huffpost*. <https://tinyurl.com/y9rh9915>. Τελευταία είσοδος 8 Σεπτεμβρίου 2018.
- Moskal, M & North, A. (2017). «Equity in Education for/with Refugees and Migrants—Toward a Solidarity Promoting Interculturalism» στο *European Education*, 49 (2-3). 105-113. Στο *Taylor & Francis Online*. <https://doi.org/10.1080/10564934.2017.1343088>.
- Ομοφυλοφιλική & Λεσβιακή Κοινότητα Ελλάδας. (2015). «Οι θέσεις των κομμάτων σε θέματα Λεσβιών, Γκέι, Αμφισεξουαλικών, Διεμφυλικών και Μεσοφυλικών ατόμων». [Δελτίο Τύπου της 18 Σεπτεμβρίου 2015]. <http://www.olke.org>. Τελευταία είσοδος 10 Οκτωβρίου 2018.
- Ohnishi, H., Ibrahim, F. & Grzegorek, J. (2008). Intersections of Identities. Counseling Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Asian-Americans. *Journal of LGBT Issues in Counseling*. 1. 77-94.

- https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J462v01n03_06 . Τελευταία είσοδος 16 Νοεμβρίου 2018.
- Παπαδόπουλος, Ν. (2005). *Λεξικό Ψυχολογίας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική.
- Παπανικολάου, Δ. (2013). «Η απόφαση της λησμονιάς: Το ΑΚΟΕ, τα μεταδικτατορικά κινήματα και η αφασία της δημόσιας σφαίρας». *Αρχειοτάξιο*. 15. 84-87.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε.- Α. (2008). «Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις - Methodology of qualitative research in social sciences and interviews». *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*. 4 (1). 4-10. <https://tinyurl.com/ya9kl7eg>. Τελευταία είσοδος 5 Οκτωβρίου 2018.
- Πετρόπουλος, Η. (2010). *Καλιαρντά*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Πετρούτσου, Μ., Μανιάτης, Σ. & Παπαγεωργίου, Δ. (2010). «ΕΣΡ “εναντίον” Παπακαλιάτη». *Ελευθεροτυπία*. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=125497>. Τελευταία είσοδος 14 Οκτωβρίου 2018.
- Patel, R. (2016). «Being LGBT in India: Some home truths». *Livemint*. <https://tinyurl.com/y77g3njm>. Τελευταία είσοδος 15 Οκτωβρίου 2018.
- Pierson, J. & Thomas, M. (2002). *Dictionary of Social Work*. Glasgow: Collins.
- Ράπτη, Ι. – Ν. (2017). *Σπάζοντας τη σιωπή: σχολείο – εκπαίδευση – ομοφοβία*. *Breaking The Silence: School –Education – Homophobia*. [Διπλωματική εργασία]. Ρόδος : Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Rastli, L. (2018). «Δεν υπάρχουν ομοφυλόφιλοι στο Ιράν». *Lifo*. <https://tinyurl.com/ya6mckm5>. Τελευταία είσοδος 8 Ιανουαρίου 2019.
- Rodriguez, S. (2018) . «“Risky” Subjects: Theorizing Migration as Risk and Implications for Newcomers in Schools and Societies». *European Education*. 50 (1). 6-26. Στο *Taylor & Francis Online*. <https://doi.org/10.1080/10564934.2018.1431788>
- Σαββίδης, Φ. (2014). «Έρχονται οι Millennials: Η νέα Generation – X». *The Toc. Times of Change*. <https://tinyurl.com/ybjzwrk2>. Τελευταία είσοδος 11 Σεπτεμβρίου 2018.
- Σαπαρδάνης, Κ. (2013). «Τα πάθη της Μητέρας Τερέζα». *Ερανιστής*. <https://tinyurl.com/ybhdjxgl>. Τελευταία είσοδος 7 Σεπτεμβρίου 2018.
- Σιώπη, Δ. (2018). «Τι αλλάζει με τον Νόμο 4540/2018 για τις άδειες διαμονής λόγω συμφώνου συμβίωσης». <https://tinyurl.com/yans9s4r>. Τελευταία είσοδος 25 Αυγούστου 2018.
- Συλλογικό έργο. (2008). *Το Κράξιμο. Μια ανθολογία*. Αθήνα : Γοργώ.

- Συνήγορος του Πολίτη. (2014). *Ποιον έχω απέναντι μου. Οδηγός διαφορετικότητας για δημοσίους υπαλλήλους με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων*. <http://www.synigoros.gr/resources/web.pdf>. Τελευταία είσοδος 24 Αυγούστου 2018.
- Συνήγορος του Πολίτη. (2014). *Ετήσια Έκθεση 2013*. <http://www.synigoros.gr/>. Τελευταία είσοδος 20 Νοεμβρίου 2018.
- Somade, J. E. (2017). «Bacha Bazi: Afghanistan's darkest secret». <https://tinyurl.com/yac4sw74>.
- Stavrakakis, Y. (1999). *Lacan and Political*. London: Routledge.
- Suresh, M. (2018). «This is the start of a new era for India's LGBT communities». *The Guardian*. <https://tinyurl.com/ya3eydyy>. Τελευταία είσοδος 25 Νοεμβρίου 2018.
- Τζανάκη, Δ. (2018). «Πορνεία και “ανελευθερία” στον Μεσοπόλεμο». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 150, 111-149. <http://dx.doi.org/10.12681/grsr.17962>. Τελευταία είσοδος 4 Ιανουαρίου 2019.
- Τριανταφυλλίδου, Ζ. (2003). *Διγλωσσία και διπολιτισμική ταυτότητα*. [Πτυχιακή εργασία]. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Τριάρχη - Hermann B. (2000). *Η Διγλωσσία στην Παιδική Ηλικία. Μια Ψυχολογολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσουκαλάς, Σ. (2011). *Ο ρόλος της εκπαίδευσης σε θέματα τεχνολογίας για την ενσωμάτωση των μεταναστών στην οικονομική ζωή: Η περίπτωση της Ελλάδας*. [Διδακτορική Διατριβή]: Πανεπιστήμιο Πειραιώς.
- Taylor, I., Walton, P. & Young, J. (1973). *The New Criminology: For a Social Theory of Deviance*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Taylor, K.-Y. (2017). *Από το #Blacklivesmatter στη Μαύρη Απελευθέρωση. Η πάλη ενάντια στο ρατσισμό στις ΗΠΑ*. Μετάφραση: Ελένη Πελέκη. Επιμέλεια-διόρθωση: Διονυσία Στεφανοπούλου. Αθήνα: redmarks.
- Transgender Europe – TGEU. (2011). “...And Others!” *Argumentation Training for Transgender Inclusion in Europe - A ‘Good Practice’ Toolkit for Trans* Activists and Allies Working for Trans*. Equality, Rights and Inclusion*. <https://tinyurl.com/yakpq9fo>. Τελευταία είσοδος 2 Ιουλίου 2018.
- Tully, C. T. (2000). *Lesbians, Gays & the Empowerment Perspective*. New York: Columbia University Press.
- Φίλιας, Β. (1993). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg.

- UN Free & Equal. (2013). *The United Nations' global campaign against homophobia and transphobia*. <https://www.unfe.org/>. Τελευταία είσοδος 22 Νοεμβρίου 2018.
- UNHCR. (1997). «Η Σύμβαση της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 περί προστασίας του άμαχου πληθυσμού σε καιρό πολέμου». Στο *Διεθνή Κείμενα Ανθρωπιστικού Δικαίου*. https://www.unhcr.gr/no_cache/.../diethneis-kai-perifereiakes-symbaseis.html?. Τελευταία είσοδος 21 Δεκεμβρίου 2018.
- United Kingdom: Home Office. (2016). *Country Information and Guidance – Afghanistan. Sexual orientation and gender identity*. <http://www.refworld.org/docid/56d53fc54.html>. Τελευταία είσοδος 9 Οκτωβρίου 2018.
- Voulvouli, A. (2010). «Leftism, Secularism, Transnationalism and Localism: The Identities of an Urban Protest in Contemporary Istanbul». *Ethnologia On-Line* <http://www.societyforethnology.gr/site/pdf/TheidentitiesofASG.pdf>. Τελευταία είσοδος 28 Νοεμβρίου 2018.
- Weeks, J. (1989). *Sex, Politics and Society: The Regulation of Sexuality Since 1800*. London: Longman Limited.
- Wikipedia (2013). «LGBT rights by country or territory». http://en.wikipedia.org/wiki/LGBT_Rights. Τελευταία είσοδος 27 Σεπτεμβρίου 2018.
- Wikipedia (2013). «LGBT rights in Greece». http://en.wikipedia.org/wiki/LGBT_rights_in_Greece. Τελευταία είσοδος 28 Νοεμβρίου 2018.
- Wolf, S. (2004). «The Roots of Gay Oppression». *International Socialist Review*. 37. http://www.isreview.org/issues/37/gay_oppression.shtml. Τελευταία είσοδος 20 Νοεμβρίου 2018.
- Wolf, S. (2106). *Σεξουαλικότητα και σοσιαλισμός. Ιστορία, πολιτική και θεωρία της απελευθέρωσης των ΛΟΑΤ*. Μετάφραση: Κική Σταματόγιαννη. Επιμέλεια και Διόρθωση: Διονυσία Στεφανοπούλου. Αθήνα: redmarks.
- Χαμτζούδης, Ν. (2015). *Η νομική προστασία του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου: καταπολεμώντας τις διακρίσεις, τα εγκλήματα μίσους και τη ρητορική μίσους*. Πρόλογος, εισαγωγή, επιμέλεια: Θανάσης Θεοφιλόπουλος. Αθήνα: Colour Youth – Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας.
- Χεκίμογλου, Α. (2008). «Οι γάμοι έγιναν, ο εισαγγελέας έρχεται». *Το Βήμα*. <https://tinyurl.com/yd6u39co>. Τελευταία είσοδος 22 Αυγούστου 2018.

B. ΝΟΜΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ (Ιστοσελίδες – διαδικτυακοί τόποι)

- Έγγραφο του ΥΠ.Ε.Π.Θ Φ4/115/Γ1/791/18-9-2001. <https://tinyurl.com/yab9sdz8>. Τελευταία είσοδος 23 Νοεμβρίου 2018.
- Κανονισμός Δουβλίνο II. <https://tinyurl.com/yd7wxcej>. Τελευταία είσοδος 2 Νοεμβρίου 2018.
- Κανονισμός Δουβλίνο III. <https://tinyurl.com/yd7wxcej>. Τελευταία είσοδος 25 Νοεμβρίου 2018.
- Νομοθετικό Διάταγμα 3989/1959. <https://tinyurl.com/ycbpl3fa>. Τελευταία είσοδος 20 Νοεμβρίου 2018.
- Νόμος 1250/1982. <https://www.e-nomothesia.gr/oikogeneia/n-1250-1982.html>. Τελευταία είσοδος 6 Νοεμβρίου 2018.
- Νόμος 3304/2005. <http://www.ypakp.gr/uploads/files/2538.pdf>. Τελευταία είσοδος 23 Σεπτεμβρίου 2018.
- Νόμος 3719/2008. <http://users.uoa.gr/~ggeorgiades/3719-2008.pdf>. Τελευταία είσοδος 22 Δεκεμβρίου 2018.
- Νόμος 3879/2010. <https://tinyurl.com/y8jpgsr6>. Τελευταία είσοδος 22 Νοεμβρίου 2018.
- Νόμος 4186/2013. <https://tinyurl.com/ybkkuftyx>. Τελευταία είσοδος 6 Νοεμβρίου 2018.
- Νόμος 4356/2015. <http://www.ministryofjustice.gr/site/Portals/0/4356-2015.pdf>. Τελευταία είσοδος 22 Νοεμβρίου 2018.
- Νόμος 4491/2017. <https://tinyurl.com/y96x95x4>. Τελευταία είσοδος 5 Νοεμβρίου 2018.
- Νόμος 4540/2018. <https://tinyurl.com/y7vp7hmk>. Τελευταία είσοδος 9 Σεπτεμβρίου 2018.
- Νόμος 4547/2018. <https://tinyurl.com/y8ojygz8>. Τελευταία είσοδος 21 Νοεμβρίου 2018.
- Οδηγία 2000/43/EK. <https://tinyurl.com/y7x9kdjt>. Τελευταία είσοδος 21 Νοεμβρίου 2018.
- Οδηγία 2000/78/EK. <https://tinyurl.com/ycn2t7f9>. Τελευταία είσοδος 21 Νοεμβρίου 2018.
- Οδηγία Καθορισμού 2004/83/EK. <https://tinyurl.com/ybg9xrbn>. Τελευταία είσοδος 7 Σεπτεμβρίου 2018.
- Οδηγία 2013/33/EE. <https://bit.ly/2I8CArJ>. Τελευταία είσοδος 21 Νοεμβρίου 2018.
- Προεδρικό Διάταγμα 201/1998. <https://tinyurl.com/lu84vko>. Τελευταία είσοδος 20 Νοεμβρίου 2018.
- Προσφυγή στο ΕΔΔΑ αρ. 29381/2009. <https://www.constitutionalism.gr/echr-vallianatos-el/>. Τελευταία είσοδος 7 Οκτωβρίου 2018.
- Προσφυγή στο ΕΔΔΑ αρ. 32684/2009. <https://www.constitutionalism.gr/echr-vallianatos-el/>. Τελευταία είσοδος 20 Νοεμβρίου 2018.

Γ. ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ/ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών και Προσφύγων Αθήνας
(http://solidarityschools.gr/?page_id=104).

Ανοιχτό Σχολείο Μεταναστών Πειραιά (<http://asmpeiraia.blogspot.gr>).

Δημοτικό πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας (www.cityofathens.gr).

Εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας & στοιχείων της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού (www.gsae.edu.gr).

Equal society – Κοινωνία ίσων ευκαιριών (<http://www.equalsociety.gr>).

EpsiLon: Equipping Professionals for Supporting LGBT Refugees. Erasmus +
(<https://tinyurl.com/y7psag29>).

Κυριακάτικο Σχολείο Μεταναστών (www.ksm.gr).

METAδραση (www.metadrasi.org).

Οδυσσέας (<https://tinyurl.com/y96tvbrg>).

Πίσω Θρανιά (www.tsamadou13.gr).

Δ. ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ LGBTQI+ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ/ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ

Ath Checkpoint – Thess Checkpoint (<https://mycheckpoint.gr/>).

Athens Pride (<http://athenspride.eu>).

Colour Youth – Κοινότητα LGBTQI+ Νέων Αθήνας (<https://www.colouryouth>).

Good As Youth (<https://el-gr.facebook.com/GoodAsYouth>).

HOMOrphonia – Thessaloniki Pride (<http://www.thessalonikipride.com.gr>).

Θετική Φωνή – Άνθρωποι + ΗΙ (<https://positivevoice.gr/>).

KMOP – ΚΜΟΠ (<https://www.kmop.gr/el/component/content/article?id=127>).

Λεσβιακή Ομάδα Αθήνας και Θεσσαλονίκης (<https://loa.gr>) και (<https://el-gr.facebook.com/Λεσβιακή-Ομάδα-Θεσσαλονίκης-ΛΟΘ>).

LGBTQI+ ANTARSYA – Ομάδα για το φύλο και τη σεξουαλικότητα
(<https://LGBTQI+antarsya.wordpress.com>).

ΟΛΚΕ (<http://olkegr.blogspot.com/>).

Πολύχρωμο Σχολείο – Rainbow School (www.rainbowschool.gr).

Σύμπραξη για το κοινωνικό φύλο (<https://www.facebook.com/sympraxi.gender>).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Οδηγός/Πρωτόκολλο Συνέντευξης
για τους πρόσφυγες/μετανάστες μαθητές/τριες του ΚΣΜ
αναφορικά με τους LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες συμμαθητές/τριες τους
και την ομάδα τους στο ΚΣΜ

Εισαγωγικές ερωτήσεις

1. Ποια είναι η ηλικία σας;
2. Ποια είναι η χώρα καταγωγής σας;
3. Ποιες είναι οι γραμματικές γνώσεις σας;
4. Ποια είναι η μητρική γλώσσα σας;
5. Ποιες ξένες γλώσσες γνωρίζετε πέραν των Ελληνικών;
6. Ποια είναι η θρησκευτική κοινότητα από την οποία προέρχεστε;
7. Ζούσατε με την οικογένειά σας έως ότου μεταναστεύσετε;
8. Γιατί μεταναστεύσατε;
9. Έχετε υποβάλει αίτηση ασύλου/παραμονής;
10. Αν ναι, ποια είναι η έκβαση;
11. Αν όχι, γιατί (αναλυτικά);

1^{ος} Άξονας: Η στάση της εκπαιδευτικής κοινότητας του ΚΣΜ έναντι της μαθητικής ομάδας LGBTQI+ προσφύγων που υφίσταται στο πλαίσιο του.

1. Γνωρίζετε ότι στο ΚΣΜ υπάρχουν «ανοιχτά» LGBTQI+ μαθητές/μαθήτριες;
2. Αν ναι, πώς νομίζετε ότι η εκπαιδευτική κοινότητα (μαθητές/τριες-διδάσκοντες/ουσες) του ΚΣΜ τους αντιμετωπίζει και γιατί;
3. Αν όχι, πώς πιστεύετε ότι η εκπαιδευτική κοινότητα (μαθητές/τριες-διδάσκοντες/ουσες) του ΚΣΜ θα τους αντιμετώπιζε και γιατί;
4. Γνωρίζετε ότι στο ΚΣΜ υπάρχει LGBTQI+ συλλογικότητα μαθητών/μαθητριών;
5. Αν ναι, πώς νομίζετε ότι η εκπαιδευτική κοινότητα (μαθητές/τριες-διδάσκοντες/ουσες) του ΚΣΜ την αντιμετωπίζει και γιατί;
6. Αν όχι, πώς πιστεύετε ότι η εκπαιδευτική κοινότητα του ΚΣΜ θα την αντιμετώπιζε και γιατί;
7. Είστε LGBTQI+;
8. Αν ναι, συμμετέχετε/δεν συμμετέχετε στην LGBTQI+ ομάδα του ΚΣΜ και γιατί;
9. Αν όχι, πώς αντιμετωπίζετε/θα αντιμετωπίζατε την LGBTQI+ ομάδα του ΚΣΜ και γιατί;
10. Αν όχι, πώς αντιμετωπίζετε/θα αντιμετωπίζατε τους LGBTQI+ συμμαθητές/τριες σας και γιατί;
11. Θεωρείτε ότι η εκπαιδευτική διαδικασία στο ΚΣΜ σέβεται τον LGBTQI+ προσανατολισμό;
12. Αν ναι, πώς (αναλυτικά);
13. Αν όχι, γιατί (αναλυτικά);
14. Γενικά θεωρείτε το ΚΣΜ «gay friendly»;
15. Αν ναι, γιατί (αναλυτικά);
16. Αν όχι, γιατί (αναλυτικά);

2^{ος} Άξονας: Ο ρόλος του ΚΣΜ στη προώθηση πολιτικών ίσων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.

1. Στο ΚΣΜ ήρθατε, για να μάθετε συστηματικά την ελληνική γλώσσα;
2. Ήρθατε στο ΚΣΜ (και) για άλλους λόγους;
3. Αν ναι, ποιους (αναλυτικά) ;
4. Ποιες δράσεις ξέρετε να έχουν γίνει/ γίνονται εντός της σχολικής κοινότητας του ΚΣΜ, για να αναδειχθούν τα ζητήματα που απασχολούν τους LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες;
5. Ποιες δράσεις ξέρετε να έχουν γίνει/γίνονται από το ΚΣΜ εκτός της σχολικής κοινότητάς του, για να αναδειχθούν τα ζητήματα που απασχολούν τους LGBTQI+ μετανάστες/πρόσφυγες ;
6. Ποιες προτάσεις θα είχατε να διατυπώσετε, ώστε το ΚΣΜ, ως κοινότητα, να μπορέσει να διαχειριστεί καλύτερα την LGBTQI+ διαφορετικότητα και τη σύνθετη ταυτότητα φύλου των LGBTQI+ προσφύγων/μεταναστών εντός και εκτός ΚΣΜ;

3^{ος} Άξονας: Η εμπειρία και η διαχείριση από τους LGBTQI+ πρόσφυγες/μετανάστες της κοινωνικής καταπίεσης της σύνθετης ταυτότητας φύλου τους και του σεξουαλικού προσανατολισμού τους εντός και εκτός του ΚΣΜ.

1. Ποια θα λέγατε ότι είναι η ταυτότητα φύλου που σας προσδιορίζει ;
2. Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο σεξουαλικός σας προσανατολισμός;
3. Πώς αντιμετωπιστήκατε από την οικογένειά σας εξαιτίας των επιλογών σας ως προς το φύλο και τον σεξουαλικό σας προσανατολισμό;
4. Πώς αντιμετωπιστήκατε από τον φιλικό κύκλο σας εξαιτίας των επιλογών σας ως προς το φύλο και τον σεξουαλικό σας προσανατολισμό;
5. Πώς αντιμετωπίζονται τα άτομα της ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού σας στη χώρα καταγωγής σας από την κοινωνία;
6. Πώς αντιμετωπίζονται τα άτομα της ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού σας στη χώρα καταγωγής σας από το Κράτος;

7. Θεωρείτε ότι ο τρόπος αντιμετώπισης από την οικογένεια, τον φιλικό κύκλο, το Κράτος και την κοινωνία συντέλεσε στην απόφασή σας να έρθετε στην Ελλάδα/Ευρώπη;
8. Αν ναι, γιατί (αναλυτικά);
9. Αν όχι, γιατί (αναλυτικά);
10. Πώς σας αντιμετωπίζουν τα ελληνικά κρατικά όργανα ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;
11. Πώς βιώνετε την αντιμετώπιση της ελληνικής κοινωνίας απέναντί σας ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;
12. Πώς βιώνετε την αντιμετώπιση της κοινότητας του ΚΣΜ απέναντί σας ως μετανάστη/πρόσφυγα εξαιτίας της ταυτότητας φύλου σας και του σεξουαλικού προσανατολισμού σας;
13. Κρίνετε αναγκαίο να αγωνιστείτε για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ταυτότητα φύλου σας και τον σεξουαλικό προσανατολισμό σας στην Ελλάδα ;
14. Αν ναι, γιατί (αναλυτικά);
15. Αν όχι, γιατί (αναλυτικά);
16. Κρίνετε αναγκαίο να αγωνιστείτε από εδώ, δηλαδή από την Ελλάδα, για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων που απορρέουν από την ταυτότητα φύλου και τον σεξουαλικό προσανατολισμό για τα άτομα σαν εσάς στη χώρα καταγωγής σας;
17. Αν ναι, γιατί (αναλυτικά);
18. Αν όχι, γιατί (αναλυτικά);

ΣΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ

ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

Σε αυτό το έντυπο δηλώνετε ότι σας διευκρινίσθηκε η ερευνητική μελέτη και ο σκοπός της, η διασφάλιση της ανωνυμίας σας κατά τη συμμετοχή σας στην έρευνα τόσο στη διάρκεια της επεξεργασίας και της σύνταξης όσο και της δημοσιοποίησης/παρουσίασης των δεδομένων.

Δηλώνετε, επίσης, πως σας διευκρινίσθηκε ότι η συνέντευξη θα ηχογραφηθεί για λόγους διευκόλυνσης του ερευνητή στη διαδικασία επεξεργασίας των δεδομένων της συνέντευξης.

Υπογράφοντας αυτό το έντυπο, συμφωνείτε να συμμετάσχετε στην έρευνα, ύστερα από τις παραπάνω διευκρινίσεις .

Συγκατάθεση συμμετέχοντος

Ημερομηνία
(ΗΗ/ΜΜ/ΕΤΟΣ)

Υπογραφή του ενήλικα συμμετέχοντα

